ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

ΑΙ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ
ΤΟΥ 1866 ΚΑΙ 1878

ΑΘΗΝΑΙ 1974

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

ΑΙ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ
ΤΟΥ 1866 ΚΑΙ 1878

ΑΘΗΝΑΙ 1974

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν, τῆς «Ἐπαναστάσεως τῆς Ἄρτης τοῦ 1854», ἐνόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ γραφῇ καὶ ἡ ἱστορία, τῶν δύο ἄλλων ἐξεγέρσεων, κατὰ τὰ ἔτη 1866-1867 καὶ 1878, τοῦ ἰδίου Λαοῦ, τοῦ αὐτοῦ τόπου. Εἶχαν δέ, αἱ ἐπαναστάσεις αὐταὶ τῶν ὑποδούλων, Ἑλλήνων χριστιανῶν τῆς Ἄρτης, τὰ αὐτὰ πάντοτε κίνητρα: τὴν ἄσβεστη εἰς τὰ σκελετωμένα στήθη των φλόγα τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν ὁ Τοῦρκος δυνάστης δὲν κατώρθωσε ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας νὰ σβήσῃ, καὶ ἡ ὁποία κατὰ καιροὺς ἤναπτε πυρκαϊὰν καὶ κατέκαιε, εἰς τὰ ἀπώτερα ἄκρατης, τὴν ἀπέραντη ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν του.

Τὸν Λαὸν αὐτὸν δὲν ἐκούρασαν αἱ ἀποτυχίαι του, οὔτε τὸν ἀπεγοήτευσαν τὰ βασανιστήρια καὶ αἱ καταστροφαὶ τῶν χωριῶν του πού, ὡς ἀντίποινα, ἐφήρμοζεν ὁ κατακτητής. Διετήρει μέσα εἰς τὰ ἐρείπια, ἀπ' ὅπου ἐξηγείρετο διὰ νὰ κτυπήσῃ τὸν τύραννόν του, ἀκοίμητον τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας.

Μὲ βάσιν πάντοτε τὸ γραπτὸν ὑλικὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διεσπαρμένον, εἰς τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, εἰς τὰ Χειρόγραφα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, εἰς Ἰδιωτικὰ Ἀρχεῖα, εἰς τὰς Ἱστορίας τοῦ Ἔθνους καὶ ἄλλας Ἱστορικὰς Συγγραφάς, Ἐφημερίδας καὶ Περιοδικά, προβαίνομεν εἰς τὴν ἱστόρησιν τῶν δύο ἄλλων ἐπαναστάσεων τῶν ὑποδούλων Λαῶν τῆς Ἄρτης.

Ἰανουάριος 1974

ΔΗΜ. Φ. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗΣ

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Προξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ.

Ἀριθ. Πρωτ. 736 Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 24 Αὐγούστου 1866

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος — Ἀ θ ή ν α ς.

Πολιτικὴ ἔκθεσις.

Κύριε Ὑπουργέ,

.....

Οἱ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ τῆς Ἄρτης καὶ τοῦ Ραδοβυζίου Χριστιανοὶ εἰσὶν οἱ φέροντες πάντων τῶν ἐν Ἠπείρῳ τακτικώτερον ὁπλισμόν, δύνανται δὲ νὰ θεωρηθῶσι ὡς ἄλλοτε οἱ κάτοικοι τοῦ Σουλίου.

Εὐπειθέστατος

Χαράλ. Φραγκούδης

(Α.Υ.Εξ.Φ.1867/4).

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1866

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1856-1866

Ἡ ἐκραγεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1854 —διαρκοῦντος ἀκόμη τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας— εἰς τὸ Ραδοβούζι τῆς Ἄρτης ἐπανάστασις, μὲ τόσον ἐνθουσιασμὸν τῶν κατοίκων νὰ πολεμήσουν τὸν Τοῦρκον κατακτητὴν καὶ μὲ πολλὰς ἐλπίδας νὰ ἀποκτήσουν, οἱ ὑπόδουλοι, τὴν ἐλευθερίαν των, εἶχε κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον τοῦ ἔτους ἐκείνου, χωρὶς νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ σκοποί της, τὸ ἄτυχον τέλος της.

Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, σύμμαχοι τῆς Τουρκίας εἰς τὸν πόλεμον αὐτόν, ἔπραξαν τὰ πάντα, μέχρι στρατιωτικῆς ἀκόμη καταλήψεως τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ τὴν καταπνίξουν καὶ δώσουν τὴν νίκην εἰς τὴν σύμμαχόν των. Ἐφοβοῦντο αἱ Μ. Δυνάμεις αὐταί, τῆς Δύσεως, νίκην τῆς παρουσιαζομένης ὡς προστάτιδος τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῶν Βαλκανίων, Ρωσίας, κάθοδον ἐν συνεχείᾳ αὐτῆς εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἀπειλὴν εἰς τὰς ὁδοὺς των πρὸς τὰς Ἰνδίας καὶ λοιπὰς ἀποικίας των, καὶ ἔθεσαν τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν πολεμικὴν ἰσχὺν ὡς καὶ τὰ συμφέροντά των παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Τουρκίας, κράτους καταδυναστεύοντος χριστιανικοὺς πληθυσμούς. Ἡ θέσις των ὅμως αὐτή, ἐξήγειρε τὴν χριστιανικὴν κοινὴν γνώμην τῆς Εὐρώπης ὡς καὶ τὴν ἀγανάκτησιν μελῶν τῶν Κοινοβουλίων της, τῶν ὁποίων συχνὰ ἠκούετο κατηγορητήριον κατ' αὐτῶν καὶ φωνὴ ὑπὲρ τοῦ δικαίου τῶν ἀγωνιζομένων ἐπαναστατῶν τῆς Ἄρτης καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ σθεναρὰ αὐτῶν στάσις, ἠνάγκασε τὰς Κυβερνήσεις Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν ὅρων τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων, νὰ ζητήσουν, ἀπὸ τὸν σύμμαχόν των Σουλτᾶνον, τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἀπὸ 18ης Φεβρουαρίου 1856, γνωστοῦ εἰς τὴν Ἱστορίαν, «Χάτι Χουμαγιοὺν» (Διακήρυξις Ἐλευθεριοτήτων) ὡς προϋπόθεσιν τῆς ὑπογραφείσης κατὰ τὴν 30ὴν Μαρτίου ἰδίου ἔτους,

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

δριστικῆς συνθήκης μεταξὺ αὐτῶν, τῆς Τουρκίας καὶ τῆς ἡττηθείσης κατὰ τὸν πόλεμον Ρωσίας.

Ἀνεγνώριζε, διὰ τῆς διακηρύξεώς του, ὁ Σουλτᾶνος, λέγων, ὅτι, «ὅλα τὰ προνόμια καὶ πνευματικαὶ ἀσυλίαι δοθεῖσαι ὑπὸ τῶν προγόνων μου εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς κοινότητας ἢ καὶ ἄλλας μὴ μουσουλμανικάς, ἐγκατεστημένας εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἐπιβεβαιοῦνται καὶ διατηροῦνται». Ἡ βεβαίωσίς του αὐτή, ἐπανελήφθη εἰς τὸ κείμενον τῆς συνθήκης (ἄρθρον 9ον), πρὸς τὰς Δυνάμεις τῆς Δύσεως, περὶ τῆς ἰσχύος δηλαδὴ καὶ σεβασμοῦ τοῦ «Χάτι Χουμαγιοὺν» ὡς ἑξῆς: «Ἡ Λ. Αὐτοκρατορικὴ Ὑψηλότης, ἔχουσα ὡς μέλημα τὴν διαρκῆ εὐημερίαν τῶν ὑπηκόων της, ἐξέδωκε φιρμάνιον, τὸ ὁποῖον, ἐνῶ βελτιώνει τὴν κατάστασίν των χωρὶς διάκρισιν θρησκείας ἢ φυλῆς καταγράφει συνάμα τὴν γενναιόδωρον πρόθεσίν της πρὸς τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπιθυμοῦσα δὲ νὰ ἀποδείξῃ ἔτι πλέον τὰ αἰσθήματά της εἰς αὐτὸν τὸν τομέα, ἀπεφάσισε νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὰ συμβαλλόμενα μέρη, τὸ ὡς ἄνω φιρμάνιον, πηγάζον ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεώς της». Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Δύσεως εἰς τὴν Διάσκεψιν τῶν Παρισίων, παρουσιάζοντες εἰς τὴν κοινὴν γνώμην τῆς Εὐρώπης, ὡς ἐπιτυχίαν των, τὸ «Χάτι Χουμαγιοὺν» τοῦ Σουλτάνου, ἤθελον μὲ αὐτὸ ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ δικαιολογήσουν τὴν στάσιν τῶν Κυβερνήσεών των, ἔναντι τῶν χριστιανικῶν ἐξεγέρσεων κατὰ τοῦ Τούρκου δυνάστου, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ δώσουν νὰ ἐννοήσῃ ἡ Τουρκία, τὴν ὁποίαν διὰ μεγάλων θυσιῶν ἔσωσαν ἀπὸ τὴν καταστροφήν της, ὅτι ἡ συμμαχία των καὶ ὁ ὑπὲρ αὐτῆς πόλεμος, κατὰ χριστιανικῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἐξεγερθέντων ὑποδούλων χριστιανῶν, δὲν ἐγένετο πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ βαρβαρισμοῦ καὶ τοῦ Κορανίου, πηγῶν ἐξαχρειώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ νὰ βελτιώσουν (δῆθεν) τὴν τύχην τῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου. Ἐπὶ πλέον οἱ Δυτικοί, προβάλλοντες τὴν ἐπιτυχίαν των αὐτήν, τὸ «Χάτι Χουμαγιούν», ἠθέλησαν νὰ ἀφαιρέσουν ἀπὸ τὴν Ρωσίαν, τὸ μονοπώλιον συνεχῶν ἐπεμβάσεών της πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐνῶ ἐξ αἰτίας τῶν ἰδίων ἐπεμβάσεων τῶν Δυτικῶν καὶ τῆς συμμαχίας των μὲ τὴν Τουρκίαν, οἱ ὑπόδουλοι χριστιανικοὶ λαοὶ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἄρτης, ἔχασαν τὸν ἀγῶνα των καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ παραμείνουν ἀκόμη εἰς τὴν σκλαβιάν. Πάντως οἱ ἐξεγερθέντες Ραδοβυζινοί, ἤλπισαν, πρὸς στιγμὴν ὅτι ἡ διακήρυξις τοῦ Σουλτάνου, πενιχρὸν ἀντάλλαγμα αἱματηρῶν ἀγώνων των, θὰ τοὺς ἐξησφάλιζε σχετικὴν ἡσυχίαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἄρτης καὶ καλυτέρους ὅρους διαβιώσεώς των. Τραγικὴ εἰρωνία! Αἱ Μ. Δυνάμεις ὅμως ἠρκέσθησαν εἰς ἁπλῆν διατύπωσιν τῆς διακηρύξεως, χωρὶς νὰ ζητήσουν ἐγγύησίν τινα διὰ τὴν ἐφαρμογὴν καὶ τήρησίν της. Ἔτσι δὲν παρῆλθεν πολὺς χρόνος καὶ τὸ «Χάτι Χουμαγιοὺν» ἐλησμονήθη. Ἡ Τουρκία ἀπέβη τυραννικωτέρα. Τὰ φορολογικὰ βάρη τῶν χριστιανῶν, ὄχι μόνον δὲν ἠλαττώθησαν, ἀλλὰ ἀντιθέτως εἰς αὐτά, προσετέθησαν καὶ ἄλλα.

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ὁ κατακτητὴς ἐπανῆλθε ἄτεγκτος, ὅπως πάντοτε ζητῶν καθυστερουμένους, ὡς καὶ νέους φόρους, ἐράνους ὑποχρεωτικούς, ἐκτάκτους εἰσφορὰς διὰ διαφόρους σκοπούς, ἀκόμη δὲ καὶ φόρους ποὺ εἶχαν πρὸ πολλοῦ πληρωθῆ, καὶ αὐτὰ ὅταν οἱ χωρικοί, ἐπανελθόντες εἰς τὰς ἑστίας των, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅπου τὰ πάντα εἶχον καταστραφῆ, μόλις κατώρθωνον νὰ ἐξοικονομήσουν τὸν ἄρτον τῆς ἡμέρας. Αἱ καλύβες των εἶχον καῆ, τὰ χωράφια των ἦσαν ἀκαλλιέργητα, τὰ ὀλίγα ζῶα των εἶχον, ἐν τῷ μεταξύ, διαρπαγῆ. Τὸ θέαμα ἦτο οἰκτρόν. Τὸ πεῖσμα τῶν Τούρκων ἀθεράπευτον. Ὁ δὲ φανατισμός των ἔφθανε εἰς τὸ σημεῖον νὰ κηρύσσουν ὅτι τὰ παιδιὰ τῶν χριστιανῶν, γεννῶνται ὀθωμανοί, ἀλλ' οἱ γονεῖς αὐτῶν, εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ τὰ μετατρέπουν εἰς Γκιαούρηδες. Γι' αὐτό, διεκήρυσσον ὅτι, πρέπει νὰ πολεμῶνται οἱ Γκιαούρηδες, ἕως ὅτου πᾶσα ἄλλη ξένη θρησκεία ἐξαφανισθῆ, αὐτοὶ δέ, δοθείσης ἀφορμῆς, ἄνευ λύπης, νὰ θανατώνωνται καὶ νὰ καταπιέζωνται διὰ φόρων καὶ βασάνων ἵνα, ἐξουθενωμένοι πλέον, παραμένουν αἰωνίως εἰς τὴν σκλαβιάν. Ἴσχυον μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1854 διάφοροι φόροι ὡς, ὁ φόρος ἐπὶ τῆς παραγωγῆς, ὁ «τῶν ὀδόντων κόπος» (νιζοὺλ ἀδαρίς), ὁ τοῦ ἐπιτηδεύματος (ἰσναφιέ), ὁ τῆς ἐμπορίας (τιτζιρέτ), ὁ ποιμενικὸς (τζελέπι), καὶ ἔπειτα ἀντ' αὐτοῦ ὁ γενικὸς φόρος ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «μοχτοῦ». Εἰς τοῦτον κατὰ καιροὺς εἶχον προστεθῆ καὶ ἄλλοι φόροι, ὡς «τῶν ὑγειονομείων», «ρεδίφς», «μετζιλχανέ», «σουρί χουμαγιούν», «νοφούζ», «τασιντάριν», «τάτζον» χωρὶς ποτὲ νὰ καταργηθῆ ὁ «κεφαλικὸς» (χαράτσι). Τώρα δὲν ἔφθανον αὐτοὶ καὶ κατὰ τὸ 1859 ἐπεβλήθη εἰς τοὺς ἀμπελοκτήμονας Ἄρτης εἰδικὸς φόρος συνιστάμενος εἰς: 4% ἐτησίως ἐπὶ τῆς ἀξίας τῆς ἀμπέλου, 10% ἐπὶ τῶν εἰσκομιζομένων σταφυλῶν, 20% ἐπὶ τῶν μετασκευαζομένων εἰς οἶνον καὶ 5% ἐπὶ τῶν μεταφερομένων σταφυλῶν, εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης, πρὸς πώλησιν. Φορολογία ἀπορροφῶσα ὅλην τὴν ἀξίαν τοῦ προϊόντος. Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος, ὡς ἀναφέρει ὁ ὑποπρόξενος Ἄρτης, ἐζητήθη ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τῆς πόλεως καὶ τῆς λοιπῆς ἐπαρχίας, ἡ πληρωμὴ καθυστερουμένων φόρων εἴκοσιν ἐτῶν, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος ἀνήρχετο εἰς 200.000 γρόσια. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι τοὺς φόρους αὐτούς, τοὺς εἶχαν πληρώσει. Προσκομίζουν ἀποδείξεις καὶ μετὰ δυσκολίας κατορθώνουν νὰ πείσουν τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως νὰ ἀναστείλουν τὴν καταδίωξιν. Ἰδοὺ καὶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὑποπροξένου:

«Βασιλικὸν Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ.

Ἀρθι. Πρωτ. 179 — Ἐν Ἄρτῃ 16 Ἰουνίου 1859.

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος:

—Περὶ εἰσπράξεως τῆς ἐνταῦθα ὀθωμανικῆς ἐξουσίας καθυστερουμένων παλαιῶν χαρατσικῶν φόρων.

Κύριε Ὑπουργέ,

Εὐσεβάστως ἀναφέρω ὅτι ὁ Καϊμακάμης προσεκάλεσε κατ' αὐτὰς ἐνώ-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

πιόν του, τοὺς Παρέδρους τῶν ἐνταῦθα συνοικιῶν, παρὰ τῶν ὁποίων ζητεῖ κατ' ἀνωτέραν διαταγήν, δεκατέσσαρας χιλιάδας γρόσια, διὰ χαράτσιον, καθυστερούμενον ἀπὸ τὸ ἔτος 1849 μέχρι τοῦ 1855 παρά τινων ἐνταῦθα κατοίκων χριστιανῶν, οἵτινες εἰσὶν ἔκτοτε ἀπεθαμένοι. Ἐπίσης προσεκάλεσε καὶ τῶν χωρίων τοῦ τμήματος Ραδοβυζίου τοὺς Παρέδρους καὶ ζητεῖ παρ' αὐτῶν κεφαλικοὺς φόρους (χαράτσι) ὡς καθυστερουμένους, δῆθεν, παρὰ τῶν κατοίκων Ραδοβυζίου ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οἱ δὲ εἰρημμένοι Πάρεδροι ἐπαρουσίασαν πρὸς τὸν ἀνωτέρω Καϊμακάμην ἀποδείξεις τοῦ ἐν Ραδοβυζίῳ διατελέσαντος τότε Δερβέναγα, ὅτι ἐπλήρωσαν ἔκτοτε πρὸς αὐτὸν τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος, ζητούμενον ἤδη ὡς καθυστερούμενον, χαρατσικὸν φόρον.

»Ὅθεν, ἀναφέρω πρὸς τὸ Σον Ὑπουργεῖον περὶ τῆς ἀδίκου εἰσπράξεως τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας παρὰ τῶν ἐνταῦθα χριστιανῶν τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος καθυστερούμενον χαρατσικὸν φόρον ὅπως γνωρίζῃ. — Εὐπειθέστατος: Ὁ Ὑποπρόξενος τῆς Α. Μεγαλειότητος Ἰ. Γεωργιάδης». (Α.Υ.Εξ.Φ.1858/36/8).

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐζητήθη ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς Ἄρτης καὶ Πρεβέζης νὰ πληρώσουν, ἐπὶ πλέον, τὸ ἥμισυ τῶν βαρυνόντων αὐτοὺς φόρων, ὡς δῶρον πρὸς τὸν Σουλτᾶνον. (Α.Υ.Εξ.Φ.1859-36/8). Πέραν τῆς φορολογικῆς ἀνισότητος μεταξὺ ὀθωμανῶν καὶ χριστιανῶν, οἱ τελευταῖοι ἐθεωροῦντο καὶ μειωμένης προσωπικότητος, παρὰ τὸ φιρμάνιον τοῦ Σουλτάνου, ὅτι δὲν θὰ ὑπάρχῃ διάκρισις θρησκείας ἢ φυλῆς. Οὕτω, ὅλαι αἱ ὑποθέσεις τῶν χριστιανῶν τῆς Ἄρτης, ὅταν εἶχον ἀντιδικίαν μὲ ὀθωμανόν, διεστρέφοντο. Δὲν ἐδικαιώνετο ὁ χριστιανός, ἐὰν δὲν εἶχε ἕναν τοὐλάχιστον μάρτυρα ὀθωμανόν. Ἔτσι ἡ ζωὴ τῶν Ραδοβυζινῶν κατέστη καὶ πάλιν ἀφόρητος. Πρὶν ἀκόμη ἐπουλωθοῦν αἱ πληγαί, ποὺ ἀφῆκεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1854, καὶ πρὶν στεγνώσουν τὰ αἵματα ποὺ ἐχύθησαν, σκέπτονται νέαν ἐξέγερσιν ζωῆς ἢ θανάτου. Οἱ κάτοικοι τοῦ γειτονικοῦ Βάλτου, παρακολουθοῦν τὸ δρᾶμα των, ἀκούουν τὸν θρῆνον των καὶ προσφέρονται νὰ τοὺς βοηθήσουν. Ἀπὸ τὸν Καρβασαρὰ ὁ Φώτιος Κοντονίκας πηγαινοέρχεται εἰς τὸ Ραδοβύζι, προσπαθῶν νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς κατοίκους εἰς νέους ἀγῶνας. Σχετικῶς τὸ Ὑποπροξενεῖον Ἄρτης ἀναφέρει:

«Βασιλικὸν Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ.

Ἀριθ. Πρωτ. 70. — Ἐν Ἄρτῃ 9 Μαρτίου 1859.

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος. — Ἀθήνας.

»Εὐσεβάστως ἀναφέρω ὅτι ὁ Φώτιος Κοντονίκας ἔχων ὡς σύζυγον θυγατέρα προκρίτου τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου Ἰωάννου Κοσφάκη, κατοίκου τοῦ χωρίου Μπότση, ἔφθασεν ἐκεῖ μὲ κανονικὸν διαβατήριον 20ημέρου διαρκείας καὶ παρέμεινε στὸ Μπότση. Ἔπειτα ἔφυγε χωρὶς νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸ Ὑποπροξενεῖον. Ἐπειδὴ ὑπῆρχον φῆμαι ὅτι προσπαθεῖ νὰ διεγείρῃ ταραχάς, μετέβην εἰς Μπότση καὶ ἐξηκρίβωσα ὅτι εἶπεν εἰς τοὺς κατοίκους Ραδοβυζίου καὶ Ἀγράφων ὅτι: 'τὰ πάντα εἰσὶν ἕτοιμα πρὸς πόλεμον καὶ πρέπει νὰ ὦσι

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

καὶ οὗτοι ἕτοιμοι εἰς τὴν πρώτην πρόσκλησιν διὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσουν". Ὁ Ὑποπρόξενος Ἰωάν. Γεωργιάδης». Καὶ συνεχίζει ὁ Ὑποπρόξενος: «Βασιλικὸν Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ.

Ἄρτα 19 Μαρτίου 1859. — Ἀριθ. Πρωτ. 88.

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν. — Ἀθήνας.

(Περὶ τοῦ Φωτίου Κοντονίκα)

Εὐσεβάστως ἀναφέρω ὅτι χθὲς παρουσιάσθη εἰς τὸ Κατάστημα τοῦ Ὑποπροξενείου, ὁ Ἕλλην Φώτης Κοντονίκας καὶ τοῦ συνέστησα ὅπως ἀποφύγῃ τὰ φημολογούμενα, ὅτι προσπαθεῖ νὰ διεγείρῃ ταραχάς, παροξύνων τὰ πνεύματα τῶν κατοίκων χριστιανῶν τῆς Ἠπείρου, ὅστις μὲ ἐβεβαίωσε μεθ' ὅρκου ὅτι πάντα ταῦτα εἰσὶν ἀνακριβῆ καὶ θέλει ἀναχωρήσει ἐκ Ραδοβυζίου εἰς τὴν Ἑλλάδα. — Εὐπειθέστατος, ὁ Ὑποπρόξενος Ἰωάν. Γεωργιάδης».

Κατὰ τὸ ἔτος 1859 ἐκρατοῦντο εἰς τὰς φυλακὰς Πατρῶν περὶ τοὺς εἴκοσιν ἄνδρες ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1854, Σκαλτσογιανναῖοι, Κοτζιλαῖοι, Κατσικογιανναῖοι κ.ἄ. Καταδιωκόμενοι οὗτοι ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν διὰ διαφόρους αἰτίας, κυρίως ὅμως λόγῳ συμμετοχῆς των εἰς τὴν προηγουμένην ἐπανάστασιν, εἶχον εἰσέλθη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος ὅπου, κατόπιν καταγγελίας τοῦ Καϊμακάμη τῆς Ἄρτης, ἀποδόσαντος εἰς αὐτοὺς εὐθύνας κοινῶν ἐγκλημάτων, συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν, διὰ νὰ δικασθοῦν συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης. Καὶ ἀπὸ τὰς φυλακὰς ἀκόμη σκέπτονται νέαν ἐξέγερσιν. Ὁ ἐξ αὐτῶν Γούλας Κοτσίλας γράφει εἰς τὴν Δημητρούλαν χήραν, τοῦ ἀδελφοῦ του Κώστα Κοτσίλα, ἀδελφὴν τοῦ Δημ. Σκαλτσογιάννη:

«Πρὸς τὸν κύριον Ἰ. Γεωργιάδην, Ὑποπρόξενον εἰς Ἄρταν. Διὰ τὴν κυρίαν Κωσταντέσια Κοτζίλα, εἰς χωρίον Βελεντζικόν. — Ἐν Πάτραις τῇ 25 Ἀπριλίου 1859. — Νύφη, σᾶς ἀκριβοχαιρετῶ. Ἐλάβομεν τὸ γράμμα σας καὶ ἐχαρήκαμεν πρῶτον διὰ τὴν ὑγείαν σας, ἐπομένως καὶ ἡμεῖς, θεία χάριν, ὑγειαίνομε... Ἐλπίζομε νὰ ξαναλθοῦμε ὀγρήγορα αὐτοῦ εἰς τὴν πατρίδα μας, ὅτι ὁ Θεὸς τὰ πράγματα θὰ τὰ φέρῃ δέξια. Ὁ ἀδελφός σας Γ. Κοτσίλας».

Ὁ Ὑποπρόξενος, φοβούμενος μήπως, τὸ γράμμα αὐτό, παραπέσῃ ἀπὸ τὰ χέρια τῆς Κοτσίλα καὶ ὑποπτευθοῦν οἱ ὀθωμανοί, τὰς διαθέσεις τῶν κρατουμένων, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν κατοίκων Ραδοβυζίου, πρὸς νέαν ἐξέγερσιν, τὸ ἐκράτησε καὶ τὸ ὑπέβαλε εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, ὅπου τώρα εὑρίσκεται. (Α.Υ.Ἐξ.Φ. 1859).

Ἀπὸ τὸν προηγούμενον χρόνον, αἱ Ἀρχαὶ τῆς Ἄρτης ἔβλεπον ζωηρὰ καὶ ἀνήσυχα τὰ πνεύματα τῶν κατοίκων τῆς ὀρεινῆς περιοχῆς καὶ ὁ Καδῆς ἐκάλεσε τοὺς Προκρίτους χριστιανοὺς καὶ τοὺς ὑπέμνησε τὰς διατάξεις τῆς νέας νομοθεσίας διὰ τῶν ὁποίων «πᾶς ἔνοχος ἐπαναστάσεως κατὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου, ὅστις ἤθελε φορασθῆ καὶ συλληφθῆ, θὰ καρατομῆται».

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1860. — Καὶ ἐνῶ οἱ Ραδοβυζινοὶ ὑπὸ τὸ ἄγχος τῆς δυσκό-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

λου ζωῆς των, στοχάζονται νέαν ἐξέγερσιν, ὁ κατακτητὴς ἐπιβάλλει νέον ἔκτακτον ὑποχρεωτικὸν ἔρανον εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ἄρτης. Εἶχον ἐκδιωχθῆ ἀπὸ τοὺς Ρώσους, 70.000 Κιρκάσιοι, οἵτινες κατέφυγον πρόσφυγες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ προσφυγικοῦ αὐτοῦ ζητήματος καὶ ἐν γένει διὰ τὴν περίθαλψιν τῶν Κιρκασίων, ὁ Σουλτᾶνος ἐζήτησε ἀπ' ὅλα τὰ Καϊμακαμηλίκια, ἕνα ποσὸν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ δημοσίου ταμείου. Ἀπὸ τὴν Ἄρταν ἐζήτησεν 5.000 γρόσια, τὰ ὁποῖα ὁ τότε ἀναλαβὼν τὰ καθήκοντά του, Καϊμακάμης Ταὴρ Ἐφένδης, ἔσπευσε νὰ τὰ εἰσπράξῃ ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τῆς πόλεως. Ὁ αὐτὸς Καϊμακάμης, κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος, φοβούμενος πάντοτε εἰσβολὴν ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἢ καὶ ἐξέγερσιν τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων καὶ ἐπίθεσιν ἐκ τοῦ μέρους τοῦ Πέτα, προέβη εἰς τὴν ἀνέγερσιν ὀχυροῦ εἰς τὴν θέσιν ὅπου τὰ ἐρείπια τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ, πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως, ἐνίσχυσε δὲ διὰ νέων ἔργων καὶ τὸ ὀχυρὸν τοῦ Ἀνεμομύλου, νοτίως τῆς Ἄρτης. Διὰ τὰς ἐργασίας αὐτὰς ἐπέβαλε προσωπικὴν ἐργασίαν τῶν κατοίκων. Τὴν 6ην Ὀκτωβρίου 1860, φθάνει εἰς Ἄρταν ὁ νέος Μουδίρης Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων Μαχμοὺτ Ἀγᾶς. Οὗτος ἀμέσως διατάσσει τὴν δι' αὐστηρῶν μέτρων εἴσπραξιν τῶν φόρων τῆς τρεχούσης περιόδου, ὡς καὶ τῶν τυχὸν καθυστερουμένων. Καὶ ἀναφέρει ὁ νέος Ὑποπρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ Κων. Πώπ: «Ἄρτα, 9 Δεκεμβρίου 1860. Ἀριθ. 537.— Εἷς τῶν Παρέδρων τοῦ Βουλγαρελίου μὲ ἐπληροφόρησε, κατ' αὐτάς, ὅτι ὁ νέος Μουδίρης Μαχμοὺτ Ἀγᾶς διὰ πολλῶν καταπιέσεων ὑποχρεοῖ τοὺς κατοίκους εἰς ἀπότισιν φόρων καὶ αὐτοῦ τοῦ τρέχοντος ἔτους, καθ' ὃ οἱ χριστιανοὶ ὡς ἐκ τῆς ἀλλεπαλλήλου τελευταίας φορολογίας εἰς ἀνοικονόμησιν περιῆλθον, ἔνδειαν καὶ ἀχρηματίαν».

1862. — Ἀπὸ ἀναφορὰν τοῦ Ὑποπροξένου τῆς Ρωσίας ἐν Ἄρτῃ Βαρζέλη πρὸς τὸν Πρόξενον τῶν Ἰωαννίνων, πληροφορούμεθα ὅτι, κατὰ τὸν Ἰούνιον 1862 ὁ Καϊμακάμης τῆς Ἄρτης διετάχθη νὰ δώσῃ ἐκ τῶν εἰσπράξεων τῆς ἐπαρχίας Ἄρτης, πρὸς τὸν ἐπίτηδες ἀποσταλέντα παρὰ τοῦ Ὁμὲρ Πασᾶ ἀξιωματικόν, 600.000 γρόσια. Ὁ Καϊμακάμης εἶχε μόνον 150.000 γρόσια, τὰ ὁποῖα ἐμέτρησε, διὰ τὴν συμπλήρωσιν δὲ τοῦ ὅλου ποσοῦ, ἐδανείσθη ἕνα μέρος ἀπὸ τὸν ἴδιον Βαρζέλην, καὶ τὸ ὑπόλοιπον ἐκλήθησαν ἀμέσως οἱ χριστιανοὶ τῆς πόλεως, δι' εἰσφορῶν των, νὰ τὸ συμπληρώσουν.

Ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Ἠπείρου Χουσνῆ Πασᾶ διετάχθη, κατὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1862, ἡ διάνοιξις ἁμαξιτῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ἄρτης μέχρι Σαλαώρας καὶ αὐτὴ διὰ προσωπικῆς ἐργασίας τῶν κατοίκων. Διὰ τοῦ λιμένος Σαλαώρας μετεφέροντο εἰς Ἄρταν πολεμεφόδια, τρόφιμα τῆς φρουρᾶς, ζωοτροφαὶ κ.λ.π. Τὸ ἔργον αὐτὸ ἐπερατώθη κατὰ τὸν Μάιον 1863 καὶ διὰ τελετῆς καὶ στρατιωτικῆς παρατάξεως, εἰς θέσιν Μετζετιέ, ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια καὶ ἐτέθη εἰς κυκλοφορίαν ἡ ὁδὸς κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰουνίου ἰδίου ἔτους. Πρὸς ταχυτέραν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῶν δύο πόλεων, Ἄρτης—Ἰω-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

αννίνων, ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Ἠπείρου, Δερβὶς Πασᾶς, διέταξε κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος, ὅπως ἑνώσῃ τὰς δύο πόλεις. Τὴν 15 Ὀκτωβρίου ἤρχισε ἡ διάνοιξις τοῦ τμήματος Ἄρτης—Χανοπούλου, διὰ προσωπικῆς ἐργασίας 500 ἐργατῶν ἐκ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως καὶ τοῦ Κάμπου. Ἡ ὑποχρέωσις πρὸς ἐργασίαν συνίστατο εἰς 20 ἡμερομίσθια κατὰ κάτοικον, ἢ 220 γρόσια εἰσφορὰν ὑπὸ τοῦ μὴ θέλοντος ἢ μὴ δυναμένου νὰ ἐργασθῇ. Ἀπὸ τὴν δυσβάστακτον φορολογίαν, τοὺς ὑποχρεωτικοὺς ἐκτάκτους ἐράνους καὶ εἰσφοράς, τὴν προσωπικὴν ἐργασίαν, τὰς καταπιέσεις καὶ τοὺς συνεχεῖς ἐξευτελισμούς, ἡ ζωὴ τῶν λαῶν τῆς Ἄρτης, κατὰ τὴν περίοδον 1856-1866, ἀπέβη μαρτυρική.

Κατ' Ὀκτώβριον ἰδίου ἔτους, ὁ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς, Τοῦρκος εἰς Ἀθήνας, Πρεσβευτής, Φωτιάδης Βέης, εἰς ἐμπιστευτικήν του συνομιλίαν μὲ τὸν συνάδελφόν του Σκάρλετ, Πρεσβευτὴν τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἑλλάδι, ἐδήλωσε εἰς αὐτὸν ὅτι, ἡ Τουρκία εὐχαρίστως θὰ παρεχώρει τὴν Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐφ' ὅσον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον ἀνήρχετο Ἄγγλος πρίγκιψ. Τοῦτο, προσέθεσε, θὰ ἐδέχετο καὶ ὁ Σουλτᾶνος, προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσῃ Ἀγγλικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἥτις θὰ ἀπέτρεπε εἰς τὸ μέλλον νέας ἐξεγέρσεις χριστιανῶν εἰς τὰς περιοχάς του. Ἡ δήλωσις αὐτὴ τοῦ Φωτιάδη συνεζητεῖτο ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' ὅταν ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν της, Ράσσελ ἠθέλησε νὰ διερευνήσῃ τὴν δήλωσιν αὐτήν, διεπίστωσε ἄρνησιν τοῦ Σουλτάνου νὰ τὴν υἱοθετήσῃ καὶ τότε ἡ Ἀγγλία ἐδήλωσε ὅτι ἐπανέρχεται εἰς τὴν παλαιάν της θέσιν τῆς μὴ μεταβολῆς τῶν συνόρων τῆς Τουρκίας. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες χάνουν μίαν ἐλπίδα ποὺ ἐγεννήθη δι' ὀλίγους μῆνας καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐνθαρρυνθέντες συνεχίζουν τὴν παλαιάν των τακτικήν. Ὅλα τὰ χωρία ἀπὸ τοῦ Ραδοβυζίου μέχρι τῶν Τζουμέρκων καὶ τῆς Πίνδου ἀκόμη ὑποφέρουν· αἱ ἐσοδεῖαι των ἁρπάζονται, αἱ οἰκίαι των καταλαμβάνονται ἀπὸ τὰ διάφορα ἀποσπάσματα καὶ οἱ κάτοικοί των, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα των ἀτιμάζονται. Περισσότερον ὅλων, κατέστη προβληματικὴ καὶ ἀγχώδης, ἡ ζωὴ τῶν Ραδοβυζινῶν. Ὁ κατακτητὴς ἀμέσως μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1854, μετῆλθε πᾶν μέσον διὰ νὰ ἐξαφανίσῃ τὸν πληθυσμὸν τοῦ Ραδοβυζίου, τὸν ὁποῖον πάντοτε ἐθεώρει, σήμερον δὲ περισσότερον, ὡς ἀνυπότακτον καὶ τὰ χωριά του διαρκῆ ἐπαναστατικὴν ἑστίαν. Διὰ νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ δὲ πᾶσαν δραστηριότητα καὶ νὰ τὸν ἐκμηδενίσῃ, πάντοτε τὰ βάρη του ἐπηύξανε. Ἐφοβοῦντο οἱ Τοῦρκοι τὸ Ραδοβύζι, διότι πάντοτε, τοῦτο, ἐπέδειξε ὑψηλὸν πνεῦμα ἀντιστάσεως καὶ φιλελευθερισμοῦ.

Εἰς μίαν στιγμὴν ἀπογνώσεως, κατὰ τὸ 1866, οἱ Ραδοβυζινοὶ ἔγραψαν εἰς τὸν Καϊμακάμην τῆς Ἄρτης· «ἐδώσαμεν ἀπὸ τὰ καθημερινά μας συμπέπια ταῖς πράγκαις μας, φυλακαῖς, χοσιάδες, δερβεναγάδες· καιρὸς δὲν μᾶς μένει νὰ τηράξωμεν τὴν δουλειά μας καὶ τὴν κακομοιριά μας. Ζαπιέδες ἔχομεν διὰ τὰ βασιλικὰ δοσίματα καὶ ποῦ νὰ τὰ εὕρωμεν; Ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἀπελπισίαν ὅπου, ἐὰν δὲν εἰσακουσθοῦν τὰ δίκαιά μας, ἀλλοίμονον εἰς ἡμᾶς».

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Καὶ ἐπειδὴ αἱ αὐθαιρεσίαι τῶν Τούρκων καὶ αἱ πιέσεις συνεχίζονται, πολλοὶ καταφεύγουν εἰς τὰ βουνά· δὲν ἔχουν ἄλλον τρόπον διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν, ἔστω καὶ προσωρινά, ἀπὸ τὸν βραχνὰ ποὺ τοὺς ἔσφιγγε καθημερινῶς τὸν λαιμό.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ χωρία τῆς πεδιάδος ἡ κατάστασις δὲν εἶναι διαφορετική. Τὴν 28 Μαρτίου 1866, ἡμέραν τοῦ Πάσχα, καὶ περὶ ὥραν 5ην ἀπογευματινήν, οἱ κάτοικοι τοῦ Κομποτίου ἐξῆλθον εἰς τινα θέσιν ἔξω τοῦ χωρίου πρὸς διασκέδασιν, ὅπου κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς, ἐδέχθησαν ἐπίθεσιν Τούρκων στρατιωτῶν τῆς μεθορίου φρουρᾶς τῆς θέσεως Πλατύ· Τραυματισμένοι οἱ κάτοικοι ἔτρεξαν νὰ ἀναφέρουν καὶ παραπονεθοῦν διὰ τὰ διατρέξαντα εἰς τὸν Τοῦρκον ἀξιωματικὸν τοῦ φυλακίου Ἀννίνου. Ὅταν ὅμως ἔφθασαν ἐκεῖ, ἐπρόκειτο νὰ ὑποστοῦν νέαν βαναυσοτέραν ἐπίθεσιν ἀπὸ τὴν ὁποίαν, οἱ περισσότεροι, διὰ νὰ σωθοῦν, ἔτρεξαν ζητοῦντες βοήθειαν, εἰς τὸ ἔναντι τῆς γεφύρας φυλάκιον τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Τὰ τοῦ ἐπεισοδίου καταθέτει γραπτῶς τὴν ἰδίαν στιγμὴν ὁ Γ. Πιτσιμέρης: «Ἄννινον 28 Μαρτίου 1866. Πρὸς τὸν ἐνταῦθα φρουροῦντα ἀποσπασματάρχην τοῦ 8ου Πεζικοῦ Τάγματος Ὑπολοχαγὸν κ. Α. Μπίναν. Σήμερον μετὰ τὴν δευτέραν Ἀνάστασιν ὁ εἰς τὸν στρατῶνα Πλατὺ σταθμεύων ἀξιωματικὸς ὀθωμανὸς Σουλεϊμὰν Ἀγᾶς, ἐλθὼν μετὰ στρατιωτῶν εἰς τὸ χωρίον Κομπότι καὶ ἀφοῦ, ἄνευ λόγου, μᾶς ὕβρισε πίστιν καὶ σταυρόν, τὰ ἱερώτερα εἰς ἡμᾶς καθ' ὃ χριστιανοί, ἐκτύπησε διὰ τοῦ ξίφους του καί τινα Κομποταῖον. Ἰδόντες τοῦτο οἱ κάτοικοι, ἅπαντες ἔτρεξαν ἵνα παραπονεθῶσι περὶ τούτου εἰς τὸν ἀπέναντι ἐνταῦθα φρουροῦντα Γούσιμπαση (Λοχαγὸν) μετὰ τῶν ὁποίων παρηκολούθησε καὶ ὁ ὑποφαινόμενος, ἀλλὰ φθάσαντες εἰς τὸν στρατῶνα καὶ πρὶν ἀκόμη ἐκθέσωμεν τὰ παράπονά μας, ὡς ἐκ συστήματος μᾶς περικύκλωσαν οἱ στρατιῶται μὲ λόγχας καὶ ἤρχισαν νὰ μᾶς κτυποῦν διὰ τῶν λογχῶν καὶ κοπάνων τῶν ὅπλων, ἀλλὰ Θεοῦ βοηθοῦντος, διεσπάσαμεν τοὺς ἐν εἴδει τετραγώνου σχηματισθέντας στρατιώτας καὶ τρέξαντες πρὸς τὰ ἐδῶ ζητοῦντες παρ' ὑμῶν συνδρομήν, ἀλλ' εἶναι πληγωμένοι μὲ λόγχην ἑπτά, ἐκτὸς ἐκείνων οἵτινες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγουν τῶν χειρῶν, συνάμα δὲ εἶναι καὶ ὁ ὑποφαινόμενος πληγωμένος εἰς τὸν ἀριστερὸν βραχίονα διὰ τῆς λόγχης καὶ ἐπειδὴ εἶμαι Ἕλλην μὲ τακτικὸν Ἑλληνικὸν διαβατήριον καὶ οὐδένα νομίζω κατ' ἐμοῦ δικαίωμα εἶχον νὰ πράξουν τι, σᾶς παρακαλῶ ἵνα εὐαρεστούμενοι, ἐνεργήσητε τὰ χρεώδη. Ὁ ὑπογραφόμενος Γ. Πιτζιμέρης».

Κατὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1866 νέα πιεστικὰ μέτρα λαμβάνονται κατὰ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἄρτης διὰ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων. Ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Ἠπείρου ἀπέστειλε διαταγὴν πρὸς τοὺς διοικητὰς τοῦ Πασαλικίου του, ὅπως διὰ δραστηρίων μέσων, εἰσπράξωσι τοὺς καθυστερουμένους φόρους, Βεργί, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1863, ὡς καὶ τοὺς φόρους ἐπιτηδεύματος, δεκάτης, καὶ προσωπικὸν (χαράτσι) τοῦ ἔτους ἐκείνου. Προσέτι ἀπέστειλε γράμματα εἰς τοὺς Μητροπολίτας τῆς Ἠπείρου, ὅπως συστήσουν εἰς τοὺς πιστούς των, τὴν πληρωμὴν

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τῶν φόρων καὶ νὰ ἐνισχύσουν τοὺς πρὸς τοῦτο ἀπεσταλμένους τῆς ἐξουσίας. Διὰ τῶν μέτρων αὐτῶν ἐπετεύχθη νὰ εἰσπραχθῇ ποσόν, ἐκ φόρων, 5.205.000 γροσίων καθ' ὅλην τὴν Ἤπειρον ἀπὸ Ἄρτης μέχρι Ἀργυροκάστρου μέσα εἰς ἕνα ἐξάμηνον. Τὸν Αὔγουστον ἰδίου ἔτους κηρύσσεται ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις καὶ ἡ Τουρκία ἀναγκάζεται νὰ στείλῃ στρατεύματα διὰ τὴν καταστολήν της. Ἔχει ὅμως ἀνάγκην χρημάτων καὶ ἐνθυμεῖται πάλιν τοὺς πιστούς της ὑπηκόους. Τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1866 ἀναγιγνώσκεται εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἠπείρου φιρμάνιον διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Σουλτᾶνος ἐζήτει ἔκτακτον ἐνίσχυσιν 1.650.000 γροσίων ἐκ τοῦ Πασαλικίου της. Ἐξ αὐτῶν 650.000 ἐζήτει ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὴν περιοχήν των καὶ τὸ ὑπόλοιπον ποσὸν τοῦ ἑνὸς ἑκατομμυρίου γροσίων ἀναλόγως, ἀπὸ τὰ τέσσαρα ἄλλα Καϊμακαμηλίκια Ἄρτης, Πρεβέζης, Ἀργυροκάστρου καὶ Βερατίου. Ἔλεγε δὲ τὸ φιρμάνιον: «Ἐπειδὴ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ Κράτους καταφαίνεται σπουδαῖον ἔλλειμμα ὅπερ ἡ Αὐτοκρατορικὴ Κυβέρνησις πολλαχῶς καὶ ποικιλοτρόπως προσπαθήσασα νὰ καλύψῃ, δὲν ἠδυνήθη, καὶ κατὰ τὴν σήμερον ἐποχήν, ἠναγκάσθη νὰ διατηρῇ ἐμπολέμους στρατοὺς πρὸς ἀσφάλειαν τῶν πιστῶν αὐτῆς λαῶν, ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ καταστάσεως, ἐπὶ τοῦ παρόντος αὐξανομένων τῶν δαπανῶν, ὅλως ἀνέφικτον ἀποβαίνει νὰ ἰσολογισθῶσιν αὗται πρὸς τὰ ἔσοδα, ἔδοξε τῷ Μεγαλειοτάτῳ Σουλτάνῳ νὰ κάμῃ ἔκκλησιν πρὸς τὸ πιστὸν αὐτῆ ὑπήκοον ὅπως τοῦτο συνδράμῃ... καὶ ἀποτείνεται πρὸς τοὺς κατοίκους εἰς τὸ Σεντζάκιον Ἰωαννίνων ἐν εἴδει συνδρομῆς ὀθωμανικὰ γρόσια 1.650.000».

Διαρκοῦντος τοῦ ἔτους 1866 εἰς τὴν Κρήτην συμβαίνουν σοβαρὰ πράγματα. Αἱ δοθεῖσαι κατὰ τὸ 1858, διαβεβαιώσεις τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν Κρητικὸν Λαόν, εἰς ἐφαρμογὴν τοῦ «Χάτι Χουμαγιούν», περὶ σεβασμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς Τουρκίας, ἀπεδείχθησαν ψεῦδος καὶ ἡ καταπίεσις ἐπὶ τῆς Νήσου καθημερινῶς ἐσκληρύνετο. Ἡ κατάστασις τώρα εἶχε γίνει ἀφόρητος. Τὸν Μάϊον τοῦ 1866, συνεκεντρώθησαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν εἰς συνέλευσιν καὶ ὑπέβαλον ὑπόμνημα εἰς τὴν Πύλην, ζητοῦντες τὴν ἐφαρμογὴν καὶ τὴν τήρησιν τῆς δηλώσεως τοῦ Σουλτάνου, ὡς καὶ τῶν συμφωνιῶν τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων. Ἡ Πύλη ἐδέχθη συζήτησιν, ἀποβλέπουσαν περισσότερον εἰς παρέλκυσιν τοῦ ζητήματος καὶ προσωρινὸν κατευνασμὸν τῶν πνευμάτων. Γρήγορα ὅμως οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαρχιῶν ἀντελήφθησαν τὸν σκοπόν της καὶ τὸ μάταιον τῶν διαπραγματεύσεων, καὶ τὴν 21 Αὐγούστου, διὰ κοινῆς διακηρύξεως τῶν Σφακίων, ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν κατὰ τῆς Τουρκίας. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐνεθουσίασεν ὄχι μόνον τὸν ἐλεύθερον Ἑλληνικὸν Λαόν, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπόδουλον χριστιανικὸν τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας. Ἐπαναστατεῖ τώρα καὶ αὐτῶν ἡ ψυχή. Παρακολουθοῦσα ἡ Τουρκία, ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1866 τὰς κινήσεις τῶν Κρητῶν, ἀντιλαμβάνεται ὅτι, ἐὰν ἐκραγῇ ἐπανάστασις εἰς τὴν Κρήτην, θὰ χρειασθῇ νὰ ἀντιμετωπίσῃ σύντομα καὶ τὸ ἀνυπότακτον Ραδοβύζι τῆς Ἄρτης. Δι' αὐτὸ συγ-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

κεντρώνει συνεχῶς στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἀποστέλλει εἰς Ἄρταν καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ραδοβυζίου. Εἰς τὴν Σαλαώραν ἐπιτάσσει ὅλα τὰ ἐκεῖ Ἑλληνικὰ πλοιάρια, διὰ τὰς μεταφορὰς στρατιωτῶν καὶ ἄλλων εἰδῶν, προοριζομένων διὰ τὴν φρουρὰν τῆς Ἄρτης. Προσέτι ὁ Ἀμβρακικὸς φρουρεῖται δι' ἐξωπλισμένων λέμβων καὶ ἰδίως αἱ ἀκταὶ τοῦ Μακρυνόρους, καθόσον οἱ Τοῦρκοι ἐφοβοῦντο εἰσβολήν, τακτικοῦ στρατοῦ ἢ ἐθελοντῶν, ἐκ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Ἐν συνεχείᾳ λαμβάνουν καὶ σειρὰν ἄλλων στρατιωτικῶν μέτρων. Τὸν Ἰούνιον 1866 διατάσσεται ἡ ἀνέγερσις τοῦ ἀμυντικοῦ στρατῶνος ἐπὶ τῆς Περάνθης καὶ καλεῖται ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων νὰ προσφέρῃ τὴν προσωπικήν του ἐργασίαν. Ἡ ὁδὸς Ἰωαννίνων—Ἄρτης, μέσῳ Πέντε Πηγαδίων, καταλαμβάνεται καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ μῆκος αὐτῆς, διὰ δυνάμεως 2.000 στρατιωτῶν. Κατὰ μῆνα Αὔγουστον ἰδίου ἔτους, 1866, ἡ φρουρὰ τῆς Πρεβέζης ἐνισχύεται. Φθάνει ἡ δύναμίς της εἰς 2.000 ἄνδρας, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Διοίκησις ὀφείλει ἀρκετοὺς μισθοὺς καὶ διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν ὁποίων ὁ Διοικητὴς Πρεβέζης ἐπιβάλλει φορολογίαν ἐκ μιᾶς λίρας εἰς κάθε οἰκογένειαν, ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Βοήθεια τοῦ Βασιλέως». Καὶ ἄλλα μέτρα ἀναφέρει, τὴν ἰδίαν ἐποχήν, ὁ Ὑποπρόξενος Ἄρτης: «Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ. Ἀριθ. Πρωτ. 468. Ἄρτα 2 Σεπτεμβρίου 1866. Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν. Ἀθήνας. — Εὐσεβάστως ἀναφέρω ὅτι τὴν 16ην Αὐγούστου 1866, ὁ Καϊμακάμης τῆς Ἄρτης καὶ ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Στρατοῦ Ἄρτης, μετέβησαν εἰς περιοδείαν εἰς τὰ μεθόρια χωρία τοῦ Ραδοβυζίου. Εἶχον σπουδαίας ὑποψίας ὅτι παρασκευάζεται ἐπανάστασις καὶ γι' αὐτὸ μετέβησαν ὅπως ἀνακαλύψουν κάτι. Ἐπίσης ἔκαμον ἔρευναν, οἱ Τοῦρκοι, εἰς τὴν Μονὴν Κάτω Παναγιᾶς, διὰ τὴν ἀνακάλυψιν κρυπτομένων ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων. — Εὐπειθέστατος, ὁ Ὑποπρόξενος, Τούντας». Ὅπως πληροφορεῖ τὸ Ὑπουργεῖον, εἰς ἄλλας ἀναφορὰς του ὁ Ὑποπρόξενος, κατὰ τὸν μῆνα Σεπτέμβριον καταφθάνουν τουρκικαὶ ἐνισχύσεις τῆς Φρουρᾶς τῆς Ἄρτης. Μία δύναμις ποὺ ἔφθασε, τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἐξ 150 Ἀλβανῶν, εἰς Ἄρταν, κατέλυσε εἰς τὰ χάνια τῆς πόλεως, ἀπ' ὅπου, καθ' ἑκάστην, ἐπεδίδετο εἰς κλοπὰς καὶ βιαίας ἀφαιρέσεις, ἀπὸ τὰς προθήκας τῶν καταστημάτων, διαφόρων εἰδῶν ἐκ τῶν ἐκτεθειμένων πρὸς πώλησιν. Ἐν συνεχείᾳ φθάνει ἄλλη δύναμις, 250 ἀτάκτων καὶ 60 τακτικῶν Ἀλβανῶν, ἔπειτα ἐξ Ἰωαννίνων τμῆμα 80 ἀνδρῶν καὶ τέλος ἐκ Πρεβέζης 280 στρατιῶται· αἱ μονάδες δὲ αὐταὶ ἐστάλησαν κατόπιν νὰ καταλάβουν ἐπίκαιρα χωρία τοῦ Ραδοβυζίου. Καὶ ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς καὶ τὴν παρουσίαν τόσου στρατοῦ πρὸ τῶν θυρῶν τῶν κατοίκων Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων, ἐξακολουθεῖ νὰ εἰσπράττεται ὁ τελευταῖος φόρος τοῦ Φιρμανίου: «Φρίκη εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν», γράφει ἡ ἐφημερὶς Φάρος τῆς Ὄρθρυος». «Καταπιέσεις, διασμοί, ραβδισμοί, φυλακίσεις, ἀγγαρίαι. Ἀπερίγραπτος ἐλεεινότης, φόροι ἀπερίγραπτοι δι' ὧν ἀπορροφᾶται τὸ αἷμα τῶν χριστιανῶν. Νέοι φόροι διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν στρατευμάτων ποὺ

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ἔφερον. Αἱ κινήσεις τοῦ στρατοῦ, μεταφορὰ ἀποσκευῶν ἐνεργεῖται μὲ ἀγγαρίας κλπ.».

Εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1866, προβλέπουν ὅτι, ἐκεῖ ποὺ ἔφθασαν, τὰ πράγματα εἰς τὴν Ἤπειρον, θὰ καταλήξουν σύντομα εἰς ἐξέγερσιν, καὶ ἡ ἐφημερὶς «Πρωϊνὸς Κῆρυξ» τῆς 3ης Αὐγούστου 1866 γράφει: «Αἱ τελευταῖαι εἰδήσεις ἐξ Ἠπείρου εἰσὶν λίαν σημαντικαί. Οἱ Ἠπειρῶται μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνθέξωσι εἰς τὰ φοβερὰ βάρη ἅτινα ἡ ὑπέρογκος καὶ ἀπάνθρωπος φορολογία ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ πεισματώδης καὶ ἀναίτιος καταδίωξις ἀφ' ἑτέρου, τοῖς ἐπιβάλλουσι, οἱ ἔχοντες ὅπλα ἥρπασαν αὐτὰ καὶ κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη. Ἐκεῖθεν οἱ γνήσιοι τοῦ Πύρρου ἀπόγονοι, διαμαρτυρόμενοι ὡς καὶ οἱ γενναῖοι Κρῆτες θὰ δώσωσι τὸ σημεῖον, καθόσον δὲν εἶναι πλέον καιρὸς νὰ ἀναμένωσι πιεζόμενοι τοσοῦτον θηριωδῶς».

Ὁ ἐν Ἰωαννίνοις Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος βλέπει, καὶ αὐτός, ποῦ θὰ καταλήξῃ ἡ ἀπάνθρωπος συμπεριφορὰ τῶν Τούρκων καὶ ἀναφέρει: «Προξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ. Ἀριθ. 736. Ἐν Ἰωαννίνοις 24 Αὐγούστου 1866. (Πολιτικὴ ἔκθεσις ὀκταημέρου).

Κύριε Ὑπουργέ,

....Μεταβαίνων ἤδη εἰς τὰ περὶ τῶν εἰσπράξεων τῶν φόρων κατὰ τὸ ὀκταήμερον τοῦτο ἅτινα καὶ ἄντικρυς ἀφορῶσι τῶν χριστιανῶν τὴν κατάστασιν. Ἡ τοῦ στρατιωτικοῦ δασμοῦ εἴσπραξις ἐπερατώθη ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Ἰωαννίνων, Ἄρτης, Πρεβέζης καὶ Ἀργυροκάστρου, τὸ συλλεχθὲν δὲ ποσὸν τῶν 800 χιλιάδων γροσίων διετέθη ἀμέσως εἰς τὰς μισθοδοσίας τῶν ἐφέδρων καὶ τῶν ἀτάκτων Ἀλβανῶν. Εἰς πολλὰ χωρία καθυστεροῦνται καὶ φόροι τοῦ παρελθόντος ἔτους καὶ τοῦ 1864, τοσαύτην δὲ κατέβαλε περὶ τὴν εἴσπραξιν αὐτῶν ἡ ἐξουσία προσπάθειαν, ὥστε ἐπώλησε οὐκ ὀλίγων χριστιανῶν τὰς φλοκάτας ἵνα πληρωθῇ, 200 καὶ 300 γρόσια, ποσά. .... Οἱ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ τῆς Ἄρτης καὶ τοῦ Ραδοβυζίου χριστιανοὶ εἰσὶν οἱ φέροντες πάντων τῶν ἐν Ἠπείρῳ τακτικώτερον ὁπλισμόν, δύνανται δὲ νὰ θεωρηθῶσι ὡς ἄλλοτε, οἱ κάτοικοι τοῦ Σουλίου. Εὐπειθέστατος. Ὁ Πρόξενος. Χαράλ. Φραγκούδης. Κύριον Ἐπαμ. Δεληγιάννην, Ὑπ. Ἐξωτερικῶν, Ἀθήνας». (Α.Υ.Ἐξ. Φ. 1867/4).

Ὁ ἴδιος Πρόξενος εἰς ἄλλην ἀναφοράν του ἐπανέρχεται, περιγράφων τὴν κατάστασιν: «Ἑλληνικὸν Προξενεῖον ἐν Ἰωαννίνοις. Ἰωάννινα 6 Ὀκτωβρίου 1866. Κύριε Ὑπουργέ, τὰ πνεύματα τῶν κατοίκων χριστιανῶν τῆς Ἠπείρου διάκεινται λίαν τεταραγμένα. Καὶ ἐν Ραδοβυζίῳ καὶ τῇ περιοχῇ Λάμαρη τῆς Πρεβέζης καὶ ἐν Λάκκᾳ Σουλίου, ἄρχεται ἀναπτυσσομένη παρὰ τοῖς ὁμογενέσι ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἐπὶ πλέον παράτασις τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεώς των, δὲν πρέπει νὰ διαρκέσῃ. Τὰ ἐν Ραδοβυζίῳ χωρία τὰ κατὰ τὴν δεξιὰν τοῦ Ἄσπρου (Ἀχελώου) ἰδίᾳ τὰ Μηλιανά, Βρεσθενίτζα, Πράμαντα, Μπότζη καὶ Σπανοπέτρου, εἰς ἃ ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἐκπέμπει ὁλονὲν Ἀλβανοὺς ἀτάκτους, εἰσὶν διατεθειμένα νὰ ἐξεγερθῶσι εἰς τὴν πρώτην κατ' αὐτῶν καταπίεσιν. Ἰδίᾳ οἱ

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ὀρεινοὶ τοῦ Ραδοβυζίου κάτοικοι φρονοῦσιν ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ὑποκινηθῶσι παρὰ τῶν κατοίκων τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Εἰς τὴν μεθόριον γραμμὴν ὑπάρχουν σήμερον, ἓν τάγμα Νιζάμηδων 700 ἀνδρῶν, ἓν ἡμίταγμα πυροβολικοῦ 200, ἓν τάγμα ἐφέδρων 500, Βαζιβουζούκηδες 400, τὸ ὅλον δισχίλιοι περίπου. Ἐν Πρεβέζῃ ἰσάριθμοι σχεδὸν εἰσίν. — Τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος Εὐπειθέστατος θεράπων Χαράλ. Φραγκούδης». (Α.V.Ε.Φ.α.α.κ.1866).

Εἰς τὴν ἐπομένην του ἀναφορὰν ὁ Πρόξενος Φραγκούδης γνωρίζει πληροφορίας του καθ' ἃς οἱ Τοῦρκοι πιστεύουν πλέον ὅτι πρόκειται σύντομα νὰ ἐκραγῇ ἐπανάστασις εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς τῆς Ἠπείρου καὶ ὅτι θὰ ἡγηθοῦν τῶν κατοίκων, οἱ ἐκ τῶν περιοχῶν αὐτῶν καταγόμενοι, συμπατριῶται των, ἐρχόμενοι ἐκ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος. «Ἰωάννινα 11 Ὀκτωβρίου 1866. Κύριε Ὑπουργέ, Αἱ πολεμικαὶ παρασκευαὶ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Σουλτάνου κατὰ τὴν Ἤπειρον, ὁλονὲν ἐντείνονται. Οἱ φόβοι ὅλων στρέφονται εἰς Χειμάρραν, Δέλβινον, Σούλιον καὶ Ραδοβύζιον, θεωροῦσι δὲ βέβαιον ὅτι, ὁ μὲν ἀντισυνταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ κ. Δημήτριος Βότσαρης, θὰ ὑποκινήσῃ τοὺς ἐν Σουλίῳ συμπατριώτας του, τειθέμενος ἐπικεφαλῆς, αὐτῶν, ὁ Ὑποστράτηγος Σπῦρος Μήλιος τοὺς Χειμαρριῶτες καὶ ὁ Καραϊσκάκης τοὺς παρὰ τὴν κατὰ τὸ Ραδοβύζιον ὀθωμανικὴν ὀροθετικὴν γραμμήν. Τῇ Ὑ. ἐξοχότητι εὐπειθέστατος θεράπων Χαράλ. Φραγκούδης». (Α.V.Ε.Φ.α.α.κ.1866).

«Προξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἰωαννίνοις.

Ἰωάννινα 21 Ὀκτωβρίου 1866

Κύριε Ὑπουργέ, Ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Ἠπείρου τὴν νύκτα τῆς χθὲς μετὰ τοῦ Γενικοῦ Δερβέναγα Ταφὴκ Μπέη, ἀπῆλθεν εἰς Ἄρταν, ἀφοῦ προηγουμένως κατὰ τὴν χθὲς γενομένην συνεδρίασιν, ἀπεφασίσθη ἡ ὀχύρωσις ὁλοκλήρου τοῦ χωρίου Πέτα καὶ ἡ ἐν αὐτῷ συγκέντρωσις 800 Ἀλβανῶν Βαζιβουζούκηδων τριῶν λόχων ἐφέδρων καὶ μιᾶς ἴλης Ἱππικοῦ. Πρὸς τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Πέτα διετάχθη καὶ ἡ κατάληψις τῶν ἐπικαιροτέρων χωρίων τῆς περιοχῆς τοῦ Κάμπου τῆς Ἄρτης, ἰδίᾳ δὲ τῆς Στρογγυλῆς, Πέτρας, Κακοβάτου. — Εὐπειθέστατος κλπ. Χαρ. Φραγκούδης». (Α.V.Ε Φ.α.α.κ.1866).

Ἐκτὸς τῶν μέτρων αὐτῶν, οἱ Τοῦρκοι, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ὀκτωβρίου προβαίνουν εἰς διωγμούς, συλλήψεις καὶ φυλακίσεις ἀνθρώπων, θεωρουμένων ἱκανῶν νὰ ἐξεγείρωσι τοὺς κατοίκους. Καὶ πρῶτος συλλαμβάνεται κατὰ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου ὁ γέρω Ἰωάννης Κοσσυβάκης, Πρόκριτος τοῦ Ραδοβυζίου, ἐκ τοῦ χωρίου Μπότση. Ἡ σύλληψις αὐτοῦ συγκινεῖ ὁλόκληρο τὸ Ραδοβύζι. Ὁ Κοσσυβάκης δέσμιος ὁδηγεῖται εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἀλλὰ μετά τινας ἡμέρας ἀπολύεται. Σχετικὴ μὲ τὴν σύλληψίν του εἶναι καὶ ἡ κάτωθι ἐπιστολὴ πρὸς διευθυντὴν ἐφημερίδος Ἀθηνῶν:

Ἐν Βονίτσῃ τῇ 18 Ὀκτωβρίου 1866.

«Πρὸ πολλῶν ἡμερῶν ὁ ἐν Ἄρτῃ Καϊμακάμης συνέλαβεν ἐξ ἀπροόπτου ἕνα ἐκ τῶν ἐν Ραδοβιτσίῳ πρώτων οἰκοκυραίων, διακρινόμενον ἐπὶ συνέσει καὶ

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

καταστάσει ἐν τῷ τόπῳ του, λόγῳ ὅτι εἶχε συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων ἐπὶ σκοπῷ ἐπαναστατικῷ, καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο ἐδέχετο εἰς τὸν οἶκον του πολεμεφόδια. Συλληφθεὶς λοιπὸν οὗτος, ὀνομαζόμενος Κοσσυφάκης, παρεπέμφθη δέσμιος εἰς τὸν ἐν Ἰωαννίνοις Πασᾶν, πρὸς ὃν προσαχθεὶς ἀπελογήθη ἀξιοπρεπῶς, ὅτι ἡ κατ' αὐτοῦ προσαφθεῖσα κατηγορία εἶναι ὅλως ἀνυπόστατος· ὁ δὲ Πασᾶς κατανοήσας τὴν ἀλήθειαν καὶ πεισθεὶς ἀπέλυσεν αὐτόν.

«Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ ἐν Ἄρτῃ Καϊμακάμης, ἀποστείλας περὶ τοὺς τριακοσίους στρατιώτας εἰς τὸ χωρίον του πρὸς ἀνεύρεσιν πειστηρίων καὶ πρὸς ἀνάκρισιν τῶν συγχωριανῶν του, πειστήριόν τι ἢ ἴχνος ἐνοχῆς δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνακαλύψῃ. Ἀλλ' οἱ πρὸς τοῦτο ἀποσταλέντες μετῆλθον πολλὰ ἐκβιαστικὰ μέτρα καὶ πολλὰς ἔπραξαν βιαιοπραγίας. Διότι, ὅπως ἐκφοβίσωσι τοὺς χωρικούς, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀπογύμνωσιν τοῦ οἴκου τοῦ κατηγορουμένου, καθὼς καὶ εἰς τὴν τῶν λοιπῶν. Ἔπειτα δὲ ἐπέπεσον ὡς πεινα λέοι λύκοι εἰς τὰ ποίμνιά των· καὶ διαφόρους ἄλλας ἀνηθίκους παρεκτροπάς, φορητὰς μὲν ὡς ἐκ δυνάμεως ἀνωτέρας ἐπιβαλλομένας, ἀνεξάλειπτον ὅμως ἄλγος ἐμποιούσας εἰς τὴν καρδίαν παντὸς ἀνθρώπου διαπράξαντες, ἐνέμενον ἐκεῖσε ἔκτοτε διενεργοῦντες τὰ αἴσχιστα.

«Ἐπανελθὼν λοιπὸν ὁ Κοσσυφάκης ἐξ Ἰωαννίνων τὸν μὲν οἶκόν του εὗρε κενόν, παντὸς ὅ,τι εἶχε, τὰ δὲ ποίμνια καὶ τὰ κτήνη του διηρπαγμένα. Ἐντεῦθεν δύνασθε νὰ κατανοήσητε εἰς ποίαν ἀπελπιστικὴν θέσιν περιῆλθε. Εἰς τὴν ἐσχάτην λοιπὸν ὑπόνοιαν περιελθὼν ὁ ἀτυχὴς οὗτος πολίτης, ἦτο ἐπόμενον νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέα, ἣν ἴσως πρὸ τῶν κατορθωμάτων τῶν ὀθωμανῶν στρατιωτῶν δὲν εἶχεν, ἵνα συνεννοηθῇ μετὰ τῶν τὰ αὐτὰ παθόντων συμπατριωτῶν του, καὶ ἐξελάσωσι τῶν χωρίων των διὰ τῶν ὅπλων τὴν στρατιωτικὴν μάστιγα τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ὅπερ καὶ ἐπέτυχον, ἐκδιώξαντες ἑπτακοσίους στρατιώτας τούρκους ἐκ τῆς ἐπαρχίας των, οὓς κατεδίωξαν μέχρις Ἄρτης.

«Τὰς βιαιοπραγίας ταύτας ἔμαθον καὶ παρ' ὑπαλλήλου τῆς Υ. Πύλης. Φαντασθῆτε ἂν δύνανται νὰ μένωσιν ἐν ἡσυχίᾳ καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπαρχίαι ὑπὸ τοιαύτην διοίκησιν». (Ν. Γενεά, 28.12.1866).

Εἰς τὸ χωρίον, ὅπου ἐπιστρέφει, φθάνει ἀμέσως καὶ ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρός του, Φώτιος Κοντονίκας, ἐκ τοῦ παρακειμένου Ἐλευθέρου Βάλτου. Οἱ κάτοικοι τοῦ Ραδοβυζίου εὑρίσκονται, ἐκ τῶν διωγμῶν, πιέσεων καὶ τώρα, ἐκ τῶν συλλήψεων, εἰς ἀναβρασμὸν καὶ ἀναμένουν τὸ σύνθημα τῆς ἐξεγέρσεως, τὸ ὁποῖον καὶ τὸ δίδει ὁ ἐπανελθὼν παλαίμαχος Κοσσυβάκης. Ἀμέσως συγκροτοῦνται ἔνοπλα τμήματα, κατὰ χωρία, τὰ ὁποῖα ἐκδιώκουν τὰ ὀθωμανικὰ ἀποσπάσματα ποὺ ἐστάθμευον εἰς Ραδοβύζι. Οἱ Σωτήριος Ἰωάν. Κοσσυβάκης, Νικόλαος Μαντζούκης ἐκ Σεκλίστης (Ἐλάτης), ὑπηρετῶν τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ, καὶ Ἰωάννης Κοντονίκας, μαζὶ μὲ ἄλλους, τίθενται ἐπικεφαλῆς τοῦ πρώτου ἐπαναστατικοῦ Σώματος τοῦ Ραδοβυζίου, καὶ καλοῦν τοὺς κατοίκους ὅλων τῶν χωρίων εἰς ἐξέγερσιν. Οἱ ἄνδρες

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τῆς Καταβόθρας, Βρεστενίτσης, Μηλιανῶν, Μπότσης, Σουμεροῦς (Μεσοπύργου), προσέρχονται ἐκ τῶν πρώτων. Πληροφορεῖται τὸ κίνημα ὁ Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἀναφέρει τὴν 20 Ὀκτωβρίου 1866 εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν: «Οἱ ἐν Ραδοβυζίῳ καὶ ὡπλισμένοι εἰσὶν καὶ οἱ προθυμότεροι νὰ κάμωσι ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Χαράλ. Φραγκούδης». (Α.Υ.Εξ.Φ.1866).

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1866. Ἡ Ἐπανάστασις τῆς Κρήτης εὑρίσκεται εἰς τὸ ἀποκορύφωμα. Αἱ Κυβερνήσεις τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων, φοβούμεναι, ἀπὸ ψυχρὸν ὑπολογισμόν, τὴν ἐπέκτασιν τῆς Ρωσίας πρὸς τὴν Μεσόγειον, ἀντιτίθενται εἰς τὸν διαμελισμὸν τῆς Τουρκίας καὶ δὲν εὐνοοῦν τὰ κινήματα τῶν σκλαβωμένων εἰς τὸν Σουλτᾶνον ἀλλοεθνῶν. Ἐν τούτοις ὅμως μεγάλαι μᾶζαι τῶν Λαῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ πολλαὶ ἐφημερίδες, συγκινοῦνται ἀπὸ τὴν ἐξέγερσιν τῶν Κρητῶν, εἰς δὲ τὰ Δυτικὰ Κοινοβούλια ἀκούονται πάλιν φωναὶ συμπαθείας ὑπὲρ τῶν ὑποδούλων, εἰς τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν Λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Ραδοβυζινοὶ τῆς Ἄρτης δὲν ἐλπίζουν βοήθειαν ἐκ μέρους τοῦ ἐπισήμου Ἑλληνικοῦ Κράτους, οὐδὲ γενικωτέραν τινα ἐνθάρρυνσιν εἰς τὰς ἀποφάσεις ποὺ πρόκειται νὰ λάβουν. Ἐν τούτοις ὅμως, τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον ἐκινήθη εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ἀπὸ φιλελεύθερα στοιχεῖα, ὑπὲρ τῶν ἐξεγερθέντων χριστιανῶν κατὰ τοῦ Ἀσιάτου κατακτητοῦ, τοὺς ἐμψυχώνει διὰ νὰ ἀναλάβουν, μόνοι καὶ ἀβοήθητοι, ἕναν νέον ἀγῶνα: Ἀποφασίζουν νὰ συνδέσουν τὴν τύχην των, μὲ ἐκείνην ποὺ θὰ ἔχῃ ἡ Ἡρωϊκὴ Κρήτη. Δι' αὐτὸ ὅταν ἠκούσθη ἡ πρόσκλησις, εἰς τὰ ὅπλα, τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἐξεγέρσεως εἰς τὰ ὀρεινὰ χωρία Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων δὲν ἐχρειάσθη πολὺ σκέψις διὰ νὰ πυκνωθοῦν αἱ πρῶται ἔνοπλοι ὁμάδες. Ἀκολούθως οἱ ἐπαναστάται ἐξέλεξαν Προσωρινὴν Διοίκησιν τοῦ Ἀγῶνος ἐκ τῶν, Ἀνδρέα Κοσσυβάκη ὡς Προέδρου, Νεσφύτου Πρωτοσυγγέλλου, Χρίστου Κοσσυβάκη, Θανασούλα Κοσμᾶ, Γεωργίου Μαυρομάτη, Κώστα Μπουταλᾶ (ἐκ Βουργαρελίου) ὡς μελῶν, καὶ Κωνστ. Πουλῆ ὡς γραμματέως, ἐν συνεχείᾳ δὲ κατέλαβον τὸ χωρίον Βρεστενίτσα (Πηγαὶ) καὶ ἐγκατέστησαν φρουρὰν εἰς τὴν ὀλίγον ἀπέχουσαν αὐτοῦ, γέφυραν Κοράκου, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἄσπρου (Ἀχελώου). Διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων δὲν ἐχρειάσθη βία ἢ χρῆσις ὅπλων, καθόσον οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου πιστεύοντες εἰς προσωρινότητα τοῦ κινήματος ἢ διευθέτησιν τῆς διαφορᾶς διὰ συνδιαλλαγῆς, ἐδέχθησαν νὰ συμπτυχθοῦν. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοῦ Νοεμβρίου καὶ εἰς τήν, ἀριστερὰν τοῦ Ἀχελώου, περιοχὴν τῆς Ἀργιθέας, ἤρχισαν νὰ συγκεντροῦνται ἐπαναστάται ἐκ τῶν Θεσσαλικῶν Ἀ-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

γράφων. Εἰς τὸ χωρίον Ζεμένικο εἶχον μεταβῆ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ὀκτωβρίου χωροφύλακες διὰ νὰ βοηθήσουν τὸν Τοῦρκον εἰσπράκτορα, εἰς τὴν εἴσπραξιν διαφόρων φόρων. Οἱ κάτοικοι ἐδήλωσαν ἀδυναμίαν εἰς τὸν εἰσπράκτορα, ὅτε οὗτος ἐπυροβόλησε κατ' αὐτῶν. Οἱ τελευταῖοι ἀντεπυροβόλησαν καὶ ἐφόνευσαν ἕνα χωροφύλακα. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ὑπῆρξεν ἀφορμή, οἱ μὲν ἄνδρες τοῦ χωρίου Ζεμένικο καὶ ἄλλοι τῆς περιοχῆς του, νὰ λάβουν τὰ ὅπλα, αἱ δὲ οἰκογένειαι των νὰ εἰσέλθουν πρόσφυγες εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος. Οἱ οὕτω ἐπαναστατήσαντες κάτοικοι τῶν Ἀγράφων, ἀφοῦ συνεκρότησαν διάφορα τμήματα, τεθέντα ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τῶν ἐκ Λιασκόβου ἀδελφῶν Ἀλεξανδρῆ, τοῦ Γεωργίου Καραούλη ἐξ Ἀγράφων καὶ τοῦ Χειμαρριώτου Κων. Κυριάκου καὶ ἄλλων, κατέλαβον τὰ ἀριστερὰ πλευρὰ τοῦ Ἀχελώου, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Γεφύρας Κοράκου, ἐγκαταστήσαντες συνάμα τὸ Ἀρχηγεῖον τοῦ ἀγῶνος των, εἰς τὸ χωρίον Πετρίλο.

Καὶ ἐνῶ αὐτὰ συνέβαινον εἰς τὸ Ἄνω Ραδοβύζι καὶ τὴν ἔναντι αὐτοῦ περιοχήν, τοῦ Ἀχελώου, εἰς τὴν Ἄρταν κατὰ τὸν Νοέμβριον, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Ἠπείρου Μεχμὲτ Πασᾶ, ἐζητεῖτο ἀπὸ τὸν Μητροπολίτην Ἄρτης, Σεραφεὶμ Ξενόπουλον, ὅπως ὑπογράψῃ αὐτὸς καὶ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, δήλωσιν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον, ὅτι ἦσαν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, χάρις εἰς τὴν καλὴν διαγωγὴν ποὺ δεικνύουν ὁ Διοικητὴς Ἄρτης Μεχμὲτ Τζεβὰτ Πασᾶς καὶ ὁ Γεν. Διοικητὴς Ἠπείρου Μεχμὲτ Πασᾶς καὶ νὰ ἐκφράζουν συνάμα πίστιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην. Ὁ Μητροπολίτης συνέταξε καὶ ὑπέγραψε τοιαύτην, περίπου, δήλωσιν εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε ὅτι: «ἐσμὲν καὶ ἐσόμεθα πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ κραταιοτάτου Δοβλετίου μας». Ὅταν ὅμως ἡ δήλωσις αὐτὴ ἐξετέθη εἰς τὸ κοινὸν πρὸς ὑπογραφήν, πολὺ ὀλίγοι τῶν κατοίκων, προφανῶς ἀπὸ φόβον, συνυπέγραψαν εἰς αὐτήν, θεωρήσαντες μάλιστα περιττὸν νὰ διαβάσουν τὸ περιεχόμενόν της. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας συνέβη εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης καὶ τὸ ἑξῆς περιστατικόν: Χότζας τις μαθὼν ὅτι Ἀγγλικὴ φρεγάτα ἐλύτρωσεν ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Τούρκων, καταδιωκόμενα γυναικόπαιδα τῆς Κρήτης, ἀνῆλθεν, εἰς τὸ παρὰ τὴν Ἁγίαν Θεοδώραν, Τζαμὶ καὶ ἐκάλεσε τοὺς πιστοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Προφήτου, ὅπως προσέλθουν καὶ καταρασθοῦν, μαζί του, τὴν Ἀγγλίαν. Ὅταν ὅμως κατῆλθεν τοῦ τζαμίου καὶ διερχόμενος ἔξωθεν τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου, τὸν ἐδάγκωσε χοῖρος ποὺ ἐξῆλθε αὐτοῦ. Τοῦτο ἐθεωρήθη κακὸς οἰωνὸς καὶ ἐξεδόθη διαταγὴ ἀπαγορεύουσα τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ ἐπεισοδίου, ἀπειλοῦσα αὐστηρὰν ποινήν. Κατὰ τὸ τέλος Νοεμβρίου οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ραδοβυζίου μετέβησαν εἰς τὸ Πετρίλο καὶ ἐξήτασαν τὴν κατάστασιν μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Θεσσαλικοῦ κινήματος. Μετὰ συζήτησιν, συνεφωνήθη ὅπως τὰ δύο ἐπαναστατικὰ σώματα ὑπὸ κοινὴν διοίκησιν συμπράξουν εἰς τὸν ἀναληφθέντα ἀγῶνα κατὰ τοῦ κατακτητοῦ καὶ καθωρίσθησαν, ὁ τρόπος ἀντιμετωπίσεως τῶν ἐχθρικῶν ἐπιθέσεων καὶ οἱ στόχοι τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ ἐπι-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

διώξουν. Διὰ νὰ εἶναι δὲ δυνατὴ ἡ ταχεῖα ἐκατέρωθεν, παροχὴ συνδρομῆς, τῶν ἐμπλεκομένων εἰς μάχας ἐπαναστατῶν ἀπεφασίσθη ὅπως τὰ Σώματα τῶν Ραδοβυζινῶν στρατοπεδεύσουν εἰς τὴν δεξιὰν περιοχὴν τῆς Γεφύρας Κοράκου, τὰ δὲ Θεσσαλικὰ εἰς τὴν ἀριστερὰν τοῦ ποταμοῦ περιοχήν, τῆς Ἀργιθέας. Ἀκολούθως ἡ Προσωρινὴ Κοινὴ Διοίκησις, ἐξέδωκε τὴν 1ην Δεκεμβρίου 1866 προκήρυξιν, τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς ὁποίας ἔχουν ὡς ἑξῆς:

«...Κηρύττομεν λοιπὸν ὅτι δὲν θέλομεν πλέον νὰ ἤμεθα ὑπήκοοί της. Ἐγειρόμεθα δὲ κατ' αὐτῆς, ζητοῦντες τὴν ἐλευθερίαν μας, καὶ ἀπαιτοῦντες παντὸς ἤμως τὴν ἕνωσίν μας μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος μετὰ τῆς ὁποίας μᾶς ἑνώνει κοινὴ καταγωγὴ ἡ αὐτὴ θρησκεία, ἡ αὐτὴ γλῶσσα, τὰ αὐτὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, ἡ αὐτὴ πολυστένακτος ἱστορία τῆς δουλείας! Θέλομεν τέλος πάντων νὰ ἑνωθῶμεν μετὰ τῶν ἀδελφῶν μας, μετὰ τῶν ὁποίων συναγωνισθέντες ἄλλοτε, συμπαθόντες καὶ συνθρηνήσαντες, αἰσθανόμεθα τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην νὰ συζήσωμεν τοῦ λοιποῦ μετ' αὐτῶν καὶ νὰ συμπαρηγορηθῶμεν.

»Ὀθωμανοὶ συμπατριῶται! Ἡμεῖς σᾶς θεωροῦμεν συμπατριώτας, συμπολίτας, ἀδελφούς, καὶ τὰ αὐτὰ δικαιώματα τὰ ὁποῖα θὰ ἀποκτήσωμεν ἡμεῖς, θέλομεν ν' ἀποκτήσητε καὶ σεῖς. Ἀλλά, ἐὰν σεῖς θέλητε νὰ λάβητε μέρος εἰς τὸν καθ' ἡμῶν πόλεμον, τότε δικαιούμεθα νὰ μὴ σᾶς φεισθῶμεν, ἀφοῦ μάλιστα πανδήμως σᾶς κάμνομεν γνωστοὺς τοὺς εἰλικρινεῖς πρὸς σᾶς σκοπούς μας. Ἀλλοίμονον ὅμως εἰς σᾶς καὶ εἰς τὰς ἰδιοκτησίας σας, ἂν θελήσητε νὰ μᾶς κτυπήσητε ἢ νὰ μᾶς δολιευθῆτε! Τότε θὰ εἴμεθα ἐντὸς τοῦ δικαίου μας νὰ μὴ σεβασθῶμεν οὔτε τὴν ζωήν σας, οὔτε τὰς ἰδιοκτησίας σας. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει ἀπόφασιν σταθερὰν ἔχομεν νὰ σεβασθῶμεν τὴν θρησκείαν σας καὶ τὴν τιμήν σας. Κοινὸν λοιπὸν ἔχομεν τὸ συμφέρον καὶ τὴν αὐτὴν Πατρίδα καὶ ἡμεῖς καὶ σεῖς ἔχομεν.

»Καὶ δι' ἡμᾶς καὶ διὰ σᾶς τὸ κοινὸν συμφέρον εἶναι νὰ ἀπαλλαγῶμεν καὶ Χριστιανοὶ καὶ Ὀθωμανοί, μιᾶς ἀδίκου καὶ παρανόμου ἐξουσίας. — Ἐν Πετρίλῳ τῇ 1 Δεκεμβρίου 1866. (Τ.Σ.) Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας».

Ἡ σφραγὶς τοῦ Κοινοῦ Ἀρχηγείου φέρει θυρεὸν μὲ τὸ Ἑλληνικὸν Στέμμα, γύρωθεν δὲ αὐτοῦ, ἐπιγραφήν, ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ. Τὰ ἐπαναστατικὰ τμήματα ἐφωδιάσθησαν μὲ σημαίας, φερούσας τὸν ἴδιον θυρεὸν καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Διοικήσεως, προσέτι δὲ τὰς λέξεις «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος».

Τὴν ἑπομένην ἡμέραν ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις ἀπηύθυνε ἐπιστολὰς εἰς τοὺς συμπατριώτας της, τοὺς διαμένοντας εἰς τὸ Ἐλεύθερον Βασίλειον, καλοῦσα αὐτοὺς ὅπως σπεύσουν καὶ βοηθήσουν τὸν ἀναλαμβανόμενον ἀγῶνα, εἰδικώτερον δὲ οἱ Ὁπλαρχηγοὶ τοῦ Ραδοβυζίου ἀπέστειλαν τὰς ἐπιστολὰς αὐτὰς εἰς πολλοὺς Ἠπειρώτας διαμένοντας εἰς Ἀγρίνιον, Μεσολόγγι καὶ Ἀθήνας. Εἶχον δὲ κοινὸν τὸ περιεχόμενον. «Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις Ἠπείρου

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

καὶ Θεσσαλίας. Πρὸς τὸν Εὐγενέστατον Κύριον..... Μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ἀνεχθῶμεν τὴν τυραννίαν τοῦ Σουλτάνου, ὡς καὶ εἰς τὰς προκηρύξεις μας ἐμφαίνονται ἐκτεταμένως, τὰ αἴτια ταύτης, ἐλάβομεν τὰ ὅπλα ὅπως ἀποκτήσωμεν τὴν ἐλευθερίαν, ἣν ἅπασα ἡ Ἐλευθέρα Ἑλλὰς κατὰ τὸ 1821 ἀνέκτησε· καὶ κατὰ συνέπειαν σᾶς παρακαλοῦμεν, ὡς καὶ πάντα φιλελεύθερον Ἕλληνα, ἵνα διὰ τῆς παρουσίας καὶ τῶν ὅπλων του, μᾶς συνδράμῃ. Ἐν Πετρίλῳ τῇ 2 Δεκεμβρίου 1866. Ἡ Διοίκησις».

Καὶ γράφει μετά τινας ἡμέρας ἡ ἐφημερὶς «Ρουμελιώτης» τοῦ Μεσολογγίου, τῆς 18.12.1866: «Ἀγγέλλουσιν ἡμῖν ἐξ Ἀγρινίου τὰ ἑξῆς: Ἠγέρθη τέλος καὶ ἡ Ἤπειρος καὶ ἦρε τὰ ὅπλα κατὰ τῆς τυραννίας. Οἱ Ἠπειρῶται ἔπεμψαν κατεπειγούσας εἰς τοὺς ἐν Ἀγρινίῳ συμπατριώτας των, ἐπιστολάς, καὶ τοὺς παρακαλοῦν ἐν ὀνόματι τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Ἁγίας ἡμῶν Θρησκείας, ἵνα σπεύσουν εἰς βοήθειαν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεώς των. Εἰς δὲ τὰ λείψανα τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821 καὶ τέκνα τοῦ ἡρωϊκοῦ Σουλίου, τοὺς γενναίους καὶ ἀτρομήτους ἄνδρας, Κουτσονίκαν Ὑποστράτηγον, καὶ Κάσκαρην, Συνταγματάρχην, ὑπομιμνήσκουν τὰ παρελθόντα αὐτῶν ἀνδραγαθήματα καὶ τοὺς παρακαλοῦν ἵνα μεταβῶσι ἐκεῖσε καὶ λάβουν τὴν ἀρχηγίαν».

Ἐν συνεχείᾳ οἱ ἐπαναστάται Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας ἀπηύθυνον πρὸς τοὺς Προξένους τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, τὸ κάτωθι ἔγγραφον: Κύριοι Πρόξενοι, Χρέος μας νομίζομεν νὰ Σᾶς πληροφορήσωμεν διατί ἠναγκάσθη ὁ λαὸς τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ ὅπλα, καὶ νὰ κηρύξῃ διαλελυμένον πάντα δεσμὸν πολιτικὸν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Τὰ αἴτια ταῦτα πληροφορεῖσθε ἐκ τῆς ἐγκλειομένης διακηρύξεως καὶ ἐκ τῆς παρούσης μας, ἀντίγραφα τῶν ὁποίων Σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ διαβιβάσητε πρὸς τὰς σχετικὰς καὶ σεβαστὰς ὑμῶν Κυβερνήσεις, διὰ νὰ γνωρίσωσι τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ κινήματός μας, ἀλλ' Ὑμεῖς, Κύριοι Πρόξενοι, εὑρισκόμενοι ἐπιτοπίως, δὲν ἀγνοεῖτε βεβαίως τὴν ἔλλειψιν πάσης ἀστυκῆς δικαιοσύνης καὶ τάξεως κατὰ τὰ μέρη ταῦτα, καὶ προσέτι τὰ διάφορα εἴδη τῶν καταθλίψεων, τὰς ὁποίας ὑποφέρομεν, ἐκτὸς τῶν ἀγγαριῶν καὶ τῶν ἄλλων κακώσεων, τῶν ὁποίων καθ' ἑκάστην ἐγενόμεθα θύματα μέχρι τοῦδε. Ὑμεῖς περιπλέον γνωρίζετε τὴν ἀφόρητον φορολογίαν καὶ τοὺς ἐπανειλημμένους δικαίους ἐράνους. Πρὸς ἀνακεφαλαίωσιν τούτων ἐνομίσαμεν ἀναγκαῖον νὰ Σᾶς ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα.

α.) Ἐνῷ ἦτον ὁ τελωνειακὸς φόρος, τοῦ ἦν καπνοῦ 60 παράδες ἡ ὀκᾶ μέχρι τοῦ 1856· ἤδη θὰ πληρώνῃ ἡ ἑκάστη ὀκὰ γρόσια δώδεκα.

β.) Ἀφοῦ ὁ φόρος τῶν σταφυλῶν ἦτο 10%, ἤδη θὰ πληρώνωμεν καὶ 30 γρόσια ἐπὶ ταῖς ἑκατὸν ὀκάδαις, ἐνῷ μόλις αἱ ἑκατὸν ὀκάδες πωλοῦνται 40 γρόσια καὶ προσέτι καὶ 7 γρόσια δι' ἕκαστον στρέμμα.

γ.) Ἐπληρώναμεν διὰ τὰ αἰγιδοπρόβατά μας 1 γρόσι δι' ἕκαστον, ἤδη δὲ πληρώνομεν τρία γρόσια.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

δ.) Μᾶς ἐζήτησε δάνειον καὶ ἐπληρώσαμεν 20 ἑκατομμύρια γρόσια, καὶ μᾶς ἔδωκε χαρτιὰ ὀνομαζόμενα Καϊμέδες (ἤγουν συναλλάγματα) μὲ ὑπόσχεσιν μετὰ ἓν ἔτος νὰ τὰ συμψηφίσῃ εἰς τοὺς φόρους μας, καὶ μετὰ τὸ ἔτος, ἤτοι παρελθούσης τῆς προθεσμίας, μᾶς ἐβίασεν ἡ Τουρκικὴ ἐξουσία καὶ τὰ ἐπῆρεν ἐπὶ προφάσει, ὅτι δὲν ἔχει ἡ Κυβέρνησις νὰ τὰ ἐξαγοράσῃ.

ε.) Πρὸ τεσσάρων χρόνων μᾶς ἐπῆρε καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ προσωπικοῦ φόρου (πεντέλι) μὲ ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ τὸ ἀφαιρέσῃ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἀλλὰ δὲν μᾶς τὸ ἀφήρεσε.

στ.) Ἐνῷ μᾶς ἐπεβάρυνε καὶ ἐκόψαμεν ἡμεῖς τὰ ξύλα τοῦ τηλεγράφου καὶ τὰ μετεφέραμεν εἰς τὰς θέσεις των ἀπληρωτί, μᾶς ὑπεχρέωσε καὶ ἐπληρώσαμεν ἑκάστη οἰκογένεια ἀνὰ 20 γρόσια.

ζ.) Μᾶς ὑπεχρέωσε καὶ ἐμεταφέραμεν ὅλην τὴν ὕλην δι' ἑκατὸν στρατῶνας, ἀφοῦ καὶ τὴν ξυλείαν ἐκόψαμεν ὡς καὶ τὰς τροφὰς τῶν κτιστῶν ἐδώκαμεν ἄνευ πληρωμῆς.

η.) Μᾶς ἐπέβαλε φόρον διὰ τὸ ἅλας, ἐνῷ πρῶτον ἦτον 10 παράδες ἑκάστη ὀκά, ἤδη δὲ πληρώνομεν τεσσαράκοντα παράδες δι' ἑκάστην ὀκάν.

θ.) Ἐπληρώναμεν τελωνειακὸν φόρον μεταφορᾶς ἀπὸ ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν 13 γρόσια ἐπὶ τῶν 100 καὶ μετὰ τὸν φόρον τοῦτον πληρώνομεν διὰ τὰ ἴδια 2½, δύω καὶ ἥμισυ, γρόσια ἐπὶ τῶν 100 λεγόμενον «ἐκτισάπη».

ι.) Εἰς ἑκάστην ἐπαρχίαν εἰς τοὺς δημοσίους δρόμους πληρώνομεν ἀνὰ τρία γρόσια ἕκαστος ἄνθρωπος ὡς καὶ δι' ἕκαστον ζῶον χονδρὸν λεγόμενον «Δυρβενιάτικον».

ια.) Μᾶς ἐκτίμησαν ὅλα τὰ κτήματά μας καὶ τὰ τῆς οἰκίας μας καὶ πληρώνομεν τεσσαράκοντα γρόσια, 40, ἐπὶ τῶν χιλίων, 1000, δι' ἕκαστον ἔτος.

ιϐ.) Ἐκτίμησαν ἀνθρώπους, ζῶα καὶ κτήματα ἐν γένει καὶ μᾶς ἐπέβαλον ἀνὰ 200 γρόσια νὰ πληρώνῃ ἑκάστη οἰκογένεια τὸ ἔτος φόρον λεγόμενον «βεργί».

ιγ.) Ὅστις τῶν χριστιανῶν ἤθελεν ἀποθάνει ἄνευ τέκνων, δημεύεται ἅπασα κινητή τε καὶ ἀκίνητος περιουσία του.

ιδ.) Ἐπιβάλλεται καὶ φόρος πέντε γρόσια ἐπὶ τῶν ἑκατὸν εἰς τὴν περιουσίαν τοῦ ἀποβιώσαντος, ἂν καὶ τέκνα ἀφῆκε, ἀλλ' ἀνήλικα.

ιε.) Μᾶς ἐβίασαν καὶ ἐπαρουσιάσαμεν τὰ «ταπία» διὰ τὰ κτήματά μας, μᾶς τὰ ἀφήρεσαν καὶ μᾶς ἔδωκαν ἄλλα ἀντὶ αὐτῶν καὶ ἐπληρώσαμεν, 10 γρόσια δι' ἕκαστον στρέμμα, ὅστις δὲν εἶχε τοιοῦτον τὰ πῆρεν ἡ κυβέρνησις καὶ τὰ ἔκαμε δημόσια, καὶ

ιστ.) Τὴν πρώτην τοῦ παρελθόντος 7ϐρίου μᾶς ἐπροσκάλεσαν οἱ Πασάδες καὶ ἐπαρουσιάσθημεν εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ μᾶς ἀνέγνωσαν Φιρμάνι (Β. διάταγμα) νὰ πληρώσωμεν ἐφ' ὅλων τῶν προϊόντων μας, ἐκτὸς τῶν ἄλλων φόρων, καὶ 30 ἐπὶ τῶν 100, διότι τὸ Ντοβλέτι πολεμᾷ τοὺς Γκιαούρηδες εἰς τὴν Κρήτην, καὶ τὰ ἐπληρώσαμεν.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Βλέπετε λοιπόν, Κύριοι Πρόξενοι, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ζήσωμεν ἡμεῖς πλέον ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν ἐξουσίαν, διότι δὲν πιστεύομεν νὰ ὑπάρχῃ λαὸς εἰς τὸν Κόσμον, ὅστις νὰ ἔκαμε τόσην ὑπομονὴν ὅσην ἡμεῖς ἐκάμαμεν. Ἀλλὰ εἰς μάτην καὶ ἡ ὑπομονή μας καὶ αἱ συμβουλαὶ τῆς πεφωτισμένης καὶ φιλανθρώπου Εὐρώπης πρὸς τοὺς κρατούντας ὀθωμανούς, εἰς τὰς ὁποίας πρὸ τοσούτων ἐνιαυτῶν ἠλπίσαμεν. Δὲν ἔμεινε λοιπὸν ἄλλο καταφύγιον εἰς τὸν πολυπαθῆ τοῦτον λαόν, παρὰ νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα καὶ νὰ ἀναθέσῃ τὴν τύχην του εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ὑψίστου καὶ εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων.

Πιστὸς διερμηνεὺς τῶν εἰλικρινῶν σκοπῶν τοῦ λαοῦ ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις, ἐνόμισε καθῆκον της, νὰ διακοινώσῃ καὶ πρὸς Ὑμᾶς, Κύριοι, πάντα ταῦτα διὰ νὰ σᾶς βάλῃ εἰς θέσιν νὰ κρίνητε ἀμερολήπτως καὶ εὐσυνειδήτως περὶ τῆς ἀνάγκης, τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης, εἰς ἣν εὑρέθη ὁ λαός, νὰ κηρύξῃ διαλελυμένον πάντα πολιτικὸν σύνδεσμον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας.

Ἡ ἐλπὶς τοῦ λαοῦ τούτου, στηρίζεται εἰς μόνον τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰς συμπαθείας τοῦ πολιτισμένου κόσμου, ἐν τῇ σταθερᾷ ἀποφάσει του νὰ ἐλευθερωθῇ ἢ νὰ ἀποθάνῃ. — Ἔχομεν τὴν τιμήν, Κύριε Πρόξενε, νὰ ὑποσημειωθῶμεν μετὰ βαθυτάτης ὑπολήψεως. Ἐν Πετρίλῳ τῇ 4 Δεκεμβρίου 1866. (Τ.Σ.) Ἀθ. Ἀλεξανδρῆς, Μιχ. Ζαχαράκης, Γιαννάκης Κονόμος, Χ. Καραούλης, Οἰκονόμος Γεωργίου, Δημ. Στάθης, Θανάσης Δημητρίου, Γ. Παπαϊωάννίδης, Θωμ. Ποζυόπουλος».

Ἡ εἴδησις τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ραδοβυζίου γνωσθεῖσα εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐπροκάλεσε μεγάλον ἐνθουσιασμὸν εἰς τὸν λαὸν τῆς Πρωτευούσης. Ἡ ἐφημερὶς «Παλιγγενεσία» ἔγραψε: «Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἠπείρου, μὴ ὑποφέροντες τὰς καταπιέσεις, ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ διεμαρτυρήθησαν εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἰδίως εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις διὰ τὴν καταπάτησιν τῆς συνθήκης τοῦ 1856. Τὸ Ραδοβύζι, ἐπαρχία τῆς Ἠπείρου, ἐπανεστάτησε ὡς καὶ τὰ Ἄγραφα, ἐπαρχία τῆς Θεσσαλίας, ἐν τοῖς πρώτοις διεμαρτυρήθησαν ἐνόπλως. Ἡ εἴδησις αὕτη ἐτάραξε τοὺς Πρέσβεις καὶ μάλιστα τῆς Τουρκίας. Ἐκ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος οὐδεὶς ἐξῆλθε. Τὸ κίνημα εἶναι καθαρῶς τοπικόν, ἐσωτερικόν, εἶναι κίνημα ὑπηκόου κατὰ παρανόμου καὶ τυράννου Κυβερνήσεως».

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΙΣ ΤΗΣ ΜΠΟΤΣΗΣ. — Μετὰ τὴν σύστασιν Κοινοῦ Ἀρχηγείου καὶ τὸν διορισμὸν Προσωρινῆς Διοικήσεως, οἱ Ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ραδοβυζίου, ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν περιοχὴν Τετραφυλίας, ἐκάλεσαν τοὺς Λαούς, Τζουμέρκων καὶ Ραδοβυζίου εἰς κοινὴν σύσκεψιν, διὰ τὴν 14 Δεκεμβρίου 1866, εἰς τὸ χωρίον Μπότση.

Πράγματι, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην προσῆλθον ἐξ ὅλων τῶν χωρίων, πλεῖστοι Πρόκριτοι, μετὰ ὁμάδων ἐνόπλων ἀνδρῶν, ἀνερχομένων εἰς πεντα-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

κοσίους περίπου. Ἐπηκολούθησε σύσκεψις αὐτῶν, καθ' ἣν ὁμοφώνως ἀπεφασίσθη, ἡ δραστηριοποίησις τῆς ἐξεγέρσεως, εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς Ἄρτης. Τέλος δὲ ἐξεδόθη ἡ κάτωθι διακήρυξις πρὸς τοὺς ἐλευθέρους λαοὺς ὑπογραφεῖσα παρὰ τῶν συνελθόντων εἰς τὴν συγκέντρωσιν, Ὁπλαρχηγῶν καὶ Προκρίτων:

ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΡΑΔΟΒΥΖΙΟΥ—ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ

Ὅταν λαός τις αἰσθάνεται τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην νὰ διαλύσῃ τοὺς ὑπάρχοντας μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς διοικούσης αὐτοῦ ἐξουσίας δεσμούς, ὀφείλει νὰ διακηρύξῃ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ παντὸς καὶ ἐνώπιον τοῦ κόσμου ὅλου τὰς αἰτίας διὰ τὰς ὁποίας ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ τὸ ὕστατον αὐτὸ μέτρον. Ὁ λαὸς μάλιστα τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, ἐν τῇ φοβερᾷ ταύτῃ ἀποφάσει του, χρεωστεῖ νὰ ἐπικαλεσθῇ κατὰ πρῶτον τὴν βοήθειαν τῆς παντοδυνάμου θείας προνοίας, θεωρεῖ πρώτιστον καθῆκόν του νὰ δώσῃ λόγον τῆς ἀπελπιστικῆς ταύτης πράξεώς του ἐνώπιον τοῦ δικαιοκρίτου Θεοῦ. Σεβόμενος δὲ τὴν κοινὴν γνώμην τοῦ πολιτισμένου κόσμου, τοῦ ὁποίου αἱ συμπάθειαι εἶναι εἰς αὐτὸν πολυτιμώταται, αἰσθάνεται συγχρόνως τὴν ἀνάγκην νὰ καταστήσῃ πρὸς αὐτὸν γνωστὰς τὰς αἰτίας, αἵτινες τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ἐσχάτην ἐλπίδα τῶν ἀπηλπισμένων λαῶν, εἰς τὴν ἐλπίδα τῶν ὅπλων πρὸς διεκδίκησιν τῶν καταπατηθέντων δικαίων του.

Μακρὰ σειρὰ ἐνιαυτῶν παρῆλθεν, ἀφ' ὅτου ἡ πολιτισμένη Εὐρώπη ἀνέλαβε τὸ φιλάνθρωπον καθῆκον νὰ ποδηγετήσῃ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους της. Ἀλλὰ μάταιαι αἱ φιλάνθρωποι προσπάθειαι τῆς Εὐρώπης! Ἀντὶ νομιμότητος καὶ δικαιοσύνης, τοσάκις ὑποσχεθείσης πανδήμως δι' ἐπισήμων πράξεων, ἡ τουρκικὴ διοίκησις κατὰ τὰ τελευταῖα μάλιστα ἔτη, ἐπέτεινε, κατὰ τὴν Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν, ἐπὶ τὸ βαρβαρώτερον, τὸ σύστημά της, ὥστε ἡ ὑπομονή μας δοκιμασθεῖσα ἐπὶ μακρότατον χρόνον, ἐξηντλήθη ἤδη ἀφοῦ τὰ βάσανά μας κατήντησαν νὰ κορυφωθῶσι. Δι' ἡμᾶς τοὺς χριστιανοὺς δὲν ὑπάρχει οὔτε διοίκησις, οὔτε νόμοι, οὔτε ἴχνος ἀστυκῆς δικαιοσύνης. Ἡ τιμή μας, ἡ ζωή μας καὶ ἡ ἰδιοκτησία μας εἶναι ἔρμαια τῆς ἀδικίας, τῆς μοχθηρίας καὶ τῶν κακῶν ἕξεων τῶν κρατούντων. Καὶ εἶναι τοῦτο φυσικώτατον εἰς ἐξουσίαν, ἥτις μᾶς θεωρεῖ καὶ μᾶς μεταχειρίζεται ὡς κτήνη. Αἱ παντοειδεῖς καταθλίψεις, αἱ ἀδιάκοποι ἀγγαρίαι καὶ οἱ καθ' ἑκάστην ἐπισωρευόμενοι φόροι καὶ βίαιοι ἔρανοι, μᾶς ἔφερον εἰς τοσαύτην πενίαν καὶ ἀθλιότητα, ὥστε ὁ βίος μας κατήντησε βίος κτηνῶν μᾶλλον ἢ λογικῶν ὄντων. Γυμνοὶ καὶ πεινῶντες δὲν προφθάνομεν νὰ χύσωμεν τὸν ἱδρῶτα τοῦ προσώπου μας διὰ νὰ πορισθῶμεν τὸν ἄρτον, καὶ ὁ ἄρτος οὗτος ἁρπάζεται ἀμέσως ὑπὸ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοῦ στόματός μας, διὰ νὰ ζήσῃ αὐτὴ ἀσώτως καὶ ἐν ἀσιατικῇ σπα-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τάλη. Τὸ σύστημα τῶν ἀγγαριῶν, σύστημα βαρβαρότητος, ἐσχάτως ἐνεργούμενον μάλιστα ἄνευ διακοπῆς, ἀντὶ νὰ μᾶς ταπεινώσῃ, μᾶς ἐξῆψεν ἔτι μᾶλλον τὸ αἴσθημα τῆς περιφρονήσεως τῆς ζωῆς, αἴσθημα ὑπαγορευόμενον ἀπὸ τὴν συναίσθησιν τῆς ἀνθρωπίνης ἐξουσίας, καὶ μᾶς ἰσχυροποίησεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν τὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἐπιδιώξωμεν μᾶλλον τὸν θάνατον, παρὰ νὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ προσφέρωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς κτήνη καὶ ὑποζύγια. Ζωὴ τοιαύτη ἂς λείψῃ καὶ ὁ Θεὸς ὁ πολυεύσπλαγχνος ἂς δικαιώσῃ τὴν τολμηρὰν ταύτην ἀπόφασίν μας· ὁ δὲ κόσμος, ὁ πολιτισμένος κόσμος, ὁ πεφωτισμένος κόσμος, ὁ τὴν ἀνθρωπίνην ἐξουσίαν ἐκτιμῶν παλαιὸς καὶ νέος κόσμος, ἐν τῇ φιλανθρωπίᾳ του δὲν θέλει μᾶς μεμφθῇ, ἀλλὰ θέλει διὰ τῶν συμπαθειῶν του ἁπλώνει ἐφ' ἡμᾶς πτέρυγα σωτηρίας κατὰ τῆς συμφορᾶς, ἥτις ἀποδυομένους εἰς τοσοῦτον ἄνισον ἀγῶνα, ἐν τῇ σταθερᾷ ἡμῶν ἀποφάσει τοῦ ν' ἀποθάνωμεν, ἐνδέχεται νὰ μᾶς καταστρέψῃ καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Δὲν θέλομεν νὰ μεγαλαυχήσωμεν, ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, ἐμπνεύσαντες εἰς ἄλλα ἔθνη τὸ αἴσθημα τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀφῆκαν βεβαίως εἰς τὰς φλέβας ἡμῶν τῶν ἀπογόνων των τὸ ἴδιον αὐτῶν αἷμα. Πλὴν σήμερον κανεὶς δὲν δύναται νὰ παραγνωρίσῃ ἀρχάς τινας, αἵτινες ἀποτελοῦν τὸ δίκαιον τὸ διέπον ὅλας τὰς πολιτισμένας κοινωνίας. Ὁ δημιουργὸς ἐπροίκισεν ὅλους ἐν γένει τοὺς ἀνθρώπους μὲ δικαιώματά τινα ἀναπαλλοτριώτατα καὶ ταῦτα εἶναι ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ ἡ εὐημερία. Αἱ κυβερνήσεις δέ, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ καταφυγὴ αὐτῶν, ὀφείλουσι νὰ ἐξασφαλίζωσιν εἰς τοὺς παρ' αὐτῶν κυβερνωμένους τὰ ἀναπαλλοτρίωτα αὐτὰ δικαιώματα. Πᾶσα παραβίασις ἐπομένως τῶν δικαιωμάτων τούτων ἐκ μέρους τῶν κυβερνήσεων, δίδει τὴν ἄδειαν εἰς τοὺς ἀρχομένους νὰ ἀρνηθῶσι πλέον τὴν ἑαυτῶν ὑποταγὴν καὶ νὰ προσπαθήσωσι νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τὰς χεῖράς των. Τοῦτο ἀπεφασίσαμεν καὶ ἡμεῖς νὰ πράξωμεν ἀπέναντι τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας διαρρηγνύοντες πάντα δεσμὸν μεταξὺ αὐτῆς καὶ ἡμῶν.

Κηρύττομεν λοιπὸν ὅτι δὲν θέλομεν πλέον νὰ εἴμεθα ὑπήκοοί της. Ἐγειρόμεθα δὲ κατ' αὐτῆς ζητοῦντες τὴν ἐλευθερίαν μας καὶ ἀπαιτοῦντες πανδήμως τὴν ἕνωσίν μας μετὰ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, μετὰ τῆς ὁποίας μᾶς ἑνώνει κοινὴ καταγωγή, ἡ αὐτὴ θρησκεία, ἡ αὐτὴ γλῶσσα, τὰ αὐτὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, ἡ αὐτὴ πολυστένακτος Ἱστορία τῆς δουλείας. Θέλομεν τέλος πάντων νὰ ἑνωθῶμεν μετὰ τῶν ἀδελφῶν μας, μετὰ τῶν ὁποίων συναγωνισθέντες ἄλλοτε, συμπαθόντες καὶ συνθρηνήσαντες, αἰσθανόμεθα τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην νὰ συζήσωμεν τοῦ λοιποῦ μετ' αὐτῶν καὶ νὰ συμπαρηγορηθῶμεν.

Ὀθωμανοὶ συμπατριῶται! Ὁ ἀγὼν ἡμῶν εἶναι καὶ ἰδικός σας ἀγών. Ἡμεῖς θ' ἀγωνισθῶμεν διὰ νὰ γίνητε καὶ σεῖς ἐλεύθεροι καὶ νὰ ἀποκτήσητε ἀσφάλειαν τιμῆς, ζωῆς καὶ ἰδιοκτησίας. Ἡ ἐλευθερία μας εἶναι καὶ ἰδική σας ἐλευθερία. Καὶ σεῖς σήμερον ὅ,τι καὶ ἂν ἔχητε δὲν εἶναι ἰδικόν σας. Ἀποφασίσατε διὰ τῆς διαγωγῆς σας, διὰ τῆς συμπνοίας σας μεθ' ἡμῶν, νὰ τὸ

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ἐξασφαλίσητε διὰ παντός. Ὁ ἀγὼν ἡμῶν εἶναι ἀγὼν ὑπὲρ τῆς εὐνομίας καὶ τῆς δικαιοσύνης, ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας χριστιανῶν καὶ ὀθωμανῶν συγχρόνως. Ἂν δὲν μᾶς ἐναντιωθῆτε, θὰ σεβασθῶμεν καὶ τὴν ζωήν σας καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν σας. Σᾶς ὑποσχόμεθα τοῦτο ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐκτιθέμεθα εἰς τὴν φοβερὰν ταύτην δοκιμασίαν. Μὴ μᾶς προσβάλητε διὰ νὰ μὴ σᾶς προσβάλωμεν. Ἡμεῖς σᾶς θεωροῦμεν συμπατριώτας, συμπολίτας, ἀδελφούς, καὶ τὰ αὐτὰ δικαιώματα τὰ ὁποῖα θ' ἀποκτήσωμεν ἡμεῖς, θέλομεν νὰ ἀποκτήσητε καὶ σεῖς. Ἀλλ' ἐὰν σεῖς θελήσητε νὰ λάβητε μέρος εἰς τὸν καθ' ἡμῶν πόλεμον τότε δικαιούμεθα νὰ μὴ σᾶς φεισθῶμεν, ἀφοῦ μάλιστα πανδήμως σᾶς κάμνομεν γνωστοὺς τοὺς εἰλικρινεῖς πρὸς σᾶς σκοπούς μας.

Ἀλλοίμονον ὅμως εἰς σᾶς καὶ εἰς τὰς ἰδιοκτησίας σας, ἂν θελήσητε νὰ μᾶς κτυπήσητε καὶ νὰ μᾶς δολιευθῆτε! Τότε θὰ εἴμεθα ἐντὸς τοῦ δικαίου μας νὰ μὴ σεβασθῶμεν οὔτε τὴν ζωήν σας, οὔτε τὰς ἰδιοκτησίας σας. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει ἀπόφασιν σταθερὰν ἔχομεν νὰ σεβασθῶμεν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν τιμήν σας. Κοινὸν λοιπὸν ἔχομεν τὸ συμφέρον καὶ τὴν αὐτὴν πατρίδα καὶ ἡμεῖς καὶ σεῖς. Καὶ δι' ἡμᾶς καὶ δι' ἐσᾶς τὸ κοινὸν συμφέρον εἶναι ν' ἀπαλλαγῶμεν καὶ χριστιανοὶ καὶ ὀθωμανοὶ μιᾶς ἀδίκου καὶ παρανόμου ἐξουσίας. Διὰ νὰ πεισθῆτε δὲ εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τῶν σκοπῶν μας ἅμα ἐγερθέντες ἐσυστήσαμεν προσωρινὴν διοίκησιν συγκειμένην ἀπὸ τοὺς κυρίους· πρόεδρον αὐτῆς Ἀνδρέαν Κοσσυβάκην, μέλη, Νεόφυτον Πρωτοσύγγελον, Χρῆστον Κοσσυβάκην, Θανασούλαν Κοσμᾶν, Γεώργιον Μαυρομάτην καὶ Κώσταν Μπουταλᾶν καὶ τὸν γραμματέα Κωνστ. Πουλῆν.

Ἡ προσωρινὴ αὕτη διοίκησις θὰ φροντίσῃ μὲν περὶ τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας μας, ἀλλὰ συγχρόνως θὰ φροντίσῃ καὶ περὶ τῆς κοινῆς εὐταξίας καὶ ἰδίως περὶ τῆς τιμῆς ὅλων μας, περὶ τῆς θρησκείας, τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας ἑνὸς ἑκάστου.

Χριστιανοὶ τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου κόσμου! Μὴ μᾶς ἐγκαταλείψητε! Μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ὑπάρχει ἀλληλεγγύη, ἴσως καὶ ἡμεῖς ποτὲ σᾶς χρησιμεύσωμεν. Αἰσθανθῆτε τὴν πολυχρόνιον δουλείαν μας. Ἀκούσατε τὴν φωνήν μας ὡς φωνὴν ἀνθρώπων καταθλιβομένων, ὡς φωνὴν χριστιανῶν τυραννουμένων! Ἂν θέλητε δὲ ἀκούσατε αὐτὴν καὶ ὡς Ἑλλήνων δεδουλωμένων μυριάκις χυσάντων τὸ αἷμα των ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ πίστεως. Δὲν νομίζομεν πλέον ν' ἀπαιτήσητε χρόνον μακρότερον δοκιμασίας ἐκ μέρους μας διὰ νὰ γνωρίσητε τί ἐστὶ τουρκικὴ ἐξουσία. Ἠδύνασθε ἄρα γε σεῖς νὰ ζήσητε οὕτω μίαν καὶν στιγμὴν ὡς ὑπήκοοι αὐτῆς!

Ποῖος λοιπὸν θ' ἀπαιτήσῃ ἀπὸ ἡμᾶς νὰ ὑποταχθῶμεν καὶ πάλιν εἰς αὐτήν! Ὁ Θεὸς προστάζει νὰ μᾶς βοηθήσητε διὰ τῆς συμπαθείας σας, μὲ τὴν σοφίαν σας, μὲ τὰ μέσα σας. Ὅταν σεῖς θελήσητε, δοῦλος ἐπὶ τῆς γῆς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Ὁ ἀγὼν ἡμῶν εἶναι ἀγὼν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, ὑπὲρ

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τοῦ πολιτισμοῦ, ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὴν ὁποίαν καὶ σεῖς λατρεύετε.

Ὁ Θεὸς ὁ μέγας ἂς εὐλογήσῃ τὴν ἀπόφασίν μας. Ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὡρκίσθημεν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν. Ἐπικατάρατος εἴη ὁ παραβάτης. Ἐλπίζοντες οὕτω εἰς τὴν θείαν ἀντίληψιν καὶ εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τῶν σκοπῶν μας, συνυποσχόμεθα ἀπαξάπαντες τὴν ζωήν, τὴν περιουσίαν μας, καὶ τὸ κυριώτερον πάντων τῶν ἀγαθῶν, τὴν τιμήν μας, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς παρούσης διακηρύξεως.

Ἐν Μπότσῃ τῇ 14 Δεκεμβρίου 1866

(Τ.Σ.). Οἱ Πρόκριτοι τῶν ἐπαρχιῶν Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων. Ἰωάννης Κοσσυβάκης, Κωνστ. Κοσσυβάκης, Σωτ. Ἰ. Κοσσυβάκης, Νικόλ. Μαντζούκης, Γρηγόριος Κοσσυβάκης, Γεώργιος Κοσσυβάκης, Κολιὸς Γρέβιας, Γιάννος Γαλλίκας, Κώστας Γαλλίκας, Κωσταντῆς Κοντογεώργος, Δημ. Ρούσιας, Γεώργιος Ἀγραφιώτης, Γεώργιος Οἰκονόμος, Κολιὸς Μαυρομάτης, Ἠλίας Γαλακούτζης, Κώστας Χαριλόης, Κώστας Τσάκαλος, Ἀλέξιος Ἀλαμουρές, Δημ. Νάκος, Κώστας Ἀναγνώστης, Ἀναγ. Κομπορρόζος, Δημ. Ντανέλης, Βασίλειος Κ. Κοτζίλας, Κωνστ. Σ. Στοῦμπος, Γ. Κώτζης, Ἀγγελῆς (Ζαχαράκης), Δημ. Κοπίδης, Βασιλ. Μπαφατάκης, Βασιλ. Κοτζίλας, Χρ. Χοῦσος, Κωσταντῆς Χαρτζιλῆς, Παπαχρῆστος Τσαμπᾶς, Δημ. Σίρμος».

Ἀκολούθως οἱ μὲν Τζουμερκιῶται Ὁπλαρχηγοί, ἀνεχώρησαν διὰ τὰς περιοχάς των, ἀπὸ ὅπου θὰ ἀπησχόλουν τὰ ὀθωμανικὰ ἀποσπάσματα, οἱ δὲ Ραδοβυζινοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰς θέσεις των, τῆς περιοχῆς Μηλιανῶν, Γρέβιας, Βρεστενίτσης καὶ Κοράκου. Καὶ ἐνῶ ἡ ὑπόθεσις τῆς ἐξεγέρσεως, ἔπαιρνε καθημερινῶς διαστάσεις, ἕως τὴν ἡμέραν τῆς συσκέψεως, τὰς ἑπομένας ταύτης ἡμέρας, παρουσιάζεται, ἀπροόπτως, κρίσις εἰς τὸ Στρατόπεδον τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ Πρόεδρος τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως, Ραδοβυζίου — Τζουμέρκων, Ἀνδρέας Κοσσυβάκης, ἀπέχει τοῦ ἀγῶνος καὶ παραμένει ἀδρανῶν εἰς τὴν Μπότση οἰκίαν του. Οἱ Ραδοβυζινοὶ ἀνησυχοῦν διὰ τὴν στάσιν του καὶ οἱ ἀδελφοί του καὶ ἄλλοι συγγενεῖς του, Κοσσυβακαῖοι, ποὺ ἡγοῦνται ἐνόπλων τμημάτων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βρεστενίτσης, δὲν ἀποκρύπτουν τὴν ὀργήν των. Συμπίπτει κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοῦ Δεκεμβρίου, ὁ Γεν. Διοικητὴς Ἠπείρου νὰ ἐξαγγείλῃ διαφόρους παραχωρήσεις εἰς τοὺς Ραδοβυζινοὺς καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς εἰλικρινείας καὶ τῶν καλῶν του προθέσεων, παύει πᾶσαν εἴσπραξιν φόρων, ὑπόσχεται ἀσυδοσίαν καὶ στρατολογίαν τῶν χριστιανῶν, ἐπὶ πλέον δὲ ἐπιτρέπει εἰς αὐτοὺς καὶ τὴν ὁπλοφορίαν. Διὰ τῶν παραχωρήσεων αὐτῶν, ἐπιδιώκει νὰ διασπάσῃ τὸν κοινὸν ἀγῶνα, Ραδοβυζινῶν καὶ Θεσσαλῶν, διότι ἀμέσως ζητεῖ, ὡς μικρόν, τρόπον τινα, ἀντάλλαγμα τόσων παραχωρήσεών του, νὰ ἐπιτρέψουν οἱ Ραδοβυζινοὶ εἰς τὰ στρατεύματά του ὅπως διέλθουν τὴν γέφυραν Κοράκου καὶ κτυπήσῃ τὸ ἀναπτυσσόμενον, καθημερινῶς ἐπικινδύνως, Θεσσαλικὸν κίνημα. Αἱ παραχωρήσεις αὐταί, ἐν συνεχείᾳ

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τῆς ἀποχῆς τοῦ Ἀνδρέου Κοσσυβάκη, κλονίζουν τὴν πίστιν, εἰς τὸν ἀγῶνα, πολλῶν ἐπαναστατῶν, τινὲς μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ἔχουν χάσει καὶ τὴν ὑπομονήν, ἀναμένοντες, εἰς μάτην, βοήθειαν ἐκ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, εἰς ἐθελοντὰς καὶ πολεμεφόδια, πού τοὺς χρειάζονται. Ἄλλοι ὅμως περισσότερον ψύχραιμοι ἀντιδροῦν εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν καὶ δὲν ὑπολογίζουν οὔτε τὴν ἀποχὴν τοῦ Κοσσυβάκη, οὔτε ἐξαπατῶνται ἀπὸ γνωστὰς ὑποσχέσεις τῶν Τούρκων, τὰς ὁποίας δὲν δέχονται. Καλοῦν ὅμως, εἰς τὸ Ραδοβύζι, Ὁπλαρχηγοὺς ἀπὸ τὴν ἔναντι Ἀργιθέαν, πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν κατοίκων καὶ τὴν 24ην Δεκεμβρίου καταφθάνει εἰς Μπότση ὁ Γεώργιος Καραούλης καὶ ἄλλοι Ὁπλαρχηγοί, οἵτινες προσπαθοῦν νὰ πείσουν τὸν Ἀνδρέαν Κοσσυβάκην ὅπως λάβῃ καὶ πάλιν, ἐνεργὸν μέρος. Ὁ Κοσσυβάκης δὲν ἀρνεῖται ἀλλ' ἀναβάλλει, ὅπως λέγει, τὴν συμμετοχήν του διὰ τὴν προσεχῆ ἄνοιξιν καὶ ὅτι ἡ ἀποχή του, δηλώνει, ὀφείλεται εἰς τὸν βαρὺ χειμῶνα. Πάντως μὲ τὴν ἄφιξιν τοῦ Καραούλη εἰς τὸ Ραδοβύζι ἡ ἐπανάστασις στερεώνεται καὶ ὁ Λαὸς ἐμψυχώνεται καὶ συνεχίζει τὴν προπαρασκευήν του διὰ τὴν ἀναμέτρησίν του μὲ τοὺς Τούρκους. Ὁ Καραούλης μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐπιστρέφει εἰς τὰς θέσεις του, τῆς Ἀργιθέας, τὴν δὲ μετάβασίν του εἰς Ραδοβύζι γνωρίζει δι' ἐπιστολῆς του εἰς τὸν φίλον του Φώτιον Παπαδημητρίου, εἰς Μεσολόγγι: «Ἐν Μονῇ Μ. Σπηλαίου, 24 Δεκεμβρίου 1866. — Ἀγαπητέ μου, Ἅμα ἐξελθόντες καὶ συνεννοούμενοι μετὰ τῶν ἀδελφῶν Ἀλεξανδρῆ καὶ ἄλλων πολλῶν Σωματαρχῶν ἔκ τε τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τῆς ὑποδουλωμένης, κατεδιώξαμεν τὸν Δερβέναγα Ἰλιάμπεη καὶ τὸν ἀπεκλείσαμε εἰς τὸ χωρίον Μαυρομάτη. Σήμερα δὲ μεταβαίνω εἰς τὸ Ραδοβύζι Ἄρτης κατὰ πρόσκλησιν τῶν ἐκεῖ κατοίκων πρὸς καταδίωξιν τῶν κατεχόντων τὰ μέρη ἐκεῖνα Ἀλβανῶν. Ὁ ἀριθμὸς ἡμῶν μέχρι τοῦδε ἀνεβαίνει ὑπὲρ τοὺς 700 ὁδηγούμενοι παρ' ἐμοῦ, τῶν ἀδελφῶν Ἀλεξανδρῆ καὶ τοῦ Κυριάκου καὶ ἄλλων πολλῶν Σωματαρχῶν καὶ ἐλπίζω σὺν Θεῷ Ἁγίῳ νὰ ἀποκλείσωμεν καὶ αὐτοὺς εἰς Ἄρταν, διότι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Δὲν δύναμαι νὰ σᾶς ἐκθέσω λεπτομερῶς τὰς ἐνεργείας μας οὔτε ὁ καιρὸς μοῦ τὸ ἐπιτρέπει, διότι ἐπὶ ποδὸς ὢν κατεπείγομαι ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη διὰ τὸ Ραδοβύζι. Μένω ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ. Ὁ ἀδελφοπητός σας Γ. Καραούλης».

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ 27ης ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1866

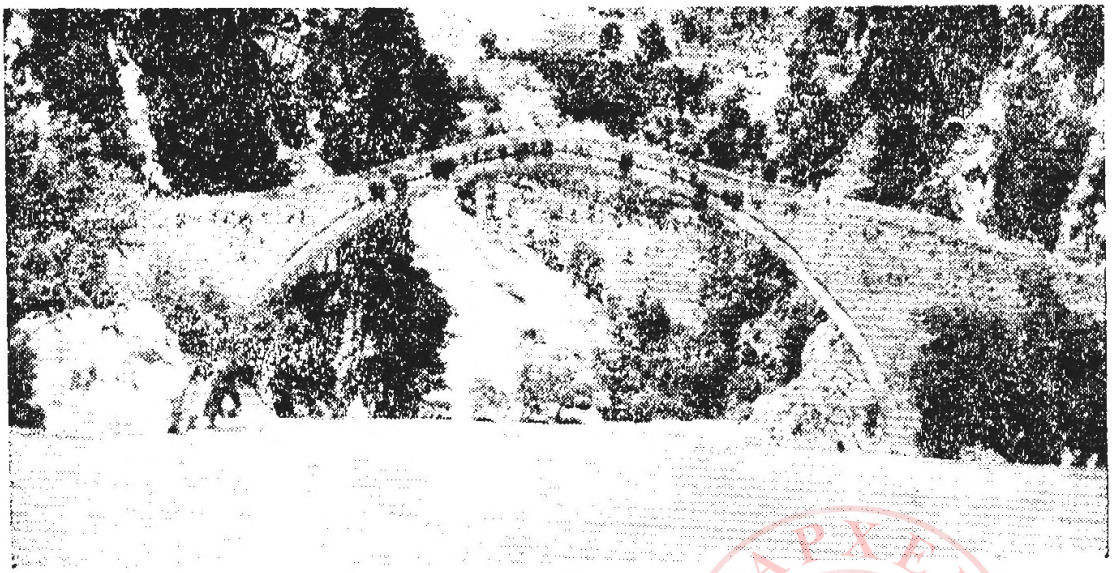
Τὴν 22αν Δεκεμβρίου δύναμις τουρκικοῦ στρατοῦ, 600 ἀνδρῶν, μεθ' ἑνὸς τηλεβόλου, ὑπὸ τὸν ταγματάρχην τῶν Χουτουτιέδων Χατζῆ Ἐμὶν Μπέη, ὡς καὶ Σῶμα 400 ἀτάκτων Ἀλβανῶν, ὑπὸ δύο Δερβεναγάδων, ἀνεχώρησαν ἐξ Ἄρτης διὰ τὸ χωρίον Μπότση, ὅπου μετὰ διήμερον πορείαν ἔφθασαν. Ἐκεῖθεν δύο ἀποσπάσματα προωθήθησαν καὶ κατέλαβον τὸ χωρίον Σουμεροῦ (Μεσόπυργον) καὶ τὴν θέσιν Καβαλλάρη κειμένην εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ Ἀχελώου. Οἱ διοικοῦντες, τὰ εἰς Μπότση συγκεντρωθέντα στρατεύματα,

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

εἶχον ὁδηγίας, ὅπως μὴ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἀλλὰ νὰ προσπαθήσουν ὅπως περιορισθῇ ἡ ἐξάπλωσις τῆς ἐπαναστάσεως καὶ προλάβουν πᾶσαν ἄλλην ἐξέγερσιν τῶν κατοίκων τῶν γειτονικῶν χωρίων. Ὑπὸ τὸ κράτος τοιούτων ὁδηγιῶν διετέλει καὶ τὸ Ὑποδιοικητήριον Ἄρτης, μέχρι τῆς 26ης Δεκεμβρίου, ὅτε νεωτέρα διαταγή, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀποσταλεῖσα, διέτασσε ὅπως ἐπιδιωχθῇ, διὰ παντὸς τρόπου, ἡ ἐκδίωξις τῶν ἐπαναστατῶν Ραδοβυζίου ἐκ τῆς περιοχῆς Βρεστενίτσης -- Κοράκου, ἡ ἐλευθέρωσις τῆς γεφύρας καὶ ἡ προέλασις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ πρὸς Θεσσαλίαν. Εἶχε ἐπεκταθῇ τὸ κίνημα τῶν Ἀγράφων εἰς τὴν πεδινὴν Θεσσαλίαν καὶ ἡ Τουρκία ἤθελε νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν στρατόν της, τοῦ Ραδοβυζίου, νὰ διέλθῃ τοῦτο τὴν γέφυραν, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ ἐκεῖ στρατεύματά της, πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Τὸ ἔργον τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῶν Ραδοβυζινῶν ἐπαναστατικῶν τμημάτων, ἀνετέθη εἰς τὸν στρατοπεδάρχην Μπότσης Χατζῆ Ἐμὶν Μπέη, εἰδοποιηθέντα σχετικῶς. Πρὸς συντονισμὸν τοῦ σχεδίου καὶ ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτῆς, διετάχθη καὶ τὸ Θεσσαλικὸν τουρκικὸν στρατιωτικὸν τμῆμα, ὑπὸ τὸν Χαλὴλ Πασᾶ Φράσαρη, κινούμενον ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἰς τὰ ἀπέναντι Θεσσαλικὰ Ἄγραφα, ὅπως ἐπιτεθῇ, ταυτοχρόνως μὲ τὸν Ἐμὶν Μπέη, κατὰ τῶν φρουρῶν τῆς γεφύρας Κοράκου. Ἔτσι, λίαν πρωΐ, τῆς 27 Δεκεμβρίου 1866, ὁ Ἐμὶν Μπέης μετὰ δυνάμεως 800 ἀνδρῶν καὶ ἑνὸς τηλεβόλου ἐπροχώρησε ἀπὸ τὸ χωρίον Μπότση, εἰς τὴν περιοχὴν Βρεστενίτσης, ὅπου ἔμελλε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Ὀλίγον πρὸ τῆς μεσημβρίας ἐσταμάτησε εἰς τὴν συνοικίαν Γρέβιας ὅπου διεχώρησε τὸν στρατόν του εἰς δύο τμήματα. Τὸ ἓν θὰ ἀνήρχετο διὰ τῶν ἀνατολικῶν πλαγιῶν τῆς ὀροσειρᾶς Νεγκόζη διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ὕψος τοῦ χωρίου Βρεστενίτσης καὶ ἐπιτεθῇ ἀκολούθως κατὰ τοῦ ἐκεῖ στρατοπέδου τῶν ἐπαναστατῶν, ὑπὸ τοὺς Σωτήριον Ἰ. Κοσσυβάκην, Φώτιον Κοντογίκαν καὶ Λάμπρον Ζῆκον, τὸ δὲ ἄλλο, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἰδίου, θὰ ἐπροχώρει χαμηλότερα τῆς Γρέβιας, διὰ τῆς παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀχελῶον ἀτραποῦ, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ἄνωθεν καὶ πλησίον τῆς γεφύρας, συνοικισμὸν Κουνάτσια, ἀπ' ὅπου θὰ ἐπετίθετο κατὰ τῆς ὀλιγαρίθμου, ἐξ 70 ἀνδρῶν Ραδοβυζινῶν, ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Κοντογίκαν καὶ ἄλλους, φρουρᾶς τῆς γεφύρας. Ἐπίστευεν ὁ Ἐμὶν Μπέης, ὡς εἶχε πληροφορίας ὅτι, ἐκ τῆς ἐναντι πλευρᾶς τῶν Ἀγράφων θὰ ἐξεδηλοῦτο, ταυτοχρόνως, ἐπίθεσις τοῦ Χαλὴλ Πασᾶ, μὲ στόχον καὶ αὐτοῦ, τὴν γέφυραν. Καὶ ἀφοῦ ἔδωσε καὶ τὰς τελευταίας ὁδηγίας, τὰ δύο τμήματα ἐκινήθησαν πρὸς τοὺς ἀντικειμενικοὺς τοῦ σχεδίου σκοπούς. Ἦτο μεσημβρία ὅταν, οἱ Τοῦρκοι, ἐπλησίασαν τοὺς στόχους των. Τὸ τηλεβόλον τὸ ὁποῖον εἶχε μαζί του, τὸ τμῆμα τοῦ Ἐμὶν Μπέη, ἤρχισε συνεχῶς νὰ βάλλῃ κατὰ τῶν θέσεων τῶν ἐπαναστατῶν, καλῶς ὁπτον οὕτω τὰ προχωροῦντα πρὸς τὴν γέφυραν τμήματά του. Καὶ ἀφοῦ μετά τινα ὥραν ἐνόμισε ὅτι ἦτο καιρός, ἐνήργησε ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ Κονάτσια, γενικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς ὑπὸ τὸν Ἰ. Κοντογίκαν φρουρᾶς τῆς γε-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

φύρας. Οἱ ἐπαναστάται μάχονται γενναίως καὶ ἀποκρούουν ὅλας τὰς ἐπιθέσεις τοῦ Ἐμὶν Μπέη. Εἰς μίαν ὅμως στιγμὴν ἔπαυσαν νὰ πυροβολοῦν καὶ προσεποιήθησαν ὑποχώρησιν, ὁπότε οἱ Τοῦρκοι ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τούτου, ὥρμησαν νὰ διέλθουν τὴν γέφυραν. Ὅταν ὅμως ἤρχισαν νὰ ἀνέρχωνται αὐτήν, ἐδέχθησαν ὁμοβροντίαν πυροβολισμῶν ἐκ μέρους τῶν Θεσσαλικῶν τμημάτων τὰ ὁποῖα κατεῖχον τὸ ἀριστερὸν τῆς γεφύρας καὶ τὸ ἐκεῖ κτίριον τοῦ τουρκικοῦ σταθμοῦ, ὑπὸ τὸν Γεώργιον Ἀλεξανδρῆν, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἐπανελάμβανε ἐκ τῶν ὄπισθεν, τὴν ἐπίθεσιν, ἡ ὑπὸ τὸν Ἰ. Κοντονίκαν φρουρά. Οἱ Τοῦρκοι αἰφνιδιασθέντες ὑπεχώρησαν ἀφήσαντες εἰς τὴν γέφυραν πέντε νεκρούς· εἶχον δὲ καὶ ἐννέα τραυματίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἕνα ἀξιωματικόν. Ἡ μάχη διήρκεσε ἑπτὰ ὥρας. Ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἐπροχώρησαν νὰ διαβοῦν τὴν γέφυραν, ὁ Ἰωάννης Κοντονίκας δι' ἑνὸς πυροβολισμοῦ του, ἔδωσε τὸ σύνθημα τῆς ἐκ τῶν νώτων ἐπιθέσεως. Ἀργότερον ἐβεβαιώθη ὅτι ἐκ τοῦ πυροβολισμοῦ ριφθέντος κατὰ τῶν Τούρκων, ἐτραυματίσθη, κατὰ τύχην, ὁ Χατζῆ Ἐμὶν Μπέης. Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν οἱ ἐπαναστάται εἶχον δύο, ἐλαφρῶς, τραυματίας. Περὶ τῆς μάχης αὐτῆς συνετάγη σύντομος ἔκθεσις ἐκ μέρους τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως Ἠπείρου — Θεσσαλίας: «Ἔκθεσις τῆς ἐν τῇ γεφύρᾳ Κοράκου μάχης. Κατὰ τὴν 27ην λήξαντος Ὀθωμανοὶ ἐξ Ἄρτης τακτικοὶ καὶ ἄτακτοι περὶ τοὺς 800 μετά τινων πυροβόλων καὶ διοικούμενοι ὑπὸ τοῦ Χατζῆ Ἐμὶν Πασᾶ ἐπέπεσαν εἰς τὴν παρὰ τῶν ἡμετέρων κ.κ. Ἰωάννου Κουτσονίκα καὶ Γεωργίου Ἀλεξανδρῆ, Σωματαρχῶν, κατεχόντων μετ' ἀναλόγου στρατιωτικῆς δυνάμεως γέφυραν Κοράκου καὶ ἤρχισαν τὸν πυροβολισμὸν διὰ τοῦ πυροβόλου καὶ ὅπλων. Οἱ ἡμέτεροι προσποιηθέντες ὑποχώρησίν τινα ἐνεθάρρυναν τοὺς Τούρκους καὶ ὥρμησαν ἐπὶ τῆς γεφύρας, ὅτε οἱ ἐκ τῶν ἡμετέρων μείναντες ἐντὸς τοῦ στρατῶνος ἐπυροβόλησαν σφοδρῶς κατ' αὐτῶν, ἐξ

Ἡ Γέφυρα Κοράκου

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ὧν ἐφόνευσαν πέντε καὶ ἐπλήγωσαν ἐννέα, ἐν οἷς καὶ ἕναν ἀξιωματικὸν (Μουζελίμην). Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ἐπληγώθησαν δύο ἐλαφρῶς. Ἡ μάχη διήρκεσεν ἀπὸ τῆς πέμπτης ὥρας τουρκιστί, μέχρι τῆς δωδεκάτης καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι ἀνεχώρησαν εἰς τὰ ἴδια. Εἰς τὴν προκειμένην μάχην ἔδειξαν ἀπαραδειγμάτιστον γενναιότητα καὶ καρτερίαν ἅπαντες οἱ ἡμέτεροι. — Ἐν Μοτῇ Σπηλιᾶς, 2 Ἰανουαρίου 1867. Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις Ἠπείρου—Θεσσαλίας».

Σχετικὴ καὶ ἡ κάτωθι ἐπιστολὴ ἐξ Ἀμφιλοχίας πρὸς διευθυντὴν ἐφημερίδος Ἀθηνῶν: «Καρβασαρᾶς 30 Δεκεμβρίου 1866. Φίλε Κύριε... Κατόπιν τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν μου δι' ὧν σᾶς ἔλεγον ὅτι οἱ εἰς Μπότση τοῦ Ραδοβυζίου Τοῦρκοι εἶχον διαταγὴν νὰ μὴν προσβάλωσι τοὺς ἐπαναστάτας, ἀπηυδήσαντες εἰς τὰς ματαίας περὶ ὑποταγῆς προσπαθείας των, ἐκίνησαν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ὧν περὶ τοὺς 80 κατεῖχον τὴν ὀχυρὰν γέφυραν Κοράκου ἐπικεφαλῆς ἔχοντες ἐκεῖ τὸν γενναῖον Γιαννάκην Κοντογίκαν. Οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Πασᾶν ἔχοντες καὶ δύο ὀρεινὰ πυροβόλα, προσέβαλον τοὺς ἐπαναστάτας τὴν παρελθοῦσαν Τρίτην 27 λήγοντος· ἀπὸ μεσημβρίας δὲ μέχρι νυκτὸς εἰς μάτην ἀγωνισθέντες ἀπεσύρθησαν ἐκ νέου εἰς Μπότση. Τὸ Ραδοβύζι ἤθελεν εἶσθαι ἤδη ὁλόκληρον εἰς τὰ ὅπλα ἂν ὁ Ἀνδρέας Κοσσυβάκης ὅστις ἦτο μέλος τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως δὲν ἔμεινε πάλιν μετὰ τῶν Τούρκων ὅπερ ἀπεθάρρυνε τινάς...Β.Β.». (Ἐφημερὶς «Ἐθνοφύλαξ», 1867).

Καὶ τὸ τμῆμα τῶν Τούρκων ποὺ ἐπετέθη κατὰ τοῦ Στρατοπέδου τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὸ χωρίον Βρεστενίτσα, δὲν εἶχε καλλιτέραν τύχην. Μετὰ πολύωρον ἄκαρπον ἐπίθεσιν ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Γρέβιαν κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας.

ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΠΙΘΕΣΙΣ

Τὴν ἑπομένην, 28ην Δεκεμβρίου, τὰ τμήματα, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν ὀπισθοχώρησιν, εἶχον σταθμεύσει εἰς τὴν περιοχὴν Γρέβιας — Μηλιανῶν, ἐνήργησαν δευτέραν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, εἰς τὴν περιοχὴν Κοράκου, μὲ τὸν ἴδιον σκοπόν, ὅπως διασπάσουν τὴν ἄμυνάν των. Ἀπὸ πρωΐας συνήφθη, πολύωρος, πεισματώδης μάχη, ἐκ τῆς ὁποίας οἱ Τοῦρκοι, διὰ δευτέραν φοράν, ἐξῆλθον ἡττημένοι, ἀναγκασθέντες νὰ ὑποχωρήσουν εἰς Μπότση, ἀφοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἀφῆκαν ἑπτὰ νεκρούς, δέκα δὲ τραυματίας μετέφερον εἰς Ἄρταν. Οἱ Ἕλληνες τῆς Φρουρᾶς Γεφύρας εἶχαν κατὰ τὴν νύκτα ἐνισχυθῇ, ὅταν ἀντελήφθησαν ὅτι τὰ ὀπισθοχωρήσαντα τουρκικὰ τμήματα δὲν εἶχον, ὅλα, ἀπομακρυνθῇ τῆς γειτονικῆς Γρέβιας καὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἀποκρούσουν καὶ τὴν δευτέραν ἐπίθεσιν. Μετὰ τὰς ἀποτυχίας αὐτάς, ὁ Χατζῆ Ἐμὶν Μπέης, κατῆλθεν εἰς Ἄρταν καὶ συνέστησε εἰς τὴν Στρατιωτικὴν Διοίκησιν, τὴν ἀποστολὴν μεγαλυτέρων δυνάμεων, ἀπέδωσε δὲ τὴν ἀποτυχίαν του εἰς τὸ ὅτι, ὁ Χαλὶλ Πασᾶς, φθάσας εἰς Ὀξυάν, ἐφοβήθη νὰ προχωρήσῃ μέ-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

χρι τῆς γεφύρας καὶ ὠπισθοχώρησε. Οἱ στρατιῶται δέ, διὰ νὰ ἐνσπείρουν τὸν τρόμον καὶ τὴν φρίκην τῶν κατοίκων τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου, περιέφερον κατὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας, εἰς τὰ χωρία, δύο κεφαλὰς ἀνδρῶν καὶ ἓξ Ἕλληνας ζῶντας καὶ δεμένους, συγγενεῖς τῶν ἐπαναστατῶν.

Περὶ τῆς δευτέρας ταύτης μάχης σχετικὴ ἡ κάτωθι ἀναφορὰ τοῦ Ἕλληνος Προξένου ἐν Ἰωαννίνοις: «Βασιλικὸν Ἑλληνικὸν Προξενεῖον Ἠπείρου. Ἰωάννινα 5 Ἰανουαρίου 1867. Ἀριθ. 10. Κύριε Ὑπουργέ, Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς πληροφορήσω ὅτι κατὰ τὴν 28ην τοῦ ἀπελθόντος Δεκεμβρίου νέα ἐγένετο ἀπόπειρα ὅπως ἐκδιωχθῶσι οἱ κατὰ τὴν γέφυραν Κοράκου συγκεντρωμένοι χριστιανοί, ἐξ ὧν τινὲς μὲν εἰσὶν κάτοικοι Ἀγράφων, τινὲς δὲ τῶν γειτονικῶν τοῦ Ραδοβυζίου χωρίων, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἀπέτυχεν. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Χατζῆ Ἐμὶν Μπέη φαίνεται ὅτι ἀπεστάλησαν πρὸς τὰ ἐκεῖ ἑπτακόσιοι ἔφεδροι στρατιῶται καὶ 400 ἄτακτοι Ἀλβανοὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν δύο Δερβεναγάδων καὶ ἑνὸς συνταγματάρχου, οἵτινες παρακάμψαντες τὰ χωρία τοῦ Ραδοβυζίου καὶ ἰδία τὰ Μελάτες καὶ Λεβίντζικο ὅπου καὶ ἐτοποθέτησαν ἀποσπάσματα, ἠθέλησαν νὰ προσβάλωσι ἐκ τοῦ χωρίου Ματεσσίου (Μηλιανῶν) τοὺς ἔξωθεν τῆς γεφύρας ὠχυρωμένους χριστιανούς, ἀλλὰ τῶν ἐπὶ τούτῳ σταλέντων ἀποσπασμάτων μὴ δυναμένων ἕνεκα τῶν πλημμυρῶν τοῦ Ἄσπρου νὰ διέρχωνται, οἱ χριστιανοὶ προσέβαλον ταῦτα καὶ οὕτω ἐφονεύθησαν ἐξ μὲν ἐκ τῶν ἐφέδρων, δύο ἐκ τῶν ἀτάκτων Ἀλβανῶν καὶ δέκα ἔμειναν τραυματίαι, ὁ δὲ στρατὸς ἠναγκάσθη καὶ ἐπανέκαμψεν εἰς Μπότση... Εὐπειθέστατος Χαρ. Φραγκούδης». (Λ.Υ.Εξ.Φ.1867-99/2).

Αἱ ἀποτυχίαι αὐταὶ ἐτάραξαν τὴν Στρατιωτικὴν Διοίκησιν τῆς Ἄρτης, ἥτις συνεννοηθεῖσα μετὰ τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Ἠπείρου, τὴν 29 Δεκεμβρίου, ἀπέστειλε εἰς Ἄνω Ραδοβύζι καὶ ἄλλην δύναμιν ἐξ ἑνὸς τάγματος Χουτουτιέδων, 200 ἐφέδρων καὶ 200 Ἀλβανῶν, περὶ τῆς ὁποίας δυνάμεως, προφανῶς, ὁμιλεῖ ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολή.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΑΝ ΕΛΛΑΔΑ. — Πρὶν προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἱστόρησιν τῶν πολεμικῶν γεγονότων, μετὰ τὴν δευτέραν μάχην Τούρκων καὶ ἐπαναστατῶν, εἰς τὴν περιοχὴν Γρέβιας — Βρεστενίτσας — Κοράκου, θὰ μνημονεύσωμεν τὰ συμβάντα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ ὁποῖα συμπληρώνουν τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 εἰς τὴν ὀρεινὴν Ἄρταν. Μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ κινήματος, κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου, πλεῖσται οἰκογένειαι ἀπὸ τὰ Τζουμέρκα καὶ τὸ Ραδοβύζι, κυρίως, ἐκείνων ἰδίως ποὺ ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ ἀπετέλεσαν τὸν ἐπαναστατικὸν στρατόν, εἰσῆλθον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἐγκατασταθεῖσαι ὡς πρόσφυγες εἰς χωρία τοῦ Βάλτου, τὴν Μονὴν Ρέθα, τὸν Καρβασαρᾶν καὶ τὸ Ἀγρίνιον. Ἐδημιουργήθη ἀμέσως προσφυγικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἡ Κυβέρνησις οὐδεμίαν ἐξεδήλωσε διάθεσιν νὰ τὸ ἀντιμετωπίσῃ. Ἄλλως τε ἐξ ἀρχῆς εἶχε ταχθῆ, ἐναντίον τῆς ἐξεγέρσεως τῆς Ἄρτης καὶ Θεσσαλίας. Εἶχεν ἐκδηλωθῆ τόσον φανερὰ

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ὑπὲρ τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ χρήματα διέθετε καὶ ἐθελοντάς, ἀξιωματικοὺς καὶ ἰδιώτας, τακτικὰ προσέφερε, ὥστε, ἐφοβεῖτο νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ ἐνδιαφέρον της καὶ εἰς ἄλλας ἐπαναστατημένας περιοχὰς τοῦ τουρκικοῦ ἐδάφους, μήπως ἐμπλέξῃ περισσότερον τὸ ζήτημα τῶν ὑποδούλων καὶ δυσχεράνει τήν, κάποιαν, λύσιν τῆς Κρητικῆς ὑποθέσεως. Δι' αὐτὸ ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου, ὅταν ἔφθανον, εἰς τὰς Ἀθήνας, αἱ πληροφορίαι περὶ ἐπικειμένης ἐξεγέρσεως εἰς Ἄρταν, ἐτοποθέτησε τὸν Λ. Σμολένσκ, ὡς ἀρχηγὸν τοῦ Στρατοῦ Δυτικῆς Ἑλλάδος, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐμποδίσῃ πᾶσαν ἐνίσχυσιν, εἰς ἐθελοντὰς ἢ πολεμικὸν ὑλικόν, ἐκ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, τῶν κατοίκων Ραδοβυζίου. Ἡ θέσις αὐτὴ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως διωχετεύθη καταλλήλως καὶ εἰς τὰς Δημοσίας καὶ Δημοτικὰς Ἀρχὰς τοῦ Βάλτου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, αἱ ὁποῖαι μὲ τὴν σειράν των, πῆραν θέσιν ἀρνητικὴν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἄρτης. Ἀντιθέτως ὅμως ὁ Λαὸς τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, συνεκινήθη βαθύτατα ἀπὸ τὴν νέαν ἐξέγερσιν τῆς Ἄρτης καὶ ἀνέλαβε, ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, νὰ ἀντιμετωπίσῃ, κατὰ τὸ δυνατόν, τὸ προσφυγικὸν ζήτημα ποὺ ἐδημιουργήθη.

«Ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1866, γράφει ἡ ἐφημερὶς τῶν Ἀθηνῶν "Ἀλήθεια", τῆς 19 Σεπτεμβρίου, εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος, κυκλοφοροῦν νεάνιδες φέρουσαι ταινίας εἰς τὴν κεφαλὴν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν "Ἤπειρος"». Εἰς τὰς Ἀθήνας πρωτοβουλίᾳ τοῦ Μητροπολίτου συνεκροτήθη Ἐπιτροπὴ Συλλογῆς Ἐράνων, ἀποτελουμένης ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ὡς Προέδρου καὶ τῶν κυριῶν, Ἀγλαΐας Π. Κυριακοῦ, Παναγιωτίτσας Δ. Σαχίνη, Κλεοπάτρας Γ. Γρίβα, Πηνελόπης Γ. Ράλλη, Βασιλικῆς Ἀρτέμη Μίχου, Μαρίας Λ. Σμόλενσκ, Ξανθῆς Ε. Δεληγεώργη, Ξενούλας Βρυζάκη, Μαρίας Κ. Λεβίδου, Πηνελόπης Κόνιαρη, Μαρίας Κυριακοῦ, Ἀγλαΐας Π. Ἀργυροπούλου, ὡς μελῶν. Ἀπὸ τὰς πρώτας προσφορὰς σημειώνομε μερικάς: τοῦ Δήμου Ἀθηναίων δρχ. 250, Δήμου Πειραιῶς 100, Μάρκου Βαρβάκη 4.000, Ἰωάννου Κυριακοῦ 200, Ζυγομελᾶ ἐξ Ἀλεξανδρείας 5.500, τῶν Ἠπειρωτῶν τοῦ Πλοεστίου 1.000 φλωριά, ἐξ ὧν τὸ μεγαλύτερον ποσὸν τοῦ γέροντος Προκοπίου Φιλήτα, Ἠπειρώτου, τοῦ Ἀρχιεπισκοπείου Ρωσίας 1.000 ρούβλια, τοῦ Μητροπολίτου Πετρουπόλεως 500 ρούβλια καὶ διαφόρων ἄλλων Ρωσικῶν Μοναστηρίων ἄλλα 500 ρούβλια. Ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐνισχύσεις τῆς Ἀσπασίας Μαύρου 2.000 φράγκα, Ἰωσηφίνας Σ. Κωνσταντίνου 500, τῆς Ραλλοῦς Κανέλη 500 καὶ Ἀγγελικῆς Μαξίμου 200 φράγκα. Ἀπὸ τὸν ἔρανον αὐτὸν ἡ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν, ἤρχισεν ἀμέσως νὰ ἀποστέλλῃ εἰς τὰ διάφορα προσφυγικὰ κέντρα διάφορα ποσά, ὅπως εἰς τὸν Ἡγούμενον Ἄνθιμον τῆς Μονῆς Ρέθα δρχ. 500 κ.λ.π. Ἐπίσης πρωτοβουλίᾳ τοῦ Μητροπολίτου Αἰτωλοακαρνανίας, πρὸς περίθαλψιν τῶν προσφύγων Ἠπειρωτῶν ποὺ κατέκλυσαν τὰ χωρία τοῦ Βάλτου καὶ τοῦ Ἀγρινίου, συνεστήθη εἰς Μεσολόγγι Ἐπιτροπὴ Ἐράνων ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ ἰδίου ὡς Προέδρου καὶ τῶν Δ. Δεσποτοπούλου, Γ. Μηλιώτου, Σπ. Θερινοῦ, Χρήστου Σιμετέλου, Ἀθ.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Δροσίνη, Μιχ. Καλαμπαλίκη, Θεμ. Τρικούπη καὶ Β. Νιανιάρα ὡς μελῶν. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτή, ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν παροχὴν οἰκονομικῶν καὶ εἰς εἴδη ἐνισχύσεων, εἰς οἰκογενείας ποὺ κατέφυγον εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1867. — Κατὰ τὸν Δεκέμβριον 1866 καὶ ἐνῶ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Κρήτην, βοηθουμένη δι' ἀνδρῶν καὶ χρημάτων, ὑπὸ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, παρετείνετο, ταυτοχρόνως δὲ ἐξεδηλοῦντο κινήματα ἀπελευθερωτικὰ εἰς Ἄρταν, Θεσσαλίαν κ.λ.π., ἡ Τουρκία θέλουσα νὰ θέσῃ τέρμα, εἰς τὴν ἐπικίνδυνον αὐτὴν κατάστασιν, διέκοψε τὰς σχέσεις της μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἠπείλησε κήρυξιν πολέμου κατ' αὐτῆς. Ἐκ τῆς ἀπειλῆς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν δυσχερειῶν τὰς ὁποίας ἀντιμετώπιζε ἡ ὑπόθεσις τῆς Κρήτης, τόσον εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὅσον καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος Δημ. Βούλγαρης παρητήθη, τὸν ἀντικατέστησε δὲ ὁ Ἀλέξ. Κουμουνδοῦρος μὲ Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τὸν Χαρίλαον Τρικούπην. Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κουμουνδούρου ἐθεωρήθη φιλοπόλεμος καὶ αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις φοβούμεναι, ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου, περιπλοκὰς εἰς τὰ Βαλκάνια, συνέστησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅπως ἀποφύγῃ ἐνίσχυσιν ἢ ἐνθάρρυνσιν τῶν κινημάτων εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, ὑποσχεθεῖσαι ὅτι, τὰς διαφοράς της μετὰ τῆς Τουρκίας, θέλουν ἐξετάσει προσεχῶς εἰς Παρισίους. Θέλουσαι ὅμως νὰ ἐρευνήσουν καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἰσχυρισμῶν τῆς Τουρκίας, ὅτι ἡ Ἑλλὰς διὰ στρατοῦ καὶ ἐθελοντῶν ἐβοήθει τὸ κίνημα τοῦ Ραδοβυζίου, ἀνέθεσαν εἰς τὸν Γάλλον Πρόξενον ἐν Ἠπείρῳ, Κάρολον Σιαμπουασώ, ὅπως μεταβῇ εἰς γέφυραν Κοράκου, πλησίον τοῦ κοινοῦ Ἀρχηγείου τῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ διαπιστώσῃ τὰς κατὰ τῆς Ἑλλάδος αἰτιάσεις τῆς Τουρκίας. Ὁ Σιαμπουασώ, εὑρισκόμενος, κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου εἰς Πρέβεζαν, τὴν 3ην ἰδίου μηνὸς ἔφθασε εἰς Ἄρταν καὶ τὴν ἐπομένην ὑπὸ συνοδείαν πεντήκοντα Τούρκων ἱππέων ἀνεχώρησε διὰ τὴν γέφυραν Κοράκου, ὅπου ἔφθασε τὴν ἐπομένην. Ὁ Ὑποπρόξενος Ἄρτης ἀναφέρει ὡς ἀκολούθως τὴν μετάβασιν εἰς Ραδοβύζι τοῦ Γάλλου Προξένου: «Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ. Ἄρτα 4 Ἰανουαρίου 1867. Ἀριθ. Πρωτ. 4. Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος. —Περὶ μεταβάσεως τοῦ ἐν Ἠπείρῳ Γάλλου Προξένου εἰς Ραδοβύζιον.— Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἀναφέρω Ὑμῖν ὅτι, ὁ πρὸ ἡμερῶν ἀναμενόμενος ἐνταῦθα Πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Ἠπείρῳ κ. Σιαμπουασώ, ἔφθασε χθὲς ἐκ Πρεβέζης τυχὼν ἐξαιρετικῆς ὑποδοχῆς παρὰ τῶν Ἀρχῶν. Σήμερον καίτοι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν δὲν ἔπαυσε ἡ βροχή, ἀνεχώρησε διὰ Ραδοβύζι, λαβὼν ἐντολὴν ὡς λέγεται, νὰ μεταβῇ ἐπὶ τόπου ἵνα πληροφορηθῇ ἀκριβῶς περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ ὡς παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν διασαλπίζεται ἵνα παραινέσῃ τοὺς ἐπαναστάτας νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα. Θέλει διατρίψει ἐκεῖσε περὶ τὰς 3-4 ἡμέρας. Εὐπειθέστατος ὁ διευθύνων τὸ Ὑποπροξενεῖον Δημ. Σιούντας». (Α.Υ.Εξ.Φ.1866-36/8).

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς γεφύρας ὅταν ἔφθασε, τὸν ὑπεδέχθησαν ἐκπρόσωποι τῶν ἐπαναστατῶν Ραδοβυζίου καὶ Θεσσαλίας, Σωτήριος Ἰ. Κοσσυβάκης,

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Φώτιος Κοντονίκας, Γεώργιος Καραούλης, Ἰωάννης Κοντονίκας, Ἀλεξανδρῆς καὶ ἄλλοι μὲ ἕνα τμῆμα ἐπαναστατῶν 54 ἐν ὅλῳ ἀνδρῶν. Μετὰ τὰς πρώτας συστάσεις καὶ γνωριμίας ὁ Πρόξενος τοὺς ἠρώτησε νὰ μάθῃ τὰ αἴτια τῆς ἐπαναστάσεως, ἂν ὑπεκινήθησαν παρ' ἄλλου τινος καὶ ποίου καὶ πόθεν ἀναμένουσι βοήθειαν. Εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν ἀπαντᾷ ὁ Σωτ. Κοσσυβάκης διὰ τῶν ἑξῆς: «Ἡμεῖς βαρυνθέντες τὰ πολλὰ βάσανα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τοσοῦτον ὑποφέρομεν, ἀπεφασίσαμεν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν, ὡς διὰ τῆς προκηρύξεώς μας ἐγνωστοποιήσαμεν καὶ εἰς τὰς Δυνάμεις, ὅτι εἴμεθα ὅλοι πένητες καὶ ραγιάδες τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου, καὶ ὅτι διατηρούμεθα ἀπὸ βοηθήματα τῶν ὁμογενῶν μας». Εἰς σύστασιν δὲ τοῦ Προξένου ὅπως σταματήσουν τὴν ἀνταρσίαν διότι ἡ Εὐρώπη δὲν εὐνοεῖ σήμερον κινήματα κατὰ τῆς Πύλης καὶ ὅτι θὰ φροντίσῃ αὐτὸς νὰ τοὺς δοθοῦν προνόμια καὶ ἐλευθερίαι, ὁ Κοσσυβάκης προσέθεσε: «Ἐὰν μέχρι τοῦδε ἐμείναμε μεμονωμένοι, τοῦτο δὲν μᾶς φοβίζει καθόλου, διότι ἡμεῖς ἀπεφασίσαμεν νὰ ἀποθάνωμεν παρὰ νὰ καταθέσωμεν πάλιν τὰ ὅπλα εἰς τοὺς τυράννους μας, ὡς μᾶς συμβουλεύετε, καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις καὶ τὰ προνόμια τῆς Πύλης καὶ αἱ ἐπεμβάσεις τῶν Δυνάμεων δὲν μᾶς ἀπατῶσι πλέον, πρόσφατον ἔχοντες παράδειγμα τὸ 1854, ὅτε καὶ ὁ Φουὰτ Πασᾶς καὶ οἱ Πρόξενοι, μᾶς ὑπεσχέθησαν πολλὰ καὶ οὐδὲν ἐξετέλεσεν ἡ Τουρκία». Ὁ Σιαμπουασώ, διὰ τοῦ διερμηνέως ἑνὸς τυχοδιώκτου ἐκ Ραγούζης τὸν ὁποῖον εἶχε πάρει μαζί του ἀπὸ τὴν Πρέβεζα, ἠρώτησε ἕνα ἕκαστον ἀπὸ ποῦ κατάγεται, ἀπὸ ποῦ ἦλθεν ἐκεῖ, προφανῶς διὰ νὰ ἰδῇ ποῖοι ἔκαμον καὶ κινοῦν τὴν ἐπανάστασιν. Εἰς ταῦτα ἀπήντησε ὁ Καραούλης μὲ δυναμωμένην τὴν φωνήν του: «Εἴμεθα δοῦλοι Ἕλληνες ποὺ ζητοῦμεν τὴν ἐλευθερίαν μας, ἐκλαμπρότατε». Καὶ ὅταν ὁ Πρόξενος ἐπανέλαβε τὴν φράσιν του, «ὅπως πᾶτε θὰ χαθῆτε», ὁ Φώτιος Κοντονίκας ἐπλησίασε καὶ τοῦ ἀπήντησε: «Ναί, Κύριε, μέχρι πρὸ ὀλίγου εἴμεθα ραγιάδες καὶ ἀπηυδήσαντες ἐκ τῶν καθημερινῶν καταπιέσεων καὶ βιοπραγιῶν τοῦ τυράννου, τῶν ὑπερόγκων φόρων οὓς μᾶς ἐπέβαλε καὶ δι' ὧν ἁφήρπασε τὰς περιουσίας μας, τῶν ἀτιμώσεων τῶν συζύγων καὶ θυγατέρων μας ἐδράξαμεν τὰ ὅπλα χωρὶς ποσῶς νὰ ραδιουργηθῶμεν καὶ εἴμεθα ἀποφασισμένοι ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν». Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐκίνησε τὴν σημαίαν ἣν ἔφερε ἀνὰ χεῖρας καὶ ἐπυροβόλησε εἰς τὸν ἀέρα. Ὁ Γάλλος Πρόξενος ἔμεινε ἔκπληκτος ἐπί τινας στιγμάς, ἀπὸ τὴν στάσιν αὐτὴν τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἐπαναστατῶν, ἔπειτα δὲ προσέθεσε, «ἐὰν ἔχητε παράπονα κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας νὰ μοῦ τὰ εἰπῆτε ἐλευθέρως καὶ σᾶς ὑπόσχομαι ἐν ὀνόματι τῆς Κυβερνήσεώς μου, νὰ διορθωθῶσι καὶ νὰ ζήσητε καλλίτερα». Τότε ἔλαβε πάλιν τὸν λόγον ὁ ἐκπρόσωπος τῶν Θεσσαλῶν Γ. Καραούλης καὶ εἶπεν: «Ζωὴ μὲ τὸν Τοῦρκον δὲν ὑποφέρεται πλέον, Κύριε Πρόξενε, ἢ θὰ χαθῶμεν ἢ τοῦ Σουλτάνου ὑπήκοοι δὲν θὰ τελῶμεν εἰς τὸ μέλλον». Ὁ Πρόξενος ἠθέλησε τότε νὰ τοὺς καταπτοήσῃ καὶ εἶπεν ὅτι, «ἐντὸς ὀλίγου ὁ τουρκικὸς στρατὸς θὰ σᾶς κτυπήσῃ καὶ θὰ χαθῆτε». Εἰς ταῦτα ἀπήντησε, πά-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

λιν, ὁ Καραούλης εἰπών: «Εἴμεθα ἐννεακόσιοι καὶ θὰ πολεμήσωμεν ἕως ὅτου βράζει τὸ αἷμα εἰς τὰ στήθη μας καὶ ὅταν ὁ ἐχθρὸς μᾶς πλησιάση θὰ ἀποσυρθῶμεν πέρα εἰς ἐκεῖνο τὸ Μοναστήρι τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ θὰ παίξωμεν τὴν δευτέραν πρᾶξιν τοῦ Ἀρκαδίου». Ἀκολούθως ὁ Καραούλης παραλαβὼν τὴν ὁμάδα του ἀπεσύρθη πρὸς τὴν γέφυραν. Ἀφοῦ ἠρέμησε κάπως ἡ συζήτησις, εἷς τῶν ἐκπροσώπων προσέφερε εἰς τὸν Πρόξενον ἕνα τσιγάρον ἀπὸ ροκόφυλλον, προσθέτων· τόσον καλὸς εἶναι ὁ Σουλτᾶνος, ὥστε μᾶς ἔφερε εἰς θέσιν νὰ μὴν ἔχωμεν οὔτε σιγαρόχαρτον. Ἔπειτα οἱ ἐπαναστάται, τοῦ προσέφερον γεῦμα καὶ ἀργὰ τὸ βράδυ ὁ Πρόξενος ἀφοῦ τοὺς ὑπεσχέθη ὅτι θὰ γνωρίση εἰς τὴν Κυβέρνησίν του, ὅ,τι ἤκουσε ἀπὸ αὐτούς, ἀνεχώρησε διὰ τὸ χωρίον Μπότση ὅπου τὸν ἀνέμενε ὁ Καϊμακάμης τῆς Ἄρτης Τζαβὴτ Πασᾶς. Τὴν ἐπομένην 7ην Ἰανουαρίου, ἀνεχώρησε, μέσῳ Σκουληκαριᾶς Ἀνίννου, διὰ Πρέβεζαν καὶ ἀκολούθως μέσῳ Τζουμέρκων δι' Ἰωάννινα.

Εἰς τὰ Πράμαντα ὅπου διῆλθε, ἐκάλεσε τοὺς Προκρίτους τῶν χριστιανῶν καὶ τοὺς συνέστησε ὅπως ἡσυχάσουν καὶ μείνωσι πιστοὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Σουλτάνου καὶ μὴ παρασύρονται ἀπὸ τὰς εἰσηγήσεις τῶν γειτόνων, ἐννοῶν τοὺς κατοίκους τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Ὁ Πρόξενος, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπισήμου ἀποστολῆς του, πρὸς καθησύχασιν τῆς περιοχῆς, ὑποδειχθείσης ὑπὸ τῆς Τουρκίας μέσῳ τῆς Κυβερνήσεώς του, ὡς φιλελεύθερος Γάλλος ἔμεινε ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὰς περιποιήσεις ποὺ τοῦ ἔκαμον οἱ ἐπαναστάται τὴν ὑποδοχὴν ποὺ τοῦ ἐπεφύλαξαν, ὡς καὶ ἀπὸ τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀγάπην των, πρὸς τὴν ἐλευθερίαν.

Μεταφέρομεν ἐνταῦθα, ἔγγραφα τινὰ ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ὑποπροξενείου τῆς Ρωσίας ἐν Ἄρτῃ, σχετικὰ μὲ τὴν ἐπανάστασιν αὐτήν:

«Πρὸς τὸν Κύριον Α. Ἰόην Πρόξενον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἠπείρῳ εἰς Ἰωάννινα. Ἄρτα τῇ 4 Ἰανουαρίου 1867. Νο 1. Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ εἰδοποιήσω τὴν Ὑμετέραν Ἐκλαμπρότητα ὅτι χθὲς ἀφίχθη ἐνταῦθα ὁ ἐν Πρεβέζῃ διαμένων Γάλλος Πρόξενος Σαμπουαζώ, καταλύσας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ν. Ἀντωνοπούλου ἐκ διαταγῆς τοῦ Καϊμακάμη, ἐπισκεφθεὶς δὲ παρὰ τοῦ Καϊμακάμη ἔμειναν μόνοι των ἐπὶ δύο ὥρας κλεισμένοι, φαίνεται ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἐνταῦθα μεταβάσεώς του ἀποβλέπει τὸ ἐν Ἀγράφοις κίνημα, διὸ καὶ σήμερον μεταβαίνει εἰς Μπότζι τοῦ Ραδοβιζίου ἵνα ἐκ τοῦ πλησίον μάθῃ ἀκριβῶς τὰ τοῦ κινήματος τούτου, συμβουλεύσας δὲ τοὺς Ραδοβιζινοὺς νὰ μὴν ἐπαναστατήσωσι ὑποσχόμενος αὐτοῖς ὅσα θέλουσι καλά, δὲν εἶναι δὲ παράδοξον νὰ μεταβῇ καὶ εἰς Βραγκιανὰ πρὸς ἀντάμωσιν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἂς ἴδωμεν τί ἀποτέλεσμα θὰ ἔχῃ τὸ ταξίδιόν του τοῦτο. Ἐν τούτοις οἱ χριστιανοὶ δὲν βλέπουν διὰ καλοῦ ὄμματος τὴν ἄφιξιν ταύτην ἀποβλέπουσαν μόνον καὶ μόνον ἵνα συνδράμῃ τοὺς Τούρκους. Ἐπισκεφθεὶς καὶ ἐγώ, ὁ Κ. Σαμπουαζὼ μοῦ εἶπεν ὅτι μεταβαίνει πρὸς τὸν σκοπὸν μόνον νὰ ἰδῇ τὰ πράγματα καὶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ δυνηθῇ νὰ γράψῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἐν ἀκριβείᾳ πρὸς τὴν

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Κυβέρνησίν του τὰ διαδραματιζόμενα ἐκεῖσε, κατὰ τὴν Κυριακὴν δὲ ἐπιστρέφει ἐνταῦθα καὶ ἀναχωρεῖ εἰς Πρέβεζαν. Πρὸ τριῶν δὲ ἡμερῶν ὁ ἴδιος μετέβη εἰς Καρβασαρᾶν ὅπως ἴδῃ φαίνεται τὰ πνεύματα καὶ τὰς ἐκεῖσε στρατιωτικὰς τῆς Ἑλλάδος δυνάμεις καὶ ὡς μοῦ ἔλεγεν, εἶναι περὶ τοὺς 300 στρατιώτας μόνον ἔχοντες ἀξιόλογον Ἀρχηγὸν τὸν Κ. Σμόλεντζ ὃν καὶ ἐπεσκέφθη προσθέσας μοι ὅτι ἐκεῖ ἔμαθεν ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸν αὐτὸ κίνημα δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Κοράκου, ἀλλὰ εἰς ὅλα τὰ χωριὰ τῶν Ἀγράφων, ἤκουσε δὲ παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπιτελείου τοῦ Σμέλεντζ πολλοὺς πικροὺς λόγους κατὰ τῆς πολιτικῆς τῆς Κυβερνήσεώς του. Ἐν τούτοις οἱ Ὀθωμανοὶ εὐχαριστήθησαν ἐπὶ τῇ μεταβάσει τοῦ Κ. Σαμπουαζὼ εἰς τὸ Ραδοβίζι ἐλπίζοντες ὅτι διὰ τῆς παρουσίας των οἱ ἐπαναστάται θὰ διαλυθῶσιν, οἱ ὁποῖοι, ὡς μανθάνω, διατηροῦσι τὰς θέσεις των μὴ ἐλθόντες μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν εἰς νέαν συμπλοκήν, καθότι ὁ Καϊμακάμης τοῦ Στρατοῦ ἔγραψεν ἐνταῦθα ὅτι ἂν δὲν στείλωσιν ἕτερον τάγμα νὰ τὸ τοποθετήσῃ εἰς τὰ χωριὰ τὰ ὁποῖα κατέχει, δὲν δύναται νὰ ἐπιτεθῇ φοβούμενος ἀπὸ τοὺς Ραδοβιζινούς, δι' ὃ καὶ σήμερον ἐξῆλθε τὸ ἐνταῦθα ρεδίφι μὲ δύο ὀρφία πυροβόλα καὶ ἔρχεται σήμερον ἐκ Πρεβέζης ἕνα τάγμα σιαπιτιέδων ἵνα μείνῃ ἐνταῦθα, ἀφίνει δύο λόχους εἰς Σαλαχώραν, ἅπαντες δὲ οἱ μπασιαμποζοῦκοι καὶ χοντιουτιέδες θὰ ἐξέλθωσι, καθότι νομίζουσιν ὅτι θὰ ἐπαναστατήσωσιν ὅλοι οἱ Ραδοβιζινοὶ καὶ λοιποὶ ἐπαρχιῶται. Πρὸς μεταφορὰν ὅθεν τούτων ὅλων καὶ τῶν εἰς Σαλαχώραν ἐκφορτωθέντων ἀλεύρων καὶ πολεμοφοδίων ἐδέησε νὰ ἀγγαρεύσωσιν 800 ἄλογα τὰ ὁποῖα ἄλλα μὲν θὰ μεταφερθῶσιν εἰς τὸ Ραντοβίζι ἄλλα δὲ αὐτόσε, λαμβάνοντες μόνον καὶ μόνον 60 παράδες τὴν ὥραν δι' ἀγόγι ὑπολογιζομένων τῶν Ἰωαννίνων εἰς 12 ὥρας καὶ τοῦ Ραντοβίζιου εἰς 10, ἀλλ' οὔτε καὶ αὐτὸ πληρώνοντες τακτικῶς ὡς καλῶς γινώσκετε. Μανθάνω ὅτι στέλλεται καὶ εἰς λόχος εἰς τὸ Μοναστήρι Καστρὶ τῆς Λάκκας, καθὼς ἔχουσι καὶ εἰς τὰ ἐνταῦθα τῆς Φανερωμένης καὶ Κάτω Παναγιᾶς. Εἰς Πρέβεζαν ἔφεραν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως 6.000 ὅπλα πρὸς ὁπλισμὸν τῶν ἐντοπίων Τούρκων τῆς Ἠπείρου, ταῦτα λοιπὸν βλέποντες οἱ Χριστιανοὶ ἐνεργούμενα παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Ἀρχῆς προαισθάνονται ὅτι τὰ πάντα θὰ ἐπιπέσωσι ἐπὶ τὰς κεφαλάς των ἂν αἱ ξέναι Δυνάμεις δὲν ἐπιβλέψουσιν ἐπ' αὐτῆς, φοβούμενοι δὲ κονάκια, ἁρπαγὰς καὶ ἀτιμώσεις, μετὰ περισσοτέρας ἀπελπισίας μὲ παρακαλοῦσι σήμερον ἵνα πρὸς τὸ παρὸν τοὐλάχιστον τοὺς ἐπιτρέψω τὴν ἐν τῷ Ὑποπροξενείῳ τούτῳ προφύλαξιν τῶν καλλιτέρων πραγμάτων των ἂν ὄχι καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων, ἀλλ' ἐγὼ δυσκολεύομαι εἰσέτι νὰ τὸ ἀποφασίσω μέχρις οὗ εἰδοποιήσω τὴν ὑμετέραν ἐκλαμπρότητα ἵνα εὐαρεστημένη μὲ καθοδηγήσῃ πῶς πρέπει νὰ φερθῶ κατὰ τὰς παρούσας δεινὰς περιστάσεις τὰς ὁποίας ὡς πολλάκις ἀνέφερον εἰς τὸ Σεβαστὸν Προξενεῖον, δὲν προαισθάνομαι καλὰς διὰ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἠπείρου, πρὸ παντὸς δὲ τῆς ἐπαρχίας ταύτης, οὔσης ἐκτεθειμένης εἰς τὴν διάκρισιν φανα-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τικοῦ Στρατοῦ. Ὁ Ὑποπρόξενος Ν. Βαρζέλης».

«Πρὸς τὸν Κύριον Α.Ε. Ἰόην, Πρόξενον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἠπείρῳ εἰς Ἰωάννινα. Ἄρτα 11 Ἰανουαρίου 1867. Νο 3. Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ εἰδοποιήσω τὴν ὑμετέραν ἐκλαμπρότητα τὰ κατὰ τὴν συνέντευξιν τοῦ κ. Γάλλου Προξένου μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν οἱ ὁποῖοι κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδίστασαν εἰς τὸ νὰ συνεντευχθῶσιν μετ' αὐτοῦ φοβούμενοι δόλον τιναν ἀφοῦ ὅμως ἐνεφανίσθη παρὰ τὴν γέφυραν ὁ κ. Σαμπουαζὼ καὶ ὕψωσε τὴν Γαλλικὴν σημαίαν ἔστερξαν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀντάμωσίν του λαβόντες τὸν λόγον τῆς τιμῆς του ἵνα μὴν εἶναι ἐκεῖ οὐδεὶς Ὀθωμανὸς τοῦθ' ὅπερ καὶ παρεδέχθη ὁ κ. Πρόξενος.

Μεταβάντες ὄθεν ὁ Σωτήρης Κουσφάκης, ὁ Καραούλης καὶ Ἀλεξανδρῆς συνοδευόμενοι μετά τινων ὁπλοφόρων ὁ κ. Σαμπουαζὼ ἄρχισε νὰ τοὺς ἐρωτᾶ διατί ἐκινήθησαν εἰς ἐπανάστασιν καὶ ἀπὸ ποίους ἔλαβον τοιαύτας συμβουλάς, ἂν ὅλοι εἶναι ραγιάδες καὶ πόθεν διατηροῦνται. Εἰς ταῦτα ὁ Σωτήρης Κουσφάκης ἐκ μέρους ὅλων ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς:

«Ἡμεῖς βαρυθέντες τὰ πολλὰ βάσανα τὰ ὁποῖα ἐπὶ τοσοῦτον ὑποφέρωμεν, ἀπεφασίσαμεν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν, ὡς διὰ τῆς προκηρύξεώς μας ἐγνωστοποιήσαμεν καὶ εἰς τὰς Δυνάμεις, ὅτι εἴμεθα ὅλοι ραγιάδες τοῦ ἄνω «Ραδοβιζίου» καὶ τοῦ ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ Ραδοβιζίου καὶ ὅτι διατηρούμεθα ἀπὸ συνδρομὰς τῶν ὁμογενῶν μας καὶ τῶν φιλελλήνων». Εἰς ταῦτα ὁ κ. Πρόξενος προσέθεσεν ὅτι διατί αὐτοὶ μόνον ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπαναστατήσωσι καὶ ὄχι αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι καὶ ὅτι ἡ γνώμη του εἶναι ἐπειδὴ εἶναι μεμονωμένοι νὰ ἡσυχάσωσι καὶ ὅτι ἡ κυβέρνησίς του θέλει ἐνεργήσῃ ὅ,τι πρέπει παρὰ τῷ Σουλτάνῳ νὰ λάβωσι προνόμια πολλὰ καὶ ἀσυδοσίας, καθότι δὲν εἶναι καιρὸς σήμερον διὰ τοιαῦτα κινήματα, ἐπειδὴ καὶ ἡ Τουρκία εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ἡ Εὐρώπη δὲν τὰ νοστιμεύεται τὰ τοιαῦτα καὶ θὰ καταστραφῶσιν ἀδίκως. Εἰς ταῦτα ὁ Κουσφάκης ἀντέλεξεν ὅτι ἂν μέχρι τοῦδε ἐμείναμε μεμονωμένοι, τοῦτο δὲν μᾶς φοβίζει διόλου, διότι ἡμεῖς ἀπεφασίσαμεν ν' ἀποθάνωμεν παρὰ νὰ καταθέσωμεν πάλιν τὰ ὅπλα εἰς τοὺς τυράννους μας, ὡς μᾶς συμβουλεύετε καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις καὶ τὰ προνόμια τῆς Πόλης καὶ αἱ ἐπεμβάσεις τῶν Δυνάμεων δὲν μᾶς ἀπατῶσι πλέον πρόσφατον ἔχοντες παράδειγμα τὸ 1854, ὅτε καὶ ὁ Φουὰτ Πασᾶς καὶ οἱ Πρόξενοι μᾶς ὑπεσχέθησαν πολλὰ καὶ οὐδὲν ἐξετέλεσε ἡ Τουρκία. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ κ. Πρόξενος εἶδεν ὅτι κατ' οὐδὲν ἡ παρουσία αὐτοῦ καὶ τῆς Σημαίας του κατώρθωσεν, ἀνεχώρησεν εἰς Μπότζι ἐπιπλήξας, ὡς λέγουσι, τὸν Διοικητὴν τοῦ Στρατοῦ διότι τοὺς ἀφῆκε ἐπὶ τόσας ἡμέρας ἀνενοχλήτους. Ὁ Χατζῆ Ἰμίμπεης τοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ διαβῇ τὸν ποταμόν, ἀλλ' ὁ κ. Σαμπουαζὼ τὸν ἐσυμβούλευσεν ὅτι πρέπει νὰ ἀπεράσῃ τὸν ποταμὸν ἀντὶ πάσης θυσίας καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Ἄννινον καὶ Κόπραιναν ὅπου ἐπιβιβασθεὶς εἰς τὸ ἀτμόπλοιον ἐπανέκαμψεν εἰς Πρέβεζαν, χωρὶς νὰ διέλθῃ ἐντεῦθεν. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι κατόπιν τῶν ἐπιπλήξεων τούτων τοῦ κ. Σαμπουαζὼ ἀπεφάσισεν ὁ Χατζῆ Ἰ-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

μίμπεης ν' ἀπεράσῃ τὸν ποταμὸν μεταχειριζόμενος γεφύρας ἐξ ἀσκῶν τοὺς ὁποίους χθὲς ἀπέστειλον εἰς Μπότζι ἐξελθόντος καὶ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἀφιχθέντος Λιβᾶ Πασᾶ. Ἂς ἴδωμεν ὁποία ἔσεται ἡ ἔκβασις τῆς ἀποπείρας ταύτης τοῦ Ὀθωμανικοῦ Στρατοῦ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ὁποίου λέγεται, ὅτι θὰ μεταβῇ καὶ ἕτερον τάγμα ἐκ τῶν ἐνταῦθα, ἐρχομένου ἑτέρου ἐκ τῶν ἐν Πρεβέζῃ δι' ἐδῶ. Ὅ,τι ἄλλο μάθω, θέλω ἀμέσως τὸ γνωστοποιήσῃ πρὸς τὴν Ὑμετέραν ἐκλαμπρότητα καὶ ὑποσημειοῦμαι μὲ Σέβας βαθύτατον. Ὁ Ὑποπρόξενος Ν. Βαρζέλης».

Αἱ ἀποτυχίαι τῶν δύο πρώτων ἐπιθέσεων τῶν Τούρκων, ὡς καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Γάλλου Προξένου, εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα, οἱ Τοῦρκοι, νὰ σκληρύνουν τὴν στάσιν των ἔναντι τῶν ὑποδούλων καὶ νὰ προβοῦν, κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰανουαρίου 1867, εἰς συλλήψεις συγγενῶν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ προσώπων εὐνοούντων ἢ βοηθούντων τὸ κίνημα. Μεταξὺ τῶν συλληφθέντων ἦτο καὶ ὁ Ἀνδρέας Κοσσυβάκης, Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἀδελφὸς τοῦ γηραιοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως Ἰωάννου Κοσσυβάκη, ἀκολουθοῦντος τώρα τὸ ἐπαναστατικὸν στράτευμα εἰς τὴν Βρεστενίτσα. Συνελήφθη ἐπίσης εἰς τὸ Βουλγαρέλι καὶ ὁ Κώστας Μπουνταλᾶς μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Ἀναγνώστης Μάντζος εἰς Ραφταναίους, κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐξεγέρσεως τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου του. Εἶχε ἐνεργήσει ὁ Μάντζος διὰ τὴν προμήθειαν ὅπλων καὶ ὅταν, δύο ζῶα ἔμφορτα διήρχοντο ἐκ τῆς θέσεως «Πλάκα» ὁδηγούμενα εἰς Ραφταναίους, συνελήφθησαν ὑπὸ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπροδόθη ὁ προορισμὸς τοῦ φορτίου των. Τὴν σύλληψιν τοῦ Ἀνδρέου Κοσσυβάκη ἀποδίδει ὁ υἱός του, εἰς καταγγελίαν πρὸς τοὺς Τούρκους, τοῦ μὴ εὐνοοῦντος τὴν ἐπανάστασιν Δημάρχου Θυάμου Εὐστ. Παληοδήμου, ὅτι ὁ πατήρ του ἀπέκρυπτε τὰ ὅπλα τῶν ἐπαναστατῶν. Εἰς ἐπιστολήν του δὲ ἐκ Μεσολογγίου, ὁ Φώτης Παπαδημητρίου, πρὸς φίλον του εἰς Ἀθήνας, γράφει περὶ αὐτοῦ: «Μεσολόγγι 28 Ἰανουαρίου 1867. Σεβαστέ μου, Μεγάλην ἀγανάκτησιν μοὶ ἐνεποίησαν τὰ δσα κατὰ τῶν Δημάρχων τῶν παραμεθορίων Δήμων Ἀπεραντίων καὶ Θυάμου μοὶ εἶπεν ὁ ἐνταῦθα ἐλθὼν υἱὸς τοῦ Προέδρου τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως κυρίου Κοσσυβάκη. Ὁ Δήμαρχος Θυάμου ἐπρόδωσε εἰς τοὺς Τούρκους ὅτι εἰς τὴν οἰκίαν τῶν Κοσσυφακαίων ὑπῆρχον πολεμεφόδια τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὰς προσφυγούσας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν οἰκογενείας, ἀποπέμπει καὶ ἀποστέλλει εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ὅσα Τοῦρκος δύναται νὰ διαπράξῃ ἀπάνθρωπα διαπράττει οὗτος κατὰ τῶν προσφύγων καὶ τὴν ἐλαχίστην ἐνέργειαν τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ραδοβυζίου κ.λ.π., προδίδει παραχρῆμα εἰς τοὺς Τούρκους... Ὑμέτερος Φ. Παπαδημητρίου».

Τώρα δοκιμάζονται σκληρῶς, πλὴν τοῦ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων καὶ ἡ πόλις τῆς Ἄρτης, αἱ περιοχαὶ Βρύσεως, Κάμπου, Ξηροβουνίου καὶ Καστανοχωρίων. Ὁ ἄξεστος κατακτητής, πολεμηθεὶς γενναίως εἰς τὴν προσπά-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

θειάν του νὰ περάση τὴν γέφυραν Κοράκου καὶ μὴ δυνηθείς, κάμνει χρῆσιν ὅλων τῶν ἀγρίων του ἐνστίκτων. Σχετικὴν πληροφορίαν μᾶς δίδει ὁ Ἕλλην Ὑποπρόξενος: «Βασιλικὸν Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ. Ἀρ. Πρ. 49. Ἄρτα 24 Ἰανουαρίου 1867. Πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Προξενεῖον τῆς Ἑλλάδος, Ἰωάννινα. 300 Ἀλβανοὶ ἀφιχθέντες πρὸ ἡμερῶν, τὴν 22.1.1867 διερχόμενοι ἐκ τῆς κεντρικῆς ἀγορᾶς, ἤρχισαν νὰ διαρπάζωσι τὰ ἔξωθι τῶν καταστημάτων εἴδη, ὑφάσματα, τρόφιμα καὶ ὅ,τι ἦτο ἐκτεθειμένον καὶ λαχανικὰ ἀκόμη. Οἱ ἔμποροι διαμαρτύρονται. Ταυτοχρόνως ἄλλοι Ἀλβανοὶ μεταβάντες εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ ἥρπασαν ἀπὸ τὰς γυναίκας τὰ πλυνόμενα ἱμάτια. Διερπάγη καὶ τὸ κατάστημα Ἰωάννου Βασιλακοπούλου καὶ ὅταν οὗτος μετέβη εἰς τοὺς στρατώνας διαμαρτυρόμενος καὶ ζητῶν τὰ πράγματά του, ἀλλὰ ἐκεῖ τὸν ὕβριζον καὶ τέλος τὸν συνέλαβον ὅτι συκοφαντεῖ τὸν στρατὸν καὶ ἠθέλησαν νὰ τὸν ὁδηγήσουν εἰς δίκην εἰς τὸν Γενικὸν Δερβέναγα Ὀσμὰν Ταχὴρ νὰ τὸν δικάσῃ. Ὁ Ὑποπρόξ. Δ. Σιούντιας». (Λ.Υ.Εξ.Φ.1867, 49/9).

Η ΔΙΑΒΑΣΙΣ ΤΟΥ ΑΧΕΛΩΟΥ. — Ἡ ἐπανάστασις τῆς Θεσσαλίας, κατὰ τὸ τέλος Δεκεμβρίου 1866, εἶχε λάβει ἀνησυχητικὴν διὰ τοὺς Τούρκους ἔκτασιν. Ὁλόκληροι περιοχαί, τόσον εἰς τὴν πεδινήν, ὅσον καὶ εἰς τὴν ὀρεινὴν Θεσσαλίαν κατείχοντο ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τῶν Τούρκων, ἀποβλέπον, εἴτε διὰ τῶν μέτρων ἐπιεικείας καὶ πειθοῦς ποὺ ἔλαβον, εἴτε διὰ τῆς βιαίας, ὅπως ἐπεχείρησαν ἔπειτα, διαλύσεως τοῦ στρατοῦ τοῦ Ραδοβυζίου, εἰς τὸ πέρασμα τῆς γεφύρας Κοράκου, διὰ νὰ ἐπιτεθοῦν ἐκ τῶν νώτων κατὰ τῶν Θεσσαλῶν ἐπαναστατῶν, εἶχε ἕως τώρα ἀποτύχει. Ἀλλὰ δὲν ἐγκαταλείπεται. Οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ραδοβυζίου, κατέχοντες τὴν περιοχήν, ἀπὸ Μηλιανά, Γρέβια, Βρεστενίτσα ὅπου τὸ Ἀρχηγεῖον των, μέχρι Κοράκου, ἀποκρούουν ἀμφοτέρας τὰς ἐχθρικὰς ἐπιθέσεις καὶ ἀναγκάζουν τοὺς Τούρκους νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς Μπότση. Ἀπ' ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι ἀποστέλλουν ἀποσπάσματα στρατιωτῶν μὲ ἐπικεφαλῆς ἀξιωματικούς, εἰς τὰς θέσεις Τσιφλίκι καὶ Σουιεροῦ, ἵνα ἐξετάσουν, κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου, τὴν δυνατότητα διαβάσεως αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ στρατοῦ των, ἐξ ἄλλης θέσεως, πλὴν τῆς γεφύρας Κοράκου, καὶ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχουν ταύτην. Τὰ ἀποσπάσματα μὴ δυνηθέντα νὰ εὕρουν λύσιν τινά, ἐπέστρεψαν ἄπρακτα εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἀπέμεινεν πάλιν ἡ διάβασις διὰ τῆς γεφύρας, ὡς ἡ μοναδικὴ λύσις, τοῦ σχεδίου. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἔπρεπε νὰ διασπάσουν τὴν γραμμὴν Μηλιανῶν — Γρέβιας, τῶν ἐπαναστατῶν, τὴν ὁποίαν ὅμως ἐθεώρουν δύσκολον καὶ εἶχον πρόσφατον περὶ τούτου ἀπόδειξιν. Παραλλήλως, τὸ στρατόπεδόν των, τῆς Μπότσης, ἐνισχύεται καθημερινῶς διὰ νέων δυνάμεων· ἔφθασε δὲ κατὰ τὰ μέσα Ἰανουαρίου ἡ δύναμίς του εἰς 3.000 ἄνδρας. Παρ' ὅλας τὰς ἐνισχύσεις αὐτάς, ἡ ἐπιχείρησις δὲν ἀπεφασίζετο καὶ οὐδὲν στρατιωτικὸν Σῶμα ἑτοῖμα νὰ προηγηθῇ εἰς τὴν ἐπίθεσιν. Ὁ Ἐμὶν Ταΐρης, διοικητὴς τῶν ἀτάκτων, ἐφιλονίκει μὲ

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τὸν διοικητὴν τῶν τακτικῶν τμημάτων, ὑποστηρίζων ὅτι δὲν πρέπει, οὔτε εἶναι λογικὸν νὰ προηγηθοῦν, εἰς τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ὠχυρωμένων Ραδοβυζινῶν εἰς τὸν ἔναντι, μεταξὺ Μηλιανῶν — Γρέβιας κατερχόμενον πρὸς τὸν Ἀχελῶον λοφοζυγόν, οἱ ἄτακτοι Ἀλβανοί, ἐνῶ ὁ ἄλλος, τῶν τακτικῶν, τοὐναντίον. Ἐπηκολούθησαν ὕβρεις καὶ διαπληκτισμοὶ μεταξὺ τῶν δύο ἀρχηγῶν, ὁπότε τὸ πρᾶγμα ἀνεφέρθη τηλεγραφικῶς εἰς τὰ Ἰωάννινα. Κατόπιν αὐτῶν, ἀνετέθη ἡ γενικὴ ἀρχηγία τῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τὸν Λιβᾶ Ἰμβραὴμ Πασᾶ, ὅστις ἀναχωρήσας ἐξ Ἰωαννίνων ἔφθασε τὴν 10ην Ἰανουαρίου εἰς Ἄρταν καὶ τὴν ἑπομένην εἰς Μπότση. Ὁ Λιβᾶς πρὶν λάβη τὰς ἀποφάσεις του, ἠθέλησε ὅπως δοκιμάσῃ καὶ αὐτὸς τὴν δύναμιν ἀντιστάσεως τῶν ἐπαναστατῶν, τρέφων τὴν κρυφὴν ἐλπίδα ὅτι ἴσως φανῇ τυχερώτερος τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν καὶ τὴν 12ην Ἰανουαρίου διὰ τμήματος στρατοῦ ἐπετέθη κατὰ τῆς γραμμῆς Μηλιανῶν — Γρέβιας, τῶν ἐπαναστατῶν. Ταχέως ὅμως ἀντελήφθη καὶ αὐτὸς τὸ μάταιον τῆς προσπαθείας του καὶ τὸ ἀδύνατον τῆς διασπάσεως τοῦ ἐπαναστατικοῦ μετώπου καὶ ἀπεσύρθη ἐγκαίρως. Ἡ μάχη αὐτή, τοῦ ἐστοίχισε 3 νεκροὺς καὶ ἓξ τραυματίας. Κατόπιν τῆς δοκιμῆς αὐτῆς ἀνεγνώρισε καὶ ὁ Λιβᾶς τὸ δύσκολον τῆς κατὰ μέτωπον ἐπιθέσεως καὶ ὑπέδειξε τὴν ζεῦξιν τοῦ ποταμοῦ διὰ κορμῶν δένδρων καὶ εἰς χαμηλότερον τοῦ ποταμοῦ σημεῖον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, τὸ σχέδιον, κατὰ τὴν ἐξέτασίν του, ἐκρίθη ἀνεφάρμοστον καὶ τότε ὁ Λιβᾶς ὑπέδειξε, τὴν γεφύρωσιν τοῦ ποταμοῦ δι' ἀσκῶν ὅπως εἶχε συστήσει εἰς τὸν Τζαβὴτ Πασᾶ, ὁ Γάλλος Πρόξενος Σιαμπουασώ. Ἔτσι ἀπὸ τῆς ἑπομένης, ἤρχισε νὰ ἐφοδιάζεται ὁ στρατὸς τῆς Μπότσης, δι' ἀσκῶν καὶ νὰ τίθεται εἰς ἐφαρμογὴν τὸ νέον σχέδιον. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἐπετεύχθη ὁ σκοπός των καὶ τὴν 16ην Ἰανουαρίου 1867, ἀποσπάσματα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἤρχισαν νὰ διαβαίνουν τὸν Ἀχελῶον εἰς σημεῖον, χαμηλότερα τοῦ χωρίου Μπότσης. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας εἶχον ἐξέλθει τῆς Λαρίσης, δύο τάγματα τουρκικοῦ στρατοῦ, 1.000 Βασιβουζοῦκοι καὶ κατέλαβον τὴν Μονὴν Μυροφύλλου καὶ τὴν περιοχὴν τοῦ Λιασκόβου, ὅπου ἐστάθμευσαν ἀναμένοντα τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τῆς Μπότσης, διὰ νὰ ἐπιτεθοῦν ἀκολούθως μαζί, κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν.

Καὶ ἀφοῦ ἐπετεύχθη ἡ διάβασις, τότε, τὰ τμήματα τῶν ἐπαναστατῶν Ραδοβυζίου καὶ Ἀγράφων, κτυπηθέντα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς γεφύρας, ὑπὸ τῶν διελθόντων τὸν ποταμόν, τμημάτων τῆς Μπότσης καὶ ἄλλων τῆς δυνάμεως Λαρίσης, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς θέσεις τὰς ὁποίας ἕως τὴν ἡμέραν αὐτὴν γενναίως ὑπεστήριζον. Τὰ Ραδοβυζινὰ τμήματα διχασθέντα, ἄλλα μὲν κατέφυγον μετὰ τῶν Θεσσαλικῶν εἰς τὴν Μονὴν Σπηλιᾶς, ἄλλα δὲ πρὸς τὰ Τζουμέρκα, Μήγερι, Λειψώ, Βουλγαρέλι, Ράμια. Τὴν ἑπομένην ἡμέραν, 17 Ἰανουαρίου, τὰ δύο ὀθωμανικὰ σώματα, ἀφοῦ κατέλαβον τὴν γέφυραν Κοράκου συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ Λιάσκοβον.

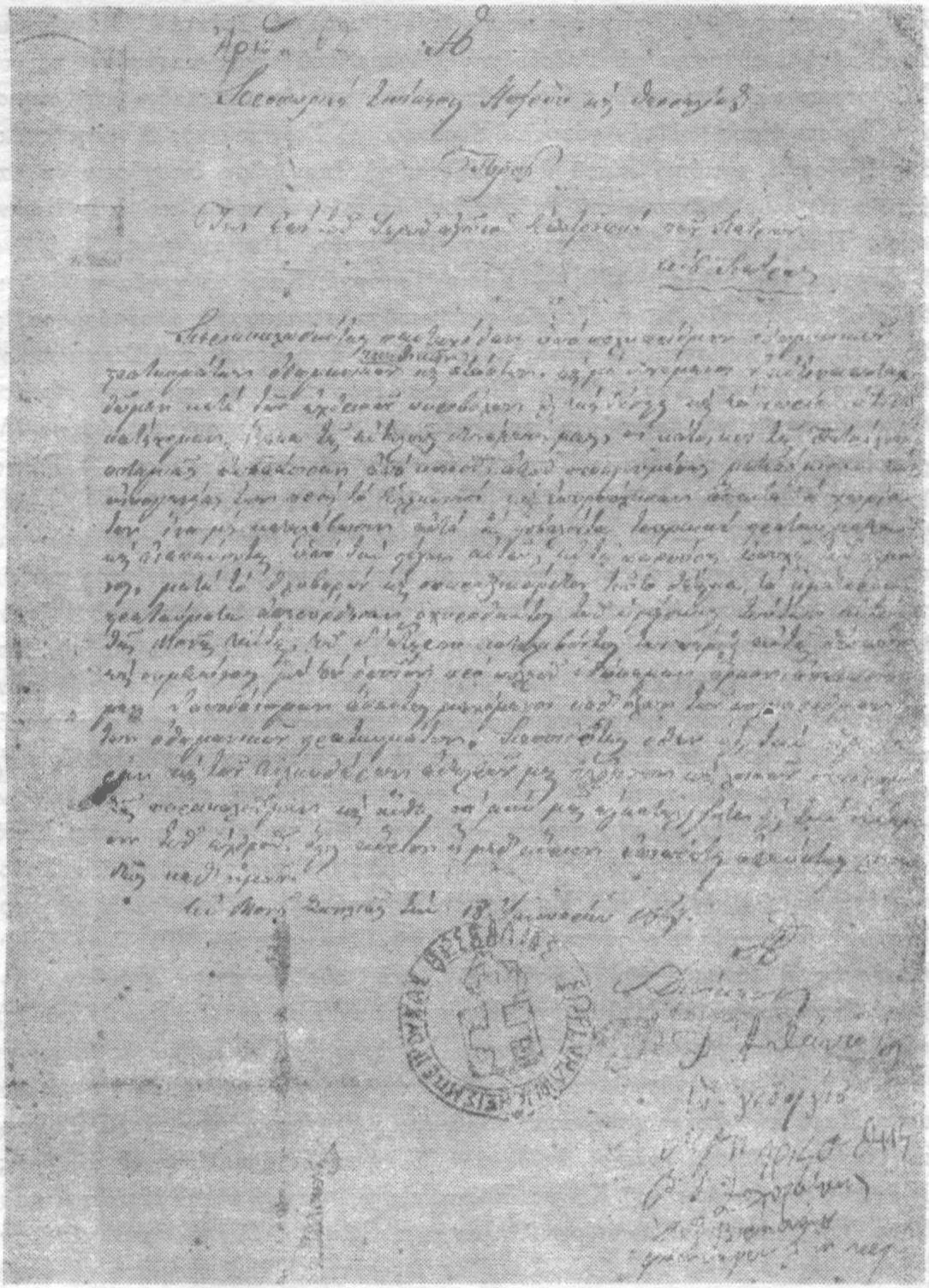
Σχετικῶς ὁ Ὑποπρόξενος Ἄρτης ἀναφέρει: «Ἄρτα 1 Φεβρουαρίου

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

1867. Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος Ἀθήνας... Ὁ Αὐτοκρατορικὸς Στρατὸς μετὰ τὴν διάβασιν τῆς γεφύρας Κοράκου προοδεύσας μέχρι τῶν Βραγγιανῶν καὶ τῆς Μονῆς Σπηλιᾶς καὶ μὴ συναντήσας οὐδαμοῦ τοὺς ἐπαναστάτας, οἵτινες ὡς λέγεται πυρπολήσαντες τὰ χωρία των, ἔγιναν ἄφαντοι, ἐπανῆλθε προχθὲς ἐνταῦθα, ἅπας ὁ τακτικὸς στρατὸς ἀπομείναντος μόνον εἰς Ραδοβύζι, τοῦ ἀτάκτου, εἰς ὃν προσετέθη ἓν ἕτερον Σῶμα 500 ἐθελοντῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἑνὸς Δερβίση καὶ αὐτὸ ἀφιχθὲν ἐνταῦθα. Εὐπειθέστατος ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Σιούντας». (Α.Υ.Εξ.Φ.1867).

Τὰ ἀποσυρθέντα εἰς τὴν Μονὴν Σπηλιᾶς τῶν Ἁγράφων, Ἑλληνικὰ τμήματα, ἀντιλαμβανόμενα τὴν ἀδυναμίαν των, ὅπως συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα των κατὰ ὑπερτέρων δυνάμεων, τὴν 18ην Ἰανουαρίου κάμνουν ἔκκλησιν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος διὰ νὰ τὰ ἐνισχύσουν. Πρὸς τοῦτο ἀποστέλλεται εἰς Μεσολόγγι ἐπιτροπή, εἰς τὴν ὁποίαν μετέχουν ὁ Γεώργιος Ἀλεξανδρῆς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ κρατουμένου εἰς τὰς φυλακὰς Ἰωαννίνων Ἀνδρέου Κοσσυβάκη, ἵνα ἐκθέσῃ εἰς τὴν ἐκεῖ Ἐπιτροπὴν Βοηθείας τοῦ Κινήματός των, τὴν ὅλην κατάστασιν. Προσέτι ἀποστέλλεται πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος Ἐπιτροπὴν Πατρῶν, ἡ κάτωθι ἐπιστολή των: «Ἀριθ. 62. Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας. Πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος Ἐπιτροπὴν τῶν Πατρῶν. Εἰς Πάτρας. Περικυκλωθέντες πανταχόθεν ὑπὸ πολυαρίθμων ὀθωμανικῶν στρατευμάτων τακτικῶν καὶ ἀτάκτων, καὶ μὴ δυνάμενοι ν' ἀντιπαραταχθῶμεν κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πυροβόλων εἰς τὰς θέσεις καὶ τὰ χωρία ἅτινα κατείχομεν ἕνεκα τῆς ἀτελοῦς δυνάμεώς μας, οἱ κάτοικοι τῆς Πετρίλου ποταμιᾶς ἀπεφάσισαν ἀπὸ κοινοῦ, ἀφοῦ προηγουμένως μετεκόμισαν τὰς οἰκογενείας των πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν καὶ ἐπυρπόλησαν ἅπαντα τὰ χωρία των, ἵνα μὴ καταλάβωσιν αὐτὰ τὰ εἰσβαλλόντα τουρκικὰ στρατεύματα καὶ ἀναπαύωνται ὑπὸ τὴν στέγην αὐτῶν, ἐν τῇ παρούσῃ ἐποχῇ τοῦ χειμῶνος, μετὰ τὸ θλιβερὸν καὶ σπαραξικάρδιον τοῦτο θέαμα, τὰ ἡμέτερα στρατεύματα ἀπεσύρθησαν ὀχυρωθέντος τοῦ ἡμίσεος τούτων ἐντὸς τῆς Μονῆς ταύτης, τοῦ δὲ ἑτέρου καταλαβόντος τὴν πέριξ αὐτῆς θέσιν καὶ συμφώνως μὲ τὸν ὁποῖον πρὸ πολλοῦ ἐδώκαμεν ὅρκον, ἀπεφασίσαμεν ν' ἀποθάνωμεν ἅπαντες μαχόμενοι καθ' ὅλων τῶν πολυαρίθμων τούτων ὀθωμανικῶν στρατευμάτων. Πεποιθότες ὅθεν εἰς τὴν Ὑμετέραν καὶ τῶν φιλελευθέρων ἀδελφῶν μας Ἑλλήνων καὶ λοιπῶν, συνδρομήν, Σᾶς παρακαλοῦμεν καὶ αὖθις νὰ μὴν μᾶς ἐγκαταλείψητε εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις αὖριον ἢ μεθαύριον ἐπιπίπτει ἀφεύκτως λυσσωδῶς καθ' ἡμῶν. — Ἐν Μονῇ Σπηλιᾶς τῇ 18 Ἰανουαρίου 1867. (Τ.Σ. Ἡ Διοίκησις. Δ. Ἀθάνατος, Ἰω. Γεωργίου, Δημήτριος Στάθης, Β. Ι. Ζαχαράκης, Ἀναγν. Β. Οἰκονόμου, Ἀναγνώστου κ.λ.π.».

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Τὴν 4ην Φεβρουαρίου 1867, ὁ τουρκικὸς στρατός, διὰ στενῆς πολιορκίας κατέλαβεν τὴν Μονὴν Σπηλιᾶς, ἐκ τῆς ὁποίας οἱ ἐπαναστάται, ἐνήργησαν δραματικὴν ἔξοδον καὶ μετά τινας ἡμέρας διέλυσεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ρεντίνα ὅπου εἶχον καταφύγει. Τοῦτο ἡ Τουρκικὴ Διοίκησις, ἐθεώρησε ὡς καταστολὴν

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀπέσυρε ἀπὸ τὸ Ραδοβύζι τὰ στρατεύματα τῶν τακτικῶν, ἀφήσασα τὴν φύλαξιν τῆς περιοχῆς εἰς τμήματα ἀτάκτων. Ἡ ἐνέργεια ὅμως αὐτὴ ἐνεθάρρυνε τὰ Ραδοβυζινὰ Σώματα ποὺ εἶχαν καταφύγει εἰς τὰ Τζουμέρκα καὶ ἀνασυγκροτηθέντα ἐπανῆλθον καὶ ἀνακατέλαβον τὴν περιοχὴν Βρεστενίτσης καὶ τὴν γέφυραν Κοράκου. Ὁ Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Λιβάδας Ἰμβραήμ, κατόπιν αὐτοῦ ἀναγκάζεται νὰ ἐπαναφέρῃ ἐνισχύσεις ἐκ τακτικῶν εἰς τοὺς ἀτάκτους τοῦ Ραδοβυζίου, ὡς τοῦτο ἀναφέρει καὶ ὁ ἐν Ἰωαννίνοις Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος: «Βασ. Προξενεῖον Ἠπείρου κλπ. Ἰωάννινα 9 Μαρτίου 1867. Ἀριθ. 120. — Κύριε Ὑπουργέ, Κατὰ τὰ χωρία τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου ἐξακολουθεῖ ἡ ἐξουσία τοποθετοῦσα στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα, ἡ δὲ κατὰ τὴν 1ην ἱσταμένου μηνὸς πρὸς τὰ ἐκεῖ ἀναχώρησις τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Ἄρτης, Χατζῆ Ἐμὶν Βέη, μεθ' ἑνὸς τάγματος τακτικοῦ στρατοῦ ἔδωκε ἀφορμὴν νὰ προκύψωσι συμπεράσματα περὶ νέας συγκεντρώσεως Ἀγραφιωτῶν κατὰ τὴν Μονὴν Σπηλιᾶς καὶ τὴν γέφυραν Κοράκου. — Εὐπειθέστατος Χαρ. Φραγκούδης». (Α.V.Εξ.Φ.1867-99/2).

ΜΑΡΤΙΟΣ 1867. — Μὲ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὸ Ἄνω Ραδοβύζι, τμημάτων τακτικοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, οἱ ἐπαναστάται τῆς περιοχῆς Βρεστενίτσης πιέζονται πολὺ καὶ ἀναγκάζονται νὰ ζητήσουν τὴν ἐπιστροφήν, τῶν Ραδοβυζινῶν ἐκείνων τμημάτων ποὺ εἶχαν καταφύγει, μαζὶ μὲ τὰ Θεσσαλικὰ εἰς τὴν Μονὴν Σπηλιᾶς. Πράγματι τὴν 2αν Μαρτίου ἀπεφασίσθη ἡ ἐπιστροφήν των, προηγήθη δὲ ταύτης ἐμπροσθοφυλακή, ἐκ τεσσάρων ἀνδρῶν, πρὸς κατασκόπευσιν τοῦ μέρους ἀπ' ὅπου θὰ διήρχοντο τὰ ἐπιστρέφοντα εἰς Ραδοβύζι τμήματα. Ἡ ὁμὰς αὐτὴ κατὰ τὴν πορείαν της συνεπλάκη μὲ τμῆμα 30 ἀνδρῶν, ἐκ τῆς ὠχυρωμένης εἰς τὴν περιοχὴν Βραγγιανῶν, τουρκικῆς φρουρᾶς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συμπλοκῆς ἡ Ἑλληνικὴ ὁμὰς ἐπέτυχε τὸν φόνον δύο Τούρκων στρατιωτῶν, ὡς καὶ τοῦ Μπούμπεση Μουχτάραγα, φοβηθεῖσα δὲ νὰ προχωρήσῃ, ἐπέστρεψε εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐπαναστατῶν. Τὸ ἴδιον βράδυ ὁλόκληρος ἡ δύναμις τῶν Ραδοβυζινῶν, ὑπὸ τοὺς Γεώργιον Ντούβαν, Ἀνδρέαν Ζαχαράκην (ἐκ Μηλιανῶν), Κωνσταντῖνον Κρίκαν (ἐκ Σκουληκαριᾶς) καὶ ἄλλων, ἐκινήθη πρὸς τὴν γέφυραν Κοράκου καὶ τὸ πρωῒ τῆς ἐπομένης ἐπέπεσε κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων τῶν Τούρκων ἀνερχομένων τώρα εἰς τριακοσίους. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν πολύωρον μάχην ἐφονεύθησαν 15 Τοῦρκοι καὶ ἐτραυματίσθησαν ἀρκετοί, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐτραυματίσθη εἷς ἐλαφρῶς. Ἡ δρᾶσις τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Κωνστ. Κρίκα, εἰς τὴν μάχην αὐτὴν ἐξαίρεται παρ' ὅλων. Ἐν συνεχείᾳ οἱ ἀνωτέρω Ὁπλαρχηγοὶ ἀφοῦ διέβησαν τὴν γέφυραν, ἔφθασαν εἰς τὸ Ἄνω Ραδοβύζι, ἐνισχύσαντες οὕτω τὰ ἐκεῖ τμήματα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν καὶ πάλιν ἀπειλὴν κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Βλέπουν αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ τῶν Ἰωαννίνων ὅτι, ἡ ἐπανάστασις δὲν εἶχε συντριβῇ διὰ τῆς διαβάσεως τοῦ Ἀχελώου, ἀναγκάζονται τώρα νὰ λάβουν πάλιν νέα ἔκτακτα μέτρα. Ἡ Ἄρτα γίνεται ἕδρα Στρατιωτικοῦ Διοικητηρίου, ὑπὸ τὸν τέως στρα-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

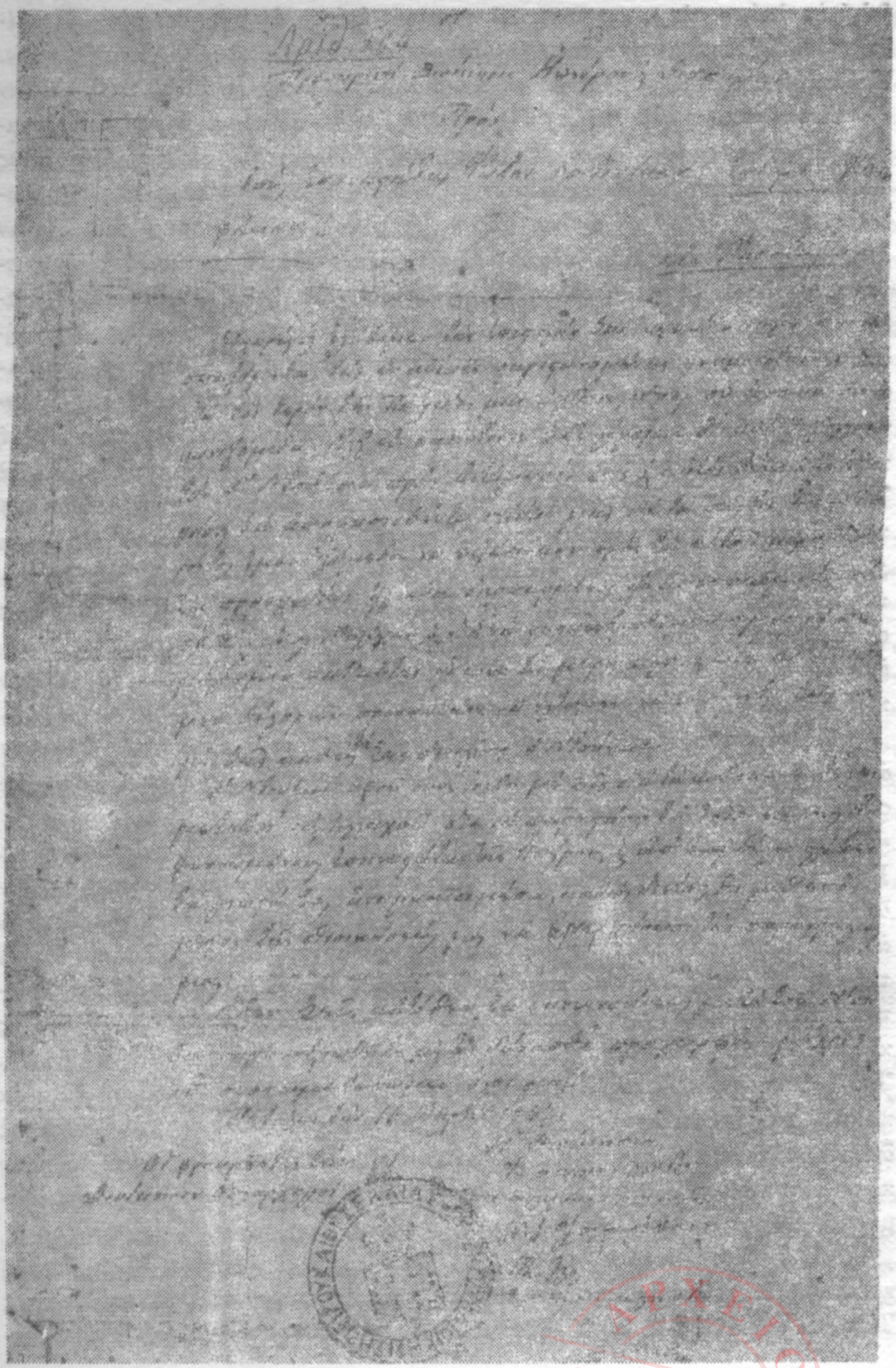
τιωτικὸν διοικητὴν Ἰωαννίνων Ἰμβραὴμ Πασᾶ καὶ ἡ δύναμίς του ἐνισχύεται: δι' ἑνὸς ἀκόμη τάγματος τακτικοῦ στρατοῦ, ἑτέρου ἀφιχθέντος, μέσῳ Πρεβέζης, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, 6 ὀρεινῶν πυροβόλων καὶ 100 πυροβολητῶν. Ταυτοχρόνως, ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, ἀπεστάλησαν, μέσῳ Πλάκας, κατ' εὐθεῖαν εἰς Τζουμέρκα καὶ Ραδοβύζι 500 ἄτακτοι Ἀλβανοί, προερχόμενοι ἀπὸ στρατολογίαν γυμνῶν βοσκῶν τοῦ Βερατίου καὶ ἐδόθη ἐντολὴ εἰς τὸν Λιβᾶ ὅπως διὰ τῶν Σωμάτων αὐτῶν σχηματίσῃ μόνιμα στρατόπεδα κατὰ μῆκος τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς ἀπὸ Ἀννίνου μέχρι Ἀχελώου καὶ Μπότσης. Εἰς Ἄρταν ἀποστέλλονται ἐπίσης 6.000 ὅπλα διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν ἐθελοντῶν. Διὰ τὸν συντονισμὸν δὲ τῶν ἐπιχειρήσεων ποὺ πρόκειται νὰ ἀναληφθοῦν ὁ Σουλτᾶνος ἀναθέτει τὴν Ἀρχηγίαν ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς Ἠπείρου εἰς τὸν τέως, ἐν Κρήτῃ, στρατάρχην Χουσεΐν Αὐδῆ Πασᾶν, ὅστις φθάνει εἰς Ἄρταν τὴν 1ην Ἀπριλίου, προχωρεῖ μέχρι Ἀννίνου, δίδει ὁδηγίας καὶ ἐπιστρέφει. Εἰς τὰ Ἰωάννινα ὅπου ἔφθασε ὁ Χουσεΐν ἀφήνει ἐπίτηδες νὰ διαδοθῇ ὅτι, ἐὰν παραταθῇ ἡ κατάστασις τῆς ἀνταρσίας εἰς τὸ Ραδοβύζι, ἔχει ἐντολὴν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος. Συμφώνως μὲ τὰς ὁδηγίας ποὺ ἔλαβε τώρα, ὁ Λιβᾶς ἐνεργεῖ τὰς στρατιωτικὰς τοποθετήσεις, δι' ἰσχυρῶν τμημάτων στρατοῦ, εἰς Δημαριό, Χώσιανα, Ἄνω Πέτρα, Μπότση καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς δεξιᾶς, πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ σύνορα, πλευρᾶς τοῦ Ἀχελώου. Καὶ παρ' ὅλα αὐτὰ τὰ μέτρα, οἱ ἐπαναστάται, ἀπὸ τὸ Ραδοβύζι μέχρι τῶν Τζουμέρκων, κατέχοντες θέσεις ὀχυράς, ἐξακολουθοῦν τὸν ἀνταρτικὸν πόλεμον, ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων καὶ προξενοῦντες εἰς αὐτὰ σημαντικὰς ζημίας.

Αἰσθάνονται ὅμως μεγάλην τοῦ ἐχθροῦ τὴν πίεσιν καὶ ζητοῦν βοήθειαν, ἀπὸ τὴν εἰς Πετρίλια, ἐδρεύουσαν, Κοινὴν Προσωρινὴν Διοίκησιν, ἀπαντήσασαν ὡς ἀκολούθως εἰς τὴν πρόσκλησίν των αὐτήν:

«Ἀριθ. Πρωτ. 154. — Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας. Πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας Φώτην Κοντονίκαν καὶ Σωτήρην Κοτσυφάκην εἰς Ραδοβύζιον. — Εὐχαρίστως ἐλάβομεν τὰς ἐπιστολάς σας καὶ καθ' ὁλοκληρίαν ἀσπαζόμεθα τὰς ἐν αὐταῖς παριστανομένας γνωμοδοτήσεις Σας, διὰ τὸν Ἱερὸν τῆς Πατρίδος μας Ἀγῶνα, ὑπὲρ οὗ ἀπὸ κοινοῦ ἀγωνιζόμεθα. Ἀλλ' εἰς ἀπάντησιν Σᾶς λέγομεν ὅτι αὐτοῦ στέλλομεν τὸν Γ. Ντούβαν πρὸς ἀντάμωσίν Σας καὶ αὐτὸς θέλει Σᾶς ἐξηγήσει τὰ ἀποφασισθέντα σχέδιά μας διὰ τὰ πάντα. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐμποδιζόμεθα νὰ περάσωμεν πρὸς τὰ αὐτοῦ μέρη, διότι ἐκ προσχεδίων εἴμεθα διεσπαρμένοι εἰς ἀποσπάσματα ἀπὸ ἐδῶ ἕως Μεζίλιον καὶ διὰ νὰ συγκεντρωθῶμεν πρέπει νὰ περιέλθωμεν κατ' αὐτὰς εἰς αὐτὰ τὰ μέρη κλπ. Τότε ἐὰν δυνηθῶμεν θέλομεν προσπαθήσει νὰ ἔλθωμεν νὰ συγκεντρωθῶμεν μὲ Σᾶς καθὼς θὰ Σᾶς ὁμιλήσῃ ὁ Ντούβας.

»Ὁ Ντούβας ἀφοῦ συνεννοηθῇ μὲ Σᾶς διὰ τὰ καθέκαστα, θέλει μεταβῇ καὶ ἀλλοῦ διὰ νὰ παραστήσῃ τὰ ἴδια εἰς τοὺς ἀφωσιωμένους ἐπαναστάτας τῆς Ἠπείρου καὶ ἀπὸ Σᾶς θέλει λάβει τὰ γνωστά Σας ἀναγκαῖα μέσα, καθὼς διε-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τάχθη μεθ' ἑνὸς μέλους τῆς Διοικήσεώς μας νὰ ἐνεργήσωσι τὰς παραγγελίας μας. Ὅθεν, Σεῖς αὐτόθι ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Ντούβα συγκεντρωθῆτε καὶ ἂν δύνασθε προχωρεῖτε μέχρις οὗ συσσωματωθῶμεν ὅλοι μαζί. — Πετρίλια τὴν 16ην Μαρτίου 1861. Οἱ φρουροῦντες τὴν Διοίκησιν ὁπλαρχηγοί (Τ.Σ.). Ἡ Διοίκησις Ι. Οἰκονόμου, Πρόεδρος Β. Ι. Ζαχαράκης, Β. Μοῦτζος, Ἀναστάσης Ἀναγνώστου».

Κατὰ τὸ τέλος Μαρτίου 1867, ἔφθασαν εἰς Πάτρας 150 περίπου Ἰταλοί, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ριτσιώτη Γαριβάλδη, υἱοῦ τοῦ γηραιοῦ στρατηγοῦ, ἐκδηλώσαντες τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως ἀναχωρήσουν δι' Ἤπειρον καὶ πολεμήσουν εἰς τὸ πλευρὸν τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ραδοβυζίου, ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τοὺς ἠμπόδισε. Ἔτσι οἱ γενναῖοι αὐτοὶ φιλέλληνες, περιελθόντες ἔπειτα εἰς ἔνδειαν, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Ἰταλίαν.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1867. — Ἀρχομένου τοῦ Ἀπριλίου, οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ραδοβυζίου, παρὰ τὴν ἐχθρικὴν πίεσιν ποὺ τοὺς σφίγγει, δὲν καταθέτουν τὰ ὅπλα, ἀλλὰ συνεχῶς ἀνθίστανται. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐξεγέρσεως, μὴ τυχόντες οὐδεμιᾶς βοηθείας ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, παλαίουν μὲ τὸν θάνατον διὰ νὰ διατηρήσουν περισσότερον τὴν ἐπανάστασιν. Λείπουν πολεμοφόδια, τρόφιμα, χρήματα καὶ τὸ σπουδαιότερον λείπει ἡ ἐνθάρρυνσις, ἡ ψυχικὴ τόνωσις ἐκ μέρους τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος. Διατηροῦν τώρα τοπικὰς ἑστίας εἰς διάφορα χωρία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ἐνεργοῦν κατὰ καιροὺς περιωρισμένας ἐπιθέσεις, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ὀφελεῖ πλέον. Ἡ προσπάθειά των, νὰ διατηρήσουν τὴν ἐπανάστασιν, εἶναι μεγάλη. Τὴν κρατεῖ εἰς τὴν ζωὴν ἡ ἀκάματος θέλησίς των καὶ ἡ συνεχιζομένη ἀντίστασις τῶν Κρητῶν, τώρα δὲ καὶ ἡ κατὰ τὴν 22αν Ἀπριλίου, παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐπίσημος διακήρυξις τῶν κατοίκων, τῶν χωρίων Πραμάντων, Ἀγνάντων καὶ ἄλλων, μέχρι τοῦ Μετσόβου, ὅτι λαμβάνουν τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ κατακτητοῦ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος τοῦ Ραδοβυζίου. Τὸ πρῶτον τοὺς δίδει τὴν ἐλπίδα ὅτι μαζὶ μὲ τὴν Κρητικὴν ὑπόθεσιν, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, θὰ ἐξετάσουν καὶ τὸ Ἠπειρωτικὸν ζήτημα, τὸ δεύτερον, τοὺς ἐνθουσιάζει καὶ παρὰ τὴν κόπωσιν ποὺ αἰσθάνονται καὶ τὰ πενιχρὰ μέσα ποὺ ἐξοικονομοῦν καὶ διαθέτουν, διὰ τὴν συνέχισιν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τακτικοῦ στρατοῦ, τοὺς δίδει θάρρος νὰ πολεμήσουν ἀκόμη. Τὰς ἰδίας δυσκολίας ἀντιμετωπίζει καὶ ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἀγράφων. Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις τοῦ Ἀγῶνος κάμνει ἐκκλήσεις εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τοὺς φιλοπάτριδας Ἕλληνας ζητοῦσα ἐνίσχυσιν, ἀλλὰ τίποτε. Ὅλους τοὺς ἀπερρόφησε ἡ Κρητικὴ ὑπόθεσις καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ραδοβυζίου καὶ Θεσσαλίας κινεῖται εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ἐνδιαφέροντός των. Μικραὶ ἐνισχύσεις, ἐξ ἐράνων, ἀποστέλλονται εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν ἐπαναστατῶν ποὺ κατέφυγον εἰς τὸ Ἐλεύθερον Βασίλειον καὶ θερμοὶ λόγοι ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως ἀκούονται, ὅπως κατὰ τὸ ἑπόμενον ἐπεισόδιον καὶ τίποτε ἄλλο πέραν αὐτοῦ. Τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, 18 Ἀπριλίου 1867, εἰς τὸν Ναὸν Ζωοδόχου Πηγῆς, τῶν

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ἀθηνῶν, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου ἐκφώνησιν τοῦ «Δεῦτε λάβετε φῶς» ὁ Ἱεροδιάκονος ἀνέπεμψε τὴν δέησιν: «Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως Κρήτης, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου», καὶ ἀμέσως ἐξήγαγε περίστροφον ὅπλον καὶ ἐπυροβόλησε.

ΜΑΪΟΣ 1867. — Οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ραδοβυζίου, τώρα περὶ τοὺς 150, συγκεντρώνονται κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου, πάλιν εἰς τὴν Βρεστενίτσαν. Εἶναι ὀλίγοι ἀλλὰ τοὺς προστατεύει ἡ ὀρεινὴ καὶ ἀπρόσιτος περιοχή τους. Θέλουν νὰ κρατήσουν τὴν ἐπανάστασιν ζωντανὴν καίτοι τοὺς λείπουν ὅλα τὰ μέσα τοῦ πολέμου. Ἐπιμένουν, ἐν μέσῳ τῶν στερήσεων, νὰ μὴν ὑποστείλουν τὴν σημαίαν της, καίτοι τὸ Ραδοβύζι κατέχεται ὁλόκληρον ἀπὸ τουρκικὰ στρατιωτικὰ τμήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐστρατοπεδευμένα εἰς Μπότση, Καλεντίνη, Δημαριό· τὸ τελευταῖον μάλιστα περιβάλλεται ἀπὸ τάφρον ὅπου εἶναι τοποθετημένα 4 πεδινὰ τηλεβόλα. Ἄλλα δὲ ἀποσπάσματα εἶναι διεσκορπισμένα εἰς τὰ χωρία, Χώσιανα, Ἄνω Πέτρα, Βελεντζικὸν καὶ Μηλιανὰ διὰ νὰ παρακολουθοῦν τὰς ἐπαναστατικὰς ὁμάδας καὶ ἐπιβλέπουν τὰς κινήσεις τῶν κατοίκων. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἰδίου μηνὸς ὁ Χουσεΐν Πασᾶς, κατῆλθεν εἰς Ἄρταν, διὰ νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὰς Ἀρχάς, κατὰ τὴν ὑποδοχὴν δὲ ποὺ τοῦ ἔγινε, τὴν 30 Μαΐου εἰς γέφυραν, ὑπὸ Τούρκων καὶ Χριστιανῶν μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Μητροπολίτην Σεραφείμ, ὁ τελευταῖος, ἐγιουχαΐσθη ὑπὸ τοῦ ἀποδίδοντος τιμὰς τουρκικοῦ ἀποσπάσματος. Δεινὴ ὕβρις, κατὰ τῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἄρτης, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Σεραφεὶμ διεμαρτυρήθη ἐντόνως καὶ μόνον κατὰ τὸν Σεπτέμβριον, τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἔφθασε εἰς Ἄρταν ,ὁ Κοματὰν Ἰμβραὴμ Πασᾶς καὶ τοῦ ἐζήτησε συγγνώμην διὰ τὴν προσβολήν, προσθέσας ὅτι οἱ στρατιῶται ἐτιμωρήθησαν.

ΙΟΥΝΙΟΣ 1867. — Αἱ ἑστίαι τῶν ἐπαναστατῶν διατηροῦνται ἀκόμη εἰς τὰ ὀρεινὰ τοῦ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων καὶ κρατοῦν εἰς ἐπιφυλακὴν πολλὰ τουρκικὰ ἀποσπάσματα. Διατηροῦνται ἐπίσης ἐπαναστατικὲς ἑστίες καὶ εἰς τὴν περιοχὴν Σουλίου Πρεβέζης. Τὴν 10ην Ἰουνίου, οἱ ἀδελφοὶ Γεώργιος καὶ Ἀθανάσιος Κώτσης, Χρ. Καραμπᾶς καὶ Δημ. Κοπίδης, ἐκ τοῦ χωρίου Μελιανά, μετὰ 20 περίπου συγχωριανῶν των, ἐπιτεθέντες κατ' Ἀλβανικοῦ ἀποσπάσματος, εἰς θέσιν Παλιοκούλια τοῦ Χασὰν Μάλη, ἐντὸς τοῦ χωρίου Μελιανῶν, ἐφόνευσαν τρεῖς στρατιώτας καὶ ἐπλήγωσαν πέντε. Ἠναγκάσθησαν δὲ νὰ ὑποχωρήσουν, ὅταν ἔφθασεν ἐνίσχυσις εἰς τοὺς Τούρκους, χωρὶς νὰ ὑποστοῦν οὐδεμίαν ζημίαν.

ΙΟΥΛΙΟΣ 1867. — Τὸ Ἑλληνικὸν συζητεῖται, εἰς τὸ Παρίσι, μεταξὺ τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ ὁ Πρωθυπουργὸς Ἀλέξ. Κουμουνδοῦρος κρίνει σκόπιμον, ἀργὰ τώρα, νὰ διατηρήσῃ ἀνημμένην τὴν ἐπαναστατικὴν ἑστίαν εἰς τὰς τουρκικὰς ἐπαρχίας. Πρὸς τοῦτο, τὴν 1ην Ἰουλίου, ὑποβάλλει εἰς τόν, εἰς τὸ ἐξωτερικόν, εὑρισκόμενον βασιλέα ὑπόμνημα, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπρότεινεν, ὡς ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον, νὰ ὑποστηρίξουν σπουδαίαν ἐπανάστασιν εἰς Ἠ-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

πειρον, Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν. Καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἐζήτει τὴν συγκατάθεσιν καὶ τηλεγραφικῶς μάλιστα. Εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν ἀπὸ τὸ Φρενδενσβάργι τὴν 11ην Ἰουλίου 1867 ὡς ἑξῆς: «Κύριε Πρωθυπουργέ, ...Μοὶ γράφετε ὅτι νομίζετε ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον νὰ ὑποστηρίξωμεν σπουδαίαν ἐπανάστασιν εἰς Ἤπειρον, Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ ζητεῖτε τὴν ἔγκρισίν μου. Δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα οὔτε ἡ συνείδησίς μου, μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ὠθήσω ὁμοθρήσκους καὶ ὁμοφύλους λαοὺς εἰς τὰς μεγάλας καταστροφὰς ἀνίσου πάλης ὅταν δὲν δύναμαι νὰ προσφέρω αὐτοῖς ἢ ἐνθουσιασμόν, εὐχὰς καὶ δάκρυα... Τί θὰ δώσωμεν εἰς τὴν Ἤπειρον, τί εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τί εἰς τὴν Μακεδονίαν. Δὲν θὰ ἀνθέξωμεν οὔτε διὰ τὴν Κρήτην, 500.000 κατὰ μῆνα ποὺ δίδομεν. Ὅλως ὑμέτερος Γεώργιος». (Συνεδρίασις τῆς Βουλῆς, 33, τῆς 23.7.1867. Πρακτικά). Κατόπιν τῆς ἀρνητικῆς αὐτῆς ἀπαντήσεως, οὐδεμία ἐλπὶς ἀπομένει εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, ὅτι θὰ ἐνισχυθοῦν ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἔτσι ἡ ἐπανάστασις τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν τῆς Ἄρτης, μὲ πρωτοπόρον, τὸ Ραδοβύζι, ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν σβήνει ἀβοήθητος καὶ ἄκλαυστος. Τὸ αἷμα τὸ ὁποῖον ἐχύθη, αἱ θυσίαι ποὺ ὑπέστησαν, αἱ διώξεις, αἱ φυλακίσεις, ἡ πεῖνα, αἱ καταστροφαὶ τῶν σπιτιῶν των, δὲν ἐστάθησαν ἱκανὰ νὰ δώσουν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς σκλαβωμένους Ἕλληνας, ποὺ διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τὰ πάντα προσέφεραν, διὰ νὰ τὴν ἀποκτήσουν.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1867. — Φρίκη εἰς τὸ Ραδοβύζι. Οἱ κάτοικοι ἐπανερχόμενοι ἀντιμετωπίζουν τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐρήμωσιν. Ἡ κατάστασίς των εἶναι ἄθλια καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν καλοῦνται, πάλιν, ἀπὸ τὸν κατακτητήν, νὰ πληρώσουν φόρους. Ἐπὶ πλέον ἀπὸ τὰ διαλυθέντα ἐπαναστατικὰ Σώματα, παρέμειναν, μικραὶ ὁμάδες αἱ ὁποῖαι διὰ τῆς ληστρικῆς των δράσεως, συμπληρώνουν τὴν ἀθλιότητα εἰς τὸ Ραδοβύζι.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1867. — Καίτοι ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ραδοβυζίου ἔσβησε, οἱ Τοῦρκοι λαμβάνουν συνεχῶς μέτρα ἀσφαλείας των, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ κάτωθι ἀναφορά: «Β. Προξενεῖον Ἠπείρου. Ἰωάννινα 28 Σεπτεμβρίου 1867. Ἀρ. Πρωτ. 525. — Κύριε Ὑπουργέ, ὁ διοικητὴς τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τῆς Ἠπείρου Χουσεὶν Αὐδῆ Πασᾶς κατ' ἐντολὴν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὅπως αὐξήσῃ τὰς δυνάμεις τῆς Ἠπείρου διὰ 1.000 ἀτάκτων Ἀλβανῶν, διέταξε τὸν Τουρκαλβανὸν Ἀσὶμ Μπέην νὰ στρατολογήσῃ, ὅστις κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ ἐκ τῆς περιφερείας Πρεμετῆς 800 ἄνδρας οἵτινες τὴν 26ην Σεπτεμβρίου 1867 ἐστάλησαν εἰς Ἄρταν καὶ ἀκολούθως κατέλαβον θέσεις, εἰς Δημαριό, Χώσιανα καὶ Βρεσθενίτσα τοῦ Ραδοβυζίου καὶ ἀντικαταστήσουν τὸ ἐκεῖ ἑδρεῦον Σῶμα ὑπὸ τὸν Χατζῆ Ἐμὶν Μπέη, τὸ ὁποῖον περιῆλθεν εἰς ἀποσύνθεσιν. — Ὁ Ὑποπρόξενος Χαρ. Φραγκούδης». (Α.Υ.Εξ.Φ.1867,4/2).

Ἐπὶ πλέον ἐνεργοῦνται διάφοροι ἐκτοπίσεις Προκρίτων τῆς Ἄρτης καὶ γενικὰ τῆς Ἠπείρου. Ὁ ἀφιχθεὶς εἰς Ἰωάννινα, Γενικὸς Διοικητὴς Ἠπείρου

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

καὶ Θεσσαλίας Ἐτὲμ Πασᾶς, ἀντικαταστήσας τὸν ναύαρχον Ἀχμὲτ Πασᾶν κρατεῖ ἀκόμη εἰς τὰς φυλακὰς τὸν Ἀνδρέαν Κοσσυβάκην καὶ Κώσταν Μπουνταλᾶν. Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ Μ. Δυνάμεις εἰδοποιοῦν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅτι, δὲν ἔκριναν σκόπιμον νὰ συστήσουν εἰς τὴν Τουρκίαν μεταβολὴν τῶν συνόρων της καὶ ὅτι, ἡ Ἑλληνικὴ Κρήτη, Ἤπειρος, Θεσσαλία καὶ Μακεδονία θὰ παραμείνουν ἀκόμη εἰς τὴν σκλαβιάν της. Τὸ αἷμα ποὺ ἐχύθη φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο ἀρκετὸ καὶ θὰ χρειασθῇ καὶ ἄλλο. Θὰ δοθῇ καὶ αὐτὸ ὕστερα ἀπὸ ὀλίγα χρόνια.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1878

ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΕΤΟΣ 1877. — Αἱ πληγαὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 - 1867, δὲν ἔχουν κλείσει ἀκόμη εἰς τὴν ὑπόδουλον ἐπαρχίαν τῆς Ἄρτης. Ὁ Τοῦρκος κατακτητὴς συνεχίζει ἀδιάκοπα καὶ τώρα, τὴν βάρβαρον παράδοσιν τῶν πατέρων του, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, τοῦ Ραδοβυζίου καὶ τῶν Τζουμέρκων, δοκιμάζουν καθημερινῶς, τοῦ τυράννου αὐτοῦ, τὴν ἀπάνθρωπον καὶ χυδαίαν συμπεριφοράν. Ἡ ζωή των, ἡ περιουσία των, ἡ τιμή των, εἶναι πάντοτε εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κατακτητοῦ, δὲν τοὺς ἀνήκουν. Ἀπαθλιωμένοι ἀπὸ τὰς φορολογικὰς ἐπιβαρύνσεις τῆς ἐξουσίας, ἐξηντλημένοι ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας των ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, μόλις συγκρατούμενοι εἰς τὰ πόδια των, στέκουν, σιωπηλοὶ καὶ ἄφωνοι, ἐμπρὸς εἰς τὸ γύρισμα τοῦ τροχοῦ τῆς Ἱστορίας, διὰ νὰ ἁρπάξουν εἰς κάποιαν στροφήν του τὴν ἐλευθερίαν πού, ὡς ἄνθρωποι, δικαιοῦνται. Καὶ ὁ τροχὸς τῆς Ἱστορίας γυρίζει.

Τὴν 12ην Ἀπριλίου 1877 κηρύσσεται ὁ πόλεμος Ρωσίας καὶ Τουρκίας. Ἡ ταχεῖα προέλασις τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων, διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν στηλώνει τὰ ἀδυνατισμένα πόδια τῶν Ραδοβυζινῶν, εἰς τὴν γῆν καὶ δυναμιώνει τὰ χέρια των εἰς τὸ τουφέκι. Ἔτσι τὸ Ραδοβύζι ἀναταράσσεται καὶ πάλιν καὶ οἱ παλμοί του ἀκούονται εἰς τὴν Ἐλευθέραν Ἑλλάδα καὶ τὴν γειτονικὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, τῆς ὁποίας τελευταίας οἱ κάτοικοι, βλέποντες τώρα, ὡς πιθανὰς τὰς ἐξελίξεις εἰς τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς χώρους, προσφέρονται νὰ βοηθήσουν τοὺς ὑποδούλους ἀδελφούς. Ἀπὸ τῆς ἀνοίξεως τοῦ ἔτους ἐκείνου, ὁ διοικητὴς τοῦ 1ου Εὐζωνικοῦ Συντάγματος Βάλτου, Ἀντισυνταγματάρχης Γεώργιος Δαγκλῆς, παρακολουθῶν τὴν κατάστασιν, γνωρίζει εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν τὴν ἀπήχησιν πού θὰ ἔχη εἰς τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς καὶ τὸν στρατόν, ἐνδεχομένη ἐπανάστασις εἰς τὸ Ραδοβύζι. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ὅμως, λόγῳ τῶν συχνῶν ἀλλαγῶν της, ἀδυνατεῖ νὰ χαράξη, συγκεκριμένην καὶ ἐνιαίαν γραμμὴν ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ζητήματος πού συγκινεῖ τώρα τὸ Ἔθνος. Παρακολουθεῖ τὰς κινήσεις τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν, εἶναι ὅμως ἀνίκανος λόγῳ ἀσταθείας της καὶ τῶν διϊσταμένων ἀπόψεων τῶν πολι-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τικῶν ἀρχηγῶν πού τὴν συγκροτοῦν, νὰ ἐνθαρρύνῃ ἢ ἀποθαρρύνῃ, νὰ βοηθήσῃ ἢ νὰ ἀποκηρύξῃ τὴν ἐξέγερσίν των. Στέκεται ἀναποφάσιστος καὶ κατ' ἀνάγκην οὐδετέρα. Δύο ἡμέρας μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου ὁ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Ἑλλάδος γράφει εἰς τὸν Γεώργιον Δαγκλῆν: «Ἀθῆναι 14 Ἀπριλίου 1877. —...θέλετε λάβη πᾶν μέτρον καὶ ἐξασκήσητε ἀποτελεσματικῶς ἐπιτήρησιν ἐπὶ τῶν ὑφ' ὑμᾶς ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν ὅπως μὴ πλανηθῶσιν ἐκ τῶν ὡς εἴρηται ἀτόμων. — Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Α. Μαυρομιχάλης». Καὶ ὁ Δαγκλῆς ἀπαντῶν εἰς τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον, δίδει εἰκόνα τινα τῆς ἐπικρατούσης καταστάσεως: «Κύριε Ὑπουργέ, Εἰς τὰς μᾶλλον σοβαρωτέρας περιστάσεις τὰ τοιαῦτα δὲν θὰ λείψωσι· ἂν μάλιστα ἐκραγοῦν ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν, θὰ συμβαίνουν ἐφ' ὅλης τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς καὶ ἀπὸ κατοίκους καὶ ἀπὸ ὁπλίτας καὶ θὰ ἐξέλθουν, ἄλλοι λόγῳ συνδρομῆς πρὸς τοὺς χριστιανοὺς καὶ ἄλλοι λόγῳ ἁρπαγῆς. — Γ. Δαγκλῆς». Παρερχομένου τοῦ χρόνου καὶ ἐνῶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις λόγῳ τῶν συχνῶν κρίσεων καὶ ἀλλαγῶν της, ἀποφεύγει νὰ λάβῃ θέσιν εἰς τὸ ζήτημα τῶν ὑποδούλων, αἱ διάφοροι ὀργανώσεις καὶ ὁ Λαὸς τῶν Ἀθηνῶν, παρακολουθοῦντες τὰς νικηφόρους προελάσεις τῶν Ρωσικῶν κατὰ τῆς Τουρκίας, στρατευμάτων, ἀρχίζουν νὰ δείχνουν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν τύχην τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν. Πιστεύουν ὅτι μοναδικὴ προσφέρεται περίστασις μὲ τὴν διαφαινομένην ἥτταν τῆς Τουρκίας, πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων τῶν Ἑλλήνων. Πρωτοβουλίαν, εὐρείας κλίμακος, ἀναπτύσσουν εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ Σύλλογοι «Ἐθνικὴ Ἄμυνα» καὶ «Ἀδελφότης», οἱ ὁποῖοι ὑπὸ κοινήν, τώρα, διοίκησιν καὶ προεδρίαν τοῦ νομομαθοῦς Π. Καλλιγᾶ, ἀναλαμβάνουν ὅπως βοηθήσουν διὰ χρημάτων καὶ ὅπλων τὴν ἐξέγερσιν τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας. Ἀπέβλεψαν δὲ περισσότερον εἰς ἐνίσχυσιν κινήματος εἰς τὴν Ἤπειρον, ὅπου παρουσιάζοντο συνθῆκαι εὐνοϊκώτεραι, ἀφ' ἑνὸς μέν, διότι ἠλπίζετο ὁ ταὐτόχρονος προσεταιρισμὸς καὶ ἐξέγερσις τοῦ γειτονικοῦ Ἀλβανικοῦ στοιχείου, ἀφ' ἑτέρου διότι ἦτο δοκιμασμένον τὸ ἐμπειροπόλεμον τῶν Ἠπειρωτῶν, ἰδιαιτέρως δὲ τῶν κατοίκων τοῦ Ραδοβυζίου. Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τοῦ σκοποῦ, ἐνήργησαν ἐράνους, διὰ τὴν συγκέντρωσιν χρημάτων καὶ τὴν προμήθειαν ὅπλων, μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἐφωδίαζον ἔνοπλα ἐθελοντικὰ σώματα ἐκ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἵνα εἰσβάλουν εἰς τὸ Ραδοβύζι καὶ θὰ ἐνίσχυον ἐπίσης τὴν συγκρότησιν ἐνόπλων τμημάτων ἐκ τῶν ἐντοπίων κατοίκων Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων. Ἔπειτα τὰ δύο αὐτὰ σώματα, κατὰ τὰς σκέψεις τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐθελοντῶν καὶ ἐντοπίων, θὰ ἔπρεπε συνεργαζόμενα, νὰ κηρύξουν τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν ὀρεινὴν Ἄρταν καὶ νὰ κτυπήσουν τὸν καταπιέζοντα τοὺς ὑποδούλους τουρκικὸν στρατόν. Διὰ τὰς συνεννοήσεις της, ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν Ἀθηνῶν, μὲ τοὺς Προκρίτους τοῦ Ραδοβυζίου, τὴν διαβίβασιν εἰς αὐτούς, τῶν σχεδίων της, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑποκίνησιν τῶν κατοίκων εἰς ἐξέγερσιν, ἐχρησιμοποίησεν, τὸν

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Φώτιον Κοντογίκαν, κάτοικον Καρβασαρᾶ, παλαιὸν ἀγωνιστήν, τῶν ἐπαναστάσεων 1854 καὶ 1866 καὶ γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Ἰωάννου Κοσσυβάκη, γνωστῆς οἰκογενείας ἐκ Μπότσης Ἄρτης καὶ ἀδελφὸν τοῦ Ἰωάννου Κοντογίκα, γενναίως πολεμήσαντος κατὰ τὰς προηγουμένας ἐξεγέρσεις τοῦ Ραδοβυζίου. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν της, αὐτῶν, ἡ Ἐπιτροπή, δεδομένου ὅτι ἡ Ρωσία ἐξηκολούθει νὰ σημειώνη προόδους εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμόν της, ἐπεδίωκε νὰ φέρη ἐν καιρῷ εἰς τὸ προσκήνιον τῶν συζητήσεων τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων καὶ τὸ ζήτημα τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν Ἠπειρωτῶν, Θεσσαλῶν καὶ Μακεδόνων ἀκόμη. Ἔκτοτε, ὁ Φώτιος Κοντογίκας, ἀπὸ τοῦ θέρους 1877, ἤρχισε τὰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν Προκρίτων Ραδοβυζίου διὰ τὴν ἐξέγερσιν, ὡς καὶ μετὰ ὡρισμένων Ἀλβανῶν ἀξιωματικῶν τῆς μεθορίου, ὅπως συντρέξουν καὶ αὐτοὶ τὸ κίνημα. Ὁ ἴδιος, δραστηρίως ἐκινήθη καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἐλευθέρου Βάλτου διὰ τὴν δημιουργίαν εὐνοϊκοῦ κλίματος ὑπὲρ τῶν γειτόνων ὑποδούλων ἀδελφῶν. Τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ, παρακολουθεῖ ὁ Διοικητὴς τοῦ Συντάγματος Γεώργιος Δαγκλῆς, τοῦ ὁποίου ἡ στάσις εἶναι αὐστηρῶς οὐδετέρα, ὅπως παρουσιάζετο καὶ ἡ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ ἀναφέρει εἰς τὸν Ὑπουργὸν Στρατιωτικῶν Χαρ. Ζυμβρακάκην: «Καρβασαρᾶς 1 Ἰουλίου 1877. Κύριε Ὑπουργέ, Ἐντεῦθεν οὐδὲν ἔχω εἰ μὴ κινήσεις τινῶν πολιτικῶν ἐνεργούντων, ὡς λέγουν, κατ' ἐντολὴν ἄλλων κομιτάτων ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπως ἐφοδιάσουν τοὺς ραγιάδες τῆς ὑπαίθρου, μὲ ὅπλα καὶ πολεμοφόδια καὶ τοὺς ὠθήσουν εἰς ἐπανάστασιν. Γ. Νταγκλῆς». Καὶ συνεχίζει ὁ ἴδιος: «Καρβασαρᾶς 6 Ἰουλίου 1877. Κύριε Ὑπουργέ, ...ἂν γίνῃ καμμιὰ ψευτοεπανάστασις ἔξω, πολλοὶ ὑπαξιωματικοὶ τῶν Σωμάτων καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ ὑπεράριθμοι θὰ ἐγκαταλείψουν τὰς τάξεις των καὶ ταῦτα πρὸς γνῶσιν σας. Γ. Νταγκλῆς». Καὶ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου ὁ Φ. Κοντογίκας, συνεχίζει τὰς ἐπαφάς του μὲ τοὺς Προκρίτους, μεταβαίνων συχνὰ εἰς Μπότση καὶ διατρέχων διάφορα χωρία τοῦ Ραδοβυζίου. Οἱ κάτοικοι παρουσιάζονται πρόθυμοι καὶ πάντα ἕτοιμοι νὰ θυσιασθοῦν, μίαν ἀκόμη φοράν, διὰ τὴν ἐλευθερίαν των. Ἔχουν ὅμως ἕναν δισταγμόν: μήπως ἐγκαταλειφθοῦν ἐκ μέρους τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ὅπως ἔγινε κατὰ τὴν ἐξέγερσίν των, τοῦ 1866 καὶ τοῦτον, τὸ κάμνουν γνωστὸν εἰς τὸν Κοντογίκαν. Εἶχαν ἀκούσει ὅτι, εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχαν κινηθῆ τὰ κομιτᾶτα διὰ τὴν ἐξοικονόμησιν πόρων πρὸς ἐξοπλισμὸν τῶν κατοίκων καὶ παροχὴν πάσης ἄλλης βοηθείας, ἀλλὰ δὲν εἶχαν καμμίαν, περὶ τούτου, βεβαίωσιν. Τότε ὁ Φ. Κοντογίκας τοὺς ἔδειξε τὴν ἀλληλογραφίαν ποὺ εἶχε μετὰ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, ὡς καὶ τὴν κάτωθι ἐπιστολήν της:

«Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐθνικῆς Ἀμύνης καὶ Ἀδελφότητος. Ἀριθ. Πρωτ. 35. Πρὸς τὸν Φώτιον Κοντογίκαν, Καρβασαρᾶν. Ἐμπιστευομένη εἰς τὸν Ὑμέτερον χαρακτῆρα καὶ εἰς τὸν γνωστὸν ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους ζῆλον, ἡ ἡμετέρα Ἐπιτροπὴ ἀνατίθησιν εἰς Ὑμᾶς τὴν ἐντολὴν νὰ συντελέ-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

σητε εἰς τὴν σπουδαίαν συνεννόησιν μετὰ τῶν ὁμόρων Ἀλβανῶν ὧν τὰ συμφέροντα σήμερον συνταυτίζονται μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν. Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Αὐγούστου 1877. Π. Καλλιγᾶς». Πρὸς στιγμὴν οἱ κάτοικοι τοῦ Ραδοβυζίου ἐνεθαρρύνθησαν καὶ ἤρχισαν νὰ προσέρχωνται καθ' ὁμάδας εἰς τὰ παραμεθόρια χωρία, Μπότσης καὶ Σουμεροῦς, ἀναμένοντες ὅπλα καὶ πολεμεφόδια ὅπως τοὺς ἐβεβαίωσεν ὁ Κοντονίκας. Ὁ ἐνθουσιασμός των εἶναι ἀκράτητος καὶ τὸν ἐκφράζει ἡ κάτωθι ἐπιστολή: «Μπότση 10 Ὀκτωβρίου 1877. Φώτιον Κοντονίκαν, Καρβασαρᾶ. Ἀφοῦ προηγουμένως ἠνταμώθημεν καὶ συνωμιλήσαμεν, μοὶ ἔδειξες καὶ τὴν διαταγήν, τὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30 Αὐγούστου, συνωμίλησα μὲ ὅλους τοὺς χριστιανοὺς βαθμοφόρους καὶ σοὶ γράφομεν ἀμοιβαίως καὶ εἴμεθα συμφωνότατοι εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ κ. Προέδρου τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, εἰς τὰς προτάσεις της. Ὁπόταν εἶναι ἡ ἀπόφασις καὶ τὸ συμφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἡμεῖς οἱ πρῶτοι, δίδομεν τὴν περιουσίαν μας εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ τοὺς οἴκους μας εἰς τὸ πῦρ, ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἔθνους, εἶναι χρέος μας νὰ χύσωμεν τὸ αἷμα μας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας μας. Σᾶς διαβεβαιοῖ καὶ ὁ συνάδελφός μου Σωτήριος Κοσσυβάκης τὸν ὁποῖον ἔχετε ἀδελφόν· σᾶς γράφει καὶ ἐμπιστεύεται καὶ μένομεν. Ἀναγνώστης Ν. Μαυρογιάννης». Παραλλήλως, καὶ εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ἰδίως τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, Πάτρας καὶ Ἀθήνας, ὁ λαὸς καταλαμβάνεται ἀπὸ ἀσυγκράτητον ἐνθουσιασμὸν καὶ προσφέρεται νὰ βοηθήσῃ τὴν ἑτοιμαζομένην Ἠπειρωτικὴν ἐπανάστασιν, εἰς τὸν Βάλτον δὲ καὶ οἱ στρατιῶται ἀκόμη, τοῦ 1ου Εὐζωνικοῦ Συντάγματος. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀκέφαλος τώρα, κατόπιν τοῦ θανάτου τοῦ Πρωθυπουργοῦ Κωνστ. Κανάρη, ἀπὸ 13 Αὐγούστου 1877, παλαίει νὰ συγκρατήσῃ τὴν κατάστασιν, φοβουμένη ἐμπλοκὴν τῶν σχέσεών της μὲ τὴν Τουρκίαν. Συμμετοχὴ ἐθελοντῶν ἐκ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, εἰς τὴν ἐξέγερσιν τῶν κατοίκων τοῦ Ραδοβυζίου καὶ τὸ χειρότερον δι' αὐτὴν στρατιωτῶν ἀκόμη, θὰ ἐσήμαινε κήρυξιν πολέμου, καὶ δι' αὐτό, δίδει αὐστηρὰς διαταγὰς εἰς τὸν Γ. Δαγκλῆν: «Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν. Ἀθῆναι 22 Σεπτεμβρίου 1877. Πρὸς τὸν Διοικητὴν Εὐζώνων Γ. Δαγκλῆν, Καρβασαρᾶν. ...σᾶς προσθέτω δὲ νὰ ἀφοπλίσητε τοὺς ὁπλοφοροῦντας καὶ λάβητε πάντα τὰ κατάλληλα μέτρα ὅπως ἐμποδισθῇ πᾶσα ἐπιδρομὴ τῶν ἡμετέρων εἰς τὴν γείτονα ἐπικράτειαν. Δέον νὰ φανῆτε αὐστηρὸς καὶ εἰς περίπτωσιν ἀνυπακοῆς, μεταχειρισθῆτε τὴν δύναμιν τῶν ὅπλων. Ὁ Ὑπουργὸς Χαρ. Ζυμβρακάκης». Ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνωτέρω κυβερνητικῆς θέσεως, ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ συνεχίζει τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἀγῶνος. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐφοδιάζει διὰ χρημάτων καὶ ὅπλων, ὁμάδας ἀνδρῶν Ἠπειρωτικῆς καταγωγῆς ὑπὸ τοὺς Κωνστ. Κοττίκαν ἐκ Ραφταναίων, Χριστόδ. Μίσιον πρώην ὑπαξιωματικὸν ἐξ Ἰωαννίνων, Ἀντώνιον Ζέρβαν, ἀπὸ τὸ Σούλι, καὶ ἄλλους καὶ τοὺς ἀποστέλλει εἰς Καρβασαρᾶν, ἀπ' ὅπου ἐν καιρῷ θὰ ἐνεργήσουν τὴν εἰσβολὴν εἰς τὴν Ἤπειρον. Προσέτι ἀποστέλλει εἰς Βάλτον, κλιμάκιον Ἐπιτρο-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

πῆς, ὑπὸ νεαρόν τινα Βαρζέλην, τὸν ὁποῖον ἐξουσιοδοτεῖ ὅπως συγκροτήσῃ ἔνοπλα σώματα ἐξ Αἰτωλοακαρνάνων, προθύμων καὶ αὐτῶν νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν εἰσβολήν. Καὶ ἀφοῦ ἔγιναν ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐνέργειαι, συμφωνίᾳ, Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, τῶν ἀπεσταλμένων της, τοῦ Φωτίου Κοντονίκα καὶ τῶν Προκρίτων Ραδοβυζίου, ἀποφασίζεται ὡς ἡμέρα ἐνάρξεως τοῦ κινήματος εἰς τὸ Ραδοβύζι καὶ εἰσβολῆς εἰς αὐτὸ ἐθελοντῶν ἐκ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἡ 20ὴ Ἰανουαρίου 1878. Σύμφωνα μὲ ὁδηγίας τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς, ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1877, ὁ Φώτιος Κοντονίκας εἶχεν ἔλθει εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Ἑλληνομαθοῦς Ἀλβανοῦ ταγματάρχου, Ἐμὶν Βέη, δεχθέντος νὰ βοηθήσῃ τὴν ἐξέγερσιν τῶν ὑποδούλων καὶ νὰ προσχωρήσῃ μετ' ἄλλων, εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Ἐμὶν κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἦτο διοικητὴς τουρκαλβανικῶν ἀποσπασμάτων τῆς μεθορίου, πρὸς τὸν Βάλτον, γραμμῆς, ἀπὸ Δημαριὸ μέχρι Σκουληκαριᾶς, καὶ εἶχε ζητήσει τὴν ἄδειαν τῆς Ἐξουσίας, ὅπως συγκροτήσῃ ἔνοπλον Σῶμα ἐκ χριστιανῶν, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι, διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ θὰ ἀπεφεύγετο ἡ εἴσοδος νέων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατάταξίς των εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Στρατόν. Ὁ σκοπός του ὅμως ἦτο, ὅπως ἐν καιρῷ, ἐντάξῃ τὸ Σῶμα τοῦτο εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ ἴδιος ὁ Ἐμίν, διὰ τὴν συζήτησιν καὶ ἄλλων λεπτομερειῶν ἐπὶ τῆς ἐξεγέρσεως, γράφει εἰς τὸν Κοντονίκαν:

«Σκουληκαριὰ τῇ 24 Σεπτεμβρίου 1877.

Φώτιον Κοντονίκαν, Καρβασαρᾶ.

Ταύτην τὴν στιγμὴν ἔλαβα τὰ γράμματά σας καὶ ἀπὸ τὰ γραφόμενά σας ἐκατάλαβα· αὔριον τὸ γεῦμα εἶμαι εἰς Ρεκίστιανα, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μ., καὶ σᾶς περιμένω ἀφεύκτως. Ἐμίν».

Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ δὲν μένουν μὲ κλειστὰ τὰ μάτια. Ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1877 ἤρχισαν νὰ ὑποψιάζωνται, ἐξέγερσιν τόσον εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅσον καὶ εἰς τὸ Ραδοβύζι. Εἶχον συλλάβει εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγυιᾶς, προδοθὲν πλοιάριον μεταφέρον ὅπλα διὰ τοὺς χριστιανοὺς καὶ τοῦτο, ἔδωσε ἀφορμὴν νὰ παρακολουθοῦν τὰς κινήσεις των. Καὶ ἄλλαι πληροφορίαι αἱ ὁποῖαι ἔφθανον εἰς αὐτοὺς μέσῳ τῶν κατασκόπων των, ἔφερον ὡς ἐπικειμένην τὴν ἐξέγερσιν τῶν χριστιανῶν. Δι' αὐτὸ ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν διάφορα μέτρα ἀσφαλείας καὶ νὰ ἐνισχύουν τὰς φρουρὰς τῶν μεθοριακῶν σταθμῶν Ἄρτης, καὶ νὰ πυκνώνουν τὰ ἀποσπάσματά των εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ραδοβυζίου. Τὰς ἐνισχύσεις ποὺ κατέφθανον εἰς τὴν Ἄρταν ἀναφέρει εἰς τὸ Ὑπουργεῖον ὁ ἐκεῖ Ὑποπρόξενος: «Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ. Ἀριθ. Πρωτ. 8. Ἐν Ἄρτῃ 8 Ἰανουαρίου 1878. Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνας. Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν Ἀρβανίτες τινὲς ἐκ τῶν ἐσχάτως ἐλθόντων ἐνταῦθα, περὶ τὴν 2αν ὥραν τῆς νυκτός, τουρκιστί, ἀποπειραθέντες ἔθεσαν ἐμπρηστικὰς ὕλας πρὸς ἔκρηξιν καὶ διάδοσιν πυρὸς εἰς τὰ ἐν τῇ ἀγορᾷ κείμενα κεντρικὰ καταστήματα καὶ οἰ-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

κίας. Χωροφύλάξ τις ἐκ τῆς ἀποφορᾶς ἐννοήσας τοῦτο ἔδραμεν δι' ἑτέρων δι' ἀπόσβεσιν αὐτῆς, ἄλλως ἅπασα ἡ ἀγορὰ ἔτρεχεν τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος σφοδροῦ ἀνέμου. Ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Ἐξ. Φ.1878 α.α.κ.). Κατὰ τὰ μέσα Ἰανουαρίου 1878 καὶ ἄλλαι ἐνισχύσεις στρατοῦ, ἐκ δύο ταγμάτων, φθάνουν εἰς Ἄρταν. Τοῦτο, ἀναφέρει, τὴν 13ην Ἰανουαρίου, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν ὁ ἐν Ἰωαννίνοις Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος σημειώνων τὴν ἀναχώρησίν των δι' Ἄρταν, πρὸ τῆς ὁποίας ἀποπειρῶνται νὰ καύσουν τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων. Τὸ πάθος τῶν Τούρκων στρατιωτῶν εἶναι μεγάλο, κατὰ τῶν χριστιανῶν. Βλέπουν ὅτι θὰ ἀντιμετωπίσουν σύντομα, τῶν ἐπαναστατῶν τὴν ἐκδίκησιν καὶ προβαίνουν εἰς παντὸς εἴδους πράξεις βίας: «Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ. Ἀριθ. Πρωτ. 15. Ἐν Ἄρτῃ τῇ 18 Ἰανουαρίου 1878. Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος. Εὐσεβάστως ἀναφέρω ὅτι προχθὲς ἑτέρα ἀπόπειρα πυρκαϊᾶς ἐγένετο εἰς οἰκίαν τινα Ἑλληνικήν, κειμένην ἐν τῷ κεντρικῷ μέρει τῆς ἀγορᾶς, ἀλλὰ εὐτυχῶς δὲν ηὐδοκίμησε. Τοῦτο μαθὼν αὐθωρεὶ ἔκαμα τῷ ἐνταῦθα Πολιτικῷ Διοικητῇ, τὰς δεούσας γραπτὰς παρατηρήσεις, ὅστις μοὶ ὑπεσχέθη ὅτι τοῦ λοιποῦ θέλει ἐπιστήσει τὴν προσοχήν του, ἵνα μὴ συμβῶσι τὰ τοιαῦτα. Χθὲς οἱ καταστηματάρχαι ὅταν διήρχοντο οἱ Βασιβουζούκηδες ἔκλεισαν τὰ καταστήματά των, ἐκ φόβου ἁρπαγῆς. Τοῦτο μαθὼν ὁ ἐνταῦθα Στρατιωτικὸς Διοικητὴς ἀντὶ νὰ ἡσυχάσῃ αὐτούς, τοὺς συνέλαβε καὶ σκοπεύει νὰ τοὺς ἀποστείλῃ εἰς Ἰωάννινα. Ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Ἐξ.Φ.1878 α.α.κ.). Ὅπως συμπληρώνει ὁ ἴδιος Ὑποπρόξενος, ἡ συγκέντρωσις στρατοῦ συνεχίζεται: «Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ. Ἀριθ. Πρωτ. 16. Ἐν Ἄρτῃ τῇ 18 Ἰανουαρίου 1878. Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἐνταῦθα Στρατιωτικὸς Διοικητὴς ἀποστέλλει ὁμάδας στρατιωτῶν εἰς διάφορα χωρία τῆς Ἄρτης. Οὗτοι ἐξερχόμενοι ἔνοπλοι διὰ τῆς πόλεως διαρπάζουσι τὰ πράγματα τῶν πολιτῶν, ἐνῶ οἱ ἀρχηγοί των ἀμβλιοποῦσιν ἢ ἀδυνατοῦσι νὰ τοὺς περιστείλωσι... «τί δὲν διαπράττουσι πλὴν φόνων, ἐρήμωσιν ἐκκλησιῶν, τοὺς ἀνθρώπους καθ' ἑκάστην κακοποιοῦσιν, οὐδὲν δὲ τῶν οἰκιδίων ζώων κατέλιπον, πρόβατα, αἶγας καὶ ὄρνιθας καὶ τί εἶναι ταῦτα; Εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας τῶν χριστιανῶν καὶ ἀπὸ τῶν χειρῶν των ἁρπάζουσι τὸν ἄρτον καὶ ὅ,τι εὕρουν. Καθ' ἑκάστην πανταχόθεν ἔρχονται οἱ δυστυχεῖς χωρικοὶ διὰ νὰ ἀναφέρωσι τὰ διάφορα ἐγκλήματα»...«Πρὸ ἡμερῶν ἐλήστευσαν τὴν Συναγωγὴν τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος, συνάμα δὲ στίφη ἐξ 150 περίπου, διερχόμενα ἔνοπλα ἐκ τῆς ἀγορᾶς διήρπασαν, πανηγυρικῶς ᾄδοντες, πολλὰ καὶ διάφορα εἴδη ἐκ τῶν καταστημάτων τῶν πολιτῶν. Ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Ἐξ.Φ.1878 α.α.κ.).

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΑΝ ΕΛΛΑΔΑ. — Περὶ τὸ τέλος Δεκεμβρίου 1877, ἤρχισαν νὰ καταφθάνουν ἐξ Ἀθηνῶν, εἰς τὴν περιοχὴν Καρβασαρᾶ, μικραὶ ὁμάδες ἐνόπλων ἀνδρῶν, ἀποσταλεῖσαι ὑπὸ τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς καὶ ὑπὸ δια-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

φόρους ἀρχηγούς, προτιθέμεναι νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Ἤπειρον. Πρῶτος ἔφθασε, τὴν 27 Δεκεμβρίου, εἰς Βόνιτσαν, ὁ Χριστόδουλος Μίσιος μὲ 11 ἄνδρας, καὶ ἐκεῖθεν ἐπροχώρησε εἰς Καρβασαρᾶ καὶ Λουτρὸν Βάλτου, θέλων νὰ ἐνισχύσῃ καὶ δι' ἄλλων ἀνδρῶν ἐκ τῆς περιοχῆς, τὴν μικράν του ὁμάδα. Ἐκεῖ ὅμως τὸν ἀνέμενε ἀπογοήτευσις, καθόσον, ὁ προηγηθεὶς ἀντιπρόσωπος τοῦ Νομάρχου Αἰτωλοακαρνανίας, Δούκα, συνίστα εἰς τοὺς προσερχομένους πρὸς κατάταξιν εἰς τὰ ἔνοπλα τμήματα, ἐθελοντάς, ὅπως ἀκολουθήσουν ἐντοπίους ἀρχηγοὺς καὶ ὄχι τοὺς ἀποστελλομένους παρὰ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν.

Καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτῆς, Βαρζέλης, κἄτι ἀνάλογον ὑπεστήριζε, νὰ στηριχθῇ τουτέστιν ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἄρτης, κυρίως, εἰς τὰ ἐθελοντικὰ Σώματα ἐκ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἰδίως τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, ἀγνοουμένων σχεδόν, τῶν ἐξεγερθέντων ἤδη Ραδοβυζινῶν, ποὺ περίμεναν ὁπλισμὸν εἰς τὰ σύνορα τῆς Σουμεροῦς, σύμφωνα μὲ τὰς βεβαιώσεις τοῦ Κοντονίκα. Βαρὺ σφάλμα τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἦτο, ἡ παράλειψις διορισμοῦ ἐξ ἀρχῆς, ἑνὸς Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ ἀναλαμβανομένου ἀγῶνος, ἐξεγέρσεως τῶν ὑποδούλων, ἱκανοῦ καὶ τὰ εἰς Βάλτον συγκροτηθέντα, ἀσύνδετα ὅμως, ἐθελοντικὰ σώματα, νὰ ἑνώσῃ καὶ τὴν εἰσβολὴν αὐτῶν μὲ τὴν ταυτόχρονον συμμετοχὴν τῶν ἐξεγερθέντων ὑποδούλων Ραδοβυζινῶν, νὰ συντονίσῃ. Καὶ ἔτσι ἡ ἐπιλογὴ τῶν παρουσιαζομένων ὡς ὁπλαρχηγῶν, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀκαρνανίας περιῆλθεν εἰς τὸν Φώτιον Κοντονίκαν καὶ τὴν Ἐπιτροπὴν τῶν ἀπεσταλμένων, μὲ ἀποφασιστικὴν ὅμως πρωτοβουλίαν τῆς τελευταίας. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου μέχρι τῶν ἀρχῶν Ἰανουαρίου 1878, ἤρχισαν νὰ συγκροτοῦνται τὰ ἐθελοντικὰ σώματα τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο, ὡς εἶχε ἀποφασισθῇ, τὴν 20ὴν Ἰανουαρίου, νὰ εἰσβάλουν εἰς τὸ Ραδοβύζι. Τούτων ἀρχηγοὶ ὡρίσθησαν ὁ Ἀθανάσιος Ἴσκος, Κωνσταντῖνος Στράτος, Φώτιος Κοντονίκας, Π. Πετιμέζης, Θεόδωρος Σκαλτσοδῆμος, Δημήτριος Φ. Σκαλτσογιάννης, Ἀνδρέας Στράτος, Β. Χατζάρας, Νικόλαος Φουρνέλης, ἐκ Καρβασαρᾶ, καὶ οἱ ἐλθόντες ἐξ Ἀθηνῶν, Ἀντώνιος Ζέρβας, ἀξιωματικὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, Κωνσταντῖνος Κοττίκας, δημοδιδάσκαλος, Χριστόδουλος Μίσιος πρώην ὑπαξιωματικός, καὶ οἱ Γάκης καὶ Λάμπρος Ζῆκος. Εἰς ὅλους αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄνδρας τῶν τμημάτων των, ἐχορηγήθησαν παρὰ τοῦ κλιμακίου τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, χρήματα καὶ ὁπλισμός.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, τῆς εἰσβολῆς, ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ εἰς τὸ μεθόριον χωρίον Σουμεροῦς, ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους, σημαντικὸς ἀριθμὸς ὅπλων καὶ πολεμοφοδίων, εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, πρὸς ἐξοπλισμὸν τοῦ πρώτου ἐκ 350 ἀνδρῶν τμήματος αὐτῶν, πρὸς δὲ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Βάλτου καὶ ὁ ταγματάρχης Ἐμὶν Βέης.

Καὶ ἐνῶ συνεκροτοῦντο καὶ ἐξωπλίζοντο τὰ ἀνωτέρω σώματα, τὴν 11ην Ἰανουαρίου 1878, εἰς τὰς Ἀθήνας παραιτεῖται ἡ ἀκέφαλος ἕως τότε, Οἰκου-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

μενική Κυβέρνησις καὶ ἐσχηματίζετο νέα, χαρακτηρισθεῖσα φιλοπόλεμος, ὑπὸ τὸν Ἀλέξ. Κουμουνδοῦρον. Ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν, συνεκρότησε τὴν 14 καὶ τὴν 15 Ἰανουαρίου, συλλαλητήρια, τὰ ὁποῖα ἐπίεσαν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐξέλθῃ εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ ἠπείλουν διαιοπραγίας κατὰ μελῶν τῆς προηγουμένης Κυβερνήσεως.

Ἡ Ρωσία εἶχε καταλάβει τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ ἀπὸ ἀρκετοῦ χρόνου ἐπολιόρκει τὴν Πλέβναν, ἡ πτῶσις τῆς ὁποίας ἀνεμένετο. Ὑπὸ τὸ κλῖμα τῶν ἐνθαρρυντικῶν αὐτῶν πληροφοριῶν ἡ νέα Κυβέρνησις διέταξε τὰ εἰς Λαμίαν συγκεντρωθέντα, Ἑλληνικὰ στρατεύματα καὶ εἰσέβαλον, τὴν 21ην Ἰανουαρίου εἰς Θεσσαλίαν, ἐν ἀγνοίᾳ της ὅτι, τὴν 19ην Ἰανουαρίου ἡ Τουρκία εἶχε ὑπογράψει μετὰ τῆς Ρωσίας ἀνακωχὴν καὶ ἠδύνατο πλέον νὰ ἀποσύρῃ στρατεύματα ἐκ τοῦ Ρωσικοῦ μετώπου καὶ νὰ ἀνατρέψῃ εὐκόλως τὴν γενομένην εἰσβολήν. Ἡ Ἑλλάς, ἐπεμβάσει τῶν Μ. Δυνάμεων, ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος, χωρὶς νὰ ἔχῃ συνεπείας τὸ ἐγχείρημα αὐτό.

ΕΙΣ ΤΟ ΡΑΔΟΒΥΖΙ. — Ὅπως γράφομεν, ἡ 20ὴ Ἰανουαρίου 1878 εἶχε ὁρισθῇ ὡς ἡμέρα ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος, τὸ σύνθημα τοῦ ὁποίου θὰ ἔδιδον τὰ τμήματα τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου. Ἀπὸ τὴν προηγουμένην εἶχον φθάσει εἰς Σουμεροῦ οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἐκ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων, ὡς ὁ Ἀναγνώστης Ντ. Μαυρογιάννης, Κολιὸς Οἰκονόμος, Κωνσταντῖνος Κοσσυβάκης, ὁ Ἡγούμενος τῆς ἱστορικῆς Μονῆς Σέλτσου Νεόφυτος καὶ ἄλλοι, μετὰ 350 ἀνδρῶν. Ἐπρόκειτο, κατὰ τὴν συμφωνίαν, νὰ παραλάβουν τὸν ὑποσχεθέντα ὁπλισμὸν καὶ νὰ δώσουν ἐν συνεχείᾳ τὸ σημεῖον τῆς ἐπαναστάσεως, ἐνῶ ταυτοχρόνως θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ εἰσβολὴ εἰς τὸ Κάτω Ραδοβύζι, τῶν ἐξοπλισθέντων εἰς Βάλτον, ἐθελοντικῶν σωμάτων. Τὴν 20 Ἰανουαρίου φθάνει εἰς Σουμεροῦ ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Φωτίου Κοντονίκα καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς χωρὶς ὅπλα καὶ πολεμοφόδια. Οἱ Ὁπλαρχηγοὶ ἀποκαρδιώνονται. Τὸ Ραδοβύζι εἶχε ἐξεγερθῇ χωρὶς ὁπλισμόν. Πλήρης πικρίας ὁ γέρων Μαυρογιάννης γράφει εἰς τὸν Κοντονίκαν: «Σουμεροῦ 23 Ἰανουαρίου 1878. Φώτιον Κοντονίκαν, Καρβασαρᾶν. Ἀφίχθη ἐνταῦθα ὁ Λ. Π... χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μᾶς ὑπεσχέθης, καὶ ὁ Σωτήριος Κοσσυβάκης καὶ ὁ Ἐμὶν Ἐφέντης κατώρθωσαν καὶ διέφυγον οἰκογενειακῶς ἐντὸς Ἑλληνικοῦ, ἡμεῖς ὠχυρώθημεν τὸ Σάββατον βράδυ ὅπως εἴχαμε τὸ σύνθημα εἰς Σουμεροῦ, ἀλλὰ ποῦ εἶναι τὰ ὅπλα καὶ πολεμοφόδια ὅπου μᾶς ὑπεσχέθης; Διατί μᾶς ἐπῆρες εἰς τὸν λαιμόν σου καὶ εἴμεθα ἐξηγημένοι μὲ ὅλον τὸ Ραδοβύζι, Τζουμέρκα μέχρι Καμαρίνας, ποῖον εἶναι τὸ ἐμπόδιον, ἐνῶ εἶδα διαταγὴν νὰ παραλάβῃς ὅπλα καὶ δὲν τὰ ἔφερες εἰς ἡμᾶς διὰ νὰ προλάβωμεν τὴν σφαγὴν τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο θεωρεῖται ἀθέμιτον καὶ πρωτάκουστος προδοσία· ἐὰν ἐγὼ δὲν συνηθῶ νὰ ἐξαπατήσω καὶ πάλιν τοὺς Τούρκους νὰ εἶναι τὸ κρῖμα εἰς τὴν κεφαλήν σου. Δὲν σοὶ λέγω περισσότερα παρὰ νὰ μᾶς ἔχῃς εἰς τὸν λαιμόν σου. Ἀναγνώστης Ντούλα Μαυρογιάννης». Ἐξ ἄλλου, λίαν πρωΐ τῆς 20 Ἰανουαρίου, ὁ Ἐμὶν Βέης με-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τὰ τῆς οἰκογενείας του, τοῦ ὑπολοχαγοῦ εἰς τὴν τουρκικὴν ὑπηρεσίαν, Ἀλεξάνδρου Ριγίδη, ἀνεψιοῦ τοῦ Μητροπολίτου Ἄρτης Σεραφεὶμ Ξενοπούλου καὶ δύο-τριῶν Ἀλβανῶν στρατιωτῶν, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ διαμένοντος εἰς Ἄρταν Σωτηρίου Κοσσυβάκη καὶ Δημ. Χουβαρδᾶ Ἀρταίου, εἰσήρχοντο εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, ὅπου εἰς θέσιν Καραβόξυλα Λαγκάδος, τοὺς ἀνέμενε ὁ Φ. Κοντονίκας μετὰ 36 ὁπλοφορούντων ἀνδρῶν. Καθ' ὃν ὅμως χρόνον ὁ Ἐμὶν διήρχετο ἀπὸ τὸ χωρίον Κομπότι, οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν Ἀλβανοί, μετανοήσαντες, διέφυγον καὶ ἐπρόδωσαν τὴν φυγήν του, εἰς τὸ ἐκεῖ τουρκικὸν ἀπόσπασμα τὸ ὁποῖον ἀμέσως ἐτέθη εἰς καταδίωξιν. Ἄτακτος καὶ δραματικὴ συνεχίσθη ἡ φυγὴ τοῦ Ἐμὶν καὶ τῆς οἰκογενείας του μέχρις ὅτου φθάσει εἰς Λαγκάδα. Καθ' ὁδὸν ἀπώλεσε ὅλα τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα ἔφερε μαζί του καὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ὁποίων ἐθεωρήθη, κατ' ἀρχήν, ὑπεύθυνος ὁ Σωτ. Κοσσυβάκης. Ἐξ αἰτίας τῆς δραπετεύσεως τοῦ Ἐμίν, οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἄρτης ἐξηγριώθησαν καὶ ἀπέβησαν τυραννικώτεροι πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως. Τὸν ἐπανακάμψαντα εἰς Ἄρταν Σωτ. Κοσσυβάκην, διὰ τὸν ὁποῖον εἶχον πληροφορίας ὅτι διηυκόλυνε τὴν φυγὴν τοῦ Ἐμίν, συνέλαβον, ὅπως καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Ἀντωνοπούλου κριθέντας, καὶ αὐτούς, ὡς ὑπευθύνους τῆς φυγῆς τοῦ Ἐμίν. Ἀνταπόκρισις ἐξ Ἄρτης δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν «Ἐθνικὸν Πνεῦμα», δίδει σχετικὰς πληροφορίας:

«ΑΡΤΑ, 24 Ἰανουαρίου 1878.

Τὴν 18 τρέχοντος μηνὸς δύο ἔμποροι ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεώς μας ἠναγκάσθησαν νὰ κλείσωσι τὰ καταστήματά των, ἕνεκα τῶν φωνῶν καὶ τῶν ἀπειλῶν ἃς ἐξέφερον στίφος ἐνόπλων Βασιβουζούκων, περιερχομένων ἐν αὐτῇ καὶ διαπραξάντων πρό τινων ἡμερῶν ἁρπαγάς. Τὸ πρὸς ἀσφάλειαν ἑαυτῶν ληφθὲν τοῦτο μέτρον ὑπὸ τῶν δύο ἐμπόρων ὁ στρατιωτικὸς ἡμῶν διοικητὴς ἠθέλησε νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς κίνημα ἐπαναστατικόν. Μετακαλεσάμενος δὲ τοὺς προκρίτους τῆς πόλεως εἶπεν αὐτοῖς μετὰ πολλῆς ὀργῆς, ὅτι μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης εἶχεν ἄλλην ἰδέαν περὶ τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς Ἄρτης, ἀλλὰ νῦν, πληροφορηθεὶς ὅτι ἐν τῇ πόλει μας ἐδρεύουσι κομητάτα εἰς ἀδιακόπους συνεννοήσεις διατελοῦντα μετὰ τῶν Ἑλλήνων, τοῖς γνωστοποιεῖ, ὅτι ἅμα ὡς ἤθελον εἰσβάλει ἐν τῷ τουρκικῷ Ἕλληνες, θέλει ἐν πρώτοις κατασφάξει αὐτοὺς ἅπαντας καὶ κατόπιν θέλει διευθυνθῇ κατὰ τῶν ἐπιδρομέων. Εἰς τοὺς λόγους τούτους τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ οἱ δυστυχεῖς πρόκριτοι ἔντρομοι γενόμενοι οὐδὲν ἀπήντησαν, ἀλλ' ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια κατηφεῖς καὶ ἐλεεινολογοῦντες τὴν κατάστασιν εἰς ἣν περιήλθομεν. Μετὰ δύο ἡμέρας, ἤτοι τὴν 20 πρὸς τὴν 21 τρέχοντος μηνὸς περιεκυκλώθη ἐν καιρῷ νυκτὸς ἡ οἰκία τῶν υἱῶν Ἀντωνοπούλου. Κρουσθείσης δὲ τῆς θύρας οἱ ἐν αὐτῇ ἀνέῳξαν καὶ εἶδον τὸν πολιτικὸν διοικητὴν τῆς ἐπαρχίας μας, ὅστις εἰσελθὼν ἠρώτησε νὰ μάθῃ μήπως ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκρύπτετο ἡ σύζυγος τοῦ ταγματάρχου Ἐμὶν ἐφένδη. Ἐρευνήσας δὲ ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ μὴ εὑρὼν ἐν αὐτῇ

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ἣν ἐζήτει, ἀπῆλθε. Τὴν πρωΐαν τοῦ Σαββάτου ἐγνώσθη, ὅτι ὁ ταγματάρχης Ἐμὶν ἐφένδης, συμπαραλαβὼν καὶ τοὺς Σωτήριον Κοσσυβάκην, Δ. Χουβαρδᾶν, Ὀδυσσέα καὶ πολλοὺς τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ δροφύλακας, ἀπέδρα λάθρα εἰς Καρβασαρᾶν, ἔνθα μετήγαγε τήν τε σύζυγον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Μετ' αὐτῶν δὲ ἐμάθομεν ὅτι ἀπῆλθε καὶ ὁ γραμματεὺς τοῦ τάγματος Ἀλέξανδρος, ἀνεψιὸς τοῦ ἀρχιερέως μας. Τοῦτο, ὡς εἰκός, κατετάραξε τοὺς Ὀθωμανούς, κατεπτόησε δὲ καὶ τοὺς Χριστιανοὺς φοβουμένους μήπως ἡ ὀργὴ τῶν Ὀθωμανῶν στραφῆ κατὰ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν. Καὶ τὴν μὲν ἡμέραν οἱ Ὀθωμανοὶ διετέλουν εἰς ἔκτακτον κίνησιν, ἀποστέλλοντες στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν μεθόριον γραμμήν, ἅμα δ' ὡς ἐνύκτωσε, περιζώσαντες καὶ πάλιν τὴν οἰκίαν τῶν υἱῶν Ἀντωνοπούλου καὶ ἐρευνήσαντες αὐτὴν ἐκ νέου, συνέλαβον καὶ ἀπήγαγον τοὺς δύο ἀδελφούς, ἡμιθανῆ ἐκ τοῦ τρόμου ἀφήσαντες τὴν δυστυχῆ μητέρα των. Καθεῖρξαν δὲ αὐτοὺς τὸν μὲν εἰς τὸ φρούριον, τὸν δὲ ἕτερον εἰς τὸν ἄνωθεν τῆς πόλεως στρατῶνα. Ἀποδίδουσι δ' αὐτοῖς, ὅτι ἦσαν μεμυημένοι εἰς τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Ἐμὶν ἐφένδη, ὡς δύναται νὰ ἐξαχθῆ ἐκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ γραμματέως Ἀλεξάνδρου, εὑρεθείσης ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ συναποδράσαντος Κοσσυβάκη. Τὴν αὐτὴν δὲ νύκτα εἰσῆλθον καὶ ἠρεύνησαν τὴν οἰκίαν τῶν ἀδελφῶν Τζαρεπισίων, οὓς συνέλαβον καὶ καθεῖρξαν ἐπίσης.

Συνεπείᾳ τῶν συμβεβηκότων τούτων τρόμος μέγας ἐπικρατεῖ παρὰ τῷ χριστιανικῷ στοιχείῳ, ὅπερ ἐντελῶς ἄοπλον διατελοῦν καὶ βλέπον τὸν ἐρεθισμόν, ὑπὲρ οὗ κατέχεται τὸ τουρκικὸν πλῆθος, φοβεῖται μήπως τοῦτο ἐκτραπῆ εἰς τὰς συνήθεις αὐτῷ βιαιοπραγίας».

Ὁ Ἕλλην Ὑποπρόξενος ἀνησυχεῖ ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ ἀναφέρει εἰς τὸ Ὑπουργεῖον: «Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ. Ἀριθ. Πρωτ. 29. Ἐν Ἄρτῃ τῇ 24 Ἰανουαρίου 1878. Πρὸς Σὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, Ἀθήνας. Ἕνεκα τοῦ κρισίμου τῶν περιστάσεων δι' ἃς οἱ ὀθωμανοὶ εἶναι ἐξηγριωμένοι παρακαλῶ τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον, ὅπως μοὶ διαβιβάσῃ εἰ δυνατὸν τὰς ἀπαιτουμένας ἐπὶ τῶν σημερινῶν περιστάσεων ὁδηγίας του. Ὑποσημειοῦμαι εὐσεβάστως, ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Εξ. Φ.1878, 38/8). Μετὰ δύο-τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τῆς συλλήψεώς του, ὁ Σ. Κοσσυβάκης δραπετεύει ἐκ τῶν φυλακῶν Ἄρτης καὶ οἱ Τοῦρκοι σπεύδουν καὶ συλλαμβάνουν τοὺς συγγενεῖς του, Ἀνδρέαν Κοσσυβάκην, Δημήτριον Χρ. Κοσσυβάκην, Δημήτριον Ἀνδρέου Σωτήρην, Λιόντη Γεώργη, τὸν ἀδελφόν του Κωσταντῆ καὶ τὸν υἱόν του Χρῆστον τοὺς ὁποίους μεταφέρουν καὶ φυλακίζουν εἰς Ἄρταν. Καὶ ἀναφέρει ὁ Ἕλλην Ὑποπρόξενος ἐν Ἄρτῃ: «Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ. Ἀριθ. Πρωτ. 39. Ἐν Ἄρτῃ τῇ 31 Ἰανουαρίου 1878. Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, Ἀθήνας. Συνεπείᾳ τῆς ἐντεῦθεν δραπετεύσεως τοῦ ὑπηκόου ὀθωμανοῦ Σωτηρίου Κοσσυβάκη ἀπὸ χωρίου Μπότζη ἔφερον χθὲς ἐκ τοῦ ἰδίου χωρίου ὑπὸ συνοδείαν πεντήκοντα ἐνόπλων Βασιβουζούκων, τέσσαρας ἐκ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ οὓς ἔθεσαν εἰς τὰς φυλακάς

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν, Δημήτριος Ἀνδρέου Σωτήρης, ὑπήκοος Ἕλλην, δημότης Θυάμων, παρεπιδημῶν εἰς τὸ χωρίον Σύντεκνον τυγχάνων γαμβρὸς τοῦ προαναφερθέντος Σ. Κοσσυβάκη. Εὐπειθέστατος ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Εξ.Φ.Πολιτικῶν ἐκθέσεων 1878).

Ὁ Ἐμὶν Βέης, μετὰ τὴν εἴσοδόν του εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, παρουσιασθεὶς εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ Βάλτου ὡμολόγησε πίστιν εἰς τὸν Βασιλέαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνετάχθη εἰς τὰ στελέχη τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ταγματάρχου καὶ ὠνομάσθη πρῶτος ὑπαρχηγὸς τοῦ Ἀρχηγείου. Ἀνάλογος θέσις ἐδόθη καὶ εἰς τὸν ὑπολοχαγὸν Ἀλέξανδρον Ριγίδην. Ὁ Σωτ. Κοσσυβάκης, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπόδρασίν του πληροφορεῖ τὸν Ἐμὶν ὅτι τὰ πράγματά του ἔχει κρύψει εἰς ἀσφαλὲς μέρος καὶ τότε ὁ Ἐμὶν τοῦ ἀπαντᾶ: «Ἐν Καρβασαρᾷ τῇ 24 Ἰανουαρίου 1878. — Φίλτατε Κύριε Σωτήρη, Ἔλαβον χθὲς τὸ ἑσπέρας τὴν ἐπιστολήν σου, ἔμαθον τὴν αἰσίαν ἄφιξίν σου καὶ τὰ μέγιστα εὐχαριστήθην.

Δὲν γνωρίζεις εἰς ὁποίαν ἀνησυχίαν εὑρισκόμεθα ὅλοι. Ἐπειδὴ ὑποπτεύσαμεν μήπως σᾶς συνέλαβον. Τέλος δόξα τῷ Θεῷ ὁπού ἐφθάσατε ἀσφαλῶς καὶ νὰ δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ ἀνταμωθῶμεν μὲ τὸ καλὸν ὅσον, οὔπω, ἂν θέλῃς ἐνταῦθα.

Μοῦ ἔγραφες καὶ διὰ τὸ φόρτωμα ὁπού τὸ ἔχεις εἰς μέρος ἀσφαλὲς καὶ ἔστειλες ἀνθρώπους νὰ τὸ φέρουσι. Σὲ εὐχαριστῶ μεγάλως διὰ τὴν προσπάθειάν σου ταύτην καὶ θὰ σοῦ εἶμαι εὐγνώμων διὰ πάντα. Πλὴν ἐπειδὴ γνωρίζεις ὅτι εἴμεθα μὲ τὰ φορέματα ὁπού ἤλθομεν ἐξ Ἄρτης, σὲ παρακαλῶ πολὺ νὰ πιάσῃς ἐκεῖθεν ἓν ζῶον καὶ νὰ μοῦ πέμψῃς μὲ ἕνα ἄνθρωπόν σου ἀμέσως καὶ ἐγὼ εὐχαριστῶ καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ ἀγώγιον πληρώνω. Ἅπασα ἡ οἰκογένειά μου σοῦ προσφέρει τὰ χαιρετίσματά της καθὼς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος σὲ ἀσπάζεται. Ἄνευ ἑτέρου μένω ἀσπαζόμενός σε. Ὁ φίλος σου Ἐμίν. Νὰ προσφέρῃς τοὺς ἀσπασμοὺς τῆς οἰκογενείας μου πρὸς τὴν φιλτάτην οἰκογένειάν σου. Ὁ ἴδιος». (Ἀρχεῖον Γρηγ. Σωτ. Κοσσυβάκη).

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Αἱ ἡμέραι τοῦ Ἰανουαρίου παρήρχοντο καὶ οἱ ἐξεγερθέντες, Ραδοβυζινοὶ καὶ Τζουμερκιῶται εἰς μάτην ἀνέμενον ὅπλα καὶ πολεμοφόδια. Αἱ διαβιβασθεῖσαι διὰ τοῦ Φωτίου Κοντονίκα, ὑποσχέσεις τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν δὲν ἐτηρήθησαν. Ἀγωνιῶντες οἱ Ὁπλαρχηγοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπιτύχει νὰ ἐξεγείρουν τοὺς κατοίκους Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων. εἰς ἀγῶνα κατὰ τοῦ κατακτητοῦ, ἐν πολλοῖς ἄοπλοι καὶ χωρὶς πολεμοφόδια, ἐκρύπτοντο τώρα εἰς τὰ δάση τῆς Σουμεροῦς μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντιμετωπίσωσι, τὰ πλημμυρίσαντα τὴν περιοχὴν τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου, τουρκικὰ ἀποσπάσματα, δυνάμεως, συνολικῶς, ὑπὲρ τὰς 2.000 ἀνδρῶν. Ἡ εὐθύνη διὰ τὴν ἀντενέργειαν αὐτὴν ἀπο-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

δίδεται εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν, νεαρὸν Βαρζέλην κινούμενον μεταξύ, Καρβασαρᾶ, Λουτροῦ καὶ Φλωριάδος, καὶ εἰς τὸν Νομάρχην Αἰτωλοακαρνανίας Δούκαν, διατρίβοντα, πρὸς παρακολούθησιν τῆς καταστάσεως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς Καρβασαρᾶν. Οὗτοι, ἐντεταλμένοι τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης καὶ Ἀλληλοβοηθείας, ἔκριναν προτιμώτερον νὰ κινηθῇ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸ Ραδοβύζι, δι' εἰσβολῆς ἐθελοντικῶν σωμάτων ἐκ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, καὶ ἔδωσαν προτεραιότητα, εἰς τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν αὐτῶν. Ἔτσι παρεμερίσθη, τεθεὶς εἰς δευτέραν μοῖραν, ὁ ἐξοπλισμὸς τῶν κατοίκων τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων. Τὸ κίνημα τοῦ Ραδοβυζίου ἀπὸ κακὴν ὀργάνωσιν καὶ ἐσφαλμένην ἐκτίμησιν τῶν συνθηκῶν, παρὰ τὰ ἄφθονα μέσα ποὺ διετέθησαν, ἀφειδῶς καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσκόπως, παρὰ τὴν προθυμίαν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν κατοίκων τῶν ὑποδούλων περιοχῶν, νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ κατακτητοῦ καὶ νὰ διευκολύνουν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ὅπως θέση ζήτημα ἐθνικῶν διεκδικήσεων, ἐφέρετο εἰς ἀποτυχίαν.

Κατὰ τὸ τέλος Ἰανουαρίου, ἔφθασε εἰς τοὺς ὑποδούλους Ἠπειρώτας, ἡ κάτωθι ἐνθαρρυντικὴ πρὸς ἐπανάστασιν προκήρυξις τῶν ἐν Ἀθήναις κομιτάτων: «Προκήρυξις τῶν Ἠπείρῳ Ἐπαναστατῶν. Ἀδελφοὶ Ἠπειρῶται. Θαρρεῖτε. Ὁ Θεὸς ὁ μεγαλώνυμος δὲν ἀπέτρεψε ἀκόμη τὸ πρόσωπόν του ἀφ' ἡμῶν. Εἶδε τὰς πληγὰς τῆς καρδίας μας, τὰ ἀνεκδιήγητα βάσανά μας, τὴν ταπείνωσιν, τὴν ἐξαχρείωσίν μας, εἶδε ὅτι ὁ βαρὺς ζυγὸς τῆς τυραννίας ἐκύρτωσε τὸν τράχηλόν μας καὶ ἐχάραξε ἐπ' αὐτοῦ τὸν αὔλακα βαθύν, αἱματηρόν, εἶδεν ὅτι οἱ καρποὶ τῶν μόχθων τῶν χειρῶν μας, εἶναι βορὰ τῶν ἀγρίων κατακτητῶν μας.

....Ἀδελφοὶ Ἠπειρῶται, Ἐγερθεῖτε καὶ ἰδέτε παντοῦ ἐρήμωσις, παντοῦ μηνύματα, παντοῦ θρῆνος, πεῖνα, διωγμοί, μαρτύρια, παντοῦ στείρωσις... Στ' ἄρματα, Ἠπειρῶται, στ' ἄρματα! Ἐγέρθητε, ἀνδρώθητε, στηλώσατε τοὺς πόδας ἐπὶ τῶν βράχων σας καὶ πολεμήσατε ὅπως οἱ πρόγονοί μας...

Στ' ἄρματα! στ' ἄρματα!..».

Ἕπονται ὑπογραφαί.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, ἀρχίζει ἀσυντόνιστος ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1878 εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἄρτης.

ΕΙΣΒΟΛΗ. — Κατὰ τὸ τρίτον δεκαήμερον τοῦ Ἰανουαρίου, ἀρχίζει ἡ ἐκκίνησις τῶν ἐθελοντικῶν σωμάτων καὶ ἡ εἴσοδος αὐτῶν, ἐκ τῆς μεθορίου τοῦ Βάλτου, εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος.

Τὴν 27ην Ἰανουαρίου ἀναχωρεῖ ἐκ Καρβασαρᾶ, ὁ Κωνστ. Κοττίκας μὲ τὴν μικράν του ὁμάδα, ὅστις τὸ βράδυ τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου, ἐκ τοῦ χωρίου Φλωριάδος τῆς Ἑλληνικῆς μεθορίου, εἰσέρχεται εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος καὶ τὸ πρωῒ τῆς ἐπομένης ἡμέρας φθάνει εἰς τὸ χωρίον Διάσελον ὅπου, μὲ τοὺς συντρόφους του, παραμένει καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, κρυπτόμενος εἰς τὴν ἐκ-

κλησίαν τοῦ χωρίου. Τὸ βράδυ τῆς ἰδίας ἡμέρας, διὰ τοῦ χωρίου Λεβίτσικο (Ζυγός), Μελατῶν, κατῆλθεν εἰς Κάτω Καλεντίνην καὶ ἀφοῦ ἐπέρασε τὸν ποταμὸν Σαραντάπορον, τὴν πρωΐαν τῆς 1ης Φεβρουαρίου, κατὰ τὸ βράδυ ἔφθασε εἰς θέσιν Λυκοῦρες Πιστιανῶν (Διστράτου) τῶν Τζουμέρκων. Ἐκεῖ ἐπληροφορήθη ὅτι εἶχον προηγηθῆ αὐτοῦ 150 Τοῦρκοι κατευθυνόμενοι εἰς τὰ χωρία Ράμια, Λεπιανά, Σερέσι. Λαμβάνων, ὁ Κοττίκας, ὅλας τὰς προφυλάξεις καὶ ἀποφεύγων συνάντησιν μετ' αὐτῶν, τὸ πρωῒ τῆς 2ας Φεβρουαρίου ἔφθασε, ἔξω τοῦ χωρίου Ράμιας, ὅπου ἐκάλεσε μερικοὺς τῶν προκρίτων τοῦ χωρίου καὶ ἀφοῦ τοὺς ἔδωσε πληροφορίας τινὰς διὰ τὸν ἀρχόμενον ἀγῶνα, τοὺς ἐκάλεσε νὰ βοηθήσουν τὴν ἐπανάστασιν. Τώρα ἡ ὁμάς του, ἐνισχυθεῖσα καθ' ὁδόν, ἀριθμεῖ 150 ἄνδρας. Ἀκολούθως, ἐπροχώρησε εἰς τὰ χωρία Λεπιανά, Σερέσι (Μικροσπηλιά), ὅπου ἐπληροφορήθη ὅτι οἱ προηγηθέντες αὐτοῦ, Τοῦρκοι, ἀφοῦ συνέλαβον καὶ πῆραν μαζί των 12 Προκρίτους τῶν χωρίων, κατηυθύνθησαν πρὸς τὴν γέφυραν Πλάκας. Τὸ τουρκικὸν αὐτὸ ἀπόσπασμα, προφανῶς κατόπιν προδοσίας, παρηκολούθει τὰς κινήσεις τοῦ προηγηθέντος διὰ τὴν περιοχὴν Ἰωαννίνων ὑπαξιωματικοῦ Χριστοδούλου Μίσιου. Οὗτος, καίτοι ἀποκαρδιωμένος ἀπὸ τὴν ἔναντι αὐτοῦ στάσιν τῶν ἐκπροσώπων τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἀπογοητευμένος μὲ τὸν τρόπον ποὺ ἐγίνετο ἡ ὀργάνωσις τοῦ κινήματος, ἀναχωρήσας ἐκ Καρβασαρᾶ, μὲ τὴν μικρὰν ὁμάδα του ἐξ 26 ἀνδρῶν καὶ δύο φορτίων πολεμοφοδίων, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος τὴν 25ην Ἰανουαρίου. Ἀφοῦ δὲ διῆλθεν ἐκ τοῦ χωρίου Διάσελον (Βελεντζικοῦ) κατῆλθεν εἰς Πατινή, Καμάρα, τῆς Ἄνω Καλεντίνης καὶ ἐκεῖθεν ἐτράπη πρὸς Βουλγαρέλι γενόμενος καθ' ὁδόν, μετ' ἐνθουσιασμοῦ δεκτὸς παρὰ τῶν ὀλίγων κατοίκων. Ἀπὸ τὸ Βουλγαρέλι κατῆλθεν εἰς τὴν συνοικίαν Φτέρη τῆς Νησίστης καὶ ἔπειτα ἀνῆλθεν πάλιν εἰς τὸ χωρίον Χώσεψη ὅπου οἱ κάτοικοι ἐγκαρδίως τὸν ὑπεδέχθησαν. Κατὰ τὴν παραμονήν του εἰς Νησίστα φαίνεται ὅτι ἐπροδόθη ὑπό τινος Μήτρου Λάμπρου, εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ δι' αὐτὸ ἠναγκάσθη νὰ ἀπομακρυνθῆ ταχέως πρὸς ἀνατολὰς καὶ νὰ ἀνέλθη εἰς τὸ χωρίον Χώσεψη, δεξιώτερα τῆς ὁδοῦ πρὸς Τζουμέρκα, ἀφοῦ ἔκρυψε μέρος τοῦ ὁπλισμοῦ του καὶ 4 κιβώτια φυσιγγίων. Ἀπὸ τὴν Χώσεψη (Κυψέλη) ἐπροχώρησε, ἀκολούθως διὰ τοῦ συνοικισμοῦ Γεροβρύση (Ράμια), Χουλιαρέϊκα (Λεπιανῶν), Βατάτσι (Μικροσπηλιᾶς), εἰς Σχωρέτσανα (Καταρράκτην), προτιθέμενος νὰ καταβῆ εἰς Πλάκαν καὶ ἀφοῦ κτυπήση τὴν φρουράν της προχωρήση εἰς Ἰωάννινα. Καὶ ἐνῶ οἱ κάτοικοι Σχωρετσιάνων, ἐνεθουσιάσθησαν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μίσιου, ὁ Ἡγούμενος τοῦ Μοναστηρίου «Ἁγία Αἰκατερίνη» δι' ἀπεσταλμένου του, ἔσπευσε νὰ εἰδοποιήση τὸν Μητροπολίτην Ἰωαννίνων διὰ τὰ τῆς ἐξεγέρσεως, συντελέσας διὰ τῆς ἐνεργείας του αὐτῆς, νὰ τρομοκρατήση τοὺς κατοίκους, ζητήσαντας ἐν συνεχείᾳ ἀπὸ τὸν Μίσιον ὅπως ἀποφύγη τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ σταθμοῦ τῆς γειτονικῆς Πλάκας ἐκ φόβου ἀντιποίνων. Τότε ὁ Μίσιος ἠναγκάσθη, τὴν

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ἐπαρχία Ἄρτης. Περιοχὴ Ἐπιχειρήσεων

ΑΡΧΕΙΟ ΜΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

2αν Φεβρουαρίου, νὰ μεταβῇ εἰς Ἄγναντα καὶ Πράμαντα, χωρία τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ τὸν βοηθήσουν. Ἔβλεπον περιωρισμένον τὸ κίνημα καὶ ἐφοβοῦντο νέας καταστροφὰς τὰς ὁποίας καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, εἶχον δοκιμάσει. Τὴν πρωΐαν τῆς 3ης Φεβρουαρίου ὁ Μίσιος ἀνεχώρησε διὰ τὸ χωρίον Σκλοῦπον (Ἀμπελοχώρι), σκοπεύων ἐξ αὐτοῦ νὰ καταβῇ πρὸς τὸν Ἄραχθον ποταμὸν καὶ ἀφοῦ τὸν διέλθῃ εἰς θέσιν ὑψηλοτέραν τῆς γεφύρας Πλάκας προχωρήσῃ εἰς Κατσανοχώρια, ἀποφεύγων οὕτω νὰ κτυπήσῃ τὸν Σταθμὸν τῆς Πλάκας.

Τὸ τουρκικὸν ἀπόσπασμα, τὸ ὁποῖον προηγεῖτο τοῦ Κοττίκα, ἀκολουθοῦν τὸν προπορευόμενον Μίσιον, ἀφοῦ καθ' ὁδὸν συνέλαβε, ὅπως γράφομεν, δώδεκα Προκρίτους ἐξ ἐκείνων ποὺ συνηντήθησαν καὶ συνωμίλησαν μὲ αὐτόν, ἐπροχώρησε, ἔπειτα, πρὸς τὴν Πλάκαν, ἐκ τῆς ὁποίας, κατὰ τὰς πληροφορίας ποὺ εἶχε, θὰ διήρχετο ὁ τελευταῖος, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐκεῖ Σταθμοῦ. Ὁ Κ. Κοττίκας, ἐξ ἄλλου, ὅταν ἔφθασε εἰς τὸ χωρίον Σερέσι, ἐστράφη τὸ ἀπόγευμα τῆς 2ας Φεβρουαρίου πρὸς βορρᾶν καὶ ἀφοῦ διῆλθε, ἐκ τῶν θέσεων Σκοτωμένου, Σγάρας τὸ βράδυ, κατάκοπος αὐτὸς καὶ ἡ ἐξ 70, τώρα ἀνδρῶν, ὁμάς του, ἔφθασε καὶ διενυκτέρευσε εἰς τὴν περιοχὴν «Φράστα» Ἀγνάντων, ἔναντι τῆς γεφύρας Πλάκας καὶ ἀριστερὰ τοῦ παραποτάμου «Ραφτανίτικον».

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΠΛΑΚΑΣ. — Πολὺ πρωΐ τῆς ἐπομένης, 3ης Φεβρουαρίου, διὰ τοῦ τμήματός του, ἐπετέθη κατὰ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς τῆς γεφύρας Πλάκας καὶ ἠδυνήθη μετὰ πολύωρον μάχην, διαρκέσασαν μέχρι τῶν ἀπογευματινῶν ὡρῶν, νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς Τούρκους νὰ ἐγκαταλείψουν, μὲ ἀπωλείας, τὰς θέσεις των καὶ νὰ ἀπομακρυνθοῦν. Εἰς τὴν κάτωθι ἐπιστολήν του, ὁ Κοττίκας, πρὸς φίλον του ἐν Ἀθήναις περιγράφει τὰ τῆς πορείας καὶ τῆς μάχης: «Ἰωάννινα τῇ 19 Φεβρουαρίου 1878.

Ἀδελφὲ Νικολάκη καὶ πάντες οἱ λοιποὶ φίλοι χαίρετε.

Διὰ τῆς παρούσης μου σᾶς φανερώνω ὅτι μέχρι τοῦδε χαίρω ἄκρας ὑγείας ὅπως καὶ δι' ὑμᾶς ἅπαντας ὑπερεπιθυμῶ, περὶ δὲ τοῦ ταξιδίου μου σᾶς λέγω ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπῆρξε λίαν εὐτυχές.

Ἀναχωρήσας ἐκ Καρβασαρᾶ, μετέβην εἰς τὴν μεθόριον γραμμὴν ὅπου ἔμεινα δύο ἡμέρας, ἐκεῖθεν ἀνεχωρήσαμεν τὴν ἑσπέραν τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου καὶ ἐφθάσαμεν τὴν πρωΐαν εἰς Βελεντζικὸν ἔνθα διημερεύσαμεν εἰς μίαν ἐκκλησίαν ἀπαρατήρητοι (τὴν 31ην) ἀνεχωρήσαμεν ἐκεῖθεν καὶ τὴν πρωΐαν 3 ὥρας πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἐφθάσαμεν εἰς τὸν ποταμὸν Καλεντίνην, ὅπερ διελθόντες ἐμείναμεν μέχρι τῆς πρωΐας διὰ νὰ ἀναπαυθῶμεν ὀλίγον, περὶ δὲ τὸ λυκαυγὲς (τῆς 1ης Φεβρουαρίου) ἐσηκώθημεν καὶ διελθόντες τὸν ποταμίσκον Σαραντάπορον ἐπατήσαμεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Τζουμέρκα καὶ ὑψώσαμεν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ δὲ ἑσπέρας μεταβάντες εἰς θέσιν Λυκοῦρες αἰχμαλωτίσαμεν δύο ἐφίππους σουβαρίδες καὶ ἐμάθομεν ὅτι πρὸ δύο ἡμερῶν διῆλθον, ἐκεῖθεν, ἑκατὸν Τοῦρκοι καὶ εὑρίσκοντο εἰς τὰ χωρία Ρά-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

μια, Λειπιανὰ καὶ Χώσεψι, τότε ἀμέσως ἀνεχωρήσαμεν, ἐκεῖθεν καὶ ἐφθάσαμεν τὴν πρωΐαν πλησίον τῆς Ράμιας. Ἐκεῖ ἀνεπαύθημεν ἐπὶ τρεῖς ὥρας καὶ συνῆλθον οἱ προϋχοντες τινῶν χωρίων ὅπως συσκεφθῶσι μεθ' ἡμῶν περὶ τοῦ πρακτέου, ἐμάθομεν δὲ παρ' αὐτῶν ὅτι οἱ Τοῦρκοι εὑρίσκοντο εἰς Συγχωρέτσινα καὶ ἀμέσως ἐγευματίσαμεν καὶ ἐδράμαμεν κατόπιν αὐτῶν, ἀλλὰ διελθόντες τὰ χωρία Ράμια, Λειπιανὰ καὶ Σερέση ἐμάθομεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι λαβόντες 12 προϋχοντας ἐκ διαφόρων χωρίων ὡς ὁμήρους διὰ τὴν κουρίαν τοῦ τόπου μετέβησαν εἰς τὴν γέφυραν τῆς Πλάκας (ἔσπευδον δὲ νὰ ἀναχωρήσωσι διότι εἴμεθα προδομένοι ἀπὸ τὴν προτεραίαν), τότε ἠλλάξαμεν καὶ ἡμεῖς διεύθυνσιν διευθυνόμενοι πρὸς τὴν γέφυραν· μετ' ὀλίγον δὲ νυκτώσαντες, ἐμείναμεν εἰς θέσιν Δήλσητα διὰ νὰ δειπνήσωμεν καὶ ἀναπαυθῶμεν, ἀλλ' ἐνῶ ἐδειπνοῦμεν μανθάνομεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι συναθροισθέντες καὶ οἱ λοιποὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς σταθμοὺς τὸ ὅλον περὶ τοὺς 150 εἰς τὴν γέφυραν καὶ ἀφήσαντες ἐκεῖ 4 καλὰς φυλακὰς οἱ λοιποὶ μετὰ τῶν ὁμήρων διῆλθον τὴν γέφυραν καὶ κατέλαβον τὸ ἀπέναντι χωρίον Βροδὼ κείμενον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀράχθου ποταμοῦ, τότε παρήγγειλα εἰς τοὺς ἄνδρας νὰ ἐπιταχύνωσι τὸν δεῖπνον καὶ ἑτοιμασθῶσι πρὸς ἀναχώρησιν μετὰ δὲ τὸν δεῖπνον ἀνεχωρήσαμεν, καὶ τρεῖς ὥρας πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἐφθάσαμεν εἰς θέσιν Γκότουβου δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας μακρὰν τῶν τουρκικῶν φυλακῶν καὶ ἐκεῖ ἀνεπαύθημεν ἐπὶ δύο ὥρας. Οἱ ἄνδρες ἦσαν σφόδρα κεκμηκότες ἐκ τῆς μακρᾶς καὶ ἀεννάου ὁδοιπορίας καὶ ἠσθανόμην τύψιν συνειδότος διὰ τοῦτο, πλὴν ἡ ἐλαχίστη βραδύτης θὰ μᾶς κατέστρεφεν ἐντελῶς, ἡ δὲ μεγίστη δραστηριότης μᾶς ἔσωσεν καὶ μᾶς ἀνέδειξε νικητάς· πολλοὶ τῶν ἀνδρῶν ἔμειναν καθ' ὁδὸν εἰς τὰς οἰκίας, ἀσθενείας ἕνεκα ἐκ τοῦ κόπου, πολλοὶ δὲ ἐζήτησαν ἄδειαν πρὸς διανυκτέρευσιν εἰς τὰς πέριξ οἰκίας των ἵνα ἀφήσωσι τὸ βάρος ὅπερ ἔφερον μαζύ των καὶ νὰ ἔλθωσι τὴν πρωΐαν, δὲν ἠδυνάμην, εἰ μὴ νὰ χορηγήσω τοιαύτην ἄδειαν εἰς τοὺς πλείστους ἐξ αὐτῶν ἂν καὶ μὲ μεγάλην δυσαρέσκειαν ἔπραξα τοῦτο, διότι ἐπέκειτο κίνδυνος. Τὴν πρωΐαν λοιπὸν τῆς 3 Φεβρουαρίου περὶ τὸ λυκαυγὲς ἐσηκώθημεν ἀπὸ θέσιν Γκότουβας καὶ ἡτοιμάσθημεν διὰ τὴν ἐπίθεσιν πλὴν μόλις περὶ τοὺς 70 ἤμεθα παρόντες δηλ. ἔλαττον τοῦ ἡμίσεος ἀλλ' ὅμως δὲν ἠδυνάμην νὰ ἀναβάλλω τὴν ἐπίθεσιν διότι εἶχον δώσει ρητὴν ὑπόσχεσιν. Ὅθεν, ἀνεχωρήσαμεν διὰ τὴν γέφυραν καὶ μόλις ἐκάμαμεν διακόσια βήματα ἤρχισαν οἱ πυροβολισμοὶ ἀπὸ τὰς τουρκικὰς φυλακάς. Τότε ἡμεῖς ἐβαδίσαμεν τροχάδην παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐφθάσαμεν πλησίον αὐτῶν ἔνθα ὀχυρωθέντες ἠρξάμεθα ζωηρὸν πῦρ κατ' αὐτῶν. Ἀμέσως τότε ἡ φυλακὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τοῦ χανίου καὶ ἡ ἐφ' ἑνὸς ἄλλου ὑψώματος ὑπάρχουσα, ἐτράπησαν εἰς τὴν γέφυραν καὶ ἔπειτα διελθόντες αὐτὴν τροχάδην, ὠχυρώθησαν εἰς τὴν ἀπέναντι δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ· ἡμεῖς δὲ αὐθωρεὶ κατελάβομεν τὸν Ἅγιον Γεώργιον, τὸ χάνι, τὴν γέφυραν καὶ ἅπασαν τὴν ἐπίκαιρον ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, συγχρόνως δὲ κατέβη-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

καν καὶ οἱ λοιποὶ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ χωρίον Βροδὼ καὶ ἡ μάχη ἤρξατο μετὰ μεγίστης ζωηρότητος· οἱ δὲ ὁμοιροι ἐν τῇ θορυβώδη ταύτῃ συγχίσει τῶν Τούρκων, ἐδραπέτευσαν καὶ οὕτως ἐσώθησαν ἀπὸ βέβαιον θάνατον.

Ἡ μάχη ἐξηκολούθει μετὰ μεγίστου πείσματος, οἱ δὲ ἐχθροὶ ἐμάχοντο γενναιότατα καὶ προσεπάθουν δι' ἀλλεπαλλήλων ἐφόδων νὰ ἐπανακτήσωσι τὰς θέσεις, ἃς ἤδη κατείχομεν ἡμεῖς (διότι ἐννόησαν, ὅτι ἤμεθα ὀλιγώτεροι παρ' ὅσον μᾶς ἐνόμιζον πρότερον), ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι ὑπερήσπιζαν αὐτὰς καρτερικώτατα· ὀλίγον δὲ πρὸ τῆς μεσημβρίας κατελάβομεν ὕψωμά τι ὁπότε ἐξετοξεύομεν εὐστοχώτατον πῦρ κατὰ τῶν εὑρισκομένων πολὺ μακρὰν τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐπομένως ἀπροσβλήτων ἐκ τῆς παραλίας, πλὴν οἱ Τοῦρκοι πάλιν ἀντεῖχαν καρτερικῶς ἀλλὰ περὶ τὰς 2 μ.μ. ἐφάνησαν κλονούμενοι καὶ ἤρξαντο ὀπισθοχωροῦντες, ἐν δὲ τῇ ὑποχωρήσει ταύτῃ ἔπαθον ἱκανὰς ζημίας, ἐγὼ δὲ εἶχον παραγγείλει οὐδεὶς νὰ σηκωθῇ ἀπὸ τὴν θέσιν, οὔτε νὰ καταδιώξῃ, οὔτε νὰ ἀποχωρήσῃ καὶ τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ σωτηρία μας. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τῆς μάχης σᾶς γράφω μὲ δακρυσμένους ὀφθαλμοὺς ἀπὸ συγκίνησιν, ὑπῆρξε τοιοῦτον ὁποῖον δὲν ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ ἐλπίζῃ τις ἐξ ἡμῶν, ἡ νίκη ἦτο τελεία καὶ ὑπὲρ ἡμῶν, καθόσον μάλιστα ἡμεῖς οὐδένα ἄνδρα ἀπωλέσαμεν, ἐπληγώθησαν δὲ μόνον τρεῖς, ὁ Ἀθ. Κασβίκης εἰς τὸν δεξιὸν μηρόν, ὁ Κωνστ. Γριτσίλας εἰς τὸν ἀριστερὸν βραχίονα καὶ ὁ Ἀθαν. Γιώτης εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα, ἀλλὰ πάντες ἀκινδύνως καὶ οἱ ὁποῖοι ἐτέθησαν ὑπὸ χειρούργου, καὶ ἐχορηγήθησαν τὰ ἐφικτὰ μέσα πρὸς θεραπείαν των· ἐκ δὲ τῶν ἐχθρῶν ἐφονεύθησαν δέκα καὶ ἐπληγώθησαν δεκαεννέα (19). Ἐκ τῶν φονευμένων τέσσαρες εὑρέθησαν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, τρεῖς τοὺς ἔθαψαν, μίαν ὥραν μακρὰν τῆς μάχης καὶ τρεῖς τοὺς μετεκόμισαν εἰς Ἰωάννινα ὁμοῦ μὲ τοὺς πληγωμένους, ἀλλ' ἅμα ἔφθασαν πλησίον εἰς τὴν πόλιν τοὺς ἐπῆγον πρὸς τὴν λίμνην διὰ νὰ μὴ φανοῦν, ἐπληγώθησαν δὲ 19. Ἐλάβομεν τὰ ὅπλα, τὰ γιαταγάνια καὶ τὰ ἄλλα ἐγχειρίδια τῶν φονευμένων πρὸς δὲ εὕρομεν καὶ 50 ὅπλα ἐμπροσθογεμῆ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι λέγουσιν ὅτι ἀπώλεσαν 100 ὅπλα πλὴν φαίνεται φεύγοντες τὰ ἔρριψαν εἰς χαράδρας καὶ δὲν τὰ ἀνεκαλύψαμεν ὥστε βλέπετε ὅτι ἐγὼ ἐξεπλήρωσα κατὰ γράμμα τὴν ὑπόσχεσίν μου, ἀλλ' οἱ ἀποστείλαντές μας, δὲν ἐξεπλήρωσαν τὰς ἰδικάς των, καὶ οὕτω μικροῦ δεῖν νὰ καταστραφῇ ὁλόκληρος ἐπαρχία, ἀλλ' ἐφύλαξεν ὁ Θεὸς ὅστις ἐβοήθησεν καὶ ἡμᾶς.

Τὴν 5ην Φεβρουαρίου συνῆλθον ἅπαντες οἱ προῦχοντες τῆς ἐπαρχίας καὶ συνεκρότησαν συνέλευσιν ἵνα ἀποφασίσωσι τί ποιητέον καὶ ἀφοῦ ἐν τῇ συνδιασκέψει ἔμαθον ὅτι περὶ τὰς δύο χιλιάδας στρατοῦ ἀπὸ Ἰωάννινα καὶ Πέντε Πηγάδια ἔρχεται εἰς Τζουμέρκα, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ κηρύξωσιν ἀκόμη τὴν ἐπανάστασιν καὶ παρεκάλεσαν ἡμᾶς νὰ ἀποσυρθῶμεν προσωρινῶς, ὅπερ καὶ ἐπράξαμεν χάριν τῆς Πατρίδος, τὰ δὲ στρατεύματα εἰσῆλθον μέσα καὶ ἔκαμον ἐνιαχοῦ μικράς τινας λεηλασίας καὶ ἐξῆλθον, ἀλλ' ἤδη εἰσῆλθον ἄλ-

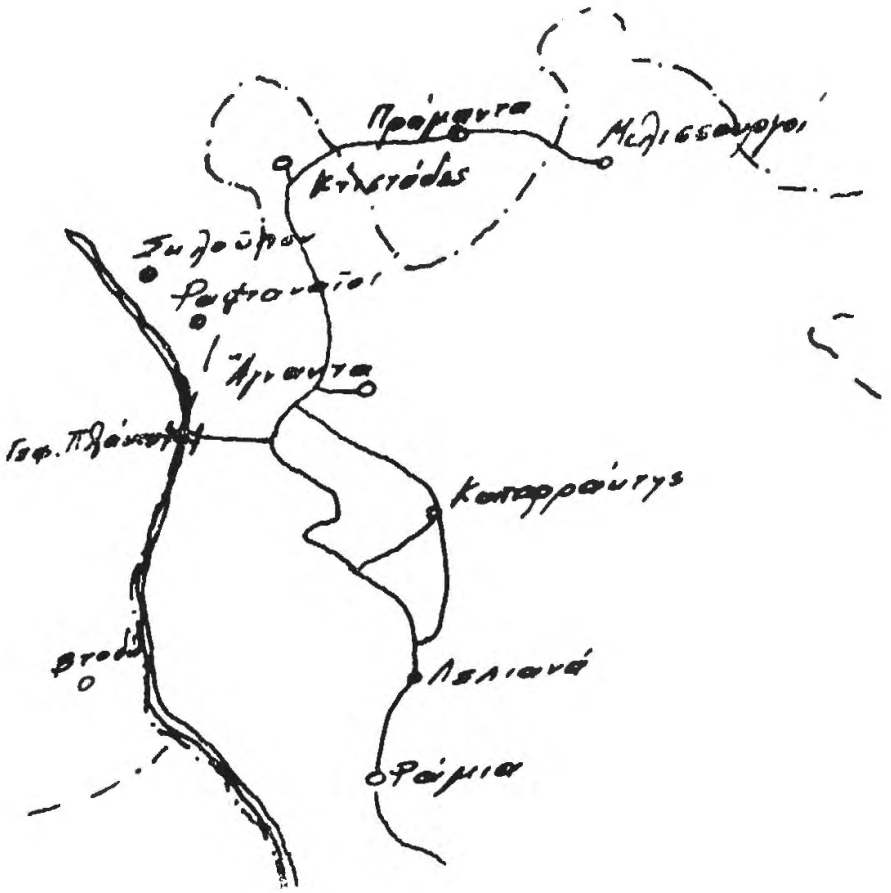
ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

λοι 800 καὶ μένουν ἐντός. Ἔμεινα ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὴν ἐπαρχίαν καὶ μὴ λαμβάνων θετικὰς εἰδήσεις αὐτόθεν ἤρχισα νὰ ἀδημονῶ μεγάλως καὶ τούτου ἕνεκεν μεταμφιεσθεὶς ἦλθον ἐνταῦθα καὶ ὁπόθεν καὶ σᾶς γράφω καὶ γράφω καὶ εἰς τοὺς ἀποστείλαντές με δριμύτατα καὶ ἂν μ' ἐβλέπατε! εἶμαι ἕνας ἄνθρωπος εὐτράπελος ἀνθρακεύς, ἀλλ' οἱ ἐνταῦθα ἐπτοήθησαν σφόδρα καὶ δὲν μὲ ἀφήνουν νὰ ἐξέλθω παντελῶς τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἂν ἐξέλθω ἀβλαβὴς θὰ μεταβῶ εἰς τὰ χωρία τῆς πατρίδος μου καὶ εἴθε νὰ δώσῃ ὁ Ὕψιστος, νὰ εἰμεθα τὴν ἐπομένην ἑβδομάδα εἰς τὸ καθῆκον καὶ ὄχι ὡς σήμερον μέσα εἰς τὸ παραπέτασμα καὶ νὰ φοβίζωμεν τοὺς φίλους εἰς τοὺς ὁποίους εἴμεθα.

Πρόσφερε τοὺς χαιρετισμούς μου εἰς πάντας τοὺς φίλους καὶ γνωρίμους. Πιστεύω μὲ ἐβαρέθης, ἀλλ' ἐγνώριζον τὴν περιέργειάν σας καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψα λεπτομερῶς τὴν καθαρὰν ἀλήθειαν.

Ὑγείαινε φίλτατε καὶ εὔχου καὶ ὑπὲρ ἡμῶν.

Ὁ ΣΟΣ Κ. ΚΟΤΤΙΚΑΣ».

Περιοχὴ Πλάκας

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ὅταν ὁ Μίσιος ἔφθασε εἰς Σκλοῦπον τὴν μεσημβρίαν τῆς 3ης Φεβρουαρίου, ἐπληροφορήθη ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν Πλάκας, ἄγνωστον σῶμα ἐπαναστατῶν, ἀπὸ πρωΐας, ἐμάχετο κατὰ τῆς ἐκεῖ τουρκικῆς φρουρᾶς. Ἔτρεξε πρὸς τὴν Πλάκαν καὶ ἔλαβεν μέρος εἰς τὴν μάχην, συντελέσας εἰς τὴν ταχυτέραν νίκην τοῦ Κοττίκα. Οἱ Τοῦρκοι τελικῶς ἀπεσύρθησαν μὲ ἀρκετὰς ἀπωλείας. Τινὲς τῶν κατοίκων τῆς περιφερείας ἰδόντες ὅτι τὸ κίνημα, Κοττίκα· Μίσιου δὲν ἠδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ, φοβούμενοι δὲ καὶ ἀντίποινα, τῶν Τούρκων, τὰ ὁποῖα εἶχον δοκιμάσει κατὰ τὰς προηγουμένας ἐξεγέρσεις τοῦ 1866 καὶ 1854, εἰδοποίησαν τὰς τουρκικὰς Ἀρχὰς Ἄρτης καὶ Ἰωαννίνων, αἱ ὁποῖαι ἔσπευσαν νὰ ἀποστείλουν ἐνισχύσεις, κατακλύσασαι τὰ χωρία τῶν Τζουμέρκων. Ἡ κατάδοσις αὐτή, τῶν κατοίκων, ἔγινε γνωστὴ ἀπὸ τὴν κάτωθι ἐπιστολήν, μεταφερομένην παρὰ συλληφθέντος ὑπὸ Ἑλλήνων, ταχυδρόμου τῶν Τούρκων, πρὸς τὸν ἐκδιωχθέντα, ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τοῦ Κοττίκα, ἐκ τοῦ Σταθμοῦ Πλάκας, Τοῦρκον ἀξιωματικόν:

«Πρὸς τὸν ζαπτιὲ-μεμούρην Μουσταφᾶ ἐφέντην
καὶ μουαβιὲν-γιούζμπαση Σιεμετεντίναγα.

Τὸ ὑπὸ χθεσινὴν ἡμερομηνίαν γράμμα σας ἔλαβον καὶ τὰ γραφόμενά σας καλῶς ἐκατάλαβα καὶ αὐτοῦ ὅπου εἶσθε ἅμα φανοῦν νὰ τοὺς κτυπήσητε μὲ μεγάλην γενναιότητα καὶ νὰ τοὺς κατασυντρίψητε, διὰ νὰ λάβωσι τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας των καὶ μὲ στρατεύματα θέλομεν σᾶς προφθάσει καὶ μάλιστα σᾶς ἐστείλαμεν καὶ τὸν Ρακὶπ-ἀγᾶ μὲ 40 τόσους Γκέγκιδες.

Ἀκόμα σᾶς λέγω ὅτι, σήμερον ἦλθεν ἓν γράμμα ἀπὸ χωρίον Πράμαντα πρὸς τὸν Κομαντάρ-πασᾶ ἐφένδη κτλ., ὅτι εἰς τὸ σύνορον, ἀνάμεσα Πράμαντα καὶ Κουκουλίστα, ἐφάνησαν ἕως 20 Ἕλληνες διὰ νὰ βάλουν φίτι εἰς τὸν κόσμον καὶ φαίνεται βεβαίως θὰ εἶναι ἐξ αὐτῶν τῶν 30 ὅπου τοὺς ἐπήρατε τὸν τορὸν ἀνάμεσα Σχωρέτσιανα καὶ Ἄγναντα καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ εἶσθε προσεκτικοὶ καὶ τοὺς ἐχθροὺς νὰ κατασυντρίψητε καὶ ἡμᾶς καθημερινῶς νὰ μᾶς γράφητε τὰ αὐτοῦ διατρέχοντα πρὸς γνῶσιν μας.

Σᾶς λέγω δὲ προσέτι ὅτι, πάρα πολλὰ στρατεύματα μᾶς ἔρχονται ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν καθὼς καὶ 2 ταμπούρια ἀπὸ Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα ἀπόψε αὔριον πρωΐ εἶναι ἐδῶ ἀφεύκτως καὶ νὰ τὰ κοινοποιήσητε εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὸν κόσμον, ὅπως ἐνθαρρυνθοῦν καὶ ἕκαστος ἄνευ ὑποψίας νὰ τηρῇ τὸ ἔργον του.

Ἄρτα, 3 Φεβρουαρίου 1878. — Ὁ Καϊμακάμης Ἄρτης ΧΑΣΑΝΗΣ».

Ἐκτὸς μερικῶν ἀποσπασμάτων ποὺ ἐστάλησαν ἐξ Ἄρτης, τὴν 6ην Φεβρουαρίου, διέβησαν τὴν γέφυραν Πλάκας τμήματα, ἐξ Ἰωαννίνων 2.000 ἀνδρῶν τὰ ὁποῖα ἐλεηλάτησαν κυριολεκτικῶς τὰ χωρία, τὰ δὲ λάφυρα ἐπώλησαν, κατὰ τὴν ἐπιστροφήν των, εἰς τοὺς Ἑβραίους τῶν Ἰωαννίνων. Κατόπιν αὐτῶν, ὁ μὲν Κοττίκας ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὸ χωρίον του Ραφταναίους καὶ δι' Ἰωαννίνων νὰ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας, ὁ δὲ Μίσιος, διὰ τοὺς αὐ-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τοὺς λόγους, κατὰ τὸ τέλος Φεβρουαρίου, ἔφθασε εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεθόριον Φλωριάδος Βάλτου, καὶ ἔπειτα εἰς Καρβασαρᾶν ὅπου ἡ στάσις τῶν ἐντεταλμένων τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς τὸν ἐπίκρανε περισσότερον. Εἰς ἔκθεσίν του πρὸς τὴν Κ. Ἐπιτροπὴν ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων: «...Μεταβαίνω εἰς Φλωριάδα παρὰ τῷ ἀντιπροσώπῳ τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς, ὅστις οὔτε ψωμὶ ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς τοὺς πεινα λέους ἄνδρας, προσποιούμενος ὅτι δὲν εἶχε· μεταβαίνω εἰς Καρβασαρᾶ παρὰ τῷ ἀντιπροσώπῳ τοῦ Νομάρχου κ. Δούκα παρὰ τοῦ ὁποίου ἤλπιζον θεραπείαν, πλὴν ἠπατήθην διότι οὗτος προσεπάθει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπανάστασιν παντὶ σθένει, ἀφ' ἑνὸς λέγων ὅτι δὲν ἔχει ἐντολὴν νὰ τὴν ἐνισχύσῃ, ἄλλοτε ὅτι ὁ τόπος δὲν θέλει αὐτήν...».

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΠΡΕΒΕΖΗΣ. — Καθ' ὃν χρόνον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Βάλτου, συνεκροτοῦντο ἔνοπλα σώματα καὶ ἡτοιμάζετο ἡ εἰσβολὴ εἰς τὸ Ραδοβύζι τῆς Ἄρτης, οἱ κάτοικοι τοῦ Σουλίου, ὑπὸ ἀρχηγοὺς τὸν Δημήτριον Ζῆκον, Σουλιώτην, καὶ Δημήτριον Τσούκαλην, ἀπὸ τὰ Μελιανά, ἐπανεστάτησαν. Μία ὁμάς, ἐξ αὐτῶν, ἐπροχώρησε εἰς Καμαρίναν Πρεβέζης καὶ τὴν 20ὴν Ἰανουαρίου 1878, συνεκρούσθη ἐκεῖ, μὲ τουρκικὸν ἀπόσπασμα, τὸ ὁποῖον ἡττηθὲν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Αἱ ἀπώλειαί του ἀνῆλθον εἰς 20 νεκροὺς καὶ τραυματίας. Ταυτοχρόνως καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Φιλιππιάδος, λαβόντες τὰ ὅπλα, ἐξεδίωξαν ἐκ τῆς περιφερείας των, ἀπόσπασμα ἀτάκτων Ἀλβανῶν. Ἀκολούθως ὁ Δημήτριος Ζῆκος ἐπροχώρησε πρὸς τὰ Καλεντζοχώρια, διεγείρων τοὺς κατοίκους εἰς ἐπανάστασιν. Κατὰ τὰς βραδινὰς ὥρας τῆς 8ης Φεβρουαρίου κατέλαβε τὴν θέσιν «Πλάκα», τουρκικὸν δὲ ἀπόσπασμα τὸ ὁποῖον ἐφύλασσε τὴν παρακειμένην ὁμώνυμον γέφυραν, ἠθέλησε νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ἐπετέθη κατ' αὐτῶν. Ἐπηκολούθησε σφοδρὰ μάχη κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Τοῦρκοι ἀπώλεσαν δύο ἀξιωματικοὺς καὶ 7 στρατιώτας. Τὴν ἐπομένην ὁ Ζῆκος κατέλαβε τὴν γέφυραν Σακαΐτσης καὶ ἐπροχώρησε ἐπιστρέφων εἰς τὸ Σούλι. Καθ' ὃν ὅμως χρόνον, εὑρίσκετο εἰς τὰ Κατσανοχώρια, συνεπλάκη μὲ σῶμα 300 Τούρκων στρατιωτῶν, ἀποσταλέντος ἐξ Ἰωαννίνων, ἀμέσως μὲ τὴν εἴδησιν περὶ τῆς συγκρούσεως εἰς Πλάκαν, πρὸς καταδίωξίν του. Οἱ Τοῦρκοι διὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν ὑποχώρησιν εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεχρεώθησαν, ἐλεηλάτησαν ἀρκετὰ χωρία τῶν Κατσανοχωρίων καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφήν των εἰς Ἰωάννινα περιέφερον πρὸς πώλησιν, δισκοπότηρα καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ σκεύη. Προσέτι συνέλαβον καὶ προσήγαγον εἰς τὸ στρατοδικεῖον ἕναν γέροντα καὶ ἕναν 19ετῆ νέον. Αὐτοὺς τὸ στρατοδικεῖον κατεδίκασεν εἰς θάνατον, ὁ δὲ Ἀβδῆ Πασᾶς δὲν ἐδέχθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ποινήν των. Ἐν συνεχείᾳ οἱ Τοῦρκοι ἐνίσχυσαν τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Σουλίου ἀποστείλαντες δύο φορτώματα ὅπλων καὶ ἀρκετὰ κιβώτια φυσιγγίων.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΔΗΜΑΡΙΟΥ

Ὅπως γράφομεν, οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς, ἐπροτίμησαν τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν χρηματοδότησιν διαφόρων ἐθελοντῶν ἐκ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καὶ ἀφῆκαν τοὺς Ραδοβυζινοὺς ἀόπλους. Οὕτω καὶ τὰ ὅπλα ἐδίδοντο εἰς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι κατὰ ἕνα μέρος ἀπέβλεπον εἰς ἐκμετάλλευσιν τῆς περιστάσεως καὶ τὸ χρῆμα διεσπαθίζετο ἀφθόνως καὶ ἀσκόπως. Ἐκεῖνοι ποὺ εἶχον ἐνδιαφέρον ἄμεσον διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των, παρέμεινον καὶ λήγοντος ἀκόμη τοῦ Ἰανουαρίου, ἀβοήθητοι καὶ θεαταὶ τῶν συντελουμένων καταχρήσεων. Οἱ νοήμονες κάτοικοι τοῦ Καρβασαρᾶ ἔβλεπον τὰς ἀθλιότητας τῶν συγκροτουμένων σωμάτων καὶ ἐθλίβοντο. Βεβαίως μεταξὺ τῶν διαφόρων Σωματαρχῶν, δὲν ἔλειπον καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες ἐκινοῦντο ἀπὸ πατριωτισμὸν καὶ ἐνδιαφέρον. Ἡ εὐθύνη τοῦ καταντήματος αὐτοῦ, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ διεκδικήσῃ δι' ἑαυτό, τὴν δόξαν τῆς ἐπαναστάσεως, εἰς τὴν περιοχὴν Ἄρτης, δὲν ἐβάρυνε μόνον τοὺς δύο ἐντεταλμένους ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἰδίαν, Κεντρικὴν Ἐπιτροπήν, ἡ ὁποία δὲν ἐφρόντισε νὰ ἡγηθῇ τοῦ ἀγῶνος πρόσωπον διαπνεόμενον ἀπὸ πατριωτισμὸν καὶ ἐμπνέον ἐμπιστοσύνην καὶ ἐκτίμησιν, ἀλλὰ καὶ ἔχον δεσμοὺς μὲ τὴν Ἤπειρον. Ἐπίσης δὲν ἐφρόντισε, ἀγνοοῦσα τὰς ἀντενεργείας τῶν ἀπεσταλμένων της, νὰ ὁπλίσῃ τοὺς δοκιμασμένους εἰς τοὺς ἀγῶνας κατὰ τοῦ κατακτητοῦ, ὑποδούλους κατοίκους τοῦ Ραδοβυζίου. Ὑπὸ συνθήκας προοιωνιζούσας ἀποτυχίαν τοῦ κινήματος, τὰ συγκροτηθέντα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Καρβασαρᾶ ἐθελοντικὰ σώματα, ἐκίνησαν τὴν 28ην Φεβρουαρίου καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἔφθασαν εἰς θέσιν «Παληοπαναγιᾶ», ἡμίσειαν ὥραν ἔξω τοῦ Δημαριοῦ, ὅπου ἀφοῦ κατέλαβον παλαιὸν ὀχυρόν, ἐστάθμευσαν. Τῶν τμημάτων αὐτῶν ἡγοῦντο, ὁ παλαιὸς ἀγωνιστὴς τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1854 ἐκ Σκουληκαριᾶς Δημήτριος Σκαλτσογιάννης, μετὰ τοῦ Ντερέκα ἀπὸ τὸ Ραδοβύζι, ὁ Γεώργιος Καταραχιᾶς, ὁ ἀποκληθεὶς «Τουρκοφάγος» κατὰ τὴν Θεσσαλικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1854, ὁ Θεόδωρος Σκυλοδῆμος υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ, ὁ Σκαλτσοδῆμος, ὁ Βασ. Χατζάρας ἐκ Βάλτου, ὁ Νικόλαος Φουρνέλης ἐκ Καρβασαρᾶ, ὁ Ἀθανάσιος Ζέρβας, ὁ Σ. Ζέρβας καὶ ὁ Σουλιώτης ὑπολοχαγὸς Ἀντώνιος Ζέρβας, ὅστις ἐφέρετο ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ὅλου σώματος, καὶ τινες ἄλλοι. Ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰσβαλόντων ἐθελοντῶν ὑπελογίσθη εἰς 387 ἄνδρας καταγομένους ἐξ Ἠπείρου καὶ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Εἰς τὴν θέσιν «Παληοπαναγιᾶ» προσῆλθον καὶ ὁμάδες τινές, ἐκ τῶν κατοίκων τῶν γύρω χωρίων, Κλειδίου, Σκουληκαριᾶς, Διασέλου κ.λ.π. Εἰς τὸ Δημαριὸ ἐστάθμευε μονίμως, μικρὸν ἀπόσπασμα ἀτάκτων τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Πολὺ πρωῒ τῆς 2ας Φεβρουαρίου 1878, ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος Πέμπτην, ἐπλησίασαν τὸ στρατόπεδον τῶν ἐπαναστατῶν, τέσσαρες Τοῦρκοι στρατιῶται, προφανῶς διὰ νὰ κατοπτεύσουν τὰς θέσεις του. Οἱ Ἕλληνες τοὺς ἐκάλεσαν νὰ πλησιάσουν, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐπέστρεψαν, τρέχοντες εἰς τὸ Δημαριό. Δύο ὥρας ὕστερον, οἱ Τοῦρκοι ἐξελθόντες τοῦ χωρίου καὶ πλησιάσαντες τὰς θέσεις τῶν Ἑλλήνων

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν μετὰ σφοδρότητος. Ἐγνώριζον οὗτοι τὴν μικρὰν δύναμιν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἐπέμενον εἰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιθέσεις πρὸς κατάληψιν τοῦ παλαιοῦ ὀχυρώματος. Ὁ ἀγὼν συνεχίζετο, ἀμφίρροπος εἰς τὰ ὑψώματα τῆς «Παληοπαναγιᾶς» μέχρι τῆς μεσημβρίας ὅτε περὶ ὥραν 3.30' μ.μ. κατέφθασεν ἐκ τῆς παρακειμένης Φλωριάδος, δύναμις 50 στρατιωτῶν, ἐκ τοῦ Τάγματος Εὐζώνων Βάλτου, ὑπὸ τὸν ἀξιωματικὸν Κολίνον Μπαϊρακτάρην, Σουλιωτικῆς καταγωγῆς, πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν μαχομένων ἐπαναστατῶν. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες ἐνισχυθέντες, ἠδυνήθησαν κατὰ τὸ ἑσπέρας νὰ ἀνατρέψουν τοὺς Τούρκους καὶ νὰ τοὺς ἀναγκάσουν νὰ ἀποσυρθοῦν εἰς Δημαριό. Ἐκ τῶν Τούρκων ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης, φονευμένοι καὶ τραυματίαι περὶ τοὺς 75, (περὶ τοὺς 20 ἦσαν οἱ φονευμένοι), ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων δύο νεκροὶ καὶ 7 τραυματίαι, οἱ Δ. Ζέρβας, Δ. Λιάπης, Δ. Ἀθανασίου, Β. Σαποκοιλιᾶς, Δ. Κλίτσας, Γ. Κλίτσας καὶ ὁ γενναῖος ὁπλαρχηγὸς Δ. Σκαλτσογιάννης, πληγωμένος εἰς τὸν ἀριστερὸν βραχίονα.

Ὁ τραυματισμὸς καὶ ἡ ἀποχώρησις τοῦ Σκαλτσογιάννη, ἀπολαύοντος ἐμπιστοσύνης μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς περιφερείας, ὑπῆρξε μεγάλη ζημία διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἐπίσης ἀπεχώρησε, ἀσθενήσας ἐκ τοῦ ψύχους καὶ ὁ Καταραχιᾶς ὅστις μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθανεν εἰς Καρβασαρᾶ. Κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα οἱ ἐπαναστάται ἀπεσύρθησαν πρὸς τὴν μεθόριον, ὁ δὲ ὑπολοχαγὸς Μπαϊρακτάρης, λαβὼν αὐστηρὰν διαταγὴν τοῦ διοικητοῦ του Δαγκλῆ ἐπέστρεψε μετὰ τῶν εὐζώνων εἰς Φλωριάδα, ὅπου κατέφθασαν καὶ τινες τῶν ὁπλαρχηγῶν, Σκυλοδῆμος, Σκαλτσοδῆμος κ.λ.π. Ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν ἕνα τμῆμα ἕως 70 ἀνδρῶν, ἀπεμακρύνθη ὀλίγον τοῦ Δημαριοῦ, εἰς τὴν θέσιν «Ἅγιος Νικόλαος» Κλειδίου ὅπου τὴν 6ην Φεβρουαρίου, προσῆλθον οἱ Λάμπρος Ζῆκος, Γάκης Ζῆκος, ὁ ὑπαστυνόμος Ἀθηνῶν Ζώης Ζωΐδης, ὁ Ἀπόστολος Χοσιέβας καὶ τινες ἄλλοι. Ἀπὸ τὰς πληροφορίας ποὺ ἔλαβον, οἱ ἐπαναστάται, ἀντελήφθησαν ὅτι ἔμελλε σύντομα νὰ ἀντιμετωπίσωσι, τὸν ἐχθρὸν ἀρκετὰ ἐνισχυμένον διὰ νέων δυνάμεων ἐξ Ἄρτης. Δι' αὐτὸ ἀνεζήτησαν νὰ καταλάβουν νέας θέσεις αἱ ὁποῖαι θὰ παρεῖχον εἰς αὐτοὺς τὴν δυνατότητα, νὰ ἀμυνθοῦν ἀποτελεσματικώτερα καὶ νὰ ἀποφύγουν, κατὰ τὸ δυνατόν, μεγάλας θυσίας. Καὶ ὡς τοιαύτη προεκρίθη ἡ στενὴ εἰς πλάτος περιοχή, ἀπὸ τὴν θέσιν «Γαλανέϊκα» μέχρι τοῦ Ναοῦ τῶν «Ἁγίων Ἀποστόλων» Κλειδίου (Κλειτσόβου) εἰς τὴν ὁποίαν τὴν 10ην Φεβρουαρίου ἀπεσύρθησαν.

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΚΛΕΙΤΣΟΒΟΥ (ΚΛΕΙΔΙΟΥ)

Ἀπὸ τό, βορειοανατολικὰ τῆς πόλεως Ἄρτης, χωρίον Λεβίτσικο (Ζυγός), ἐκτείνεται πρὸς νότον καὶ τὸ χωρίον Κλείτσοβον καὶ ἐκεῖθεν πρὸς θέσιν Χελῶνα καὶ ὄρος Γάβρογον, κορυφογραμμή, εἰς τὴν ράχην τῆς ὁποίας καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος, ὑπῆρχε παλαιὰ ἡμιονικὴ, βατή, ὁδός, διανοιχθεῖσα

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τελευταίως εἰς ἁμαξιτήν. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς κορυφογραμμῆς καὶ εἰς ὡρισμένα σημεῖα, ἐπὶ προεκτάσεών της, κεῖνται τὰ χωρία, Διάσελον, Ἄνω Πέτρα, Χώσιανα (Φωτεινὸ) καὶ Δημαριό· τὸ δὲ πλάτος τῆς ράχης της, δὲν ὑπερβαίνει τὰ 100 ἕως 200 μέτρα, καὶ μόνον εἰς τὸ κέντρον τοῦ χωρίου, Κλείτσοβον, μὲ τὰς 15 περίπου, τότε, οἰκογενείας, φθάνει τὰ 500 ἕως 700 μέτρα.

Αἱ ἄλλαι οἰκογένειαι τοῦ Κλειτσόβου ἦσαν, ὅπως καὶ σήμερον, διεσκορπισμέναι, εἰς τὰ ἑκατέρωθεν πλάγια τῆς κορυφογραμμῆς καὶ ἀπὸ τῆς διασταρώσεως τῆς ἀτραποῦ, μὲ τὴν τοῦ Δημαριοῦ, μέχρι Χελώνας. Καθ' ὅλον δὲ τὸ μῆκος αὐτῆς ὑπάρχουν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ μικρὰ ὁμαλὰ ὑψώματα, συνεχόμενα ἢ μεμονωμένα, ὡς μικροὶ γήλοφοι. Ἡ ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς, θέσις «Ἅγιοι Ἀπόστολοι» Κλειτσόβου (Κλειδίου), πλησίον τῶν 4-5 σπιτιῶν τῶν «Γαλαναίων» μὲ τὸ μικρόν της πλάτος, παρουσιάζει διὰ τοὺς ἐπαναστάτας ἀρκετὰ πλεονεκτήματα. Καὶ πρῶτον ἐστένευε τὸ μέτωπον εἰς περίπτωσιν μάχης καὶ ἔπειτα τὰ εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν θαμνώδη ὑψώματα, καλύπτοντα τοὺς κατέχοντας αὐτά, ἐδέσποζον τῆς διερχομένης εἰς τὰ κράσπεδά των, μόνης ὁδοῦ. Αἱ ἑκατέρωθεν δὲ τῆς θέσεως αὐτῆς, πλαγιαὶ τῆς κορυφογραμμῆς, ἀνώμαλοι καὶ δασώδεις, δὲν ἐπέτρεπον, ἐκ τῆς ἐδαφικῆς φύσεώς των, ὑπερφαλάγγισιν τῶν θέσεων τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐπὶ πλέον, μία ἀτραπὸς ἐξ Ἄρτης καὶ Κομποτίου, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἠδύναντο νὰ φθάσουν τουρκικαὶ ἐνισχύσεις, κατέληγε εἰς σημεῖον τῆς κορυφογραμμῆς, πρὸ τῆς θέσεως τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων» καὶ ἔτσι δὲν ὑπῆρχε φόβος ἐπιθέσεως ἐκ τῶν νώτων.

Ἄλλο πλεονέκτημα τῆς θέσεως αὐτῆς, ἦτο ὅτι ἀπῆχε ἀπὸ τὸ μεθοριακὸν Ἑλληνικὸν χωρίον Φλωριάδος, ὅπου εἶχον τὴν ἕδραν των, λόχοι τινὲς τοῦ 1ου Εὐζωνικοῦ Συντάγματος μόνον ἡμίσειαν ὥραν καὶ θὰ ἠδύνατο καὶ ἐνισχύσεις ἐκ στρατιωτῶν, νὰ ἀναμένουν οἱ ἐπαναστάται ἢ νὰ διαφύγουν ἐκεῖ, ἐὰν ἡ ἀνάγκη θὰ τὸ ἐπέβαλεν. Εἰς τὰς θέσεις αὐτάς, οἱ ἐπαναστάται, ἀνέμενον τὴν ἐπιστροφὴν τῶν καταφυγόντων εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, μετὰ τὴν μάχην τῆς Παληοπαναγιᾶς Δημαριοῦ, ὁπλαρχηγῶν καί τινων Ἀλβανῶν ἀκόμη. Καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Ἐμὶν Βέη, ὁ Ἀντώνιος Ζέρβας ὡς ἀρχηγὸς τώρα τῶν ἐπαναστατῶν, εἶχε γράψει κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἐπιστολὰς εἰς Ἀλβανούς τινας, ἀξιωματικούς, τὸν Μουχλούλαγα καὶ ἄλλους, ὅπως ἐγκαταλείψουν τοὺς Τούρκους καὶ προσερχόμενοι ἐνισχύσουν τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ὅστις εἶναι, ὅπως ἔγραφε, καὶ ἰδικός των. Τὸ ἴδιον βράδυ τῆς 10ης Φεβρουαρίου, ὁ Γάκης Ζῆκος μὲ τοὺς 40 ἄνδρας του, ὁ Σουλιώτης Νάκος Νάρες καὶ ὁ Καρβασαριώτης Νικ. Φουρνέλης, κατέλαβον θέσεις εἰς τοὺς λόφους τῆς περιοχῆς «Γαλανέϊκα» - «Ἅγιοι Ἀπόστολοι», καὶ τὴν ἑπομένην, ὅταν προσῆλθον καὶ οἱ Λάμπρος Ζῆκος, Ἀπόστολος Χοστέβας, Σουλιῶται, ὁ Βασ. Χατζάρας καὶ Κατσικογιάννης, αὐξηθείσης οὕτω τῆς δυνάμεως τοῦ στρατοπέδου, ἤρχισαν νὰ ἀνεγείρουν πρόχειρα ὀχυρώματα. Ἡ δύναμις αὐτή, τῶν 150 ἀνδρῶν, ἰδίως Σουλιωτῶν, ἔμελλε νὰ δεχθῇ καὶ νὰ ἀποκρούσῃ εἰς πρῶτον στάδιον, ἐνδεχο-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

μένην ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων. Ὁ Ἀντ. Ζέρβας μὲ τὸ τμῆμα του καὶ 40 ἐντοπίους ἐθελοντὰς καὶ τοὺς ἐκ Βάλτου ἀδελφοὺς Ρήγανη, κατέλαβε θέσιν, ὄπισθεν καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν Ζηκαίων, ἐπὶ λόφου προκειμένου τῆς πλατείας, τοῦ κέντρου, τοῦ Κλειτσόβου, φοβούμενος κάθοδον τοῦ ἐξ 80 ἀνδρῶν τουρκικοῦ ἀποσπάσματος Σκουληκαριᾶς, τοῦ Ἰμβραὴμ Ἀγᾶ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ δύναται ταχέως νὰ σπεύσῃ καὶ δώσῃ βοήθειαν τῶν Ζηκαίων, ἐὰν ἡ ἀνάγκη τὸ ἀπήτει. Ἐν τῷ μεταξὺ μικρὸν τμῆμα ἐνόπλων ἐθελοντῶν ἐνθαρρυνθέν, ἐξεδίωξεν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰ φυλάκια, Περιστερίου, Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ Χελώνας καὶ ἀφοῦ κατέστρεψε αὐτά, ἔσπευσε νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν Ζέρβαν. Τὴν 12ην Φεβρουαρίου ἐπανῆλθον ἐκ Βάλτου, εἰς τὸ στρατόπεδον, ὁ Ζώης Ζωΐδης, ὁ Θεοδ. Σκυλοδῆμος, ὁ Σκαλτσᾶς, Α. Λιόνιος, Ἀθαν. Ἴσκος, ὁ ἰατρὸς Νικ. Στουρνάρας μὲ ὁμάδα Αἰτωλικιωτῶν, οἱ ἀδελφοὶ Καραδήμα ἐκ Βάλτου καὶ ἄλλοι τινές, οἱ ὁποῖοι, ὑπὸ τοῦ Ἀντ. Ζέρβα ἐτάχθησαν νὰ καταλάβουν καὶ φυλάξουν τὴν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου Κλειτσόβου, θέσιν ὅπου ὁ ἱερὸς ναὸς Ἁγίου Γεωργίου πρὸς ἀπόκρουσιν ἐνδεχομένης καθόδου, ἐχθρικοῦ τμήματος, ἐκ τῶν σταθμευόντων εἰς τὸ Ἄνω Ραδοβύζι καὶ προσβολῆς τῶν ἐπαναστατῶν ἐκ τῶν ὄπισθεν. Μικρὰ ὁμὰς ἐνόπλων ἐντοπίων ἐθελοντῶν, κατέλαβε θέσιν εἰς τὴν πλαγιάν, Κούλια - Κανελλοπούλου, ἀριστερὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ μετώπου, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ἄνοδον ἐνισχύσεων τοῦ ἐχθροῦ, ἐκ τῆς ἀτραποῦ Κομποτίου - Κλειτσόβου. Ἡ δύναμις τῶν ἐπαναστατῶν, τὴν ἡμέραν αὐτήν, τῆς 12 Φεβρουαρίου, ἀνήρχετο εἰς 430-440 ἄνδρας. Κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας ἐπλησίασαν τὰς Ἑλληνικὰς γραμμὰς δύο Τοῦρκοι ἀξιωματικοί, οἵτινες κατὰ τὴν συζήτησιν μὲ τοὺς Ἕλληνας ὁπλαρχηγούς, ἐβεβαίωσαν αὐτούς, ὅτι θὰ ἐπανήρχοντο μετὰ 15 στρατιωτῶν. Ἐπίσης ἐπλησίασε τὰ χαρακώματα καὶ εἰς Κατσικογιάννης ἀπὸ τὸ Διάσελον, ἐπιθυμῶν, ὡς ἐδήλωσεν, νὰ προσέλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἐπαναστατῶν. Πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὰς διαβεβαιώσεις αὐτάς, ἐκτὸς τοῦ Λάμπρου Ζήκου ὅστις τοὺς μὲν ἀξιωματικοὺς ἐθεώρησε, κατασκόπους, τὸν δὲ Κατσικογιάννην ὡς ὕποπτον καὶ αὐτόν, καὶ τὸν ἀπέπεμψε, ταυτοχρόνως δὲ διέταξε ἐπαγρύπνησιν τῶν τμημάτων.

Λίαν πρωΐ τῆς Δευτέρας, 13ης Φεβρουαρίου 1878, τὰ παρατηρητήρια τῶν Ζηκαίων, διέκριναν εἰς τὴν θέσιν ὅπου ἡ ἀπὸ Δημαριὸ ἀτραπὸς συναντᾶ τὴν ὁδὸν τῆς κορυφογραμμῆς Κλειτσόβου, καὶ εἰς δύο σημεῖα, 15 καὶ 30 τουρκικὰς σκηνάς, ἐξ αὐτοῦ δὲ συνεπέραναν, ὅτι ὁ τουρκικὸς στρατὸς μετεκινήθη τὴν νύκτα, ἀπὸ τὰς θέσεις του, πλησιέστερον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Κλειτσόβου καὶ ἔπρεπε νὰ ἀναμένουν ἐπίθεσιν. Ἦτο ἡ στιγμὴ καθ' ἣν εἶχον φθάσει εἰς τὸν χῶρον τῆς πλατείας τοῦ χωρίου Κλειτσόβου, ὅπου ὁ ἀρχηγεύων Ἀντ. Ζέρβας μὲ τὸ τμῆμα του καὶ ἐπρόκειτο νὰ λάβουν θέσεις εἰς τὸ μικρὸν ὕψωμα τῆς ἐκκλησίας, ἑκατὸν τριάκοντα λιποτακτήσαντες εὔζωνοι τοῦ Τάγματος Βάλτου, ὑπὸ τὸν ἡρωϊκὸν ὑπολοχαγὸν Κολίνον Μπαϊρακτάρην. Οὗτοι

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκκινήσεώς των ἐκ Φλωριάδος, εἶχον ἀναστατώσει τὴν περιοχὴν διὰ τῶν φωνῶν των «Ζήτω» καὶ ἄλλων πολεμικῶν τραγουδιῶν. Τότε ἐκ τῶν θέσεων τῶν «Ἁγίων Ἀποστόλων» ἠκούσθησαν δύο πυροβολισμοὶ καὶ σάλπισμα «συγκεντρώσεως», ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ ἄλλο σάλπισμα «τροχάδην», ἐνῶ ταυτοχρόνως δύο στῆλαι καπνοῦ ἐφάνησαν ἐπὶ τοῦ ὄρους Γαβρόγου, μεταξὺ Σκουληκαριᾶς καὶ Μπότσης, ἐκληφθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, ὡς σημεῖον συνεννοήσεως τῶν ἐκεῖ Τούρκων μετὰ τῶν εἰς Δημαριὸ συναδέλφων των. Ἀμέσως ὁ Ἀντώνιος Ζέρβας, ἠννόησε τὸν κίνδυνον καὶ ἀφοῦ ἀφῆκε εἰς τὸν χῶρον, ποὺ κατεῖχε αὐτός, εἰς τὸ ὕψωμα τῆς ἐκκλησίας, 50 εὐζώνους καὶ 40 ἄνδρας ἐκ τῶν ἐθελοντῶν τῆς περιοχῆς, αὐτὸς μετὰ τοῦ Κολίνου Μπαϊρακτάρη, τοῦ Γάκη Ζήκου, Σκαλτσοδήμου, ἀδελφῶν Ρήγανη, τῶν λοιπῶν εὐζώνων καί τινων ἐντοπίων ἐθελοντῶν, ἔσπευσε νὰ παράσχῃ βοήθειαν εἰς τοὺς κατέχοντας τὴν πρώτην γραμμὴν ἀμύνης, τῶν «Ἁγίων Ἀποστόλων». Ἦτο ἡ ὥρα 8η πρωϊνὴ ὅταν δύο τηλεβόλα τοῦ ἐχθροῦ ἤρχισαν νὰ βάλλουν κατὰ τῶν ἐπισημανθεισῶν θέσεων τῶν Ἑλλήνων, ἐνῶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, τῆς κορυφογραμμῆς, πρὸς Κλείτσοβο, ἐφάνησαν κινούμενα τουρκικὰ τμήματα στρατοῦ. Φθάσας εἰς «Ἁγίους Ἀποστόλους» ὁ Μπαϊρακτάρης ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀγῶνος, διατάξας συνάμα ὅπως, οὐδεὶς πυροβολήσῃ, ἄνευ διαταγῆς του. Ἐκ τῶν θραυσμάτων τῶν ὀβίδων τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ, οἱ Ἕλληνες εἶχον τοὺς πρώτους τραυματίας, τὸν Κωνστ. Κουρεμένον, σημαιοφόρον τοῦ σώματος τῶν Ζηκαίων, πληγωθέντα εἰς τὴν μασχάλην, καὶ τὸν Δημ. Κορδοπώλην. Μετ' ὀλίγον ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Τούρκων, ἐκ 300 ἀτάκτων Ἀλβανῶν πλησιάζει καὶ ὅταν φθάνῃ εἰς ἀπόστασιν 50 μέτρων περίπου ἀπὸ τὰ ὀχυρώματα τῶν Ζηκαίων, ἀναπάσαντες, οἱ Ἀλβανοί, τὰ γιαταγάνια των, ὥρμησαν ἄφοβα κατὰ τῶν Ἑλλήνων κραυγάζοντες «Ντάλε ὀρὲ Ντάλε». Οἱ Ἕλληνες τοὺς ὑπεδέχθησαν διὰ καταιγιστικοῦ πυρὸς τῶν ὅπλων των, «Μυλωνᾶ» καὶ «Σασεποῦ», προξενοῦντες εἰς αὐτοὺς μεγάλην φθοράν. Τὸ σῶμα τῶν Ζηκαίων καὶ οἱ εὔζωνες τοῦ Μπαϊρακτάρη, γενναίως ὑπερασπίζουν τὰς θέσεις των. Οἱ Τοῦρκοι, ἰδόντες ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνατρέψουν τοὺς ἐπαναστάτας ἀπὸ τὰ ὀχυρώματά των, ὠπισθοχώρησαν ὀλίγον καὶ ἀκροβολισθέντες, εἰς εὐρύτερον κατὰ τὸ δυνατὸν μέτωπον, ἐφ' ὅλου τοῦ πλάτους τῆς κορυφογραμμῆς, συνέχισαν τὴν μάχην διὰ πυκνοῦ πυρὸς τῶν ὅπλων των, ἐνῶ τὸ πυροβολικὸν ἐπανέλαβε τὰς βολάς του. Ἦτο ἡ ὥρα 8.30′ π.μ. ὅταν οἱ Τοῦρκοι εἶδον ὅτι, μέχρι τότε, δὲν εἶχον ἀποκτήσει οὐδὲν κέρδος ἐκ τῆς μάχης, τουναντίον τὴν ἐπίθεσιν εἶχαν πληρώσει μὲ πολλοὺς νεκροὺς καὶ τραυματίας. Ἀφοῦ ἐνίσχυσαν τὰ πρῶτα τμήματα τῶν ἀτάκτων, διὰ τακτικῶν, ἐπετέθησαν ἐκ νέου διὰ τῶν γιαταγανίων κατὰ τῶν θέσεων τοῦ Λάμπρου Ζήκου. Ἡ λύσσα των, εἶναι μεγάλη καὶ ὅταν ἔφθασαν εἰς τὰ ὀχυρώματα τῶν Ζηκαίων, σκληρὰ καὶ αἱματηρὰ πάλη συνάπτεται, μὲ τὰ γιαταγάνια, τὰ ξίφη τῶν ὅπλων καὶ τὰ πιστόλια. Εἰς μίαν στιγμήν, ὁ ἑξηκοντούτης Σουλιώτης Μῆτρος

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Κώστας, γαμβρὸς τῶν Ζηκαίων ἐξέρχεται τοῦ ὀχυροῦ του καὶ διὰ πιστολίου φονεύει τρεῖς Τούρκους καὶ ἐνῶ ἐνέπηξε τὴν λόγχην του εἰς τέταρτον, χωρὶς νὰ προλάβη νὰ τὴν ἀνασύρη, πληγώνεται θανάσιμα καὶ πίπτει νεκρός. Οἱ Τοῦρκοι ἔσπευσαν ἀμέσως καὶ τοῦ ἀπέκοψαν τὴν κεφαλήν. Τὴν ἰδίαν τύχην εἶχεν καὶ ὁ ἐξελθὼν μαζί του, Σουλιώτης καὶ αὐτὸς πολεμιστής, Λάμπρος Μπουκοβίνας. Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἔπιπτε νεκρὸς ὁ Μῆτρος Κώστας, ἐξῆλθε τοῦ ὀχυρώματός του, ὁ Λάμπρος Ζῆκος καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν Τούρκων ποὺ ἐκτύπησαν καὶ ἀποκεφάλισαν τὸν γαμβρόν του. Περικυκλωθεὶς ὅμως, ταχύτατα, ὑπὸ τῶν Τούρκων, διέτρεξε τὸν κίνδυνον νὰ συλληφθῆ ζῶν, ἐὰν ὁ γενναῖος καὶ θαρραλέος δεκανεὺς τῶν Εὐζώνων, Ἰωάν. Μακρῆς, δὲν εἶχε τὴν ἑτοιμότητα, νὰ προχωρήση ἀπὸ τὴν θέσιν του καὶ νὰ ἐπιτεθῆ, μετὰ μανίας, κατὰ τῶν κυκλωσάντων τὸν Ζῆκον Τούρκων, νὰ κτυπήση καὶ νὰ ρίξη κατὰ γῆς ἐν ἀκαρεί, τέσσαρας ἐξ αὐτῶν. Τὸ τόλμημά του αὐτό, ἔσωσε μὲν τὸν Ζῆκον ὅστις ἐξελθὼν τοῦ κλοιοῦ, ἐξήγαγεν τὸ πιστόλιόν του καὶ ἀπέκρουσε τοὺς παρακολουθούντας αὐτὸν Τούρκους, φονεύσας μάλιστα τρεῖς ἐξ αὐτῶν, ἐστοίχισε ὅμως τὴν ζωὴν τοῦ ἰδίου. Τὸν Μακρῆν ἐτραυμάτισαν βαρύτατα, οἱ Τοῦρκοι, καθ' ἣν στιγμὴν προσεπάθει νὰ ἀποσπάση τὴν ξιφολόγχην του, ἀπὸ τὸ σῶμα ἑνὸς Τούρκου, εἰς τὸ ὁποῖον βαθέως τὴν εἶχε ἐμπήξει. Ἀκολούθως τοῦ ἀπέκοψαν τὴν κεφαλὴν τὴν ὁποίαν παρέλαβον μαζὶ μὲ τὸ εὐζωνικόν του φέσι. Συνάδελφοι τοῦ Μακρῆ, ἐξελθόντες τῶν ὀχυρῶν των ἐφόνευσαν διὰ τῶν ξιφολογχῶν των, ἀρκετοὺς Τούρκους. Ἀπαράμιλλος ὑπῆρξεν ἡ τόλμη καὶ ἡ γενναιότης τοῦ εὐζωνος Δημ. Γαρουφαλλιᾶ, ἐξορμήσαντος ἐκ τῆς θέσεώς του, καὶ ἐπιτυχόντος νὰ φονεύση 17 Τούρκους καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ διαφύγη, κατεκρεουργήθη εἰς τὸ τέλος παρ' αὐτῶν. Μετὰ παρέλευσιν ἀρκετῆς ὥρας, οἱ Τοῦρκοι, ἀφοῦ ἐπλήρωσαν ἀκριβὰ καὶ τὴν δευτέραν των, αὐτὴν ἐπίθεσιν, κουρασθέντες ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς θέσεις ἐξορμήσεώς των. Περὶ ὥραν 11.30′ π.μ. ἔφθασαν εἰς «Ἁγίους Ἀποστόλους» καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ζηκαίων, οἱ Ζώης Ζωΐδης, Ζώης Ζῆκος ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ χωρίου Κλειτσόβου, κατὰ δὲ τὴν 3ην ἀπογευματινὴν ὥραν καὶ οἱ ταχθέντες πρὸς φύλαξιν τῆς θέσεως «Ἅγιος Γεώργιος» ἄνδρες, ὅταν εἶδον ὅτι, ἐκ τῆς Σκουληκαριᾶς δὲν ἐκινήθη τὸ ἀπόσπασμα οὐδ' ἐκ τῆς Μπότσης ἤρχετο ἐπικουρία τῶν Τούρκων. Τὴν 12.30′ μεσημβρινὴν ὥραν, οἱ Τοῦρκοι ἐπιχειροῦν καὶ τρίτην ἐπίθεσιν κατὰ ὑψώματος, βορειότερον τῶν «Ἁγίων Ἀποστόλων», περιοχῆς Σταματείκων, ὑποστηριζομένου ὑπὸ τοῦ τμήματος Βασ. Χατζάρα καὶ Κατσικογιάννη ἐκ 30 ἀνδρῶν. Ἐπεδίωξαν, οἱ Τοῦρκοι, διὰ τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ ὑψώματος αὐτοῦ, δεξιὸν ἄκρον τῆς παρατάξεως τῶν Ἑλλήνων, ὅπως διασπάσουν τὴν ἄμυνάν του καὶ προχωρήσουν πλαγίως τῶν «Ἁγίων Ἀποστόλων» καὶ ἀφοῦ φθάσουν εἰς τὸ κέντρον τοῦ χωρίου, ἐπιτεθοῦν ἔπειτα ἐκ τῶν ὄπισθεν κατὰ τοῦ ἀπορθήτου ὀχυροῦ τῶν Μπαϊρακτάρη - Ζηκαίων - Ζέρβα. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τοὺς ἀνέμενον τραγικαὶ ἐκπλήξεις ἐκ μέρους τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ ὑψώματος. Ὁ

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ἀγὼν συνεχίζεται ἐπὶ ὥραν καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀδυνατοῦν νὰ ἀνατρέψουν τὴν ἄμυναν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ καταλάβουν τὸ ὕψωμα. Οἱ νεκροί των αὐξάνουν καὶ οἱ τραυματίαι των εἶναι πολλοί. Εἰς τὰς πλαγιὰς τοῦ ὑψώματος αὐτοῦ ἐμετρήθησαν τὴν ἑπομένην περὶ τοὺς 45 νεκροὶ Τοῦρκοι. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν καὶ τῆς ἐφόδου αὐτῆς, οἱ Τοῦρκοι ἀκροβολίσθηκαν καὶ ἐξηκολούθησαν τὴν μάχην διὰ τῶν ὅπλων. Γίνεται πλέον φανερὸν ὅτι ἡ ἐπίθεσις τῶν Τούρκων, κατὰ τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοπέδου Κλειτσόβου, εἶχεν ἀποτύχει. Τὸ πυροβολικὸν εἶχε σιγήσει ἀπὸ τῆς 2.30′ μ.μ. ὥρας. Περὶ ὥραν 3.30′ μ.μ. οἱ Τοῦρκοι ἐπιχειροῦν νέαν ἔφοδον κατὰ τοῦ ὑψώματος «Ἁγίων Ἀποστόλων», τῶν Ζηκαίων - Ζέρβα, ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες ἐνισχυθέντες τώρα καὶ δι' ἄλλων μικρῶν ὁμάδων, τοὺς ἀπωθοῦν. Εἶχον φθάσει, πρὸ ὀλίγου καὶ ἐλάμβανον πρώτην φορὰν μέρος εἰς τὴν μάχην, οἱ Ἀθαν. Ἴσκος, Νικ. Στουρνάρας, Ζώης Ζωΐδης, Ἡλ. Ρεμποῦ, Περικλῆς Σταύρου καὶ ἄλλοι τινὲς ἐθελονταὶ ἐκ Κλειτσόβου, ὅλοι δὲ αὐτοί, κατὰ τὴν μάχην, διεκρίθησαν διὰ τὴν γενναιότητά των. Κατὰ τὴν μεσημβρίαν, μικρὸν τμῆμα Τούρκων ἐκ τῆς φρουρᾶς τοῦ Κομποτίου, ἐπιχειρῆσαν διὰ τῆς ἀτραποῦ τῆς «Κούλιας-Κανελλοπούλου» νὰ πλησιάσῃ τὴν κορυφογραμμὴν καὶ κτυπήσῃ τοὺς ἐπαναστάτας ἀπὸ τὰ ἀριστερὸν πλευρόν των, ἠμποδίσθη ὑπὸ τῆς ἐλεγχούσης τὴν ἀτραπὸν ὁμάδος τῶν ἐντοπίων καὶ ὠπισθοχώρησε χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἐχθρόν. Ἦτο ἡ ὥρα 4 μ.μ., ἡ νύκτα ἐπλησίαζε καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐπιχειροῦν δι' ὅλων τῶν δυνάμεών των νέαν, ἀπέλπιδα ἔφοδον κατὰ τῶν θέσεων τῶν ἐπαναστατῶν, ἀλλὰ ἀποκρούονται. Εἶναι κατάκοποι. Ἡ ὥρα περνᾶ καὶ ἀποτέλεσμα δὲν ἦτο δυνατόν, ὕστερα ἀπὸ τόσον κόπον ἐννεαώρου ἀγῶνος, νὰ ἐπιτευχθῇ. Ἔτσι περὶ ὥραν 5 μ.μ. σταματοῦν αἰφνιδίως τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἤρχισαν τακτικὴν ὑποχώρησιν πρὸς Δημαριό, ἀφήνοντας τοὺς Ἕλληνας κυρίους τῆς μάχης. Ἡ κάτωθι ἔκθεσις πολεμιστοῦ συμπληρώνει τὴν εἰκόνα τῆς ἡμέρας ἐκείνης: «Φλωριάδα τῇ 16 Φεβρουαρίου 1878. Τὸ Κλείτσοβον μικρὸν χωρίον, κεῖται: βορειοανατολικῶς τῆς Φλωριάδος, ἐπὶ λόφου χθαμαλοῦ, δεσποζομένου γύρωθεν ὑπὸ ὑψηλοτέρων λόφων. Μακρὰ σειρὰ λόφων ὑλωδῶν ὁδηγεῖ βορειοανατολικῶς τοῦ Κλειτσόβου εἰς Σκουλικαριὰν καὶ Βελεντζικὸν χωρία τοῦ κάτω Ραδοβυζίου, ἄνωθεν αὐτῶν ὑψοῦται χιονοσκεπὴς ἡ κορυφὴ τοῦ ὄρους Σκουλικαριᾶς παραφυάδος τοῦ Πίνδου, ὄπισθεν δ' αὐτοῦ τὸ Μπότσι, ἔνθα ὁ Ἰμβραὴμ ἀγᾶς συνήθροισε περὶ τοὺς 1.000 Τουρκαλβανούς, ὅπως ὑπερασπίσῃ ἐπικειμένην προσβολὴν εἰς τὰ χωρία τοῦ κάτω καὶ ἄνω Ραδοβυζίου· ἑτέρα σειρὰ λόφων ὁδηγεῖ εἰς Δημαριό. Ἐπὶ ὑψώματος λόφου εἶχε στηθῇ ἡ κυανόλευκος σημαία, γύρωθεν δ' αὐτῆς ἐκάθηντο καπνίζοντες πολλοὶ τῶν ὁπλαρχηγῶν καὶ ἐπαναστατῶν, ἄλλοι κατεγίνοντο εἰς τὴν παρασκευὴν τοῦ φαγητοῦ, ἤτοι μπομπότας ἐψημένης ἐπὶ ἀνθρακιᾶς καὶ τράγου ψητοῦ. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπάρχει σπάνις τροφίμων καὶ τοιαῦτα ἠγοράσθησαν ὑπερτιμημένα· ἀραβόσιτος ἠγοράσθη πρὸς 40 λεπτά, ὁ τράγος πρὸς 1,60, τὸ ἄλας δυσχερῶς προμηθεύεται, οἶνος καὶ

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ρακὴ ἐλλείπει παντελῶς, διὰ τοῦτο δὲ πολλοὶ ἔπασχον καὶ ἐμεμψιμοίρουν· τὴν νύκτα κοιμῶνται ἐν ὑπαίθρῳ γύρωθεν πυρῶν, τετυλιγμένοι ἐντὸς τῶν καπῶν των. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπαναστατῶν δὲν ὑπερβαίνει τοὺς 560 τὸ πλεῖστον εἶναι Ἠπειρῶται, ὀλίγοι δ' ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος μετ' αὐτῶν, διαλαθόντες τὴν αὐστηρὰν ἐπαγρύπνησιν τὴν ἀσκουμένην ἐπὶ τῶν μεθορίων ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Τὴν ὥραν ἐκείνην περὶ τοὺς 150 εὑρίσκοντο ἐπὶ τοῦ λόφου· οἱ λοιποὶ ἦσαν συγκεντρωμένοι εἰς τὰ ὀχυρώματα τὰ προασπίζοντα τὰς εἰσόδους τοῦ Κλειτσόβου, ἰδίως πρὸς τὴν Σκουλικαριὰν καὶ Δημαριό. Πρὸς τὴν Σκουλικαριὰν τὰ ὀχυρώματα τοῦ Ζώη Ζωΐδη, Ἴσκου, Σκυλοδήμου, Σκαλτσᾶ, καὶ Νικολάου Στουργάρα ὑπερήσπιζον ἐνδεχόμενον κίνδυνον προσβολῆς ὑπὸ τοῦ Ἰμβραὴμ ἀγᾶ, τὰ ὀχυρώματα τῶν Ζηκαίων καὶ τοῦ Ἀποστόλη Χουστέβα ἔβλεπον πρὸς τὸ Δημαριό· τὸν λόφον Κλειτσόβου κατεῖχεν ὁ Ζέρβας. Δὲν διέκρινεν ὅμως ἡ τάξις τὸ μικρὸν στρατόπεδον. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν συνεννοήσεις διάφοροι ἐγένοντο πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων Ἄνω καὶ Κάτω Ραδοβυζίου, οἵτινες φαίνονται πρόθυμοι εἰς ἐπανάστασιν, ἐπιφυλακτικοὶ ὅμως ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀναμένοντες γενικωτέραν ἐνέργειαν καὶ ἐγγυήσεις τινὰς ὅπως λάβωσι τὰ ὅπλα. Προσῆλθον δὲ καὶ δύο Τουρκαλβανοὶ ὅπως διαπραγματευθῶσι τὴν παράδοσιν αὐτῶν καὶ ἄλλων συντρόφων των. Πολλοὶ ὑπελάμβανον εἰλικρινεῖς τὰς διαθέσεις των, ἄλλοι ὅμως ἐφρόνουν ὅτι ταῦτα ἐγένοντο ὅπως κατασκοπεύσωσι καὶ ἀπασχολήσωσι τοὺς ἐπαναστάτας. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι οὐδεμία τὴν δωδεκάτην ὑπῆρχεν ὑποψία περὶ προκειμένης ἐπιθέσεως, ἠλπίζετο δὲ παρὰ πάντων ὅτι ἡ προέλασις θὰ γίνῃ ἀμαχητὶ μέχρι Σκουλικαριᾶς καὶ Βελεντζικοῦ. Τὴν πρωΐαν τῆς 13 Φεβρουαρίου 15 σκηναὶ πλησίον τῆς Κούλιας, ἥτις κεῖται ὑπεράνω τοῦ χωρίου Δημαριοῦ, ἕτεραι 30 ὄπισθεν ἐπὶ τοῦ λόφου ἤγγειλαν τὴν παρουσίαν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Κατ' ἀκριβεῖς ὑπολογισμούς, ἡ συγκεντρωθεῖσα δύναμις ἦτο πλέον τῶν 1.800 ἀνδρῶν· τοῦτο βεβαιοῦσι πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων Ἠπειρωτῶν ἐλθόντες ἐκεῖθεν, οἱ ἡμέτεροι τοὺς ἀνεβίβασαν εἰς 2.600, 840 ἦσαν τακτικοί, τὸ δὲ λοιπὸν Τουρκαλβανοὶ μετὰ δύο τηλεβόλων καὶ τεσσάρων σημαιῶν. Τὴν εἴδησιν τῆς ἀφίξεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ μόλις τὴν πρωΐαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἔμαθον οἱ ἡμέτεροι. Τὴν 8 ὥραν τὸ πυροβόλον ἤγγειλε τὴν ἔναρξιν τῆς μάχης.

Ἡ παρὰ τῶν Τούρκων προσβολὴ διηυθύνθη ἀπροόπτως ἐπὶ λόφου βορειοδυτικῶς τοῦ Κλειτσόβου καὶ οὕτινος καταληφθέντος ἀπεκόπτετο ἡ συγκοινωνία τοῦ λόφου Κλειτσόβου πρὸς τὰ ὀχυρώματα τῶν Ζηκαίων. Ὁ κίνδυνος ἦν μέγας. Ἡ σάλπιγξ ἤγγειλε τὸν κίνδυνον, ἔδραμον δὲ ἐκεῖ οἱ ὁπλαρχηγοὶ Χουστέβας, οἱ Ζηκαῖοι, ὁ Ζέρβας, ὁ Μπαϊρακτάρης, ἐπικληθεὶς ἀτρόμητος ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, ὁ Σκυλοδῆμος, Σκαλτσᾶς καὶ ἀπέκρουσαν δύο ἐφόδους. Οἱ Τοῦρκοι τότε ἀνεπτύχθησαν ἀκροβολιστικῶς ἐπὶ μετώπου 1.100 περίπου μέτρων. Ἡ ἐπίθεσις κυρίως τότε ἐγένετο κατὰ τοῦ ὀχυρώματος τῶν Ζηκαίων πρὸς τὸ Δημαριό, τὸ ὁποῖον οὗτοι μετὰ τῶν συντρόφων γενναίως

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ὑπερήσπισαν. Ἐκεῖ ὁ Μητροκώστας ἐξορμήσας τοῦ ὀχυρώματος ἐφόνευσε τρεῖς Τούρκους διὰ τοῦ πολυκρότου αὐτοῦ καὶ τέταρτον διὰ τῆς λόγχης, πληγωθεὶς ὅμως ἀπεκόπη τὴν κεφαλήν, ἕτερος ὁ Μακρῆς τελευταῖον ὁπλίτης εὔζωνος διεπέρασε διὰ τῆς λόγχης 2 Τούρκους, τραυματισθεὶς δὲ καὶ οὗτος ἐκρεουργήθη καὶ ἡ κεφαλή του μετὰ τοῦ φεσίου ἀπεκομίσθη τίς οἶδε διὰ ποίους σκοπούς. Ἀλλὰ τὴν θηριωδίαν ταύτην τῶν Τούρκων ἐξεδικήθησαν οἱ ἡμέτεροι φονεύσαντες ἐπὶ τοῦ πτώματος τέσσαρας ἐκ τῶν ἀθλίων, οἵτινες ἐκρεούργουν τὸν γενναῖον τῆς ἐλευθερίας στρατιώτην. Τὴν 12½ νέα ἐγένετο ἔφοδος κατὰ λόφου βορειότερον τοῦ προμνησθέντος. Τὸν λόφον ὑπερησπίσθησαν ὁ Κατσικογιάννης, ὁ Βασίλειος Χατζάρας μετὰ τριάκοντα συντρόφων, φοβερὰ δὲ ἐπεγένετο εἰς τοὺς Τούρκους φθορά. Ἡ χαράδρα κάτωθι τοῦ λόφου ἐπληρώθη πτωμάτων καὶ τραυματιῶν. Ἠριθμήθησαν ἐκεῖ τὴν ἑπομένην πλέον τῶν 45 πτωμάτων. Κατόπιν πάλιν ἡ μάχη ἐγένετο ἀκροβολιστικῶς, νέαι δὲ ἀκαταπαύστως ἐπικουρίαι ἔφθανον εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθει διαρκῶς εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, καὶ βλασφημίαι πολλαὶ καὶ εὐφυολογίαι καὶ λογοπαίγνια ἀντηλλάσσοντο μεταξὺ τῶν διαμαχομένων. Φρόνημα καὶ ζωηρότης διέκριναν τοὺς ἡμετέρους. Τὰ τηλεβόλα οὐδεμίαν ἐπροξένησαν βλάβην τοῖς ἡμετέροις, μόνον εἷς ἐπληγώθη τὴν μασχάλην ὑπὸ θραύσματος ὀβίδος καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ παρουσία τῶν τηλεβόλων ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Δημαριοῦ ἐνεποίησε φόβον τινὰ εἰς τοὺς ἡμετέρους, κατόπιν ὅμως γέλωτες καὶ λογοπαίγνια ὑπεδέχοντο τὰς βολὰς καὶ τὰς ἐκρηγνυμένας ὀβίδας. Τὴν 2½ ἐσίγησαν τὰ πυροβόλα.

Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ οἱ Τοῦρκοι ἀπεδείχθησαν ἐλεεινοὶ πυροβοληταί. Τὴν 3½ οἱ μαχόμενοι ἀπέκαμον πλέον, προσῆλθον καὶ οἱ ἄλλοι ὁπλαρχηγοί, οἵτινες δὲν εἶχον λάβει μέρος εἰς τὴν μάχην ὁ Ἴσκος, ὁ Νικόλαος Στουρνάρας, ὅστις λέγεται ὅτι διεκρίθη, ὁ Ζώης Ζωΐδης μετ' ἄλλων, ἐν οἷς καὶ οἱ φίλοι μου Ἠλίας Ρεμποῦς καὶ Περικλῆς Σταύρου ἐνισχύοντες τοὺς μαχομένους καὶ συντελέσαντες εἰς τὴν γενικὴν ἀπόκρουσιν. Τὴν 4½ κατόπιν ἀποστροφῆς τοῦ Ἀποστόλου Χουστέβα "τὰ Ἀρβανίτικα τουφέκια δὲν πιάνουν πιὰ φωτιά", λυσσώδης ἐπανελήφθη ἐπίθεσις, ἀποκρουσθεῖσα καὶ αὖτη μεθ' ὃ οἱ Τοῦρκοι ἐνήργησαν, τακτικὴν ὑποχώρησιν καὶ ἐπανῆλθον εἰς Δημαριὸ ἀφέντες τοὺς ἡμετέρους κυρίους τῆς μάχης. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ἀληθῶς ἐτιμήθησαν τὰ ἐπαναστατικὰ ὅπλα· ἡ μάχη ἐδόθη σχεδὸν ἐκ παρατάξεως. Ἐκ τῶν Τούρκων φονευθέντες καὶ τραυματισθέντες ὑπολογίζονται εἰς 213. Τοῦτο τουλάχιστον ἐπεβεβαίωσαν περὶ τοὺς 10 ὑπήκοοι Ἕλληνες οἵτινες ἦλθον ἐξ Ἄρτης, οὔτε πρέπει νὰ φανῇ ὑπερβολικὸς ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἀφοῦ ἐν μόνῃ τῇ χαράδρᾳ κάτωθεν τοῦ λόφου, ὃν ὑπερήσπισεν ὁ Κατσικογιάννης εὑρέθησαν 45 πτώματα πέριξ δέ, περὶ τὰ 27. Τοὺς τραυματίας καθὼς καὶ πολλοὺς τῶν φονευθέντων, ἀπῆγον οἱ Τοῦρκοι διαρκούσης τῆς μάχης. Ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐφονεύθησαν 4 καὶ ἐπληγώθησαν 12 τὸ πλεῖστον βαρέως. Οἱ τραυματίαι μετηνέ-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ 6 ΑΡΧΕΙΟ

χθησαν εἰς Φλωριάδα, ἐναπετέθησαν ἐντὸς καλυβῶν καταγῆς, οὔτε μοτὸς ὑπῆρχε, οὔτε φάρμακα, οὔτε πρόχειρος ἰατρικὴ συνδρομή, οὔτε ρανὶς ρακῆς. Ἐκλαίομεν ἐξ ἀπελπισίας ἀδυνατοῦντες νὰ παράσχωμεν τὴν ἐλαχίστην βοήθειαν».

Αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων ἀνῆλθον εἰς 103 νεκρούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ δύο ἀξιωματικοὶ καὶ εἰς ὑπερεκατὸν τραυματίας ἐν οἷς καὶ ὁ συνταγματάρχης Τσελεπίσιος καὶ ὁ ταγματάρχης Ἀμπεγιοὺλ Ἀγᾶς, τῶν δὲ Ἑλλήνων εἰς 4 νεκρούς, τοὺς Ἰωάννην Μακρῆν, Δημ. Γαρουφαλιᾶν, Μῆτρον Κώσταν καὶ Λάμπρον Μπουκουβουνιώτην, τραυματίας δὲ εἴκοσι, τοὺς Κωνστ. Ψυλιάκον, Ἰ. Καλαμπόκην, Γ. Σερακιώτην, Μ. Παληοκούτσην, Σ. Κουκόλην, Σ. Γαρουφαλῆν, τὸν σαλπιγκτὴν Λεμονῆν, Σ. Κρητικάκην, Α. Καλυβιώτην, Ἰωάν. Καΐκον, Γ. Γέρονταν, Α. Τόλον, Φ. Ρόδιον, Α. Βιδῆν, Π. Κουτῆν, Κ. Ἠπειρώτην, Γ. Βαρελᾶν, Κωνστ. Κουρεμένον, Δ. Πάτριον, Δ. Κορδοπώλην. Εἰς τὴν μάχην τοῦ Κλειτσόβου, ἔλαβε μέρος ὑπὸ τὸν Σκαλτσοδῆμον καὶ μία γυναίκα ὀνόματι Χρηστίνα, ἥτις λαβοῦσα τρία τραύματα μετεφέρθη εἰς Φλωριάδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀθήνας. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες τραυματίαι μετεφέρθησαν τὴν νύκτα ὑπὸ βροχήν, διὰ φορείων ἐκ κλάδων δένδρων, εἰς τὴν ἔναντι Φλωριάδα ὅπως τύχωσι περιθάλψεως. Ἐκεῖ ὅμως τοὺς ἀνέμενεν ἀπογοήτευσις, καθόσον οὐδεμία παρεσχέθη εἰς αὐτοὺς ἰατρικὴ βοήθεια, παρὰ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν, οὐδὲ στοιχειώδης παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς περίθαλψις καὶ τότε ἀνέλαβε ὁ Ζωΐδης νὰ πλύνῃ καὶ ἐπιδέσῃ τὰς πληγὰς τῶν τραυματιῶν. Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται τοῦ τάγματος συμπεριεφέρθησαν σκληρὰ καὶ ἀπάνθρωπα, πρὸς τοὺς τραυματίας στρατιώτας, συναδέλφους των, μάλιστα, εἰς Θεριακήσι τοὺς ἀπέβαλαν καὶ ἐκ μιᾶς οἰκίας, Ραμαντάνη, ἵνα διαμείνωσιν οἱ ἴδιοι. Πρὸ τῆς τοιαύτης συμπεριφορᾶς τοῦ στρατοῦ, ἠναγκάσθησαν καὶ οἱ Ζηκαῖοι, νὰ μεταβοῦν εἰς Φλωριάδα καὶ περιποιηθοῦν τοὺς τραυματίας.

Κατὰ τὰς ἑπομένας ἡμέρας ὑπέκυψαν εἰς τὰ τραύματά των οἱ, Δ. Πάτριος, Κ. Κουρεμένος, Μ. Παληοκούτσης, Γ. Γέροντας, Γ. Βαρελᾶς, Σ. Γαρουφαλῆς, Λεμονῆς καὶ Σ. Κρητικάκης καὶ οὕτω οἱ νεκροὶ τῆς μάχης τοῦ Κλειτσόβου ἀνῆλθον εἰς 12. Ἡ παροχὴ στοιχειώδους ἰατρικῆς φροντίδος, ἀσφαλῶς θὰ ἔσωζε, μερικῶν τραυματιῶν τὴν ζωήν.

Τὰ λοιπὰ τμήματα τῶν ἐπαναστατῶν, ἀφοῦ μετὰ τὴν μάχην, ἠρεύνησαν τὰ πτώματα τῶν νεκρῶν Τούρκων, εἰς τὰ ὁποῖα, μόνον μίαν λίραν ἀνεῦρον καὶ ἀποτελειώσαντα ζῶντας ἀκόμη τραυματίας, ἀπεσύρθησαν μὲ τὸν Ἀντώνιον Ζέρβαν εἰς Χελώναν καὶ ἐκεῖθεν τὴν ἑπομένην εἰσῆλθον, εἰς Παληοκουτσῆ συνοικισμὸν τῆς Φλωριάδος, τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης τοῦ Κλειτσόβου διεκρίθησαν διὰ γενναιότητα καὶ θάρρος, οἱ εὔζωνες δεκανεῖς, Ἰωάννης Μακρῆς, Δημ. Γαρουφαλιᾶς, Τσάκαλος ὅστις ἐμάχετο ὄρθιος, ὁ ἐπιλοχίας Σαγώνας καὶ ὁ ἀτρόμητος ὑπολοχαγὸς Κολίνος Μπαϊρακτάρης, ἐκ δὲ τῶν ἐθελοντῶν. ὁ Ἀντ. Ζέρβας, οἱ Ζηκαῖοι, Βασ. Χα-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τζάρας, Νάκο Νάρες καὶ ἐκ τῶν ἐντοπίων οἱ ἀδελφοὶ Τσιαφαῖοι, ἀπὸ τὸ Κλείτσοβον καὶ ἄλλοι. Γενικῶς ὅλοι ἐπολέμησαν ἀνδρείως καὶ μὲ αὐταπάρνησιν ὑπὸ ἱκανοὺς καὶ γενναίους ἀρχηγούς.

Ἡ περιφανὴς αὐτή, νίκη τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων, εἰς τὸ Κλείτσοβον. ἐσήμανε δυστυχῶς καὶ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὸ Κάτω Ραδοβύζι καὶ τὴν ἀποτυχίαν, τῆς μὲ τόσας ἐλπίδας καὶ οἰκονομικὰς θυσίας παρασκευασθείσης εἰσβολῆς εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν. Ἦτο τοιαύτη ἡ δοκιμασία τῶν ἀγωνιστῶν κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τῶν μαχῶν καὶ τόσαι αἱ στερήσεις, τροφίμων καὶ ἰατρικῆς περιθάλψεως, ὁ χειμὼν καὶ ἡ ἀναλγησία, τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς, Βαρζέλη καὶ λοιπῶν, ὥστε ἔφερε τοὺς νικητὰς τοῦ Κλειτσόβου εἰς πλήρη ἀδυναμίαν νὰ ἐπαναλάβουν τὸν ἀγῶνα. Μετὰ τὴν μάχην οἱ ἀπεσταλμένοι ἐσκέφθησαν νὰ συστήσουν δύο θεραπευτήρια, εἰς «Θεριακίσιον» Βάλτου καὶ εἰς «Ἀράπη» διὰ νὰ δεχθοῦν τοὺς τραυματίας, ὁ δὲ Σύλλογος τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, νὰ ἀποστείλη εἰς Βάλτον καὶ πλησίον τῆς μεθορίου ἕναν γέροντα ἀπόστρατον ἰατρόν. Γενικῶς ἡ ἔλλειψις ὀργανώσεως παρὰ τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς καὶ ἡ ἀπειρία τῶν ἀπεσταλμένων αὐτῆς συνετέλεσαν εἰς ἀποτυχίαν τοῦ κινήματος, εἷς δὲ τῶν ἀγωνιστῶν ἔδωσε, μετ' ὀλίγας ἡμέρας, πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως εἰς ἀνταποκριτὴν τῆς ἐφημερίδος «Καρτερία», μέρος τῶν ὁποίων μεταφέρομεν ἐδῶ: «Ἔπειτα ἐπῆλθεν ἡ νύξ. Ραγδαία βροχὴ καὶ δριμὺς παγετὸς συνεπλήρωσε τὰ δεινοπαθήματα τῶν ἐπαναστατῶν, πεινώντων, κακουχουμένων, ἐν ὑπαίθρῳ διούντων, ἐγκαταλελειμμένων ὑπὸ τοῦ παντός. Οἱ ἐντόπιοι ἠρνοῦντο νὰ συμπράξωσιν, δυσπιστοῦντες πρὸς τοιαύτας ἐπαναστατικὰς ἐνεργείας· μεταξὺ δὲ τῶν πτωμάτων ἀνεγνώρισαν καὶ τὰ πτώματα ἓξ χριστιανῶν! Τὰ φυσέκια Γκρᾶ ἐξέλιπον ὁλοτελῶς καὶ οὐδεμία ὑπελείφθη ἐλπὶς νέας προμηθείας. Τὴν ζωήν των ἔδιδον ἀντὶ σταγόνων ρακῆς, ὅπως δι' αὐτῆς θερμανθῶσιν οἱ πάσχοντες. Οὔτε μοτὸν εἶχον, οὔτε ἰατρόν, καὶ οἱ δυστυχεῖς πληγωθέντες, ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἔμενον εἰς τοῦ Θεοῦ τὸ ἔλεος. Εἷς αὐτῶν ἀπέθανε τὴν νύκτα, διότι τὸ αἷμά του ὁλόκληρον ἔρρευσεν ἐκ τῶν πληγῶν· ὁ δὲ κ. Ζωΐδης ἔσωσε τοὺς λοιποὺς ἐκ τῆς αὐτῆς τύχης, πλύνας καὶ ἐπιδέσας μόνος του τὰς πληγάς.

»Οὕτω λοιπόν, τῶν πάντων στερούμενοι οἱ νικήσαντες ἐπαναστάται, ἠναγκάσθησαν τῇ ὑστεραίᾳ τῆς νίκης νὰ ἐπανακάμψωσιν ἀθρόοι εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Μετὰ κόπου δὲ καὶ μόχθου μετακομίσαντες τοὺς πληγωμένους εἰς τὸν δῆμον Φλωριάδος, τοὺς ἐγκατέλιπον ἐκεῖ εἰς τὴν τύχην των καὶ ἐτράπησαν εἰς ἀναζήτησιν τροφῆς. Εὗρον δὲ ἐπὶ τέλους τεσσαράκοντα ὀκάδας ἀλεύρου ἐξ ἀραβοσίτου, ὃν ἠγόρασαν ἀντὶ φράγκου τὴν ὀκᾶν. Τὸ ἄλευρον τοῦτο ζυμώσαντες ἔψησαν καὶ ἔφαγον, δίκην ἀμβροσίας· ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν, ὑπῆρξεν ἀδύνατον νὰ φάγωσι τὸ ὑπολειπόμενον, διότι οἱ ἀγαθοὶ χωρικοί, οἱ πωλήσαντες τὸ ἄλευρον τοῦ ἀραβοσίτου, εἶχον ἀναμίξει εἰς αὐτὸ καὶ ἄλευρον βαλάνων!».

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ἡ Κυβέρνησις τῶν Ἀθηνῶν, μετὰ τὴν ἀτυχῆ εἰσβολὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, περιελθοῦσα, ὅπως γράφομεν, εἰς ἀμηχανίαν ἐκ τῆς αἰφνιδίας Ρωσοτουρκικῆς ἀνακωχῆς καὶ ἀκολουθήσασα, τὰς συστάσεις τῶν Μ. Δυνάμεων, ἀπέσυρε τὰ στρατεύματά της. Ἔλαβεν ὅμως, ὑποσχέσεις ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ ζητήματα καὶ αἱ διαφοραὶ τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν Τουρκίαν θὰ ἐξετασθοῦν ἐν καιρῷ. Ἔκτοτε ἐφρόντισε ὅπως ἡ στάσις της νὰ εἶναι τελείως ξένη πρὸς τὰ κινήματα τῶν ὑποδούλων. Διὰ αὐτὸ ὅταν ἔγινε γνωστὴ εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ λιποταξία τῶν εὐζώνων, ὑπὸ τὸν Μπαϊρακτάρην, τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν, τὸν ἐσχάτως προαχθέντα εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ Συνταγματάρχου, Γεώργιον Δαγκλῆν, ἔθεσεν εἰς ἀργίαν δι' ἀπολύσεως ἐκ τῆς θέσεώς του, ὡς μὴ λαβόντα ἐγκαίρως τὰ μέτρα πρὸς παρεμπόδισιν τῆς λιποταξίας.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ

Εἰς τὰς μάχας τοῦ Δημαριοῦ καὶ τοῦ Κλειτσόβου, ἔλαβον μέρος, εἰς τὸ πλευρὸν τῶν εὐζώνων καὶ τῶν ἄλλων ἐθελοντῶν, πολλοὶ τῶν ἐντοπίων, ἐκ τῶν χωρίων τοῦ Κάτω Ραδοβυζίου, Κλειδίου, Σκουληκαριᾶς, Διασέλου, Βελεντζικοῦ, ὅσοι ἠδυνήθησαν νὰ ὁπλισθοῦν κατὰ τὰς ὥρας ἐκείνας. Οἱ κάτοικοι τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου, πρωτοστατήσαντες εἰς τὴν ἐξέγερσιν παρέμειναν, ἐν πολλοῖς ἄοπλοι, ἀναμένοντες ὁπλισμὸν εἰς τὴν περιοχὴν Σουμεροῦς. Τὴν 10 Φεβρουαρίου, δι' ἐπιστολῆς του, ὁ Μαυρογιάννης ἐκφράζει ὅλην τὴν πικρίαν του διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν Ραδοβυζινῶν. «Σεκλίστα 10 Φεβρουαρίου 1878. Φώτην Κοντονίκαν, Καρβασαρᾶ. — Μὲ φρικώδη λύπην ἐπληροφορήθημεν προηγουμένως τὴν φυλάκισιν τοῦ Σ. Κοσσυβάκη· τοῦτο εἶναι ἀξιοθρήνητον καὶ κατετάραξε ὄχι μόνον τὴν ἐπαρχίαν μας ἀλλὰ καὶ τὰς γειτονικὰς ἐπαρχίας. Ἐνῷ ἐφρονούσαμεν ὅτι αὐτὸς εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος θὰ εὕρῃ μεγάλην ὑποδοχὴν διὰ νὰ ἐφοδιάσητε καὶ ἡμᾶς διὰ τὸν ἱερὸν σκοπόν, βλέπομεν καὶ τὰ λεγόμενα τῆς Ἐπιτροπῆς εἶναι ψεύδη καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν αὐτοῦ Κυβερνώντων καταστρεπτικά.

»Μάθε λοιπὸν καὶ ἀπὸ ἐδῶ πρὸ ὀλίγου συνέλαβαν οἱ Τοῦρκοι τὸν Α. Κοσσυβάκη, τὸν Λώντη Γεώργη, τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῆ, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Χρῆστον, τὸν Δ. Χ. Κοσσυβάκη, τὸ ὅλον 5 καὶ τοὺς μετέφερον εἰς Ἄρταν. Ἐδῶ ἡ περιουσία των ἐδημεύθη καθ' ὁλοκληρίαν, φόβος μέγας καὶ τρόμος κατέλαβεν ὅλους ἡμᾶς τοὺς συνωμότας τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ, μήπως φοραθῶμεν διὰ τῶν αὐτοῦ Ἀρχῶν, ὅπου παίζουν μὲ τὴν τύχην τῶν ὑποδουλωμένων· διότι βλέπω εἰς τὴν τελευταίαν σου ἐπιστολὴν νὰ μὲ λέγετε ὅτι, ἡ αὐτοῦ Ἀρχὴ σᾶς παρεμπόδισε τὰ ὅπλα κατὰ τὴν 21 Ἰανουαρίου, τὸν δὲ Ἐμὶν-ἐφέντην ἀντὶ νὰ τὸν ἀφήσουν ἐλεύθερον νὰ ἔλθῃ καὶ καταλάβετε τοὺς Στρατῶνας, ὡς εἴμεθα ἐξηγημένοι, τὸν ἐπῆραν εἰς Καρβασαρᾶ, τὸν Σωτήρη ἐφυλάκισαν, μέ-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ

για δεῖγμα προδοσίας! Ὡς ἐκ τούτου σὲ λέγω νὰ παύσῃ πλέον ἡ ἀλληλογραφία, νὰ μὴ γίνωμεν ἡμεῖς παραίτιοι καταστροφῆς τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τοῦ πτωχοῦ λαοῦ. — Ἀναγνώστης Ντούλα Μαυρογιάννης».

Κατόπιν τῶν συνεχῶν ἐκκλήσεων καὶ παραπόνων παρεδόθησαν τέλος, τὴν 11 Φεβρουαρίου, εἰς τοὺς ἐξεγερθέντας κατοίκους τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου 500 ὅπλα ἐμπροσθογεμῆ καὶ 43 κιβώτια πολεμοφοδίων.

Μετὰ τὴν σύλληψιν, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολήν, συγγενῶν τοῦ ἀποδράσαντος τῶν φυλακῶν Σωτηρίου Κοσσυβάκη, ὁ τελευταῖος προσῆλθεν εἰς τὰς τουρκικὰς Ἀρχὰς Ἄρτης καὶ προσεπάθησε νὰ πείσῃ αὐτὰς ὅτι δὲν εἶχε εὐθύνην διὰ τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Ἐμὶν Βέη, προσέτι δὲ προσεφέρθη νὰ κρατηθῇ, ὁ ἴδιος, εἰς τὰς φυλακὰς καὶ νὰ ἀπολυθοῦν οἱ συλληφθέντες συγγενεῖς του. Εἰς τὴν πρότασίν του αὐτὴν ἀντέτεινε, ὁ γέρων θεῖος του, Ἀνδρέας Κοσσυβάκης, ὅστις ἐζήτησε νὰ παραμείνῃ αὐτὸς εἰς τὰς φυλακὰς ἀντὶ τοῦ Σωτηρίου καὶ μάλιστα ὡς ἐγγυητὴς τῆς νομιμοφρόνου, εἰς τὸ μέλλον, διαγωγῆς τοῦ ἀνεψιοῦ του. Ἔτσι ἔμεινε ἐλεύθερος ὁ Σωτήρης Κοσσυβάκης καὶ ἀπελύθησαν οἱ συγγενεῖς του πλὴν τοῦ θείου του Ἀνδρέου. Ἐξελθὼν ὁ Σ. Κοσσυβάκης δὲν ἡσύχασε, ἀλλὰ συνεχῶς ἐζήτει ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμένους καὶ ἄλλα ὅπλα. Καὶ ἐνῶ ἀρχικῶς τοῦ ἐδόθη ὑπόσχεσις περὶ παραδόσεως καὶ ἄλλων 700, γρήγορα ἤρχισαν νὰ παρεμβάλλωνται κωλύματα καὶ καθυστερήσεις. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν πρωΐαν τῆς 16ης Φεβρουαρίου ἐκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ γηραιοῦ Σπύρου Μήλιου, διὰ τῶν ἐφημερίδων, οἱ ἐν Ἀθήναις Ἠπειρῶται τὴν καταγωγήν, εἰς τὸ Δημαρχεῖον Ἀθηνῶν, τὴν 3ην ἀπογευματινὴν τῆς ἰδίας ἡμέρας πρὸς ἐξέτασιν τῆς καταστάσεως, καὶ τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ λάβουν ὑπὲρ τῆς ἰδιαιτέρας των πατρίδος. Μετὰ μακρὰν συζήτησιν, κατὰ τὴν γενομένην συγκέντρωσιν, τὴν ὁρισθεῖσαν ὥραν, ἐξελέγη Ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν Ἠπειρωτῶν, Σπ. Μήλιου ὡς προέδρου, Ἀρτεμίου Μίχου ὡς ἀντιπροέδρου, Νότη Μπότσαρη καὶ Σπύρου Γ. Καραϊσκάκη ὡς μελῶν. Ἡ συνέλευσις τῶν Ἠπειρωτῶν ἀνέθεσε εἰς αὐτοὺς ὅπως, ἀφοῦ συνεννοηθοῦν μὲ τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν Ἐθνικῆς Ἀμύνης καὶ Ἀδελφότητος, προβοῦν εἰς διαβήματα πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἵνα δραστηριοποιήσῃ τὴν πολιτικήν της ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν δικαίων τῶν ὑποδούλων περιοχῶν. Ὑπῆρχον πληροφορίαι ὅτι, οἱ ἐκπρόσωποι τῶν δύο ἐμπολέμων κρατῶν Ρωσίας καὶ Τουρκίας, εἰς τὴν διάσκεψίν των, μετὰ τὴν ἀνακωχὴν τῆς Ἠλέβνας οὐδόλως συνεζήτουν τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν καὶ τοῦτο ἀνησύχει τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ ὑποδούλους. Τὴν 19 Φεβρουαρίου ἀνακοινοῦται ἡ ὑπογραφὴ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Ρωσία ἐξησφάλισεν εἶδος ἀνεξαρτησίας ὑπὲρ τῶν Σλαυϊκῶν λαῶν τῶν Βαλκανίων, ὑποδούλων καὶ αὐτῶν εἰς τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν, ὑπὲρ τῆς Βουλγαρίας δὲ καὶ ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων της μέχρι τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Διετυπώθησαν μερικὰ προνόμια διὰ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Τουρκίας, καὶ διὰ τὰς Ἑλληνικὰς διεκδικήσεις οὐδὲ λέξις.

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Τοῦτο ἐπροκάλεσε μεγάλην ἀναταραχήν, ἰδίως εἰς τὸ Ραδοβύζι καὶ Τζουμέρκα. Οὕτω τὴν 28ην Φεβρουαρίου συνῆλθον εἰς Μπότση, πλήθη Ραδοβυζινῶν καὶ Τζουμερκιωτῶν καὶ συνεζήτησαν περὶ τοῦ πρακτέου. Εἶχον μείνει, μόνοι καὶ ἔπρεπε νὰ συνεχίσουν τὰν ἀγῶνα. Οἱ ἐκ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος ὁπλαρχηγοὶ τῶν ἐθελοντικῶν σωμάτων, ὅπως ὁ Ἰω. Στράτος, Σκαλτσᾶς, Σκαλτσοδῆμος, Ἴσκος καὶ ἄλλοι, μετὰ τὴν μάχην τοῦ Κλειτσόβου, ἀπεχώρησαν καὶ διέλυσαν τὰ τμήματά των. Εἶχον καρπωθῆ ἀρκετὰ χρήματα καὶ ἐξοπλισθῆ μὲ τὰ προοριζόμενα διὰ τοὺς Ραδοβυζινοὺς καὶ Τζουμερκιώτας ὅπλα καὶ τώρα πολλοὶ ἐξ αὐτῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν των, ἐπώλουν τὸ ὅπλον των εἰς τὰ χωρία τῆς Ἀκαρνανίας ἀντὶ μιᾶς προβατίνας. Μάλιστα ὁ Π. Πετιμέζης καίτοι κατήρτισε ἱκανόν, ὑπὸ τὰς ὁδηγίας του, σῶμα ἐθελοντῶν καὶ διὰ τὸ ὁποῖον ἔλαβε ἀνάλογον ἀριθμὸν ὅπλων καὶ πολεμοφοδίων ὡς καὶ οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν, οὐδόλως εἰσῆλθεν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, περιορισθεὶς ἐκ τῆς μεθορίου τοῦ Ἄνω Βάλτου νὰ παρακολουθῆ, τὰ γιγνόμενα. Εἶχαν ἐκδηλώσει, ἐξ ἀρχῆς, οἱ Ραδοβυζινοί, δυσπιστίαν ὡς πρὸς τὸν ρόλον τῶν αὐτοκλήτων ἐλευθερωτῶν τοῦ Ραδοβυζίου καὶ τώρα ἐκ τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύεται ὅτι κατὰ ἕνα μέρος δὲν εἶχον ἄδικον. Καὶ γράφει ἡ ἐφημερὶς «Βελγικὴ Ἀνεξαρτησίας:

«Φυσικὸν εἶναι οἱ κάτοικοι τῶν εἰρημένων ἐπαρχιῶν, οἵτινες δὲν ἐκάλεσαν τοιούτους ἐλευθερωτὰς (τοὺς ἐθελοντὰς) νὰ γογγύζωσι ὀλίγον καὶ δυσπιστοῦσι πρὸς ἐκείνους οἵτινες ἀρχίζουν νὰ ἀφαιρῶσι παρ' αὐτῶν ὅ,τι οἱ Τοῦρκοι ἀφῆκαν. Διστάζουσι νὰ συμπράξωσι μετὰ τοιούτων φίλων καὶ φοβοῦνται οὐχὶ ἀλόγως μὴν ἀφεθῶσι ἐντὸς ὀλίγου εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Βασιβουζούκων». Ἐπὶ πλέον, ἐπιστολὴ ἐκ Καρβασαρᾶ δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν ἐφημερίδα «Καρτερία», δίδει μίαν εἰκόνα τοῦ τρόπου διαθέσεως τῶν χρημάτων καὶ τῶν ὅπλων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Βάλτου:

«Ἀδελφέ μου,

Σοῦ γράφω σήμερον κατειλημμένος ὑπὸ αἰσθήματος ἀγανακτήσεως. Ἐνταῦθα διαδραματίζεται ἐπονείδιστος κωμωδία, προσβάλλουσα τὴν τιμὴν καὶ καταστρέφουσα τὸ μέλλον τῆς πατρίδος μας. Ἀσωτεύονται μυριάδες δραχμῶν ἄνευ πρακτικοῦ ἀποτελέσματος. Ἀναλαμβάνουσι δὲ φοβερὰν εὐθύνην οἱ συντελοῦντες εἰς τοιαύτην ἀνόσιον διαρπαγήν. Τὸ ἔθνος, ὡς ἐλπίζω, δὲν θὰ ἀνεχθῆ ἀπαθῶς τοιαύτην πραγμάτων κατάστασιν καὶ φοβοῦμαι ὅτι τέρμα τῆς παρούσης κρίσεως ἔσται ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ὅστις θὰ ἐπισύρη πολλὰς βεβαίως συμφορὰς κατὰ τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ θὰ ἐκριζώσῃ, ὡς ἐλπίζω, ἐν ταὐτῷ καὶ τὸ ἀνίατον κακόν, ὑφ' οὗ ἡ χώρα κατατρύχεται ἀπὸ τοσούτων ἐτῶν!

»Χιλιάδες ὅπλων Σασεπὼ καὶ Μυλωνᾶ διεσκορπίσθησαν εἰς μάτην, ἐξηφανίσθησαν, πωληθέντα ἀντὶ εὐτελεστάτης τιμῆς εἰς χωρικούς, χωρὶς νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸν ἱερὸν σκοπὸν δι' ὃν προωρίσθησαν. Οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ραδοβυζίου ζητοῦσι ἐπιμόνως ὅπλα καὶ ἐφόδια, ἀπειλοῦντες ὅτι θὰ προσέλθωσιν ἐξ ἀνάγκης εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς. Χίλια ὅπλα τοῖς ἐστάλησαν, καὶ

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ὅμως οὐδὲν ἀφίκετο μέχρις αὐτῶν! Εἶναι ἀνεκτὴ παρομοία κατάστασις; Δὲν συλλογίζονται ὅτι θὰ δώσωσι λόγον τρομερὸν ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς ἐθνικῆς κρίσεως οἱ τοιαύτην ἐπονείδιστον διαγωγὴν δεικνύοντες;».

Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ὁ Θεόδωρος Σκυλοδῆμος, ὅστις μὲ ἑκατὸν ἄνδρας, κρατεῖ συνεχῶς τὴν ὀρεινὴν θέσιν Χελῶνα καὶ οἱ Γάκης Ζῆκος, Ζῆκος Ζῆκος, Ἀπόστ. Χοστέβας, Λάμπρος Ζῆκος καὶ σῶμα ἑκατὸν ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Ζέρβαν, οἵτινες παραμένουν εἰς τὴν συνοικίαν Παληοκουτσῆ καὶ κατὰ τὸν Μάρτιον ἀκόμη, μὲ σκοπὸν νὰ ἐπανέλθουν, διὰ νὰ βοηθήσουν τὸ Ραδοβύζι εἰς τὴν ἐξέγερσιν. Καὶ ἂν αὐτὸ θέλουν οἱ ἀρχηγοί, μεταξὺ ὅμως τῶν ἀνδρῶν των, ὑπάρχει τόση ἀπροθυμία, πρὸς ἐπανάληψιν τοῦ ἀγῶνος, ὥστε τώρα ποὺ ἦλθεν ἡ ὥρα τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου, αὐτοὶ δὲν μποροῦν νὰ κινηθοῦν καὶ νὰ βοηθήσουν. Συνομιλία τοῦ Ἀντ. Ζέρβα, παρουσίᾳ ἀνταποκριτοῦ Ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος, δίδει εἰκόνα τῆς κρατούσης καταστάσεως:

«Παληοκουτσῆ 18 Μαρτίου 1878

Ἀπὸ τριῶν ἤδη ἡμερῶν τυγχάνω ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὰς ἐν Ἠπείρῳ μάχας ἐπαναστατῶν, στρατοπεδευόντων ἡμίσειαν μόλις ὥραν μακρὰν τῶν τουρκικῶν προφυλακῶν, εἰς ἃς οἱ ἐπαναστάται ἐνέβαλον πῦρ κατὰ τὴν εἰσβολήν των ἐν τῷ ὀθωμανικῷ πρὶν τῆς τοῦ Κλειτσόβου μάχης. Εἶναι ἀπερίγραπτος καὶ ἀπελπιστικὴ ἡ θέσις αὐτῶν, ὑφισταμένων μυρίας στερήσεις, καὶ σπαρακτικὴ ἡ κατέχουσα πάντας ὀδύνη καὶ ἰδίως τὸν ἀνδρεῖον ἀρχηγὸν κ. Ἀντ. Ζέρβαν. Ἔμπλεος λύπης καὶ δικαίας ἀγανακτήσεως διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν καταστροφήν, ἐλλείψει τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων μέσων, ἀλλὰ παράφορος ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀφοσιώσεώς του, ἀναμένει εἰσέτι ἐν ἀγωνίᾳ ἐνταῦθα μετὰ τῶν γενναίων ὁπλαρχηγῶν Ζηκαίων, Ζώη Ζωΐδη καὶ Ἀπ. Κοστέβα καὶ λειψάνων τινῶν ἐκ τῶν μαχητῶν των, ἵνα ἱκετεύων καὶ καταβάλλων ὑστάτην προσπάθειαν, ἀναζωογονήσῃ τὴν ἐκπνέουσαν ἐπανάστασιν καὶ ἐπανορθώσῃ τὰς φοβερὰς ἐλλείψεις, ὧν ἕνεκεν ἐπῆλθε τὸ ναυάγιον τοῦ ὑπὸ αἰσίους οἰωνοὺς παρ' αὐτοῦ ἀρξαμένου ἔργου. Δυστυχῶς μεθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐνεργείας, οὐδεμία περὶ οὐδενὸς εἰσέτι ἐλήφθη φροντίς, καίτοι μὴν ἤδη παρῆλθεν ἀπὸ τῆς ἐν Κλειτσόβῳ μάχης, ἔκτοτε δὲ ὑπεδείχθησαν ἐπανειλημμένως πάντα ὅσα ἀπαιτοῦνται πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ μέχρι σήμερον μόνον δι' ὑποσχέσεων, ἐξακολουθοῦν οἱ ἁρμόδιοι ν' ἀπαντοῦν εἰς τὴν ἄμεσον αἰτοῦσαν συνδρομὴν ἐπανάστασιν. Εἷς δὲ τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης ἀντιπρόσωπος, ὁ κ. Βαρζέλης, ὁ νεκροθάπτης οὗτος τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς τὸν ἀποκαλοῦσι, περιέρχεται χωρία καὶ ὁπλαρχηγοὺς διενεργῶν καὶ οἱονεὶ ἐπισπεύδων τὴν ἔναρξιν δευτέρας ἀποπείρας, ὀλίγα ἢ οὐδὲν ὑποσχόμενος, ὅτε τῷ αἰτοῦνται τ' ἀπαιτούμενα. Χθὲς ἀφιχθεὶς ἐνταῦθα, ἔλαβε συνέντευξιν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ κ. Ζέρβα, ἐν ᾗ ἐγένετο λόγος πολὺς περὶ τῶν αἰτίων τῶν προκαλεσάντων τὴν καταστροφήν. Ὑπῆρξα μάρτυς αὐτόπτης τῆς συνδιαλέξεως ταύτης, ἥτις πολλάκις προέβη εἰς διαπληκτισμούς, καὶ κατελή-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

φθην ὑπὸ φρίκης ὅτε εἶδα καὶ ἤκουσα δι' ὁποίων μέσων καὶ ἐνεργειῶν ζητοῦσιν οἱ ἰθύνοντες νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ ἱερὸς σκοπός, ὅστις, πιστεύσατέ το, καταπορνεύεται πανταχόθεν ἰδιωτελῶς. "Ἐπολεμήσαμεν, ἔλεγεν ὁ κ. Ζέρβας πρὸς τὸν κ. Βαρζέλην πλήρης ὀδύνης καὶ ἀγανακτήσεως, ἀπὸ πρωΐας ἄχρις ἑσπέρας. Ἐξεδιώξαμεν τὸν ἀπροσδοκήτως ἐπιτεθέντα ἡμῖν ἐχθρόν, καταστρέψαντάς του ἓν ἡμίταγμα, μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς μάχης οἱ μὲν μαχηταί μοι ἐζήτουν ὀλίγον ἄρτον, οἱ δὲ τραυματίαι ἱκέτευον μοτὸν πρὸς ἐπίδεσμον. Τὰ πάντα μᾶς ἔλλειπον. Διενυκτερεύσαμεν ἄσιτοι. Τὴν ἐπιοῦσαν ἐπέμψατε ἡμῖν ἄλευρον ἐξ ἀραβοσίτου, ἐξ οὗ ἂν ἐπειρώμεθα νὰ γευθῶμεν θὰ ἐδηλητηριαζόμεθα, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὅλον τὸ ἄλευρον μένει εἰσέτι ἀνέπαφον. Οἱ τραυματίαι, οὓς κατώρθωσα ν' ἀποστείλω διὰ μυρίων δυσκολιῶν, στερούμενος ἀπολύτως παντὸς μέσου μεταφορᾶς αὐτῶν, ἀπέθανον ὅλοι σχεδόν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐλάχιστα πληγωμένοι, ἐλλείψει ἰατρικῆς συνδρομῆς καὶ περιποιήσεως. Οἱ λιποτακτήσαντες εὔζωνοι, οἱ σπεύσαντες νὰ δώσωσιν ἡμῖν τὴν συνδρομήν των, διατάχθησαν αὐστηρῶς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς τάξεις των, ἐγκαταλειφθέντες ἄνευ ἄρτου καὶ πολεμοφοδίων, οἱ δ' ἐξ αὐτῶν πληγωμένοι παρερρίπτοντο, δίκην κυνῶν, τῇ διαταγῇ τοῦ ἀρχηγοῦ των. Ἡ στέρησις τῶν πάντων καὶ ἡ θέα τῶν πληγωμένων ἰδίως ἐνέσπειρε τὴν ἀποθάρρυνσιν εἰς τοὺς περὶ ἐμὲ πολεμιστὰς καὶ ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας ἀνθιστάμην προσπαθῶν ν' ἀναπληρώ τὸ ὁλονὲν ἐξαντλούμενον θάρρος των, ἀναμένων συνδρομήν. Ἀλλ' εἰς μάτην. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει διατελοῦντες ἀπεφασίσαμεν ἐπὶ τέλους νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὰς θέσεις μας, κινδυνεύοντες, ἂν παρεμένομεν ἐκεῖ, νὰ τεθῶμεν μεταξὺ δύο πυρῶν ἐχθρικῶν καὶ νὰ καταστραφῶμεν ἄνευ ἀποτελέσματος, ἔχοντες ἤδη ἐξηντλημένα τὰ φυσίγγιά μας. Πρὸς δὲ ἤρξαντο ἀραιούμεναι καὶ αἱ τάξεις τῶν περὶ ἡμᾶς πολεμιστῶν. Ἅμα τῇ ὑποχωρήσει ἡμῶν ταύτῃ, τῇ γενομένῃ δι' ἔλλειψιν ὀλίγου ἄρτου καὶ πολεμοφοδίων, ἐξηκολούθησεν ὁ κ. Ζέρβας, μεστὸς ὀδύνης, δὲν ἔλλειψα νὰ αἰτῶ διὰ πάσης θυσίας συνδρομὴν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν θέσεων τοῦ ἐχθροῦ, ἂς τινας ἐπὶ 20 ὅλας ἡμέρας, ὁ ἐχθρὸς ἀφῆκε κενὰς ἐκ τοῦ φόβου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς μάχης, ἀλλὰ μέχρι σήμερον μοὶ ἀπήντων δι' ὑποσχέσεων καὶ κενῶν λόγων· ἰδοὺ δὲ αἱ ἀποδείξεις". Ταῦτα λέγων παρουσίασε διαφόρους ἐπιστολάς, δι' ὧν τὰ πάντα τῷ ὑπέσχοντο, ἐνῷ μέχρι τοῦδε ἀπολύτως οὐδὲν ἐπραγματοποιήθη. " Ἔκτοτε παρῆλθον, προσέθετο, 34 ἡμέραι. Τί ἐπράξατε καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα; Ὁποίαν ἐχορηγήσατε ἡμῖν συνδρομὴν ἢ θεραπείαν τῶν παντοειδῶν ἐλλείψεων; Ἐπρομηθεύσατε ἡμῖν ὀλίγον ἄρτον, ἕνα ἰατρὸν ἢ φορτηγά τινα; Ἠρκέσθητε μόνον νὰ δεινώσητε τὴν θέσιν ἡμῶν, μέχρις οὗ ἀπῆλθε τὸ πλεῖστον τῶν ἐθελοντῶν, πάσχον ἐκ τῶν στερήσεων καὶ διὰ τῆς προδοτικῆς ὀλιγωρίας σας, ἐδώκατε καιρὸν ἀρκετὸν εἰς τὸν ἐχθρόν, ἐννοήσαντα τὰ πάντα, ἵνα καταλάβῃ ἐκ νέου τὰς μετὰ τοσούτου φόβου ἐγκαταλειφθείσας θέσεις του καὶ ἰσχυροποιηθῇ ἐν αὐταῖς, ἐξ ὧν ὅπως ἐκδιωχθῇ ἀπαιτεῖται σήμερον

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

δύναμις ἰσχυρά, ἐν ᾧ ὑμεῖς ἀπαιτεῖτε νὰ προχωρήσω. .. ..Εἰμὶ ἕτοιμος εἰς τοῦτο. Ἀλλά, ποῦ οἱ ἄνδρες; ποῦ τὰ μέσα; ἢ θέλετε καὶ ἐκ δευτέρου νὰ μᾶς ἐμπαίξητε καὶ ρίψητε ἐπὶ τῆς ράχεώς μας τὰς εὐθύνας σας, νὰ προκαλέσητε δὲ δηώσεις καὶ σφαγὰς ἄνευ ἀποτελέσματος, καὶ νὰ καταστρέψητε ἐσαεὶ διὰ τοιούτων μικρῶν ἐνεργειῶν τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας παρὰ τοῖς δούλοις ἀδελφοῖς ἡμῶν, οἵτινες ἐδικαιοῦντο, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, νὰ εἴπωσιν ὅτι τὰ σώματα ἡμῶν δὲν εἶναι ἐπαναστατικά, ἀλλὰ συμμορίαι λῃστρικαί;". Τ' αὐτὰ περίπου εἶπον τῷ κ. Βαρζέλῃ καὶ οἱ λοιποὶ σωματάρχαι, οἵτινες παρῆσαν, ἰδίως δὲ ὁ κ. Ζωΐδης ἀφῆκεν αὐτὸν ἀναπολόγητον, ἀπελθόντα παραχρῆμα διὰ Θηριακήσιον. Αἱ ἀπαντήσεις τοῦ κ. Βαρζέλη προέδιδον ἀδυναμίαν καὶ ἐνοχήν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ πρώτου κινήματος».

Καὶ κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον, διὰ τῶν ἐφημερίδων τῶν Ἀθηνῶν, συνεχίζεται ἡ ἐπίκρισις τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον διετέθησαν τὰ ποσὰ τοῦ ἐράνου διὰ τὴν συγκρότησιν τῶν ἐθελοντικῶν σωμάτων εἰς τὸν Βάλτον. Εἰδήσεις ἐκ Καρβασαρᾶ καὶ Βονίτσης δίδουν ἐξοργιστικὰς πληροφορίας κατὰ τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς. Ἀναφέρουν μάλιστα καὶ τὰ ποσὰ τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ἕκαστος ὁπλαρχηγὸς καὶ τὰ ὅπλα ποὺ παρέλαβεν, ἐνῶ οἱ ἐξεγερθέντες κάτοικοι τοῦ Ραδοβυζίου παρέμενον ἄοπλοι. Οὕτω κατ' αὐτὰς ἔλαβον, ὁ Ἀθ. Ἴσκος 8.260 δρχ., ὁ Κ. Στράτος 5.000, ὁ Κουτσονίκας 16.500, ὁ Π. Πετιμεζᾶς 12.600, ὁ Σκυλοδῆμος καὶ Στράτος 6.000, ὁ Σκαλτσοδῆμος 5.000, ὁ Κ. Κοττίκας 5.000, οἱ Ζηκαῖοι 60.000, ὁ Ἀντ. Ζέρβας 20.000. Ἐξ αὐτῶν, γράφουν ὅτι, ἐπετέλεσαν καλῶς τὸ καθῆκον των, οἱ Θ. Σκυλοδῆμος, ὁ Δημ. Σκαλτσογιάννης, Κ. Κοττίκας καὶ ὁ Σκαλτσοδῆμος, δαπανήσαντες τὰ ληφθέντα παρ' αὐτῶν ποσά. Μάλιστα διὰ τὸν Ἀνδρέαν Στράτον, γράφουν ὅτι, ἀπὸ 2.000 τσουβάλια γαλέτες ποὺ ἔφερεν διὰ τὴν ἐπανάστασιν, κατὰ τὴν ἄφιξίν του εἰς τὸν Ἀστακόν, ἐξηφάνισεν τὰ 500. Τὰ ἀναφερόμενα ποσὰ εἶναι ὑπερβολικὰ καθόσον αἱ πληροφορίαι, ἐδόθησαν ὑπὸ τὸ κράτος ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως τῶν κατοίκων, διὰ τὸν τρόπον διαθέσεως τῶν χρημάτων καὶ τῶν ὅπλων. Πάντως φαίνεται ὅτι τόσον τὰ χρήματα, ὅσον καὶ τὰ πολεμοφόδια, χρήσιμα κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, δὲν διετέθησαν μὲ πνεῦμα φειδοῦς.

Ἔτσι, μόνοι πλέον, οἱ Ραδοβυζινοὶ καὶ Τζουμερκιῶται, ἀποφασίζουν νὰ συνεχίσουν τὴν ἐπανάστασιν καὶ νὰ σύρουν τὸν χορὸν μέχρι θανάτου. Ἡ ἀποφυλάκισις τοῦ Σωτ. Κοσσυβάκη τοὺς δίδει θάρρος καὶ διὰ ψηφίσματος φέροντος 1.500 ὑπογραφάς, κηρύσσουν τὴν κατάλυσιν τῆς τουρκικῆς δυναστείας καὶ τὴν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἕνωσιν, καλοῦντες συνάμα Ἕλληνας καὶ Ἀλβανοὺς νὰ λάβουν τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ:

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

Σήμερον τὴν 28 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1878 συνελθόντες τῷ ἱερῷ δι-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

καιώματι τοῦ λαοῦ πάντες ἡμεῖς οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων ἄνω καὶ κάτω Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων, ψηφίζομεν:

Α΄.) Τὴν ἀποκήρυξιν τῆς τουρκικῆς δυναστείας.

Β΄.) Τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Γ΄.) Τὴν σύστασιν τῆς προσωρινῆς διοικήσεως ἡμῶν ἀναθέτοντες αὐτὴν εἰς τὰ ἑξῆς πρόσωπα:

Ἀναγνώστην Ν. Μαυρογιάννην, πρόεδρον

Γεώργιον Χ. Κοσσυβάκην, μέλος

Κολιὸν Οἰκονόμου, μέλος.

Διὸ συνετάχθη τὸ παρὸν εἰς ἔνδειξιν καὶ ὑπεγράφη ὑφ' ὅλων. (Ἔπονται χίλιαι πεντακόσιαι ὑπογραφαί).

Καὶ ἀκολουθεῖ:

Η ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΡΑΔΟΒΥΖΙΟΥ ΚΑΙ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ

Πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Ἕλληνας καὶ Ἀλβανοὺς

Ἰδοὺ καὶ ἡμεῖς οἱ Ραδοβυζινοὶ καὶ Τζουμερκιῶται σήμερον εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἱερὸν ἀγῶνα. Ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Χειμάρρα πρῶται δοῦσαι τὸ παράδειγμα συνεκίνησαν ἡμᾶς τοὺς ἀναξίως πρὸ πολλοῦ τυραννουμένους καὶ κατὰ συνέπειαν ἔχοντες ὑπ' ὄψιν μας τὰς τυραννίας, τὰς ὕβρεις, τὰς γυμνώσεις καὶ τὰς προσαφθείσας μέχρι τοῦδε ἀτιμώσεις ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀποκηρύττομεν τὴν κυριαρχίαν των καὶ διὰ τῶν ὅπλων ζητοῦμεν τὴν ἕνωσιν ἡμῶν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ἔχοντες ὡς σύνθημα τὸ «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος», διότι λαὸς οἷος ἡμεῖς, ἔχοντες τοσοῦτον ἐνδόξους προγόνους, καὶ ὑπὸ ὑψηλῶν ἐμφορούμενος ἰδεῶν, δὲν δύναται πλέον νὰ συζήσῃ μετὰ βαρβάρου καὶ τυράννου ἄρχοντος, μηδὲν ἱερὸν καὶ ὅσιον ἔχοντος. Ὅπως δὲ ἡμεῖς ἐργαζόμεθα πρὸ ἑνὸς περίπου ἔτους ἤδη, ἀλλ' ἕνεκα διαφόρων περιπλοκῶν δὲν ἠδυνήθημεν δυστυχῶς κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν μας νὰ δώσωμεν πρῶτοι τὸ παράδειγμα τὸ καλὸν ἀλλ' ἤλθομεν δεύτεροι μετὰ τοὺς Θεσσαλούς, οὕτω καὶ σεῖς ὦ ὁμοεθνεῖς Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοί, μιμηθέντες τὸ παράδειγμά μας, νὰ δράξητε ὅλοι τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τε καὶ ἑνώσεως ὑμῶν μετὰ τῆς μητρὸς ἡμῶν Ἑλλάδος, ἥτις ἀναμένει ἡμᾶς μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, ὡς φίλτατα τέκνα της, ὁ δὲ ὕψιστος Θεὸς νὰ βοηθήσῃ τὸ ἐθνωφελὲς ἔργον πάντων ἡμῶν.

Ἐν Μπότσῃ τοῦ Ραδοβυζίου, τῇ 4ῃ Μαρτίου 1878

Ἡ προσωρινὴ Διοίκησις

Ὁ πρόεδρος

(Τ.Σ.) ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ Ν. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

Τὰ μέλη

Γ. Χρ. Κοσσυβάκης

Κολιὸς Οἰκονόμου

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ΜΑΡΤΙΟΣ 1878. — Ἡ ἀναδειχθεῖσα, διὰ βοῆς τῶν ἐπαναστατῶν, Προσωρινὴ Διοίκησις, Ραδοβυζίου - Τζουμέρκων, ἀφοῦ ἀπέστειλε, τὸ πλεῖστον τῶν οἰκογενειῶν, τῶν ἐπαναστατῶν, εἰς τὰ χωρία τῆς Ἑλληνικῆς μεθορίου, Αὐλάκι, Φλωριάδα, Σύντεκνον κ.λπ., συνεκρότησε, διάφορα σώματα, ἐνόπλων ἀνδρῶν, τὰ ὁποῖα ἐτοποθέτησε εἰς ὡρισμένας ἐπικαίρους θέσεις.

Οὕτω, τμῆμα 45 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Νικόλαον Μαντζούκην, τελοῦντα ἐκ νέου, ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ καὶ τοὺς δύο υἱούς του, κατέλαβε τὴν γέφυραν Κοράκου, ἐκ τῆς ὁποίας τὰς ἑπομένας ἡμέρας, ἀποτελεσματικῶς ἀπέκρουσε, τὰς ἐπιμόνους προσπαθείας τῶν Τούρκων ὅπως καταλάβουν αὐτὴν καὶ διέλθωσι εἰς Θεσσαλίαν. Ἄλλα τμήματα ὑπὸ ἄλλους ὁπλαρχηγοὺς κατέλαβον τὴν Σουμεροῦ, Βρεστενίτσαν, Μπότση, Καταβόθρα, Μηλιανά, Καστανιὰ (Βρατσίστα), Ἐλάτη (Σεκλίστα) κ.λπ., ἡ δὲ Προσωρινὴ Διοίκησις, μὲ τμῆμα 100 ἀνδρῶν ἐγκατεστάθη προσωρινῶς εἰς τὸ Αὐλάκι, προφανῶς διὰ νὰ εὑρίσκεται εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Ἑλληνικοῦ κομιτάτου βοηθείας καὶ τὸν σύνδεσμον Φ. Κοντονίκαν. Ἡ δύναμις τῶν ἐξοπλισθέντων ἀνδρῶν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου ἀνήρχετο εἰς 400 περίπου ἄνδρας. Οἱ Τοῦρκοι τώρα εἶναι ἐλεύθεροι καὶ ἔχουν ἀρκετὰς διαθεσίμους δυνάμεις τοῦ στρατοῦ των. Διὰ τῆς ἀνακωχῆς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἠδυνήθησαν νὰ ἀποσύρουν, ἐκ τοῦ Ρωσικοῦ μετώπου, στρατεύματα καὶ νὰ τὰ διαθέσουν εἰς ἄλλας ἀνάγκας των ὅπου τοπικαὶ ἐξεγέρσεις τῶν ὑποδούλων, τὸ ἀπήτουν. Τώρα δὲ μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν ἐθελοντικῶν σωμάτων, ὕστερα ἀπὸ τὴν μάχην τοῦ Κλειτσόβου, ἡ προσοχή των στρέφεται εἰς τὸ Ἄνω Ραδοβύζι, τὸ ὁποῖον δὲν φαίνεται νὰ πτοῆται καὶ συνεχίζει τὴν ἐπανάστασιν. Ἔτσι νέαι δυνάμεις φθάνουν εἰς Ἄρταν καὶ ἀπ' ἐκεῖ στέλλονται συνεχῶς εἰς τὸ Ἄνω Ραδοβύζι.

Εἰς τὴν Μπότση σταθμεύει ὁ Ἰμβραὴμ Βέης μὲ 1.000 ἄνδρας, τὴν Σκουληκαριᾶ κατέχει ὁ υἱὸς τοῦ Τσέλιου Πίτσιαρη μὲ 200 ἄνδρας καὶ τὴν ἐπίκαιρον θέσιν «Πλάτανος» Καταβόθρας - Ρετσιανῶν σπεύδει καὶ καταλαμβάνει τώρα δύναμις τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκ 1.000 ἀνδρῶν περίπου, ὑπὸ τοὺς Ὀσμὰν Βέην, Γιαχὰμ Βέην καὶ ἕναν Δερβίσην. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω δυνάμεων, οἱ Τοῦρκοι, διαθέτουν εἰς Ἄρταν καὶ ἄλλο σῶμα ἐφεδρικόν, ἐκ 3.000 ἀνδρῶν, ἐνῶ εἰς Πρέβεζαν ἀποβιβάζονται, ἄλλοι 2.000 στρατιῶται καὶ ἐκφορτώνονται τηλεβόλα «Κρούπ» μεταφερθέντα ἐκεῖ διὰ θωρηκτοῦ. Οἱ ἐπαναστάται εἰς τὸ Ἄνω Ραδοβύζι, πληροφοροῦνται τὰς ἐνισχύσεις αὐτάς, παρακολουθοῦν τὰς κινήσεις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀλλὰ δὲν χάνουν τὸ θάρρος των. Τίποτε δὲν φαίνεται νὰ τοὺς φοβίζῃ παρὰ μόνον ἡ ἔλλειψις ὅπλων. Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις ἐκλιπαρεῖ τὰς παραμεθορίους Ἑλληνικὰς στρατιωτικὰς ἀρχὰς διὰ νὰ τῆς χορηγήσῃ ὅπλα καὶ δυνηθῇ νὰ ὁπλίσῃ τοὺς ἀόπλους ἐπαναστάτας της καὶ μόλις, ὁ λοχαγὸς Α. Μπίνας δέχεται νὰ τοὺς παραδώσῃ ἀκόμη διακόσια. Ἐξοπλίζουν μ' αὐτὰ καὶ ἄλλους ἐπαναστάτας τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

φθάνει τώρα εἰς 600 ἐνόπλους, πάντοτε μικρὸς διὰ νὰ ἀντιμετωπίση τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ποὺ πλημμυρίζουν τὸ Ραδοβύζι. Ἀποφεύγοντες τὴν κατὰ μέτωπον ἀναμέτρησιν στήνουν ἐνέδρας εἰς τὰς διαβάσεις καὶ προκαλοῦν ζημίας, εἰς τὸν ἐχθρόν. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως εἶναι πολλοί, διαθέτουν μεγάλας δυνάμεις καὶ κυριαρχοῦν εἰς τὰ χωρία τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου. Τέλος ἀποφασίζουν ἐκκαθάρισιν καὶ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν ἑστιῶν τῶν ἐπαναστατῶν. Σκληραὶ μάχαι διεξάγονται μεταξὺ Καταβόθρας - Μπότσης καὶ Σουμεροῦς. Οἱ ἐπαναστάται ἀφοῦ ἀπέκρουσαν πολλὰς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, τελικῶς ἀναγκάζονται νὰ ἀποσυρθοῦν, εἰς τὴν περιοχὴν Βρεστενίτσης καὶ ἄλλοι εἰς τὸ χωρίον Αὐλάκι τῆς Ἑλληνικῆς μεθορίου, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὁποίου εἶχον καταφύγει ὑπερτριακόσιαι οἰκογένειαι πρόσφυγες ἐκ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων. Οἱ Τοῦρκοι παραδίδουν εἰς τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν καταστροφὴν τὰ χωρία, Σουμεροῦ, Μηλιανά, Καταβόθρα, Βρατσίστα, Σεκλίστα, τὴν δὲ Μπότσην μετέβαλον εἰς στάχτην. Καὶ ἐνῶ αὐτὰ συνέβαινον εἰς τὸ Ἄνω Ραδοβύζι, οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Κ. Διοικήσεως, ἀντὶ νὰ προσπαθήσουν καὶ ἑνώσουν τὰς δυνάμεις τῶν ἐπαναστατῶν, συνιστοῦν εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Κάτω Ραδοβυζίου ὅπως διορίσουν ἰδικήν των Προσωρινὴν Διοίκησιν, ἐὰν ἡ τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου Ἐπιτροπὴ δὲν παραιτηθῇ διὰ νὰ ἐκλεγῇ νέα, Ἄνω καὶ Κάτω Ραδοβυζίου. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τῶν ἀπεσταλμένων ἰδίως τοῦ νεαροῦ Βαρζέλη, διοχετευομένη καταλλήλως εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Κάτω Ραδοβυζίου, ὅπου μεταξὺ ὡρισμένων κατοίκων εὑρίσκει ἀπήχησιν, δημιουργεῖ προβλήματα εἰς τὴν Προσωρινὴν Διοίκησιν τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου, τῆς ὁποίας ἐπιδιώκεται ἡ ἀπομόνωσις. Ἔτσι, ἄγνοια τῶν πραγμάτων ἐξ ἀρχῆς, τώρα ἀπειρία καὶ κακὸς χειρισμὸς τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ θέματος ἐκ μέρους τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Κ. Ἐπιτροπῆς, προδικάζουν τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως. Βλέπει τὰς διασπαστικὰς ἐνεργείας ὁ εὑρισκόμενος τώρα, εἰς Βρεστενίτσαν, Μαυρογιάννης καὶ γράφει:

«Βρεστενίτσα 14 Μαρτίου 1878

Φώτιον Κοντονίκαν. Καρβασαρᾶν.

Μάθε ὅτι ὁ Βαρζέλης φροντίζει κακῶς διὰ τὴν ἐπανάστασιν, ὅτι, καθὼς σᾶς εἶναι γνωστόν, ἐκ Ξηροκάμπου καὶ Βελεντζικοῦ ἐκ τῶν κατοίκων ἐκεῖ μᾶς ὡμολόγησαν ἐνώπιον καὶ τοῦ Ἐμὶν ἐφέντη ὅτι ἐραδιούργησε τὸ Κάτω Ραδοβύζιον νὰ κρεμνίσουν τὴν Π. Διοίκησιν νὰ κάμουν νέαν, διὰ νὰ ἐλθοῦν εἰς τὰ πράγματα νὰ παύσῃ ἡ ἐπανάστασις ὅλως διόλου. Καὶ ἐνταῦθα ὅπου ἦλθεν ἔμαθα θετικώτερα, ἐπειδὴ εἶναι μερικοὶ ἀπὸ Βρεστενίτσα ὅπου συμμερίζονται τὴν ἰδέαν αὐτὴν καὶ ἐπληροφορήθην ἀπὸ ἀνθρώπους ἀξιοπίστους ὅτι, ἔχει αὐτὸν τὸν σκοπὸν καθὼς καὶ ἐξ Ἄρτας μᾶς ὡμολόγησαν ἄνθρωποι ἐμπιστευμένοι μυστικῶς ὅτι, ὁ ἴδιος συνεννοήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ ὡς βλέπομεν τὰ κινήματα ὅπου διευθύνει εἰς τὸ Κάτω Ραδοβύζιον καὶ νουθετεῖ τοὺς κατοίκους νὰ κάμουν ἑτέραν Π. Διοίκησιν καὶ νὰ ρίψουν τὴν

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

πρώτην δὲν εἶναι διὰ πρόοδον τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλ' εἶναι νὰ σθησθῇ!».

Ἀναγνώστης Ντούλα Μαυρογιάννης.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, παρὰ τὴν ἀρχικὴν οὐδετερότητά της καὶ τὴν δέσμευσίν της, ἔναντι τῶν Μ. Δυνάμεων, ὅπως ἀπέχῃ πάσης ἐνεργοῦ ἀναμίξεώς της εἰς τὰ κινήματα τῶν ὑποδούλων κατὰ τῆς Τουρκίας, μὲ συμπάθειαν τώρα παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξίν των. Βλέπει ὅτι, ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἱκανῆς Ἡγεσίας, δυναμένης ν' ἀσκήσῃ ἐπιρροὴν καὶ ἐμπνεύσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ὑποδούλους, ἀλλὰ καὶ ἐκ κακοῦ χειρισμοῦ τοῦ ὅλου ζητήματος, παρ' ἐκείνων ποὺ ἀνέλαβον τὴν ὑποκίνησιν εἰς ἐπανάστασιν, χύνεται, χωρὶς κανένα κέρδος, ἀδελφικὸν αἷμα, ἡ δὲ ἐπανάστασις σβήνει ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν. Ἀποφασίζει, τότε, νὰ βοηθήσῃ, χωρὶς νὰ φαίνεται, τὴν διατήρησίν της καὶ προσπαθεῖ, μεταχειριζομένη πρὸς τοῦτο, τὸν Νομάρχην Αἰτωλοακαρνανίας, Κωνστ. Δούκαν, νὰ πείσῃ τὸν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ὑπὸ τῆς ἰδίας ἀποστρατευθέντα, συνταγματάρχην Γεώργιον Δαγκλῆν, ὅπως ἐξέλθῃ εἰς Ἤπειρον καὶ ἀναλάβῃ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐξεγερθέντων Ἠπειρωτῶν.

Ὁ Δαγκλῆς ἀρνεῖται κατ' ἀρχήν, ἔπειτα ὅμως ἀπὸ τὰς πιέσεις τῆς Κυβερνήσεως δέχεται καὶ ζητεῖ ἐνίσχυσιν δι' ἀρκετῶν χρημάτων καὶ ἀφθόνου πολεμικοῦ ὑλικοῦ. Εἰς τὴν τελευταίαν του, αὐτὴν πρότασιν, ἡ Κυβέρνησις δὲν ἀπαντᾶ καὶ ὁ Νομάρχης Δούκας, στενοχωρημένος ἐξ αὐτοῦ γράφει πρὸς τὸν εἰς Ἀγρίνιον εὑρισκόμενον Δαγκλῆν:

«Καρβασαρᾶ 13 Μαρτίου 1878.

Σεβαστέ μου φίλε,

Καὶ δι' ἐμὲ εἶναι ἀκατανόητος ἡ σιωπὴ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀγνοῶ καὶ ἐγὼ τί ἀπεφασίσθη. Δυστυχῶς ὁ καιρὸς χάνεται. Ἐσχηματίσθη εἰς Ραδοβύζι Προσωρινὴ Κυβέρνησις, πολλοὶ ἔδειξαν προθυμίαν, ἀλλὰ ἐὰν ἡ εἴδησις εἶναι ἀληθὴς καὶ εἶναι ἀληθὴς ὅτι, τρία τάγματα ἐξ Ἄρτης μεταβαίνουν εἰς Ραδοβύζι, θὰ πνιγῇ πάραυτα ἡ ἐξέγερσις. Τί δύναται λοιπὸν νὰ γίνῃ; Κωνστ. Δούκας».

Εἶχον γνωσθῇ εἰς τὴν Δύσιν, οἱ ὅροι τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ αἱ Μ. Δυνάμεις, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἐξεδήλωσαν ζωηρὰν τὴν ἀσυμφωνίαν των πρὸς αὐτήν, διὰ διαβημάτων δέ, ἠνάγκασαν τὰς Κυβερνήσεις τῆς Ρωσίας καὶ Τουρκίας νὰ δεχθοῦν, ὅπως τὸ ὅλον θέμα, ἰδίως τὸ ἀφορῶν τὰ Βαλκάνια, ἐπανεξετασθῇ εἰς Εὐρωπαϊκὸν Συνέδριον. Ἠνώχλει τὰς Δυνάμεις, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἡ κάθοδος τῆς Βουλγαρίας καὶ δι' αὐτῆς, τῆς Ρωσίας, εἰς τὸ Αἰγαῖον. Καὶ ἀφοῦ ἐπέτυχον τὴν ἐπανεξέτασιν τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἐπανέλαβον τὴν ὑπόσχεσίν των, πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῶν ὑποδούλων θέλει ἐξετασθῇ εἰς τὸ Συνέδριον εὐμενῶς. Ἔτσι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις πείθεται εἰς αὐτὴν καὶ ἐγκαταλείπει τὴν κίνησιν πρὸς χρησιμοποίησιν τοῦ Γ. Δαγκλῆ καὶ ἀφήνει ἀναπάντητον τὴν πρότασίν του.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Κατὰ τὸν Μάρτιον, μετὰ τὰς ἐξελίξεις αὐτάς, ἡ Κ. Ἐπιτροπή, ἐπιστρέφει τὰ εἰς χεῖρας ὑπόλοιπα χρήματα τοῦ ἐράνου, εἰς τοὺς ἐνισχύσαντας τὸ ἔργον της.

Εἰς τὸ Ραδοβύζι ὅμως, οἱ ἐξελθόντες τελευταίως Τοῦρκοι, ἀφοῦ ἐτελείωσαν τὸ καταστροφικόν των ἔργον καὶ ἀφῆκαν εἰς διάφορα χωρία, μικρὰ ἀποσπάσματα πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως, ἐπέστρεψαν εἰς Ἄρταν. Ἀνασυγκροτηθέντες, ἐν τῷ μεταξύ, οἱ ἐπαναστάται, εἰς τὰ μεθόρια χωρία, ὅπου εἶχον καταφύγει, ἐπανῆλθον εἰς τὸ Ἄνω Ραδοβύζι, Τετραφυλίας, καὶ κατέλαβον διὰ τμημάτων των, διαφόρους θέσεις καὶ διαβάσεις ἀπὸ τὰς ὁποίας, ἐπιτιθέμενοι, καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν Μάρτιον, ἠνώχλουν συστηματικῶς τοὺς Τούρκους καὶ ἠμπόδιζον τὰς κινήσεις των. Τὰ τουρκικὰ δὲ ἀποσπάσματα ποὺ εἶχον παραμείνει διὰ τὴν τάξιν, περιωρισμένα κυρίως εἰς τὰ χωρία, λεηλατοῦντα καὶ βασανίζοντα τοὺς κατοίκους τοῦ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων, συνεπλήρωνον τὸ ἐξοντωτικόν, τοῦ πληθυσμοῦ, ἔργον των. Καὶ ὁ Ὑποπρόξενος Ἄρτης ἀναφέρει:

«Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος. Ἀριθ. Πρωτ. 100. Ἐν Ἄρτῃ τῇ 14 Μαρτίου 1878. Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν. — Ὁ ἐκ τοῦ Μελισσουργῶν ἀρχιποιμὴν Ἰωάννης Μποχώτης ἕνεκα τῆς παρὰ τῶν Βασιβουζούκηδων καθημερινῶς ἁρπαγῆς τῶν προβάτων του, συμποσουμένων περὶ τὰ ἑβδομήκοντα, ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ εἰς Ἑλλάδα παραλαβὼν τὰ ἐπίλοιπα πρόβατά του. Ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος».

Ὁ ἴδιος Ὑποπρόξενος, εἰς ἄλλην του ἀναφορὰν γράφει ὅτι, εἰς τὸ Κομπότι, διεπράχθησαν πολλαὶ καταχρήσεις. Οἱ Τοῦρκοι ἔβαλαν φωτιὰ εἰς σταῦλον καὶ ἔκαυσαν πολλὰς ἀγελάδας τῶν κατοίκων. Εἰς τὰς φυλακὰς τῶν Ἰωαννίνων κρατοῦνται ἀκόμη 125 ἐκ τῶν κατοίκων Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ γέρων Ἀνδρέας Κοσσυβάκης καὶ ὁ Κώστας Γεωργίου ἐκ Πραμάντων. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι Πρόκριτοι τῶν χωρίων τῶν Δυτικῶν Τζουμέρκων· εἶχον συλληφθῇ ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην τῆς Πλάκας ποὺ ἔδωσε ἐναντίον τῆς ἐκεῖ φρουρᾶς, ὁ διδάσκαλος Κ. Κοττίκας. Τώρα ὅλους τοὺς θερίζει ὁ τυφοειδὴς πυρετός, μέσα εἰς ὑγρὰς καὶ σκοτεινὰς φυλακὰς τῶν Ἰωαννίνων. Εἴκοσι-πέντε εἶναι βαρέως ἀσθενεῖς καὶ τέσσαρες ἔχουν ἀποθάνει κατὰ τὸ διάστημα τῆς κρατήσεώς των. Λόγῳ τῆς ἐπιδημίας αὐτῆς καὶ τῆς ταχείας ἀποχωρήσεως τοῦ Κοττίκα, ἐκ τοῦ ἀγῶνος, ἡ τουρκικὴ διοίκησις τῶν Ἰωαννίνων, διαρκοῦντος τοῦ Μαρτίου, ἀπέλυσε πολλοὺς ἐκ τῶν κρατουμένων καὶ ἰδίως ἐκείνους, ποὺ δὲν εἶχον ἐνεργὸν ἀνάμιξιν, εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Τοῦτο ὁ Ὑποπρόξενος Ἄρτης ἀναφέρει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν:

«Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ.

Ἐν Ἄρτῃ τῇ 29 Μαρτίου 1878. Ἀριθ. Πρωτ. 122. Πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Σον Ὑπουργεῖον. Ἀθήνας. — Εὐσεβάστως ἀναφέρω εἰς τὸ Σον Ὑπουργεῖον ὅτι οἱ πρὸ πολλοῦ φυλακισθέντες κάτοικοι τῶν χωρίων, Σχωρέτσια-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ

να, Γρετσίστα, Ραφταναῖοι, Βρυδὼ καὶ Πράμαντα, οὓς διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 87 Ὑμετέρου ἐγγράφου, ὀνομαστικῶς ἀνέφερον αὐτῷ, ἀπεφυλακίσθησαν ἐπὶ ἐγγυήσει τὴν εἰκοστὴν ἕκτην τρέχοντος μηνός. Ὑποσημειοῦμαι ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Εξ.Φ.1878 α.α.κ.).

Ἄλλους δέ, ἐκ τῶν Τζουμερκιωτῶν διὰ τοὺς ὁποίους εἶχον πληροφορίας ὅτι ἐβοήθησαν ἐνεργῶς, τὸν Κοττίκαν, εἰσήγαγον εἰς τὸ στρατοδικεῖον, παρὰ τοῦ ὁποίου διετάχθη ἡ ἐκτόπισίς των εἰς Θεσσαλονίκην. Σχετικῶς ὁ ἐν Ἰωαννίνοις Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ τέλος Μαρτίου ἀναφέρει:

«Βασιλικὸν Προξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἰωαννίνοις. Ἀριθ. Πρωτ. 166. Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἀθήνας. — Τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα κατεδικάσθησαν εἰς δεσμά, ἑπτὰ κάτοικοι τῶν Τζουμέρκων, ὡς συμπράξαντες μετὰ τῶν εἰσβαλλόντων ἐξ Ἑλλάδος ἐκεῖσε, ὑπὸ τὸν Κοττίκαν καὶ ἐξωρίσθησαν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὅπου θέλουσι διανύσῃ τὴν ποινήν των. Φρικτὸν τὸ θέαμα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐντεῦθεν ἀπαγωγῆς των. Αἱ σύζυγοι τῶν καταδικασθέντων, φέρουσαι εἰς τὰς ἀγκάλας των τὰ τέκνα των, ἦσαν περὶ αὐτοὺς θρηνοῦσαι καὶ γοερὰς φωνὰς ἐκπέμπουσαι, ὅτε οἱ φύλακες συνέσφιγγον τὰ δεσμά των, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε τὸ αἷμα νὰ τρέχῃ ἐκ τῶν χειρῶν τῶν καταδίκων. Ἅμα δὲ οὗτοι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν λέμβον διὰ νὰ δδηγηθῶσι ἀντίπεραν τῆς λίμνης, αἱ γυναῖκες ὥρμησαν εἰς τὸ χεῖλος αὐτῆς διὰ νὰ καταβυθισθῶσι καὶ μετὰ βίας οἱ περιεστῶτες τὰς ἀναχαίτισαν. Σήμερον δικάζονται καὶ ἄλλοι ὡς τροφοδοτήσαντες λεγομένους ληστάς. Ὁ Πρόξενος Α. Λόντος». (Α.Υ.Εξ.Φ.1878-α.α.κ.).

Ὁ Νικόλκος Ματζούκης, κατὰ τὴν 27ην καὶ 28ην Μαρτίου, ἀποκρούει γενναίως τμῆμα τουρκικοῦ στρατοῦ ἀποπειραθὲν νὰ διαβῇ τὴν γέφυραν Κοράκου, ὅταν δὲ ἐν συνεχείᾳ, εὑρέθη ἀντιμέτωπος, ἄλλου μεγαλυτέρου τμήματος Τούρκων, λιποτακτῶν, εἰς τὴν περιοχὴν Βρεστενίτσης, τότε ἐπὶ κεφαλῆς, 180 ἐπαναστατῶν, διὰ τῶν θέσεων Τσιφλίκι, Σουμεροῦ εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος. Ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῆς Μπότσης, ἔσπευσε τμῆμα Τούρκων, ὅπως προλάβῃ καὶ τοῦ φράξῃ τὸν δρόμον, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπέτυχε.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΓΓΛΙΚΑΣ ΒΟΥΛΑΣ. — Τὸ ἀδάμαστον θάρρος τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Ἄρτης καὶ ἡ ἐπιμονή των ὅπως, διὰ τῶν ὅπλων, κερδίσουν τὴν ἐλευθερίαν των, δὲν συγκινεῖ μόνον τὸν λαὸν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τῆς Εὐρώπης ἀκόμη. Διαπρεπεῖς πολιτικοί, φέρουν πρὸς συζήτησιν, εἰς τὰ κοινοβούλια τῆς πατρίδος των, τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν. Καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, αἱ δύο Βουλαί, Ἄνω καὶ Κάτω, λαμβάνουσαι ἀφορμὴν ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς ἀσχολοῦνται διὰ μακρὸν μὲ τὸ ἴδιον ζήτημα. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Βουλῆς τῶν Λόρδων, τὴν 2αν Μαρτίου, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως Γραμβίλ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τὴν ἑξῆς ἐπερώτησιν: «Ἀληθεύει ἡ εἴδησις —ἣν ἐγὼ θεωρῶ εὐχάριστον— ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἀνάσσης, ἐπρότεινε εἰς τὰς λοιπὰς δυνάμεις νὰ ἀντιπροσωπευθῇ

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

εἰς τὸ προσεχὲς συνέδριον ἡ Ἑλλάς;». Ὁ Δέρβυ, Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, ἀπήντησε: «Ναί, μυλόρδε, εἶμαι εἰς θέσιν νὰ ἐπιβεβαιώσω τὴν εἴδησιν». Ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων σύσσωμος ἐπευφήμησεν εἰς τὸ ἄκουσμα αὐτό. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων, κατὰ τὴν συνεδρίασίν της, τὴν αὐτὴν ἡμέραν, βροχηδὸν πίπτουν, πρὸς τὴν Κυβέρνησιν αἱ ἐρωτήσεις. Ὁ βουλευτὴς Οὐόλφ ὑπέβαλεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν ἰδίαν ἐρώτησιν τοῦ Γραμβίλ, πρὸς τὴν Βουλὴν τῶν Λόρδων. Διὰ τὸν ἀπουσιάζοντα Δέρβυ ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν ὁ Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν: «Ναί, κύριε Οὐόλφ, ἡ εἴδησις εἶναι ἀληθής». Ἐπηκολούθησαν παταγώδεις ἐπευφημίαι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τῆς Βουλῆς.

Ἔπειτα ἠρώτησε ὁ βουλευτὴς Ἄσλεϋ· «ἐὰν ἡ Κυβέρνησις δύναται ν' ἀποστείλη πολεμικά τινα πλοῖα εἰς τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας ὅπως μεταφέρωσι εἰς ἀσφαλῆ θέσιν γυναικόπαιδα Ἑλλήνων ποὺ καταφεύγουν εἰς αὐτὰ καὶ θέλουν νὰ σωθοῦν ἐκ τῶν διωγμῶν Τούρκων ἀτάκτων». Εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν ἀπήντησεν ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν: «Εὐχαρίστως ἀγγέλλω ὅτι τὰ πλοῖα τῆς Ἀνάσσης εὑρίσκονται ἤδη εἰς τὰ παράλια. Οἱ Πρόξενοι Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας ἔχουσι πληρεξουσιότητα νὰ καλῶσι τὰ πλοῖα τῆς Ἀνάσσης ὅπου ἤθελε παρουσιασθῇ ἀνάγκη». (Παρατεταμένα χειροκροτήματα, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν κομμάτων).

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1878. — Ἡ ἐπανάστασις καθημερινῶς ἐξασθενεῖ. Ὁ Δημήτριος Ν. Μπότσαρης, εὑρισκόμενος εἰς τὸ Καρπενήσι, πλησίον τῆς ἐπαναστατημένης περιοχῆς τοῦ Ραδοβυζίου, συγκινεῖται ἀπὸ τὸν ἀγῶνα ποὺ διεξάγουν, ἀνυποστήρικτοι, οἱ Ἠπειρῶται τοῦ Ραδοβυζίου. Εἶχε τρέξει καὶ κατὰ τὴν ἐξέγερσιν τῶν ἰδίων, κατὰ τὸ ἔτος 1854 καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τὰς μάχας τοῦ Πέτα καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀπὸ τοῦ Μαρτίου ἀκόμη ζητεῖ τὴν συνδρομὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ συνιστᾶ, νὰ πράξῃ τὸ ἴδιον καὶ ὁ Δαγκλῆς:

«Καρπενήσιον 1 Ἀπριλίου 1878.

Ἀδελφὲ Γεώργη χαῖρε.

Ἐγὼ ἐξέρχομαι μετ' ὀλίγας ἡμέρας μὲ Σῶμα ἐθελοντῶν ἄνω τῶν χιλίων, πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Πατρίδος μας, τοῦτο ἐπιθυμῶ νὰ πράξητε καὶ ὑμεῖς· ὅθεν γράψατε εἰς Ἀθήνας εἰς τὸν κύριον Κουμουνδοῦρον, Πρωθυπουργόν, καὶ ζητήσητε ὅ,τι μέσα θέλετε καὶ εἶμαι παραβέβαιος ὅτι θὰ σᾶς τὰ δώσῃ· σπεῦσε εἰς τὴν φωνὴν τῆς Πατρίδος, διότι εἰς ἡμᾶς ἔμεινε νὰ τὴν ὑπερασπισθῶμεν εἰς τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς μας. Μὲ τὸν ἐπιφέροντα τὸ παρόν μου περιμένω γράμμα σου, εἰς τὴν οἰκογένειαν εἰπὲ τὰς εὐχάς μου. Ἔχε ὑγείαν καὶ καλὴν ἀντάμωσιν, εἰς τὴν Πατρίδα, χαῖρε ὁ φίλος σου, Δ. Ν. Μπότσαρης».

Ἀλλὰ καὶ ὁ Μπότσαρης δὲν ἐνισχύεται, διὰ τοὺς ἰδίους λόγους, ὅπως καὶ ὁ Δαγκλῆς, παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἔτσι ὁ πόθος του, νὰ προσφέρῃ μίαν ἀκόμη θυσίαν εἰς τὴν Ἤπειρον, ματαιοῦται.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Τὴν 16ην Ἀπριλίου ἀφίκετο εἰς Ἄρταν καὶ κατέλυσε εἰς τὴν οἰκίαν Γερασίμου Καραπάνου, ὁ Ἄγγλος ἀπεσταλμένος τῆς Κυβερνήσεώς του, Ὄλφορτ, ὅστις, ἀφοῦ ἔλαβε γνῶσιν τῆς καταστάσεως, τὸ ἀπόγευμα τῆς ἑπομένης ἀνεχώρησε διὰ Μέτσοβον. Εἶχε γίνει φανερὸν πλέον, ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ, ἤλλαξε θέσιν ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος, γεγονὸς τὸ ὁποῖον καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καθησύχαζε. Οἱ ἐπαναστάται, τώρα, εἰς τὸ Ραδοβύζι ἀνέρχονται εἰς 150 ἄνδρας, οἵτινες διηρημένοι εἰς μικροτέρας ὁμάδας, διατρέχουν τὸ Ραδοβύζι καὶ ἀπασχολοῦν τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ἀπὸ τῆς γεφύρας Κοράκου ἕως τὰ πρόθυρα τῆς Ἄρτης, ὅπως βεβαιώνει καὶ ὁ Ὑποπρόξενος:

«Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ.

Ἐν Ἄρτῃ τῇ 4 Ἀπριλίου 1878.

Πρὸς τὸ Σον ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργεῖον. Ἀθήνας.

Εὐσεβάστως ἀναφέρω εἰς τὸν Σον Ὑπουργεῖον περὶ τὴν δευτέραν νυκτερινὴν ὥραν, τῆς παρελθούσης Πέμπτης, συνεπείᾳ τῆς ἐν τῷ χωρίῳ Σπανοπέτρας (Ἄνω Πέτρα) ἐμφανίσεως εἴκοσι περίπου ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων, μέρος τοῦ ἐνταῦθα ἑδρεύοντος στρατοῦ μετὰ πολλῶν Βασιβουζούκηδων καὶ πολεμοφοδίων, μετέβη ἐκεῖσε πρὸς καταδίωξιν αὐτῶν, οὓς μὴ εὑρόντες, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια πρὸ δύο ἡμερῶν. Ὑποσημειοῦμαι εὐσεβάστως. Ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Εξ.Φ.1878 α.α.κ.).

Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς τῆς Ἄρτης διέρχεται κρίσιν. Οἱ στρατιῶται ἔχουν λαμβάνειν μισθοὺς ἀρκετῶν μηνῶν καὶ λιποτακτοῦν κατὰ ὁλόκληρα τμήματα. Περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου οἱ λιποτάκται ἀνέρχονται εἰς 2.000 περίπου ἄνδρας καὶ ἔχουν κατακλύσει τὰ Τζουμέρκα, Ραδοβύζι καὶ Ἄγραφα. Διὰ νὰ συντηρηθοῦν διαπράττουν, ἁρπαγάς, λῃστείας, φόνους. Ἰδοὺ πῶς βλέπει πολίτης Ἀρταῖος, τὴν κατάστασιν, καὶ γράφει:

«Αἱ ἐν τῷ τουρκικῷ στρατῷ λιποταξίαι αὐξάνουν ὁσημέραι· ὅλα τὰ χωρία ἐγέμισαν ἀπὸ λῃστὰς Τούρκους στρατιώτας, οἵτινες δὲν εἶναι ἄνθρωποι, ὑπερβαίνουσι καὶ τὰ θηρία. Τοῦρκοι λῃσταὶ στρατιῶται προχθὲς εἰσβαλλόντες εἰς τὸ χωρίον Μουλιανὰ ἀπεπειράθησαν νὰ κρεουργήσωσι τὸν Βασίλειον Γάλιον μόλις σωθέντα. Πρὸ δύο ἡμερῶν Τοῦρκοι λιποτάκται ὁρμήσαντες ἐντὸς τῆς Μονῆς Μελάτων ἐλῄστευσαν τὸ πᾶν. Ἐπῆραν 1.000 τάλληρα, καὶ ὅλα τὰ κινητὰ τῆς Μονῆς. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἄρτας δὲν τολμοῦν νὰ ἐξέλθωσι πέραν τῆς γεφύρας ἕνεκα τῶν Τούρκων στρατιωτῶν οἵτινες καταγίνονται ἤδη εἰς μεταρρυθμίσεις ἐπὶ τῆς περιουσίας τῶν Χριστιανῶν σύμφωνα πρὸς τοὺς πόθους τοῦ πολυχρονουμένου μας Σουλτάνου καὶ τῆς κυβερνήσεώς του. Ἐφόνευσαν ἕνα Ἕλληνα ἀφοῦ προηγουμένως τὸν περιῦβρισαν δεινῶς».

Καὶ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον, τὰ Ἑλληνικὰ ἀποσπάσματα ἐνεργοῦν ἐπιθέσεις κατὰ τῶν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν τμημάτων τῶν λιποτακτῶν ποὺ διεσκορπίσθησαν ἀπὸ Σουμερούς, Σκουληκαριᾶς μέχρι Μελισ-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

σουργῶν καὶ Πραμάντων. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων, ὅσοι δὲν πῆραν τὸν δρόμον τῆς ἐξορίας, κρύπτονται εἰς τὰ δάση, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰς πιέσεις καὶ νὰ σώσουν ὅ,τι κινητὸν τοὺς ἀπέμεινε.

Τὴν 27 Ἀπριλίου ἡ Τουρκικὴ Πρεσβεία τῶν Ἀθηνῶν, διετάχθη νὰ ἀνακοινώση ὅτι, ἡ Πύλη ἐχορήγησε γενικὴν καὶ πλήρη ἀμνηστίαν τῶν ἀγωνιστῶν καὶ ὅτι δύνανται αἱ ἐν Ἑλλάδι οἰκογένειαί των, νὰ ἐπιστρέψωσι εἰς τὰς ἑστίας των, προσθέτουσα ὅτι δὲν πταίουν αὐτοί, ἀλλὰ ἄλλοι. Παραλλήλως ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἀθήναις, Μέρλιν, κατ' ἐντολὴν τῆς Κυβερνήσεώς του, συνέστησε εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ὅπως, λαμβάνουσα πρωτοβουλίαν, συντελέση καὶ αὐτή, εἰς τὸν τερματισμὸν τῆς δραστηριότητος τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὰς ὑποδούλους περιοχάς, ἐπαναλαμβάνων τὴν δήλωσιν τῆς Κυβερνήσεώς του ὅτι, τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα θέλει ἐξετασθῆ εὐμενῶς κατὰ τὴν ἐπανεξέτασιν τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

ΜΑΪΟΣ 1878. — Παρ' ὅλα αὐτὰ καὶ κατὰ τὸν Μάϊον, μεταξὺ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων κινοῦνται, ὁμάδες ἐπαναστατῶν, ἐλέγχουσαι τὰς διαβάσεις καὶ μὴ καταθέτουσαι τὰ ὅπλα.

Τοῦτο ἐξοργίζει τὴν Στρατιωτικὴν Διοίκησιν Ἄρτης, ἥτις συγκροτεῖ σῶμα ὑπερχιλίων ἀνδρῶν καὶ τὸ ἀποστέλλει, κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου, εἰς τὸ Ραδοβύζι διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς καταστροφῆς, ὑπὸ τὸν Ἰμβραὴμ Βέην. Ὅταν τοῦτο ἔφθασε εἰς τὸ Ἄνω Ραδοβύζι καὶ ἔπειτα ἠθέλησε νὰ διαβῆ τὴν γέφυραν Κοράκου, διὰ νὰ λεηλατήση καὶ καύση τὰ Βραγγιανὰ καὶ μερικὰ ἄλλα χωρία, περὶ τὸ Πετρίλο, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἦσαν ἀκόμη ἐπαναστατημένοι, ἀμέσως συνεκεντρώθησαν, 200 ἔνοπλοι Ραδοβυζινοί, οἵτινες κατέλαβον θέσεις εἰς τὴν γέφυραν Κοράκου, ἀπ' ὅπου εἰς συμπλοκὴν μὲ τοὺς Τούρκους, ἀπέκρουσαν αὐτοὺς καὶ ἠμπόδισαν τὴν διέλευσίν των. Τότε οἱ Τοῦρκοι, διεσκορπίσθησαν, κατὰ μικρὰς ὁμάδας, εἰς τὰ χωρία τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου, σπείροντες παντοῦ τὸν πανικόν, λεηλατοῦντες τὰ πάντα, καὶ ἁφαιροῦντες καὶ αὐτὰ τὰ ἐνδύματα τῶν κατοίκων ποὺ θὰ εὕρισκον.

Ἡ κατάστασις εἶχε γίνει ἀφόρητος, τόσον εἰς τὴν ὀρεινὴν περιοχήν, ὅσον καὶ εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης καὶ τοῦ Κάμπου της. Συνέπεσε δὲ τὴν 27 Μαΐου νὰ ἀναχωρήση διὰ τὸ Βερολῖνον καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἀντιπροσωπεία, ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Δηληγιάννην, χωρὶς πρόσκλησιν τοῦ Συνεδρίου, μὲ μόνην τὴν βεβαίωσιν τῆς Ἀγγλίας ὅτι θὰ ἀκουσθοῦν αἱ Ἑλληνικαὶ ἀπόψεις. Τοῦτο ἐξηγρίωσε περισσότερον τοὺς Τούρκους.

ΙΟΥΝΙΟΣ 1878. — Τὴν 1ην Ἰουνίου τὸ Εὐρωπαϊκὸν Συνέδριον, ἤρχισε εἰς τὸ Βερολῖνον τὰς συζητήσεις του, ἐπανεξετάζον τοὺς ὅρους τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Παρὰ τὴν ὕφεσιν εἰς τὴν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν προοιωνίζει τοῦτο, ἐν τούτοις, ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν τῆς Ἄρτης, καθημερινῶς λαμβάνουν χώραν συμπλοκαί, μεταξὺ ἐπαναστατῶν καὶ Τούρκων. Ὁ λαὸς εἰς τὸ Ραδοβύζι, μικροὶ-μεγάλοι, εἶναι ξεσηκωμένος. Τὴν

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

3ην Ἰουνίου, δύο νεαροὶ ἐπαναστάται, διερχόμενοι ἔξωθι τοῦ χωρίου Μπότσης, συνεπλάκησαν μετὰ μικρᾶς ὁμάδος Τούρκων, ἐκ τοῦ ἐκεῖ στρατοπέδου, τὴν ὁποίαν τυχαίως συνήντησαν ἐκεῖ. Ὁ εἷς ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν, ἡλικίας 16 μόλις ἐτῶν, φέρων ὅπλον «Σασεπώ», ἠδυνήθη ἐκ θέσεως ἀπυροβλήτου, νὰ φονεύσῃ δύο ὑπαξιωματικοὺς καὶ δύο στρατιώτας, οὗτος δὲ κατὰ τὴν φυγήν του, πυροβοληθείς, ἐτραυματίσθη ἐλαφρῶς.

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ληστρικαὶ συμμορίαι μαστίζουν τὸ Ραδοβύζι καὶ τὰ Τζουμέρκα. Οὕτω τὴν 17ην Ἰουνίου εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν Λιοβουνίων Φιλιππιάδος, καὶ ἀφοῦ ἔσυρον, ἐκ τοῦ πώγωνος, ἱερέα, τὸν ὁποῖον εὗρον ἐκεῖ, ἔξω τῆς Μονῆς, ἀφήρεσαν τὰ σκεύη. Ἄλλη συμμορία λιποτακτῶν, τὴν 12ην Ἰουνίου εὑροῦσα εἰς τὴν ὁδόν, πρὸς Ραδοβύζι, χωρικὸν ἐκ Βελεντζικοῦ, ἄνευ λόγου, τὸν ἐφόνευσαν. Εἰς τὰ Χώσιανα δὲν ἐδίστασαν, οἱ λιποτάκται, νὰ κτυπήσουν ἕναν ἀξιωματικὸν καὶ 4 στρατιώτας τοῦ ἐκεῖ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος, ὅταν τοῦτο ἠθέλησε νὰ τοὺς συλλάβῃ.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχήν, ἀρχῶν Ἰουνίου, εἰσελθόντες εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν Ροβελίστης ἐγύμνωσαν αὐτήν. Εἰς τὸ Ἄνω Ραδοβύζι αἱ μικροσυμπλοκαὶ μεταξὺ ὁμάδων ἐπαναστατῶν καὶ Τούρκων συνεχίζονται. Ἡ αὐτὴ κατάστασις συνεχίζεται παντοῦ καὶ γράφουσιν ἐξ Ἄρτης τὰ ἑξῆς:

«Εἴμεθα ἀξιολύπητοι· οἱ ρεδήφηδες (ἔφεδροι) λησταὶ καὶ λιποτάκται ὑπερέβησαν πᾶσαν θείαν μάστιγα. Προχθὲς εἰσελθόντες εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ ἁγίου Ἡλιοῦ εὗρον μόνον γηραλέον τινὰ ἱερέα ὃν καὶ συλλαβόντες ἐκ τοῦ πώγωνος ἔσυρον ἐλεεινῶς τῇδε κἀκεῖσε. Ἔκλεψαν ὅ,τι εὗρον· δισκοπότηρα, ἱερὰ ἐνδύματα, ἄλλα σκεύη, ἐκλάπησαν σύμφωνα πρὸς τὸν ἱερὸν νόμον καὶ τὸ σύνταγμα, καὶ τὸ τελευταῖον Χάττιον τοῦ Σουλτάνου, καὶ τὰς μεταρρυθμίσεις "εἰς ὅλους τοὺς κλάδους, ἄνευ διακρίσεως θρησκείας".

»Στρατιῶται χουντούτηδες (εὔζωνοι) συναντήσαντες καθ' ὁδὸν χωρικόν τινα ἐκ Βελεντζικοῦ τοῦ Ραδοβυζίου, τὸν ἐφόνευσαν, ἀφοῦ τοῦ ἔκαμαν μ α ρ τ ύ ρ ι α προηγουμένως. Οἱ λιποτάκται λησταὶ συνεπλάκησαν ἄρτι εἰς τὸ χωρίον Χώσιανα μετὰ τῶν στρατιωτῶν, ἐφόνευσαν ἕναν ἀξιωματικὸν καὶ τέσσαρας στρατιώτας καὶ ἄλλους ἐπλήγωσαν. Οἱ Τοῦρκοι στρατιῶται συνέλαβον ἔξω τῆς πόλεως Ἰωαννίνων διαφόρους Χριστιανοὺς οὓς καὶ ἐλήστευσαν· δύο δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ ἠχμαλώτισαν. Τὸ πρῶτον τάγμα τῆς Ἄρτας διαταχθὲν νὰ καταδιώξῃ τοὺς ληστὰς τούτους στρατιώτας ἀντέστη, ἴσως διότι αἱ πεποιθήσεις τῶν στρατιωτῶν συμβιβάζονται πληρέστατα πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς δοξασίας τῶν ληστῶν τούτων. Εἴμεθα εἰς πλήρη ἀναρχίαν».

Ἡ αὐτὴ κατάστασις συνεχίζεται παντοῦ.

Τὴν 17ην Ἰουνίου τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκπροσωποῦνται διὰ τῶν Ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν των, αἱ Μ. Δυνάμεις, Ἀγγλίας, Γαλλίας, Αὐστρίας, Γερμανίας, Ἰταλίας, Ρωσίας καὶ Τουρκίας, ἐδέχθη τὴν Ἑλληνικὴν ἀντιπροσωπείαν, διὰ νὰ ἀκούσῃ τὰς ἀπόψεις της. Εἶναι φανεραὶ

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τώρα, αἱ διαθέσεις τῶν Δυτικῶν Κυβερνήσεων, ὅπως δώσουν κάποιαν ἱκανοποίησιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν.

Πρωτοστατεῖ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας Γαμβέττας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Ταῦτα πληροφοροῦνται οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἄρτης καὶ καθίστανται περισσότερον προκλητικοὶ καὶ σκληροὶ ἔναντι τῶν ὑπηκόων των.

ΙΟΥΛΙΟΣ 1878. — Καὶ κατὰ τὸν μῆνα αὐτὸν αἱ ἀγριότητες συνεχίζονται. Τὴν νύκτα τῆς 1ης Ἰουλίου, Τοῦρκοι ἐκ τῶν φρουρίων τοῦ Ἀννίνου, εἰσελθόντες εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀθαν. Τζατζᾶ, εἰς Τσουπί, ἐφόνευσαν αὐτὸν καὶ ἐτραυμάτισαν τὴν γυναῖκα του. Ὅταν δέ, ἔφθασεν ἡ εἴδησις, ὅτι τὸ Συνέδριον, δι' ἰδιαιτέρου Πρωτοκόλλου ἐδέχθη τὴν παραχώρησιν τῆς Ἠπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ Τοῦρκοι ὑπερέβησαν κάθε προηγούμενον εἰς βαναυσότητας. Μάλιστα ὁ ὑπηρετῶν εἰς Ἄρταν Τοῦρκος ἀξιωματικὸς Ἰουσούφ, ἐπεχείρησε νὰ θέσῃ φωτιὰ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ νὰ ἀνατινάξῃ τὴν πόλιν. Συνελήφθη ἐγκαίρως καὶ ἐτέθη ὑπὸ κράτησιν. Περὶ αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Ὑποπρόξενος Ἄρτης:

«Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ. Ἀριθ. Πρωτ. 268. Ἐν Ἄρτῃ τῇ 25 Ἰουλίου 1878. Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος.—Ἀλλεπάλληλα ληστρικὰ γεγονότα ἐπέφερον τὸν τρόμον ἁπάντων τῶν πολιτῶν, ὥστε οὐδεὶς τολμᾷ νὰ ἐξέλθῃ τῆς πόλεως καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰ κτήματά του. Ἡ ἀρχὴ ἥτις κάλλιστα γνωρίζει ὅτι σχεδὸν ἅπασαι αἱ συμμορίαι, σύγκεινται ἐκ λιποτακτῶν, στρατιωτῶν ἐφέδρων καὶ φρουρίων, οὐχὶ δὲν ἐτιμώρησαν μέχρι τοῦδε τινὰ ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ ἀτιμωρητεὶ κατατάσσει τοὺς προσερχομένους εἰς τὰ τμήματά των. — Εὐπειθέστατος ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Ἀρ. Ὑπ.Ἐξ.Φ.α.α.κ.1878).

Κατὰ τὰ μέσα Ἰουλίου, ὑπερεκατὸν ἐπαναστάται ἐκ Τζουμέρκων καὶ Ραδοβυζίου, προσέβαλον εἰς τὴν περιοχὴν Ἄνω Καλεντίνης, σιτοπομπὴν συνοδευομένην ὑπὸ 80 στρατιωτῶν. Ἐπηκολούθησε μάχη καὶ μόνον ὅταν ἔφθασαν ἐνισχύσεις ἐκ Δημαριοῦ καὶ Σκουληκαριᾶς, κατώρθωσαν οἱ Τοῦρκοι νὰ συνεχίσουν τὴν πορείαν των, ἀφήσαντες νεκροὺς δύο στρατιώτας καὶ τέσσαρας ἵππους. Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ὁ Ὑποπρόξενος Ἄρτης ἀναφέρει καὶ νέας διώξεις: «Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ.

Ἐν Ἄρτῃ τῇ 25 Ἰουλίου 1878. Ἀριθ. Πρωτ. 269.

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἀθήνας.

Ἀναφέρω ὅτι χωρικοὶ δέκα, ἐκ τῶν χωρίων Πράμαντα καὶ Θεοδώριανα, θεωρηθέντες φαίνεται ὕποπτοι ἐπαναστατικῶν κινημάτων, ἐφέρθησαν προχθὲς ἐνταῦθα, ὑπὸ συνοδείαν τριάκοντα ὀθωμανῶν στρατιωτῶν ἐνόπλων, οἵτινες ἀνακρητὶ ἐτέθησαν εἰς φυλακάς». (Ἀρ.Υ.Ἐξ.Φ.1878).

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἔχουσα τώρα εἰς χεῖρας της, τὸ ὑπ' ἀριθ. 13 πρωτόκολλον, τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, τὸ προβλέπον τὴν ρύθμισιν τῶν

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ἑλληνικῶν συνόρων πρὸς τὴν Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν, συνέστησεν εἰς τὰ ὀλιγάριθμα ἐπαναστατικὰ σώματα τὸν τερματισμὸν τοῦ ἀγῶνος των. Πολλοὶ ἀγωνισταὶ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ αἱ καταφυγοῦσαι εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος οἰκογένειαι, ἐκ Τζουμέρκων καὶ Ραδοβυζίου, ἤρχισαν νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὰς ἑστίας των καὶ νὰ ἀποκαθιστοῦν ὅ,τι, κατὰ τὴν τρίτην ἐπανάστασίν των, ὁ κατακτητὴς κατέστρεψε. Αὐτὴν ὅμως τὴν φορὰν δὲν ὑπελόγισαν οὔτε τὰς ζημίας ποὺ ὑπέστησαν, οὔτε τὸ αἷμα ποὺ ἔχυσαν αὐτοὶ καὶ οἱ πατέρες των διὰ νὰ ἴδοῦν μίαν ἡμέραν τὴν ἀπελευθέρωσίν των, ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας. Καὶ ἡ ἡμέρα αὐτὴ ἐφαίνετο τώρα νὰ ῥοδίζῃ.

Μόνον ὁ παλαιὸς ἐπαναστάτης, γέρων Ἀνδρέας Κοσσυβάκης, δὲν ἐπρόκειτο νὰ τὴν ἀντικρύσῃ. Οἱ Τοῦρκοι φρυάττοντες, μέσα εἰς τὰς σκοτεινὰς φυλακὰς τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου ἐκρατεῖτο, τοῦ συνέτριψαν τὰ κόκκαλα καὶ ἀπανθρώπως τὸν ἐξετέλεσαν. Προσέφερε εἰς τὸ δένδρον τῆς Ἐλευθερίας τὸ τελευταῖον αἷμα τὸ ὁποῖον ἠθέλησε νὰ πιῇ ὁ Τοῦρκος κατακτητὴς πρὶν παραδώσῃ τὴν Ἄρταν. Ὑπῆρξαν ὅμως καὶ ἀρκετοὶ ἀγωνισταὶ οἱ ὁποῖοι δὲν ἐδέχθησαν νὰ καταθέσουν τὰ ὅπλα, ἀλλὰ συγκροτήσαντες διαφόρους ἐνόπλους ὁμάδας, περιεφέροντο μεταξὺ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων.

Διὰ τοὺς Τούρκους ἡ ὕπαρξις τῶν ὁμάδων αὐτῶν, ἐδημιούργει προβλήματα τάξεως καὶ ἀσφαλείας, διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ὁποίων, παρ' ὅτι ἡ ἐπανάστασις κατ' οὐσίαν ἔληξε, ἔπρεπε νὰ τὰ ἀντιμετωπίζουν, ὅταν μάλιστα μερικαὶ ἀπὸ αὐτάς, διὰ διαφόρους λόγους, ἐξετρέποντο εἰς ἀδικοπραγίας. Τότε εὕρισκον ἀφορμὴν οἱ Τοῦρκοι, διὰ νὰ καταδυναστεύουν περισσότερον τὴν περιοχήν, διὰ συνεχῶν συλλήψεων, φυλακίσεων καὶ καταλυμάτων ἐπ' ἀρκετὰς ἡμέρας εἰς χριστιανικὰς οἰκίας κ.λπ. Ἦσαν τώρα ἐξαγριωμένοι καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀφορμὴ ποὺ ἐδίδετο, τοὺς καθίστα εἰς τὴν συμπεριφοράν των, ἐναντι τῶν ὑποδούλων, σκληροὺς καὶ βαναύσους.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1878. — Ἐπειδὴ αἱ ἔνοπλοι ὁμάδες καταδιωκόμεναι εὕρισκον καταφύγιον, εἰσερχόμεναι, εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἡ μεθόριος γραμμή, ἀπὸ τοῦ Ἀννίνου μέχρι τοῦ Κοράκου, ἐνισχύθη διὰ νέων μονάδων τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ὡς δὲ ἀναφέρει ὁ Ἕλλην σταθμάρχης Αὐλακίου, πρὸς τὸ Τάγμα Πατιοπούλου Βάλτου, τὴν 14 Αὐγούστου, εἰς τὴν Καλεντίνην συνεκεντρώθησαν τρεῖς Πασάδες μὲ ἀνάλογον ἀριθμὸν ἀνδρῶν καὶ 4 πυροβόλων, καὶ ὅτι εἰς Μπότση ἐτοποθετήθη μονίμως δύναμις 200 ἀνδρῶν. Ἀφοῦ οἱ Πασάδες αὐτοί, ἔδωσαν σχετικὰς ὁδηγίας εἰς τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ραδοβυζίου, οἱ δύο ἐξ αὐτῶν ἀνεχώρησαν διὰ Τζουμέρκα, ὅπως καὶ ἐκεῖ λάβουν ἀνάλογα μέτρα τάξεως καὶ ἐνεργήσουν διὰ τὴν ἀνακάλυψιν ὅπλων, τὰ ὁποῖα σημειωτέον, εὑρίσκοντο ὅλα, εἰς χεῖρας τῶν κατοίκων, ὁ δὲ τρίτος Σαρὶφ Πασᾶς ἐπέστρεψεν εἰς Ἄρταν.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους ἐκείνου γίνεται γνωστὸν ὅτι τὰ νέα ὅρια τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους θὰ τεθοῦν κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Καλαμᾶ. Τοῦτο

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

καθιστᾶ τοὺς Τουρκαλβανοὺς ἐξάλλους καὶ ζητοῦν καθημερινῶς νὰ ἐκδικηθοῦν τὸν λαὸν ἐκεῖνον ποὺ μὲ θυσίες καὶ τὸ αἷμα του, ἠγωνίσθη διὰ τὴν ἐλευθερίαν του.

Ο ΛΑΟΣ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ ΥΠΟ ΝΕΑΝ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑΝ

ΕΤΟΣ 1879. — Ἡ ἔκρυθμος κατάστασις καθ' ὅλην τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἄρτης συνεχίζεται. Πράξεις βίας τακτικὰ ἀναφέρονται, καθ' ὅλην τὴν Ἤπειρον, δρᾶσται τῶν ὁποίων ἦσαν διάφοροι ἔνοπλοι ὁμάδες χριστιανῶν, ἰδίως δὲ συμμορίαι, φυγοδίκων, ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βάλτου καὶ Ξηρομέρου, εἰσελθοῦσαι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπαναστάσεως πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Τὰς πράξεις αὐτῶν ἠκολούθουν ἀμέσως, τραχύτεραι κατὰ τῶν πληθυσμῶν, τῆς ὑπαίθρου ἐπεμβάσεις τῶν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων. Ὅπως γράφομεν, μερικοὶ ἐπαναστάται δὲν κατέθεσαν τὰ ὅπλα καὶ μετὰ τὴν εὐνοϊκὴν ἐξέλιξιν τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ ὑπόθεσις, διὰ τὴν ὁποίαν ἐκινήθησαν, τῆς ἑνώσεως τουτέστι, τῆς Ἄρτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, εἴτε ἀπὸ τὸν φόβον, νὰ συλληφθοῦν λόγῳ τῆς προηγουμένης δράσεώς των, εἴτε διὰ νὰ ἀποτελέσουν κατὰ τὸ ἑπόμενον διάστημα τῆς ἀναμονῆς, τὸ ἀντίπαλον δέος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ, ἀσκουμένην πίεσιν καὶ ἀγρίαν τῶν κατοίκων καταδίωξιν. Ἄλλοι τινές, ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅπως ὁ Σωτ. Κοσσυβάκης, παρέμειναν, μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀναμένοντες τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἄρτης, διὰ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς ἑστίας των.

Ἐπρόκειτο ἡ ἐπαρχία τῆς Ἄρτης νὰ περάσῃ ἕνα ἀκόμη στάδιον, σκληρᾶς δοκιμασίας, περισσότερον στυγνῆς, κάθε προηγουμένης. Τμήματα στρατοῦ, ἀποτελούμενα ἀπὸ φανατικοὺς Ἀλβανοὺς καὶ μισέλληνας ἐκ τοῦ βάθους τῆς Ἀσίας, ἐπανέρχονται καὶ πάλιν τώρα διὰ νὰ λάβουν θέσεις κατὰ μῆκος τῆς τουρκικῆς μεθορίου πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐμποδίζουν πᾶσαν ἔξοδον τῶν καθημερινῶς λεηλατουμένων παρ' αὐτῶν ραγιάδων. Ἤθελαν νὰ ἀποσκελετώσουν τελείως ἕναν λαὸν τὸν ὁποῖον ἐπὶ τόσουν αἰῶνας ἐβασάνισαν καὶ ὁ ὁποῖος τώρα τόσον γενναίως τοὺς ἐπολέμησε. Καὶ ὁ Ὑποπρόξενος ἀναφέρει:

«Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ.

Ἀριθ. πρωτ. 34. Ἄρτα τῇ 13 Μαρτίου 1879

Πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Σον Ὑπουργεῖον:

Εὐσεβάστως ἀναφέρω εἰς τὸ Σον Ὑπουργεῖον ὅτι, κατ' ἀνωτέραν διαταγὴν μετέβησαν χθὲς εἰς χωρίον Μπότση καὶ εἰς τὴν τοῦ Κοράκου γέφυραν, δύο ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἑδρευόντων ταγμάτων. Διετάχθη δὲ σήμερον ὅπως μεταβῇ καὶ ἕτερον εἰς Καλεντίνην, τὸ ὁποῖον εἰσέτι δὲν ἀνεχώρησεν. Ὁ σκοπὸς τῆς ἐκεῖ μεταβάσεώς των, ἄδηλος. Πολλὰ καὶ διάφορα ἐλέχθησαν, Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδὲν θετικόν.

Ὑποσημειοῦμαι εὐσεβάστως

Ὁ Ὑποπρόξενος

Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Εξ.Φ.1879/1).

ΑΡΧΕΙΟ ΑΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

«Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ.
Ἀριθ. Πρωτ. 74 Ἄρτα τὴν 8ην Μαΐου 1879
Πρὸς τὸ Σον Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος:

Χθὲς καὶ σήμερον ἀφίχθησαν ἐνταῦθα περίπου τῶν ἑπτακοσίων ὀθωμανῶν στρατιωτῶν. Λέγεται ὅτι ἀναμένονται καὶ ἕτεροι, ὧν τὴν ἔλευσιν ἐγκαίρως θέλω φέρει εἰς γνῶσιν τοῦ Σου Ὑπουργείου.
Ὑποσημειοῦμαι εὐσεβάστως ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Εξ.Φ. 1879/1). Καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπανέρχεται:
«Ἄρτα 15 Μαΐου 1879. Ἀριθ. Πρωτ. 83. Τὴν 13ην τρέχοντος μηνὸς ἀφίχθησαν ἐνταῦθα περίπου τῶν ἑκατὸν Ἀρβανιτῶν. Λέγεται ὅτι θὰ σταλῶσιν εἰς τὴν ὁροθετικὴν γραμμήν. — Ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ. Εξ.Φ.1879/1).

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν συμπληρώνει, ἀναφέρων εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν ὅτι: «ἅπαν τὸ πυροβολικὸν μαζὶ μὲ τὰς κανονιοστοιχίας αὐτοῦ ἐτοποθετήθη κάτωθεν τοῦ χωρίου Πέτα». Καὶ σήμερα ὁμιλοῦν εἰς τὸ Πέτα, ὅτι εἰς τὴν θέσιν «Τάπια Φούζα» εἶχε στηθῆ ἕνα πυροβόλον μὲ κατεύθυνσιν τῆς κάννης του, πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν μεθόριον.

Μὲ τὰς ἐνεργείας αὐτὰς ἡ τουρκικὴ ἐξουσία εἶχε στήσει στενὸν κλοιὸν πέριξ τοῦ ἡρωϊκοῦ λαοῦ τῆς Ἄρτης, ἀποβλέπουσα, ἐκδικητικὰ εἰς τὴν τελείαν αὐτοῦ ἐξόντωσιν. Παραλλήλως πρὸς τὰ μέτρα ἐνισχύσεως τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα συνόρων των, οἱ Τοῦρκοι, διὰ τῶν ἀποσπασμάτων ποὺ διατρέχουν τὸ Ραδοβούζι καὶ Τζουμέρκα, δῆθεν, διὰ τὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν, ἀποβαίνουν ἀδίστακτοι τύραννοι τῶν πτωχῶν χωρικῶν καὶ ἅρπαγες τῆς περιουσίας των. Ἀπὸ τοῦ χειμῶνος ἀκόμη τοῦ 1878, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τὸν Καρβασαρᾶ, διὰ τηλεγραφήματός του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν ἀναφέρει τὴν δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν:
«Τηλεγράφημα. — Καρβασαρᾶς.
Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν.

Πληροφοροῦμαι θετικῶς ὅτι Τοῦρκοι στρατιῶται, λιάπηδες, καταλαβόντες πᾶσας τὰς εἰς Ἄρταν ἀγούσας, ἀπογυμνώνωσι πάντα διερχόμενον χριστιανόν, ἁρπάζουσι βιαίως πράγματά των τὰ ὁποῖα δημοσίως πωλοῦσι. — Ἀρχηγὸς Στρατοῦ Σαπουντζάκης». (Α.Υ.Εξ.Φ.1878/Προξενικά).

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχήν, τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἄρτης, ὀρεινὴν καὶ πεδινήν, καταδυναστεύει, ἀνοχῇ τῶν Ἀρχῶν, Ἀλβανός τις ἀξιωματικὸς ὀνόματι Φέζος, μὲ τὸ ἀπόσπασμά του, διὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ ὁποίου ὁ Ὑποπρόξενος γράφει:
«Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ.
Ἀριθ. Πρωτ. 75. Ἄρτα τὴν 8ην Μαΐου 1879.
Πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Σον Ὑπουργεῖον:

Εὐσεβάστως ἀναφέρω εἰς τὸν Σον Ὑπουργεῖον, ὅτι πρὸ πολλοῦ καιροῦ ἀπεστάλη εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας ταύτης, ἀξιωματικός τις Φέζος καλού-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

μενος, μετ' ἄλλων στρατιωτῶν, πρὸς περιστολὴν δῆθεν τῶν ἐκεῖσε ζωοκλεπτῶν καὶ λησταποδόχων. Οὗτος δὲ μένων διαρκῶς εἰς διάφορα τμήματα δὲν παύει ἀκαταπαύστως ἀπὸ τοῦ νὰ κακοποιῇ καὶ φορολογῇ ἀσπλάγχνως τοὺς δυστυχεῖς χωρικοὺς καταγγέλλων αὐτούς, ὅτι δῆθεν εἶναι κλέπται καὶ λησταποδόχοι. Οἱ δὲ δυστυχεῖς χωρικοὶ καίτοι πολλάκις ἀνεφέρθησαν εἰς τὰς ἐνταῦθα στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς Ἀρχάς, ἀλλ' ἐν τούτοις οὐδαμοῦ εὑρίσκουσι δικαιοσύνην καὶ προστασίαν, ὥστε ὁ ὁρισθεὶς ἀξιωματικὸς φαίνεται, ὅτι, ὅσα κακουργήματα πράττει ἐκ συνεννοήσεως καὶ κατ' ἐντολὴν τῶν ἀνωτέρων του Ἀρχῶν καὶ ὁμοιάζει πρὸς ληστρικὴν συμμορίαν ἀνεγνωρισμένην ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα Ἀρχῶν, διότι, ὡς λέγουσιν, ἐκ τῶν διαιοπραγιῶν τούτων ὑπερεπλούτισαν πολλοί. Ἐκ τῶν πλείστων δὲ κακουργημάτων τούτων ἀναφέρω εἰς τὸ Σον Ὑπουργεῖον καὶ τὸ ἑξῆς πρόσφατον:

»Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ὁ ἴδιος ἀξιωματικὸς εἰσελθὼν μετὰ τῶν στρατιωτῶν του, εἰς τὴν οἰκίαν χωρικοῦ τινὸς εἰς τὸ χωρίον Στρεβίνα, ἐζήτησεν παρ' αὐτοῦ χρήματα, εἰπὼν ὅτι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θέλει κατασφάξη αὐτόν. Οὗτος δὲ φοβηθεὶς τοῦ ἔδωσεν ἅπασαν τὴν χρηματικήν του περιουσίαν, τὴν ὁποίαν λαβὼν σκληρῶς ἐθανάτωσεν αὐτὸν καὶ ἀνεχώρησεν ἄφοβος.

»Ταῦτα πάντα φέρω ὑπ' ὄψιν τοῦ Σου Ὑπουργείου, ὑποσημειοῦμαι εὐπειθέστατος ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Εξ.Φ.1879).

Καὶ ἡ δρᾶσις τῶν ἀποσπασμάτων συνεχίζεται.

«Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ.

Ἀριθ. Πρωτ. 94. Ἄρτα τὴν 29ην Μαΐου 1879.

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος.

Εὐσεβάστως ἀναφέρω εἰς τὸ Σον Ὑπουργεῖον ὅτι, πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν στρατιῶται ὀθωμανοὶ περιπολοῦντες ἐν τῷ χωρίῳ Στρεβίνα, εἰσελθόντες τὴν νύκτα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐκεῖσε κατοικοῦντος χωρικοῦ Ἀναστασίου Κολιαδήμου, ἀφήρεσαν ἅπασαν τὴν περιουσίαν τούτου καὶ ἀνεχώρησαν λαβόντες αὐτὸν αἰχμάλωτον, καθὼς καὶ Ἰσραηλίτην τινὰ ὅστις τὸ ἑσπέρας αὐτὸ διενυκτέρευσεν εἰς τὴν οἰκίαν του. Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησίν των, τὸν μὲν Ἀναστ. Κολιαδῆμον, ἀφοῦ σκληρῶς τὸν κακοποίησαν ἀπέλυσαν, τὸν δὲ Ἰσραηλίτην κατακρατοῦν μέχρι σήμερον εἰς χεῖρας των. — Ὑποσημειοῦμαι εὐσεβάστως ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Ἀρ.Ὑπ.Ἐξ.Φ.1879/4).

Ἀλλὰ καὶ τὸ Προξενεῖον Ἰωαννίνων διαβιβάζον σχετικὰς πληροφορίας τῶν, ὑπ' αὐτό, Ὑποπροξενείων, ἀναφέρει:

«Προξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἰωαννίνοις.

Ἰωάννινα 31 Μαΐου 1879.

Σον Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, Ἀθήνας:

Ἅπασαν τὴν Ἤπειρον μαστίζει ἡ ληστεία. Ἡμέρα δὲν παρέρχεται χωρὶς νὰ ἀναγγελθῇ ἐνταῦθα ληστρικὴ τις πρᾶξις, ἢ ἄλλο τραγικὸν συμβάν. Μετὰ τὴν ἔν τινι χωρίῳ διάπραξιν ληστείας, προσέρχονται οἱ τεταγμένοι πρὸς

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

καταδίωξιν ὅθεν αὐτῆς στρατιῶται τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐπιφέρουσι τὴν ἐντελῆ τοῦ χωρίου ἐκείνου καταστροφήν, διατρεφόμενοι ἐν αὐτῷ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας καὶ φορολογοῦντες τοὺς ὑπὸ τῶν ληστῶν διαφυγόντας εὐπορωτέρους τοῦ χωρίου ἵνα ἀπαλλάξωσι αὐτοὺς ἀπὸ τῆς κατηγορίας, ἣν ἔχουσι πάντοτε πρόχειρον κατὰ τῶν τοιούτων, ὡς ὅθεν λησταποδόχων. Τὸ Προξενεῖον». (Α.Υ.Εξ.Φ.1879/4).

Ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων εἶναι μαρτυρική. Ἐὰν ὑπομένουν ἀκόμη, τὸ κάνουν διότι ἀργὰ ἢ γρήγορα ἀναμένουν τὴν ἀπελευθέρωσίν των. Εἰς τὸ Ραδοβούζι καὶ τὰ Τζουμέρκα, πολλοὶ τῶν παλαιῶν ἐπαναστατῶν κρατοῦν ἀκόμη τὰ ὅπλα των. Ἔχουν λόγους νὰ μὴ δίδουν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν τουρκικὴν ἀμνηστίαν, ἀφοῦ καὶ ἡ καθημερινὴ δρᾶσις τῶν ἀποσπασμάτων τῆς ἐξουσίας τὸ ἀντίθετον μαρτυρεῖ. Εἰς αὐτούς, καταδιωκόμενοι, προστρέχουν καὶ ἄλλοι τῶν κατοίκων καὶ ἔτσι ὁ ἀριθμός των εἶναι πλέον σημαντικός. Καθημερινῶς δὲ φθάνουν εἰς τὴν Ἄρταν, αἱ πληροφορίαι, ὅτι εἰς τὴν ὀρεινὴν περιοχήν, ἀκούονται πυροβολισμοὶ ἐκ τῶν συμπλοκῶν, ποὺ συχνὰ λαμβάνουν χώραν, μεταξὺ τῶν ὁμάδων αὐτῶν καὶ τῶν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων. Οἱ Τοῦρκοι, παραλλήλως, δὲν ἐγκαταλείπουν τὸ ἐξοντωτικὸν τοῦ πληθυσμοῦ ἔργον των, ὅπως γράφει ὁ Ὑποπρόξενος Ἄρτης εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 161 τῆς 11 Σεπτεμβρίου 1879 ἀναφοράν του:

«Τὴν 9ην Σεπτεμβρίου, ὁ ἔμπορος Ἄρτης Σπυρίδων Κασίμης μεταβὰς εἰς τὸ χωρίον Πέτρα, δύο ὥρας ἀπέχον τῆς Ἄρτης, καὶ οὗτινος ἦτο ἐνοικιαστὴς τοῦ εἰσοδήματος, ἀπήχθη παρ' ὀκτὼ ὀθωμανῶν στρατιωτῶν καὶ καθ' ὁδὸν μὴ δυνάμενος νὰ βαδίσῃ, ἐξετελέσθη».

Ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως συνεχίζει ὁ Ὑποπρόξενος λαμβάνουν χώραν πράξεις ἀπροκαλύπτου βίας: «Κατὰ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου, ἐν τῇ κεντρικῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεως ὀθωμανοὶ στρατιῶται ἥρπασαν τὸν υἱὸν τοῦ Σούλα Τζαραπίσιου καὶ μόνον κατόπιν κραυγῶν τῶν γυναικῶν καὶ ἄλλων πολιτῶν ἐσώθη τὸ παιδίον». (Α.Υ.Ἐξ.Φ.1879/4).

Δὲν παρέρχονται πολλαὶ ἡμέραι καὶ ἄλλο κροῦσμα, ἀποπείρας βιαίας ἀπαγωγῆς λαμβάνει χώραν εἰς Κυρνικολοῦ, ὡς ἀναφέρει πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν ὁ Ὑποπρόξενος Δεσποτόπουλος: «Τὴν 15 Σεπτεμβρίου ὀκτὼ ὀθωμανοὶ στρατιῶται μετέβησαν εἰς τὸ χωρίον Κυρνικολοῦ πρὸς τὸν σκοπόν, νὰ λάβωσιν αἰχμάλωτον τὸν ἐκεῖ κατοικοῦντα Στράτον Γεροβασίλην. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ θύρα ἦτο κλειστή, ἔθεσαν πῦρ καὶ τοιουτοτρόπως ἠδυνήθησαν νὰ εἰσέλθουν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Γεροβασίλης κατώρθωσε νὰ κρυφθῇ, οἱ Τοῦρκοι ὅμως ἁφήρεσαν τὰ χρήματά του καὶ τὰ περισσότερα τῶν ἐπίπλων του». (Ἀρχ. Ὑπουρ. Ἐξωτ. Φ. 1879/4).

ΕΤΟΣ 1880. Ἀρχομένου τοῦ ἔτους αὐτοῦ εἶναι τόσον τραγικὴ ἡ κατάστασις εἰς ὅλην τὴν Ἤπειρον διὰ τὸν Ἑλληνικὸν χριστιανικὸν πληθυσμόν, ὥστε ὁ Πρόξενος τῶν Ἰωαννίνων, φοβεῖται διὰ τὴν τύχην αὐτοῦ, ἐὰν βραδύ-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

νη πέραν τῆς ἀνοίξεως τοῦ ἰδίου ἔτους, ὁ καθορισμὸς τῶν ὁρίων.

«Προξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἰωαννίνοις.

Ἀριθ. Πρωτ. 22 Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 1 Φεβρουαρίου 1880.

Κύριε Ὑπουργέ,

Καὶ ἐν τῷ μέσῳ δριμυτάτου χειμῶνος, ἡ ληστεία ἀκολουθεῖ λυμαινομένη τὰ μέρη ταῦτα. Ἐκτὸς τῶν καθ' ἡμέραν σποραδικῶς γενομένων ληστειῶν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἤπειρον οἱ.... καὶ ἀφήρεσαν..... Εἶναι θλιβερὸν ὅτι οἱ ἀπογυμνούμενοι εἶναι ὅλοι χριστιανοί. Ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἀδυνατεῖ καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα νὰ δαμάσῃ τὸ κακὸν καὶ ἀλλοίμονον εἰς τοὺς ἐνταῦθα κατοίκους ἐὰν μέχρις ἀνοίξεως δὲν δοθῇ πέρας εἰς τὸ ἐκκρεμὲς ζήτημα τῶν ὁρίων.

Δέξασθε κ. Ὑπουργέ, κ.λπ. Εὐπειθέστατος ὑπογραφή». (Α.Ὑ.Ἐξ.Φ.1880/1).

Δυστυχῶς ἡ σκληρὰ δοκιμασία τοῦ λαοῦ τῆς Ἄρτης θὰ παραταθῇ καὶ πέραν τοῦ ἔτους 1880. Οἱ πρωτοστατήσαντες εἰς τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν Ραδοβυζινοί, μένουν, οἱ περισσότεροι, μακρὰν τῶν ἑστιῶν των, εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, φοβούμενοι, ἐὰν ἐπιστρέψωσι, τὸ πάθος καὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων. Ὅσοι δὲ ἐξ αὐτῶν ἐπέστρεψαν, εἶναι ὑποχρεωμένοι, ἐκ τῆς παρατάσεως τῆς δοκιμασίας, νὰ μὴ ἐγκαταλείπουν τὸ ὅπλον. Τὴν κατάστασιν εἰς τὸ Ραδοβύζι καὶ Τζουμέρκα ἐπιδεινώνει καὶ ἡ εἴσοδος εἰς αὐτά, διαφόρων ἀτόμων, βεβαρυμένου παρελθόντος, ἐκ ληστειῶν, φόνων, ὡς καὶ ἄλλων φυγοποίνων, φυγοδίκων καὶ φυγοστράτων ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Βάλτου καὶ Ξηρομέρου τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Οὗτοι καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν καὶ εἰσερχόμενοι εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, συνεχίζουν τὸ ἐγκληματικόν των παρελθὸν εἰς βάρος ὀθωμανῶν καὶ χριστιανῶν. Τὴν δρᾶσιν των αὐτήν, πληρώνουν ἀκριβὰ οἱ κάτοικοι τοῦ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων, οἵτινες δοκιμαζόμενοι ἐπὶ πλέον, τώρα, ἀντιμετωπίζουν καθημερινῶς καὶ τῶν Τούρκων τὰ ἀντίποινα. Πολλαὶ ληστεῖαι καὶ φόνοι, ὀφείλονται εἰς αὐτούς, οἵτινες εἰς τὸ τέλος, παρουσιαζόμενοι εἰς τὰς τουρκικὰς Ἀρχὰς μένουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀτιμώρητοι. Εἶχον εἰσέλθει εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος κατὰ τὸ θέρος 1878, ὅτε ἡ ἐπανάστασις εἰσῆρχετο εἰς στάδιον ὑφέσεως. Σχετικῶς, ὁ Ὑποπρόξενος Ἄρτης, ἀναφέρει:

«Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ

Ἀριθ. Πρωτ. 25. Ἐν Ἄρτῃ τὴν 29 Ἰανουαρίου 1880.

Πρὸς τὸ Σον Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν:

Εὐσεβάστως ἀναφέρω εἰς τὸ Σον Ὑπουργεῖον ὅτι πρό τινων ἡμερῶν ἐκ συνεννοήσεως φαίνεται, προσῆλθον εἰς τὰς ἐνταῦθα ὀθωμανικὰς Ἀρχάς, οἱ πρὸ καιροῦ φυγόδικοι, Ὀδυσσεὺς Δ. Ἀρβανίτης δημότης Θυάμου, καὶ Λεωνίδας Σταμούλης ἢ Φέγγας, οἵτινες καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας των, διέπραξαν εἰς τὰ περίχωρα τῆς ἐπαρχίας ταύτης, πολλὰς καὶ διαφόρους ληστρικὰς πράξεις. Ἐπίσης προσῆλθον καὶ οἱ πρὸ πολλοῦ λησταὶ Μπουνταλᾶς

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Λάμπρος ὑπήκοος ὀθωμανός, καὶ ὁ ἐκ τῆς ἐπαρχίας Βάλτου ἄλλοτε δεκανεὺς Κοτζούλης καλούμενος, μεθ' ἑνὸς ὀπαδοῦ του, οἵτινες τῶν προαναφερομένων, ἔγιναν δεκτοὶ παρὰ τῶν ἐνταῦθα τουρκικῶν Ἀρχῶν. — Ὑποσημειοῦμαι εὐσεβάστως, ὁ Ὑποπρόξενος Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Εξ.Φ.1880/4).

Μία ἐνθύμησις, γραμμένη εἰς τὸ ἱερὸν βιβλίον «Καλοκαιρινὴ» τοῦ ναοῦ Ἁγίας Παρασκευῆς Πραμάντων βεβαιοῖ τὴν προέλευσιν τῆς συμμορίας:

«1878 Ἰουλίου 1. Ἦλθαν η ληστὲ εἰς τὸ χορίον μας. Ὁ Τζίτζο μήτζος μὲ 80 νομάτος καὶ ἔκατζαν μέρες πέντε καὶ μὰς πῆραν λίρες 80 καὶ ἔκαψαν τὸ σπήτη τοῦ Γιανάκη Ρήγγα καὶ ἦλθαν καὶ Τούρκη καὶ πολέμησαν καὶ χαλαστήκαμεν. Ἰ. Κοντακτσῆς».

Ἡ συμμορία αὐτή, ἦτο ξένη πρὸς τὸν τόπον καθ' ὅσον, ὁ Τσίτσο Μῆτσος ἦτο βλάχος καταζητούμενος εἰς τὸ Ξηρόμερον ὅπου διέμεινε. Οὗτος ἐπανῆλθε τὸν Μάρτιον τοῦ 1880 καὶ διέπραξε τὴν κάτωθι ληστείαν καὶ φόνον, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀντὶ νὰ τὸν συλλάβουν, τὸν ἐφυγάδευσαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν:

«Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ

Ἀριθ. Πρωτ. 61 Ἐν Ἄρτῃ τῇ 20 Μαρτίου 1880.

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος:

Ἀναφέρω εὐσεβάστως πρὸς τὸ Σον Ὑπουργεῖον ὅτι τὴν 18ην τρέχοντος μηνός, περὶ τὴν τρίτην ὥραν τῆς νυκτός, ληστρικὴ συμμορία συγκειμένη ἐκ πεντήκοντα ἀτόμων ἀγνώστων, μετέβησαν εἰς χωρίον Πράμαντα ἀπέχον τῆς πόλεως ταύτης δέκα-τέσσαρας ὥρας καὶ ἠχμαλώτισαν τὴν κόρην τοῦ Γιαννάκη Ρίγκα καὶ δύο υἱούς του, τὸν μὲν Νικόλαον, τὸν δὲ Ἀθανάσιον, ἐτῶν τριάκοντα - πέντε, ἐφόνευσαν δὲ καὶ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ντούλα Ρίγκα, ἀφοῦ προηγουμένως τοῦ ἀφήρεσαν ἅπασαν τὴν περιουσίαν του. Ταῦτα πάντα φέρω πρὸς γνῶσιν τοῦ Σου Ὑπουργείου. — Ὑποσημειοῦμαι εὐσεβάστως Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Εξ.Φ.1880/4/1).

Δι' ἄλλης ἀναφορᾶς του, τὴν 15ην Ἀπριλίου 1880, ὁ Ὑποπρόξενος ἀναφέρει ὅτι αἰχμάλωτοι ἀφέθησαν ἐλεύθεροι ἀντὶ λύτρων 750 ὀθωμανικῶν λιρῶν. Αἰχμαλωτισθεῖσα ἦτο ἡ Νίτσα Ἰωάν. Ρίγκα-Χρυσοχόου.

Αἱ ξέναι ληστοσυμμορίαι, αἱ ὁποῖαι κατακλύζουν τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἄρτης, ἐπαυξάνουν τὰ δεινὰ τῶν χωρικῶν τῆς ὑπαίθρου, τὴν ζωὴν τῶν ὁποίων ἔχουν καταστήσει δραματικήν ἄλλαι ὁμάδες ὀθωμανῶν στρατιωτῶν ποὺ δὲν παύουν τὸ ἐγκληματικόν των κατὰ τῶν χριστιανῶν ἔργον:

«Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ

Ἀριθ. Πρωτ. 72 Ἐν Ἄρτῃ τῇ 1 Ἀπριλίου 1880.

Πρὸς τὸ Σον Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν:

Κύριε Ὑπουργέ,

Ἡ πρό τινων ἑβδομάδων κατάστασις τῆς ἐπαρχίας ταύτης εἶναι ἀξιοθρήνητος. Ἡ ληστεία ἐπλεόνασεν. Πλὴν τῆς εἰς Πράμαντα πανηγυρικῶς γενομένης ληστοπραξίας, περὶ ἧς σᾶς προέγραψα, καὶ ἐν τῷ χωρίῳ Μπρένιστα

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τοῦ ἰδίου τμήματος ἑτέρα συμμορία ἐξ ἀτόμων ἓξ Ἀλβανῶν, διέπραξαν ταύτην, φονεύσαντες τὴν σύζυγον τοῦ Ἀθανασίου Δημητρίου, αὐτὸν δὲ πληγώσαντες καιρίως, ἀπῆλθον ἀνενόχλητοι.

»Τὴν παρελθοῦσαν Δευτέραν ἑτέρα συμμορία εἰσῆλθεν εἰς χωρίον Μουλιανά, ἐφόνευσεν τὸν χωρικὸν Τόλη Πάνου, διήρπασεν πᾶν ὅ,τι ἐν τῇ οἰκίᾳ του εὑρίσκετο. Ἔτι δὲ εἰς τὸ τμῆμα Λάκκας συμμορία ἐκ τεσσαράκοντα ἀτόμων περιήρχετο τὸν τόπον, ἐμβάλλουσα φόβον εἰς τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους μὴ τολμῶντας νὰ ἐξέλθωσι εἰς τὴν ἐργασίαν των. Ἐν δὲ τοῖς πεδινοῖς χωρίοις αὐτοὶ οἱ ἐπιστάται τῶν χωρίων, Ἀλβανοί, σχηματίζουσι συμμορίας καὶ περιφέρονται πανταχοῦ διαρπάζοντες πᾶν τὸ προστυχόν. Ταῦτα πάντα φέρω εἰς γνῶσιν τοῦ Σου Ὑπουργείου.

Ὑποσημειοῦμαι εὐσεβάστως Δ. Δεσποτόπουλος». (Α.Υ.Εξ.Φ.1880/4/1).

Καὶ κατὰ τὸ τέλος Ἰουλίου, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ὑποπρόξενος, πέντε ὀθωμανοὶ στρατιῶται εἰς τὴν περιοχὴν Γραμμενίτσης, ἐλήστευσαν καὶ ἀπεγύμνωσαν διερχομένους ἀγωγεῖς, καὶ τὴν 25ην Δεκεμβρίου, ἄτακτοι ὀθωμανοὶ στρατιῶται, ἐξυλοκόπησαν ἀγρίως, τὸν ἐξελθόντα τῆς πόλεως Χρ. Παλάντζαν, ἀφοῦ τοῦ ἀφήρεσαν τὰ ὀλίγα χρήματά του.

Αἱ Ἀρχαὶ τῆς Ἄρτης, εἰς τὰς ὁποίας κατέφυγον οἱ παθόντες καὶ ἔκαμον γνωστοὺς τοὺς δράστας, οὐδὲν μέτρον ἔλαβον.

Η ΔΙΑΣΚΕΨΙΣ. — Εἰς τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου αἱ Μ. Δυνάμεις εἶχον συμφωνήσει, τὴν παραχώρησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τῆς Θεσσαλίας καὶ μεγάλου τμήματος τῆς Ἠπείρου. Εἰς τὴν ὑπογραφεῖσαν ὅμως, τὴν 13ην Ἰουλίου 1878 Συνθήκην, δὲν συμπεριέλαβον ρητῶς τὴν ἀπόφασίν των αὐτὴν καὶ τοῦτο κατόπιν ἐπιμονῆς τῆς Τουρκίας. Ἠρκέσθησαν νὰ ἀναγράψωσιν ἁπλῶς, εἰς τὸ ἄρθρον 24 ταύτης, διάταξιν παραπέμπουσαν εἰς τὸ 13ον Πρωτόκολλον, μὲ τὴν προσθήκην καθ' ἣν, ἐὰν ἡ Ἑλλὰς δὲν κατώρθωνε νὰ συμφωνήσῃ, ἀπ' εὐθείας μετὰ τῆς Τουρκίας εἰς τὴν ἀκριβῆ χάραξιν τῶν συνόρων, τότε αἱ Ἓξ Δυνάμεις θὰ προσέφερον τὴν μεσολάβησίν των διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῶν διαπραγματεύσεων. Ἡ ἀτυχὴς αὐτὴ διατύπωσις, ἐδημιούργησε τόσας δυσχερείας ὥστε ἐχρειάσθησαν τρία ὁλόκληρα χρόνια μέχρις ὅτου ἡ σχετικὴ ἀπόφασις τῶν Μ. Δυνάμεων ἐκτελεσθῇ ἐν μέρει. Ἡ Τουρκία ὑπεστήριξεν ἐξ ἀρχῆς, ὅτι τὸ Συνέδριον ἐξέφρασεν ἁπλῶς εὐχήν, διὰ τὴν καλλιτέραν ρύθμισιν τῶν συνόρων καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ τηρηθῇ ἡ διαδικασία τοῦ 13ου Πρωτοκόλλου. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶχε ὑποχρεωτικὸν χαρακτῆρα, ὡς πρὸς τὰ ὅρια, ἀφοῦ προέβλεπε καὶ τὴν μεσολάβησιν, ἐν περιπτώσει διαφωνίας, τῶν Ἓξ Μεγάλων Δυνάμεων.

Μετὰ πολυμήνους διαπραγματεύσεις, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1879 ἀπεφασίσθη ἡ ἔναρξις Ἑλληνοτουρκικῶν συνομιλιῶν εἰς τὴν Πρέβεζαν, ὅταν δὲ ἤρχισεν ἡ συζήτησις, οἱ Τοῦρκοι ἐδέχθησαν μόνον τὴν παραχώρησιν μικροῦ τμήματος τῆς Θεσσαλίας. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις βλέπουσα ὅτι ἡ ἀπ' εὐ-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

θείας συνεννόησις ἦτο ἀδύνατος, ἐπεκαλέσθη τὴν μεσολάβησιν τῶν Μ. Δυνάμεων τῆς Βερολινείου Συνθήκης. Κατόπιν νέων διαπραγματεύσεων, ὡρίσθη ἕδρα τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς Διασκέψεως ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν Πρεσβευτῶν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1879 ἐναυάγησεν.

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἀποφεύγουν τώρα τὴν ἄσκησιν αὐστηρᾶς πιέσεως ἐπὶ τῆς Τουρκίας, ἰδίως ἡ Ἀγγλία, ἡ ὁποία θέλει νὰ διαπραγματευθῇ μετ' αὐτῆς τὴν ἀγορὰν τῆς Κύπρου. Πάντως ὁ Γάλλος Πρωθυπουργὸς Σαλίσμπορυ, προτείνει τὴν σύστασιν διεθνοῦς τεχνικῆς ἐπιτροπῆς, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ἀνατεθῇ ἡ χάραξις τῶν νέων Ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων. Ἐν τῷ μεταξύ, αἱ ἐνεργηθεῖσαι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1880, ἐκλογαὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, φέρουν νικητὴν εἰς τὴν Ἀρχήν, τὸν παλαιὸν πολέμιον τῆς φιλοτούρκου πολιτικῆς, τοῦ Δισραέλη, φιλελεύθερον πολιτικὸν Γλάδστωνα. Οὗτος δι' ἀνακοινώσεώς του ζητεῖ ἀπὸ τὴν Πύλην, νὰ συμμορφωθῇ, ἄνευ ἀναβολῆς, πρὸς τὰς ἐκ τοῦ Συνεδρίου ὑποχρεώσεις της. Μετὰ τὴν νέαν ἀνταλλαγὴν ἀπόψεων, γίνεται δεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ Σαλίσμπορυ διορισμοῦ τεχνικῆς ἐπιτροπῆς, μὲ χαρακτῆρα διεθνοῦς Διασκέψεως τῶν Μ. Δυνάμεων, ἡ ὁποία θὰ ἐξέδιδε ὁριστικὴν πλέον ἀπόφασιν ὑποχρεωτικὴν διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Τουρκίαν. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ συνῆλθε κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου 1880 καὶ ἐνῶ καθώρισε τὰ σύνορα τῶν δύο Κρατῶν, ἡ Τουρκία ἐζήτησε νέαν Διάσκεψιν εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐξέθετε μέχρι ποίου σημείου ἦτο διατεθειμένη νὰ προβῇ εἰς παραχωρήσεις. Ἡ Ἑλλὰς ἔσπευσε νὰ ἀποδεχθῇ τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἐδήλωσεν ὅτι θὰ καταλάβῃ στρατιωτικῶς τὰ παραχωρούμενα ἐδάφη. Ἡ κατάστασις διεθνῶς περιπλέκεται, καὶ ὁ Γλάδστων, ἀκολουθούμενος καὶ ἀπὸ τὸν Βίσμαρκ, διεξάγει νέας διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Τουρκίας.

Ἔτσι, λήγοντος τοῦ 1880 πλήρης ἀβεβαιότης ὑπάρχει ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς, παρὰ τῆς Τουρκίας.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων ἔχουν τόσον πολὺ ταλαιπωρηθῇ καὶ βασανισθῇ κατὰ τὴν διαρρεύσασαν τριετίαν, ὥστε τὴν ἀπελευθέρωσίν των τὴν βλέπουν πλέον, ὡς ἕνα ὄνειρον ποὺ ὁλονὲν ἀπομακρύνεται.

ΕΤΟΣ 1881. — Ἡ κατάστασις εἰς τὰ ὀρεινὰ διαμερίσματα τῆς Ἄρτης εἶναι ἀπελπιστική. Ταῦτα λυμαίνονται αἱ καταδιωχθεῖσαι ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος συμμορίαι, τοῦ Γ. Νταβέλη, Ἀποστολάκη, Ν. Μακρῆ, Νέμψα, Λιαροκάπη καὶ τοῦ λιποτάκτου τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐπιλοχίου Τζουβάρα. Ἡ πόλις τῆς Ἄρτης τρομοκρατεῖται. Τὰ καταστήματα τῶν χριστιανῶν κλείνουν πρὶν καλὰ νυκτώσῃ καὶ οἱ πολῖται ἀσφαλίζονται εἰς τὰ σπίτια των. Ἕνας ἱερεύς των, διερχόμενος ἔξωθεν τοῦ Φρουρίου τῆς πόλεως, φονεύεται ὑπὸ στρατιωτῶν, χωρὶς λόγον. Ἄλλα ὠργανωμένα τμήματα λιποτακτῶν στρατιωτῶν προχωροῦν, διὰ λεηλασίαν εἰς τὸ Ραδοβύζι· καὶ ὅταν φθάνουν εἰς τὴν Σκουληκαριὰν αἰχμαλωτίζουν πέντε κατοίκους καὶ ζητοῦν χρήματα διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ὁ Σωτήριος Κοσσυβάκης, ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῶν ἱστορουμένων ἐπαναστάσεων, εὑρισκόμενος μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἐν Ἀθήναις καὶ περιελθὼν εἰς ἐσχάτην ἔνδειαν ἐκ τῆς καταστροφῆς τῆς περιουσίας του, γράφει πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιον τὸν Α΄:

«Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Ἰανουαρίου 1881.

Μεγαλειότατε,

Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου μέχρι σήμερον, μεγάλας οἱ γονεῖς μου πρὸς τὸ Ἔθνος ὑπηρεσίας προσέφερον, διότι πολλάκις ἐθυσιάσθησαν καὶ τὸ αἷμα των ἔχυσαν. Δυστυχῶς ὅμως, ἡ Πατρίς των (τὸ Ραδοβούζι) μείνασα ὑπὸ τὸν τυραννικὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων, ἠναγκάσθησαν νὰ μείνωσιν ἐκεῖ ἵνα μὴ τέλειον καταστραφῶσι. Οὐ μόνον εἰς τὴν Μεγάλην Ἐπανάστασιν τοῦ 21 ἔλαβον οὗτοι ἐνεργὸν μέρος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τοῦ 54, τὴν τοῦ 66 καὶ 78, πρῶτοι ἡμεῖς τὰ ὅπλα ἐδράξαμεν κατὰ τοῦ τυράννου, ὑπήκοντες εἰς τὴν φωνὴν τῆς Πατρίδος προσκαλεσάσης καὶ εὑρούσης ἡμᾶς προθύμους καὶ μὴ ἐπιδιώκοντας προνόμια ἢ ὑλικόν τι συμφέρον, διότι ἔχοντες τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ Ἔθνος ἡμῶν θέλει ἀρκούντως μᾶς περιθάλψῃ, ἀπεφασίσαμεν εἰς τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν τοῦ 78 νὰ καταστραφῶμεν παντελῶς, ἀπωλέσαντες τὴν περιουσίαν μας καὶ τὰ πάντα, συμπαρασύραντας δὲ μεθ' ἡμῶν καὶ πάντας τοὺς ἐγκρίτους συμπατριώτας μας.....

Ἐπελθούσης ὅμως, τῆς τελευταίας ἐπαναστάσεως τοῦ 1878 ἥτις ἐπέφερε καὶ τὴν τελικὴν καταστροφήν μου, ἠναγκάσθην καὶ πάλιν νὰ καταφύγω ἐνταῦθα. Ἡ Σεβαστὴ Κυβέρνησίς της δὲν μὲ ἐγκατέλειψε. Ὑποβάλλων τὴν παροῦσαν μου, καθικετεύω τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα ὅπως διατάξῃ καὶ μοὶ χορηγηθῇ βοήθημα ἀνάλογον τῶν θυσιῶν καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν ἃς προσέφερα πάντοτε πρὸς τὸ Ἔθνος, ὑπὲρ οὗ εἰμὶ καὶ ἔσομαι πάντα πρόθυμος ὅπως, μετὰ τῶν συμπατριωτῶν μου, προσφέρω ἐν καταλλήλῳ στιγμῇ τὴν ζωήν μου αὐτὴν καὶ ὑποσημειοῦμαι μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ, τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος δοῦλος ταπεινός, Σωτήριος Ἰ. Κοσσυβάκης». (Ἐκ τοῦ Ἀρχείου Γρηγ. Σωτ. Κοσσυβάκη).

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΣ

Εἰς τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν διὰ τοὺς ἀγωνιστὰς τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1878 καὶ διὰ τὸν Λαὸν ὁλοκλήρου τῆς ἐπαρχίας Ἄρτης, ἀναγγέλλεται, ἐπιτέλους, κατὰ τὸ τέλος Φεβρουαρίου ὅτι, κατόπιν τῶν τελευταίων διαπραγματεύσεων, ἐπετεύχθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ συναίνεσις τῆς Τουρκίας, ὅπως παραχωρήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν Θεσσαλίαν καὶ μικρὸν τμῆμα τῆς Ἠπείρου μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου.

Ἡ ἀπόφασις αὐτὴ δὲν ἀπετέλεσε πλήρη ἱκανοποίησιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων. Ἦτο ὅμως δικαίωσις τῶν Λαῶν τῆς Ἄρτης, μὲ πρωτοπόρον πάντοτε

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τὸ Ραδοβύζι, οἱ ὁποῖοι μὲ τὰ ὀλίγα μέσα ποὺ διέθετον ἐπολέμησαν γενναῖα καὶ ἀδιάκοπα, τὸν κατακτητήν.

Τὴν 24 Ἰουνίου εἰσῆλθον τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης ἐν μέσῳ τοῦ παραληροῦντος ἀπὸ χαρὰν πληθυσμοῦ τῆς ἐπαρχίας Ἄρτης. Οἱ συνεχεῖς ἀγῶνες του, κατὰ βαρβάρου κατακτητοῦ, εἶχον λήξει.

Ἀπὸ τὰ εἰσελθόντα εἰς τὴν Ἄρταν στρατεύματα, ἀπεσπάσθησαν ὡρισμέναι μονάδες αὐτῶν καὶ τὸ μὲν 22ον Τάγμα Εὐζώνων ἐστρατοπέδευσεν εἰς Πέτα, τὸ 2ον εἰς Σχωρέτσιανα, τὸ 7ον εἰς Πράμαντα καὶ τὸ 3ον Εὐζώνων εἰς Σκουληκαριάν. Ἀκολούθως ὁμάδες Ἑλλήνων στρατιωτῶν, ἐκ τῶν ἀνωτέρω Ταγμάτων, μετέβησαν εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς περιφερείας των καὶ συμβολικῶς κατέλαβον αὐτά.

Τὰ βάσανα τῶν κατοίκων εἶχον τελειώσει καὶ αἱ ἁλύσεις τῆς σκλαβιᾶς εἶχον σπάσει. Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ '78 εἶχεν νικήσει.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γ. Ἀσπρέα: Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α΄.

Μπάμπη Ἄννινου: Ἱστορικὰ σημειώματα, 1925.

Π. Ἀραβαντινοῦ: Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, 1856.

Π. Γεωργίου Γιώτη Δαγκλῆ: Ἀναμνήσεις — Ἔγγραφα — Ἀλληλογραφία, τόμος Α΄, 1965.

Γ. Δ. Δασκαλάκη. Ὀργανικὸς Νόμος τῆς Κρήτης 1867.

Κωνστ. Διαμάντη: Ἡ πατριωτικὴ δρᾶσις τῆς οἰκογενείας Κοσσυβάκη.

Δόμνα Δοντᾶ:

Δόμνα Δοντᾶ: Ἡ Ἑλλὰς καὶ αἱ Δυνάμεις κατὰ τὸν Πόλεμον, 1973.

Ν. Δραγούμη Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις 1925. Τόμ. Γ΄.

Τρύφ. Εὐαγγελίδου: Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος, 1893.

Δημ. Φ. Καρατζένη: Ἡ Ἐπανάστασις τῆς Ἄρτης τοῦ 1854.

Γ. Κρέμου-Πολυζωΐδου: Γενικὴ Ἱστορία, 1890.

Ἐμμ. Κυριακίδου: Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. Β΄, 1895.

Παύλου Καρολίδου: Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, τόμ. Β΄.

Ἰωάν. Λαμπρίδη: Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα.

Μιχ. Λάσκαρη: Ἀνατολικὸν Ζήτημα.

Σπύρου Μαρκεζίνη: Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, τ. 2ος.

Νικηφόρου Μοσχοπούλου: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τοὺς Τούρκους Ἱστοριογράφους.

Ἀλεξάνδρου Μαζαράκη Αἰνιάνος, Ἱστορικὴ Μελέτη 1821.

Γρηγορίου Νάκου: Ἱστορία τῆς Ἄρτης, 1970.

Ἐδ. Ντριώ: Διπλωματικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος.

Σεραφείμ Ξενοπούλου: Δοκίμιον περὶ Ἄρτης, 1884.

Κωνστ. Παπαρρηγοπούλου: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. 6.

Ἀγγέλου Παπακώστα: Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἠπείρου εἰς τὴν Ἐπανάστασι τοῦ 1854.

Ἐλευθ. Πρεβελάκη: Ἠπειροθεσσαλικὸν Ζήτημα 1862-63, Ἀθηνᾶ, 1950.

Μιλτ. Σεϊζάνη: Ἡ ἀποστασία τοῦ Δημαριοῦ.—Ἐπανάστασις τοῦ 1878.

Νικ. Τσιριντάνη: Πολιτικὴ καὶ Διπλωματικὴ Ἱστορία τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐθνοσυνελεύσεως, 1950, τόμος Α΄.

Χ. Νάλτσα: Ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Π. Χιώτη: Ἱστορία τοῦ Ἰονίου Κράτους, τόμος Β΄.

HERTSLET EDWARD, THE MAP OF EUROPE BT TREATT, τ.ΙΙ Λονδῖνον 1875

Ἀρχεῖα

Ἀρχεῖα ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (Α.Υ.Ἐξ.)

Ἀρχεῖα Γενικὰ Κράτους (ΓΑΚ) Φ. Ὑπ. Ἐσωτερικῶν

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

'Αρχεῖα Ρωσικοῦ Ὑποπροξενείου ἐν Ἄρτη
'Αρχεῖον 'Ιδιωτικὸν Γρηγ. Σωτ. Κοσσυβάκη

Περιοδικὰ

'Αθηνᾶ 1950
Παρνασσὸς 1878
Σκουφᾶς 1957
Χρονικὰ Πραμάντων 1974' τεῦχ. 3ον
'Εβδομὰς τόμ. II 1954

'Εγκυκλοπαίδειαι

Μεγάλη Στρατιωτικὴ καὶ Ναυτικὴ ἐγκυκλοπαίδεια, Τόμος 3ος λέξις 'Ελλάς.
Μεγάλη 'Ελληνικὴ 'Εγκυκλοπαίδεια Π. Δρανδάκη, τόμ. 10ος λέξις 'Ελλάς.
'Ελευθερουδάκη Σύγχρονη 'Εγκυκλοπαίδεια, λέξις 'Ελλάς.

'Εφημερίδες

'Αλήθεια 1866, 1867, 1878
Αἰὼν 1866, 1867
'Αστὴρ 'Ανατολῆς 1866
Λύγη 'Αθηνῶν 1866, 1867
Νέα Γενιὰ 1866, 1867
Δικαιοσύνη 1866, 1867
'Εθνεγερσία 1867
'Ελπὶς 1866, 1867
'Εθνοφύλαξ 1866, 1867
'Εθνικὸν Πνεῦμα 1878
'Εθνικὴ Φωνὴ 1878
'Εφημερὶς Συζητήσεων 1878
'Εφημερὶς 1878
'Εφημερὶς Τηλέγραφος 1878
Καρτερία 1878
Μέλλον 1866, 1867
Μέριμνα 1866, 1867
Λαὸς 1878
Παλιγγενεσία 1866, 1867, 1878
Πρωινὸς Κήρυξ 1866
Στοὰ 1878
Χάρτης 1866
Ὥρα 1878
Φήμη 1878
Φοῖνιξ Πατρῶν 1867

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ἔργα τοῦ Ἰδίου:

1ον— Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΣΕΛΤΣΟΥ
Δραματικὴ Ἀντίστασις τῶν Σουλιωτῶν

2ον — Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1854

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ